

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

KİTAPÇI ARAKEL'İN YAYIN KATALOGLARI

Barış YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

KİTAPÇI ARAKEL'İN YAYIN KATALOGLARI

Barış YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

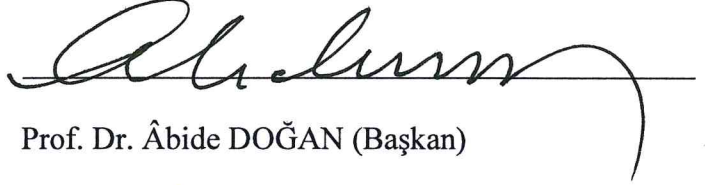
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

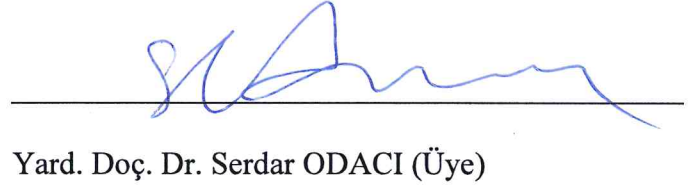
KABUL VE ONAY

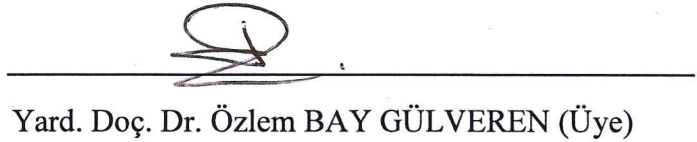
Barış YILMAZ tarafından hazırlanan "Kitapçı Arakel'in Yayın Katalogları" başlıklı bu çalışma 02.06.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Âbide DOĞAN (Başkan)

Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN ÇELİK (Danışman)

Doç. Dr. G. Gonca GÖKALP ALPASLAN (Üye)

Yard. Doç. Dr. Serdar ODACI (Üye)

Yard. Doç. Dr. Özlem BAY GÜLVEREN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ...3... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

02.06.2015

Barış YILMAZ

ÖZET

YILMAZ, Barış. *Kitapçı Arakel'in Yayın Katalogları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasal ve kültürel değişimler, kitapçılık sektörünün de daha modern ve profesyonel bir hâle bürünmesine yol açmıştır. Bu dönemde İstanbul'un Babıali Caddesi'nde peş peşe Batılı tarzda kitapçılar açılmıştır. Bunların ilklerinden birisi de Kitapçı Arakel Tozluyan Efendi'nin dükkânıdır. Kitapçı Arakel'in kâr marjını arttırmak ve daha fazla okura daha kaliteli kitaplar ulaştırmak amacıyla geliştirdiği satış stratejilerinden birisi *Esami-i Kütüb* adı altında çıkarılan yayın kataloglarıdır. Bir tür bibliyografya işlevi de bulunan bu katalogların ilkinin Kitapçı Arakel hazırlamıştır. Daha sonra Babıali Caddesi'ndeki diğer kitapçılar da onun gibi katalog hazırlama ve dağıtma yöntemini tercih etmişlerdir. Bu katalogların bir diğer işlevi de Osmanlı'da o dönemde en çok okunan edebiyat eserlerinin envanterini çıkarıyor olmasıdır. Bu tez çalışmasının amacı, dönemin edebiyat algısının ne olduğunu anlamak açısından büyük önem taşıyan Arakel'in yayın kataloglarının incelenmesidir. Ayrıca tarihsel değerinin çözümlenmesidir.

Anahtar Sözcükler

Arakel, Yayıncılık, Katalog, Esami-i Kütüb, Kitap, Kitapçılık, Kültür Tarihi, Popüler Edebiyat

ABSTRACT

YILMAZ, Barış. *Bookseller Arakel's Publishing Catalogs*, Master's Thesis, Ankara, 2015.

Political and cultural changes which occurred in The Ottoman Empire during the 19th century have made bookselling industry become more modern and professional as well. In this century, Western-style bookshops were opened one after another in İstanbul Babıali Street. One of these first shops is bookseller Arakel Tozluyan Efendi's shop. The sales strategy named *Esami-i Kütüb* which was developed by bookseller Arakel had the aim of increasing profit margin and conveyin more quality books to more readers. The first of these catalogs which also served a function in some kind of bibliography was formed by him. After that other booksellers which had shops in Babıali chose to form and distribute catalogs as he did. Another function of these mentioned catalogs was to constitute the inventory of the most read literate books during that era. This study of thesis aims to examine Arakel's publishing catalogs which carry weight with showing the perception of literature of the period. The study also intends to analyze the historical value of these catalogs.

Key Words

Arakel, Publishing, Catalog, Esami-i Kütüb, Book, Bookselling, Cultural History, Popular Literature

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ARAKEL TOZLUYAN EFENDİ'NİN HAYATI VE ÇALIŞMALARI	4
2. BÖLÜM: ESAMİ-İ KÜTÜB FORMU VE İŞLEVİ	10
3. BÖLÜM: 1301 TARİHLİ KATALOGDA TANITILAN KİTAPLAR	23
3.1. Din ve Mezhep Kitapları	24
3.2. Fıkıh ve Adlî Konular Üzerine Yazılmış Kitaplar	30
3.3. Kanun ve Kararname Kitapları	33
3.4. Antlaşma Metinleri	38
3.5. Kanun ve Düzenle İlgili Kitaplar	39
3.6. Divanlar ve Şiir Kitapları	40
3.6.1. Divanlar.....	40
3.6.2. Şiirler.....	41
3.6.3. Gazeliyat	44
3.7. Süreli Yayınlar	44

3.8. Münşeat Kitapları.....	47
3.9. Lügat Kitapları.....	51
3.10. Sergüzeştler ve Biyografi Kitapları.....	55
3.11. Seyahatnameler.....	58
3.12. Siyasi Kitaplar.....	60
3.13. Edebiyat Kitapları.....	63
3.14. Tarih Kitapları.....	64
3.15. Sağlık Alanında Yazılmış Kitaplar.....	78
3.16. Tıp Kitapları.....	80
3.17. Tiyatro Kitapları.....	83
3.18. Yerli Hikâye ve Romanlar.....	94
3.19. Mizahî Hikâyeler.....	101
3.20. Romanlar.....	103
3.21. Okul Kitapları.....	108
3.22. Okuma Üzerine Yazılmış Kitaplar.....	109
3.23. Güzel Yazı Metinleri.....	114
3.24. Gramer Kitapları.....	114
3.25. Çeşitli Diller İçin Konuşma Kitapları.....	118
3.26. Kozmografya Kitapları.....	120
3.27. Hesaba Dair Kitaplar.....	121
3.28. Usul Defterleri.....	122
3.29. Kimya Kitapları.....	123
3.30. Geometri Kitapları.....	124
3.31. Coğrafya Kitapları.....	125
3.32. Cebir Kitapları.....	127
3.33. Yine Okul ve Edebiyat Kitapları.....	127

3.34. Ziraatle İlgili Kitaplar.....	129
3.35. Çeşitli Kitaplar.....	132
4. BÖLÜM: KATALOGLARDA TANITILAN ÖNEMLİ EDEBİYATÇILAR...	139
5. BÖLÜM: KATALOGLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ SONUCUNDA ORTAYA ÇIKAN OKUR PROFİLİ	245
SONUÇ.....	250
KAYNAKÇA.....	254
TABLolar.....	262
EK 1. 1301 Tarihinde Basılan Esami-i Kütüb.....	348
EK 2. 1305 Tarihinde Basılan Esami-i Kütüb (Defter I).....	349
EK 3. 1308 Tarihinde Basılan Esami-i Kütüb.....	350
EK 4. 1311 Tarihinde Basılan Esami-i Kütüb (Zeyl-i Numero 5)	351
EK 5. Arakel Efendi'nin Hüseyin Hüsnü Efendi'ye Yazdığı Mektup.....	352
EK 6. Arakel Tozluyan Efendi Fotoğrafi.....	353
EK 7. Tez Orjinallik Raporu.....	354
EK 8. Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu.....	355

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	Baskı
Çev.	Çeviren
Dü.	Düzenleyen
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İTO	İstanbul Ticaret Odası
s.	Sayfa Sayısı
T. A. Ş.	Ticaret Anonim Şirketi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Prof.	Profesör
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
vs.	Ve saire

TABLolar DİZİNİ

1. TABLO: 1301 Tarihinde Yayınlanan Esami-i Kütüb’de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi	262
2. TABLO: 1304 Tarihinde Yayınlanan Esami-i Kütüb’de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi	299
3. TABLO: 1305 Tarihinde Yayınlanan Esami-i Kütüb’de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi	308
4. TABLO: 1306 Tarihinde Yayınlanan Esami-i Kütüb’de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi	320
5. TABLO: 1307 Tarihinde Yayınlanan Esami-i Kütüb’de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi	323
6. TABLO: 1308 Tarihinde Yayınlanan Esami-i Kütüb’de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi	326
7. TABLO: 1311 Tarihinde Yayınlanan Esami-i Kütüb’de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi	342
8. TABLO: 1312 Tarihinde Yayınlanan Esami-i Kütüb’de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi	345

ÖNSÖZ

19. yüzyıl'ın en önemli kitapçılarından Arakel Tozluyan Efendi'nin yayın kataloglarının incelenmesi için hazırlanan bu tez çalışmasının ilk bölümünde, Kitapçı Arakel'in hayatı, kitap dükkânı ve çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

İkinci bölümde, *Esami-i Kütüb* adını taşıyan katalogların biçimsel özellikleri ve ne işe yaradığı üzerinde durulacaktır. Ayrıca, özel yayın katalogu hazırlama girişiminin doğurduğu olumlu sonuçlar ve kültür tarihi açısından önemi belirlenecektir. Bu değerlendirmeler kitapçıları katalog hazırlamaya iten tarihsel boyut ekseninde yapılacaktır.

Üçüncü bölümde, 1301 tarihinde basılmış katalogda yer alan tüm kitaplar, katalogda yer aldığı düzenle birlikte değerlendirilecektir. Değerlendirme, kitaplar hakkında Arakel Efendi'nin kullanmış olduğu cümleler üzerinden yapılacaktır. Bu bölümde yalnızca 1301 tarihli katalogun incelenme sebebi, bu katalogun hem ilk katalog hem de en geniş kapsamlı katalog olmasıdır. Diğer kataloglar da bu kataloga oldukça benzediğinden, yalnızca bu katalogun, içerisindeki tüm kitaplarla birlikte tanıtılması uygun görülmüştür.

Dördüncü bölümde, Türk edebiyatındaki önemli edebiyatçıların, Arakel'in bakış açısıyla nasıl ele alındığı ve eserlerinin tanıtımında nasıl bir yöntem izlendiği araştırılacaktır. 19. yüzyıl'da yaşamış ve eser vermiş pek çok edebiyatçının eseri, Arakel'in kitap tanıtımlarında da kendine yer bulmuştur.

Çalışmanın beşinci bölümünde ise, Arakel'in tanıtım amacıyla kataloglarına dâhil ettiği kitapların, bir kitap satıcısı bakışıyla nasıl değerlendirildiğine ve okurlara nasıl sunulduğuna değinilecektir. Bir anlamda bir edebiyat sosyolojisi değerlendirmesi kabul edilebilecek olan bu bölümde, alınıp satılan bir meta olan kitapların popülaritesinin kitapçı gözündeki anlamı belirlenmeye çalışılacaktır.

Tüm bu bölümler üzerine yapılacak bir değerlendirmeden sonra ekler ve daha sonra Arakel Efendi'nin yayımlamış olduğu her *Esami-i Kütüb*'ün içerisindeki kitaplar, ayrı ayrı tablolar hâlinde, katalogların içerisinde yer aldıkları sıra ile gösterilecektir.

Modern kitapçılık alanındaki ilk özel müteşebbislerden olan Arakel Efendi'nin ilk özel yayın kataloğu olma özelliği taşıyan 1301 senesinde basılan kataloğu ve onun devamı niteliğindeki katalogları, bu incelemenin en geniş anlamda ilgi alanını oluşturmaktadır.

Basım-yayın tarihi ile edebiyat incelemesinin bir arada gittiği bu tez çalışması için bana yol gösteren ve benden desteğini bir an olsun esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Dilek YALÇIN ÇELİK'e teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Osmanlı'da İkinci Meşrutiyet'in ilanına yaklaşan süreçle birlikte Babıali Caddesi'nde ortaya çıkan alafranga kitabevlerinin, Osmanlı basın-yayın hayatındaki yeri ve kitap okuma alışkanlığının gelişmesiyle yaygınlaşmasındaki rolü büyüktür.

İstanbul'da sadrazam konaklarının yer aldığı bir yönetim merkezi olan; aynı zamanda Osmanlı basınının da kalbi olan Babıali Caddesi, kitabevlerinden matbaalara, gazete yöneticiliklerinden mücellithanelere, kırtasiyecilerden klişecilere kadar pek çok basın-yayın organını bir arada bulundurmaktaydı. Babıali esnafı bu konumu dolayısıyla hem ülke gündemini yakından takip etme ve yönlendirme özelliğine, hem de bilginin kolay ve hızlı dolaşımını sağlama işlevine sahipti.

Kaynaklara göre Babıali Caddesi'nde kurulan ilk kitap satış dükkânlarından biri 1875'te kurulan Kitapçı Arakel Tozluyan Efendi'nin(?-1912) dükkânıdır. 1889'a gelindiğinde Arakel Efendi'nin yanında Artin Asadoryan, Biberciyan, Ohannes Ferit, Aleksan Kocabıyikan, Avedis Papazyan, Kaspar ve Kirkor Kayseryan kardeşler, Karabet Keşişyan gibi Ermeni ve Esat Efendi isimli Türk kitapçılarla birlikte Babıali kitapçılarının sayısı onu bulmaktadır. Arakel Efendi'nin 1912'deki ölümünden sonra kitapçıyı oğlu Leon Lütfi işletmişse de 1914 yılında Arakel Kitaphanesi kapanmıştır. Ancak Babıali kitapçıları uzun yıllar halka hizmet vermeyi sürdürmüşlerdir.

Kitapçı Arakel Efendi'nin kitapçısı, ölümüne kadar olan süre içerisinde İstanbul'un en çok kitaba sahip ve en çok kitap satan kitapçılarından birisi hâline gelmiştir. Arakel, Osmanlı Devleti'nin taşra vilâyetlerinde kendi kitabevinin bayiliklerini kurarak ticaret hacmini oldukça genişletmiştir. Bu kitabevi, okurlara; okullarda okutulan Türkçe ve Fransızca ders kitaplarından tıp, hukuk, siyaset gibi konularda yazılmış tematik kitaplara, Ahmet Rasim ve Halid Ziya gibi dönemin meşhur yazarlarının telif eserlerinden, Batılı klasiklerin tercümelerine kadar geniş bir yayın yelpazesine erişme fırsatı sunuyordu. Kitap satış stratejilerini geliştirmek isteyen Arakel Efendi, zamanla kendine ait bir matbaa da kurarak basım maliyetini kendisi karşılamayı ve aracı kurumları ortadan kaldırarak kârını artırmayı planlamıştır. Bu anlamda Batı'da "editör",

Osmanlı'da “naşir”, “mümessil” veya “tâbî” denilen bir kitapçılık hizmeti vermeye başlamıştır. Bu da Arakel Efendi'nin işinde usta bir esnaf olduğunu gösterdiği kadar zor bir uğraşın altına girdiğini de göstermektedir.

Tashih etme işini Muallim Naci'nin yaptığı, *Talim-i Kıraat* isimli dört kısımdan oluşan bir okuma eğitimi kitabı yazmışlığı da bulunan Arakel Efendi'nin bu eseri tam 36 adet baskı yapmıştır. Bu da Arakel Efendi'nin tüccar özelliğinin yanında, okuma uğraşı üzerine düşünen ve halka bu yönde bir hizmet vermeye çalışan bir yönünün olduğunu da göstermektedir.

Kitapçı Arakel'in en önemli hizmeti ise 1301(1884) yılında yayımladığı ve Türkçe yayımlanan ilk özel yayın kataloğu olma özelliği taşıyan, *Arakel Kitabhanesi Esami-i Kütübü*'dür. Bu döneme kadar Osmanlı Türkçesi'nde yazılmış tüm eserleri tanıtma iddiası taşıyan bu katalog, dönemi için oldukça önemli bir çalışmadır. Arakel Efendi'nin hazırladığı bu katalogun ve onun izinden giden diğer Babialî kitapçıları tarafından 1882-1901 yılları arasında hazırlanan 44 yayın kataloğunun amacı, hem “erbab-ı mütalaaya hizmet” adıyla tanımlanan, okurların istediği kitaplara çok daha kolay ulaşmasını sağlamak hem de o dönem için çok kârlı bir iş sayılamayacak olan kitap satışının getirdiği kârı arttırabilmektir. Arakel, bu yöntemin başarısının okurlar tarafından tescillenmesi ve kitap satışlarının artması sonucunda, yayın kataloğu hazırlama işini takip eden yıllarda hazırladığı diğer yedi katalog ile birlikte devam ettirmiştir.

Hakkında çok fazla çalışma yapılmamış olan, Osmanlı'nın son dönemlerindeki yayın katalogları hakkında, Kitapçı Arakel'in 1884'te yayımladığı ilk *Esami-i Kütüb*'ünü de inceleme alanına dâhil eden bir tez hazırlanmıştır. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Sinan Çetin'in yazdığı bu tezin adı, *Booksellers and Their Catalogs in Hamidian İstanbul, 1884-1901*'dir. Tezin amacı, Abdülhamid döneminde yazılmış yayın kataloglarının ve özel olarak da Kitapçı Arakel'in 1884'te yayımladığı *Esami-i Kütüb*'ün; bir meta olarak basılmış kitapların, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğindeki Osmanlı İstanbul'unda yaygınlaştırılmasındaki rolünü incelemek şeklinde özetlenebilir. Çetin'in tezinde, bu amacın dışında, kitapçı kataloglarında kitap hakkında bulunan üst verilerin nasıl toplanması gerektiği ve mevcut modern kaynakçalarla bir arada

değerlendirilmesini sağlayacak bir platform sunmak üzere nasıl sunulması gerektiğinin yöntemleri hakkında bir deney girişimi amaçlandığı belirtilmektedir.

Bu tez ise daha özel olarak Arakel'in hazırladığı tüm yayın kataloglarını inceleme ve bunları tarihsel düzleme oturtup Türk edebiyatı ve yayıncılığı içerisindeki değerini anlama amacıyla hazırlanmış bir çalışmadır. 19. yüzyıl'da Osmanlı Devleti'nde kitap okuyan kesimin hangi kitaplara ilgi gösterdiği ve daha özel olarak edebiyat kitaplarında popülerlik kıstasının etkililiği, Arakel'in tanıtımlarındaki verilere dayandırılarak incelenecektir.

1. BÖLÜM: ARAKEL TOZLUYAN EFENDİ'NİN HAYATI VE ÇALIŞMALARI

Arakel Efendi'yle ilgili en kapsamlı çalışmaları araştırmacı İ. Lütfü Seymen gerçekleştirmiştir. *Müteferrika* dergisinin 1993 yılında çıkan ilk sayısında, "Erbâb-ı Mütalaaya Hizmet: I. Meşrutiyet Kitapçılığı ve Arakel Tozluyan Efendi'nin Mektupları" yazısında Arakel Tozluyan'ın dönem içindeki yerini ve önemini tespit etmiştir. Ayrıca, Arakel Efendi'nin, Yemen'de Yedinci Ordu'da levazım subayı olan Hüseyin Hüsnü Efendi'ye, 15 Mart 1311'den 11 Teşrinisanı 1313 tarihine kadar yazmış olduğu 10 adet mektubun hem orijinal nüshalarını hem de çeviri yazı metinlerini yazısına ekleyerek Arakel Efendi'yle ilgili pek çok önemli ayrıntıya ulaşılmasını sağlamıştır (Seymen, 1993: 67-111).

Arakel Tozluyan, 19. yüzyılın önemli kitapçılarından, Ermeni bir zattır. Hayatı hakkında çok fazla bilgi mevcut değildir. Doğum yeri ile ilgili birtakım karışıklıklar da vardır. Server İskit ve A.D. Jeltyakov, Arakel Efendi'nin doğum yerini Afyonkarahisar olarak gösterirken, 1912 tarihinde, Ermeni harflerinin 800. yılı dolayısıyla basılan *Dib u Dar* ("Basım Ve Hurufat") isimli eserde Arakel'in de diğer pek çok kitapçı gibi Kayserili olduğu yazmaktadır (Seymen, 1993: 69).

Dib u Dar'da yazıldığına göre Arakel Tozluyan Efendi, Kayserili beş kardeşten biridir. Ağabeylerinden Ohannes, okumuş olmasına rağmen çarşıda pastırma ekmek satarak hayatını kazanmıştır. 1869'da Vezirhan'da küçük bir matbaa açmış, birkaç kitap basmış ve 1875'te matbaasını kapatarak avukatlık yapmaya başlamıştır. Diğer kardeşlerin adı ise Garabet, Tatul ve Mordiros'tur. Mordiros, *Dib u Dar*'ın yayımlandığı 1912 senesinde hayattadır ve Afyonkarahisar'da yaşamaktadır. Diğer araştırmacıların Arakel'in memleketiyle ilgili yanılgıları buradan geliyor olabilir (Seymen, 1993: 69-70). Arakel'in kitapçılığa olan ilgisinin ve bu konudaki deneyiminin, ağabeyi Ohannes'ten kaynaklanıyor olması muhtemeldir.

Eskiden kitapçıların aynı zamanda tütüncülük, tömbekicilik gibi işler yaptığı bilinmektedir. Kitapçı Arakel, hayatını yalnızca kitap satarak kazanan ilk esnaf olarak

gösterilmektedir (Çetin, 2012: 19-20). Bu anlamda Batı'daki kitapçılara benzer bir kitapçıyı ilk açan şahıslardan biridir.

Tanzimat Dönemi'nde Ermeni kitapçılar, bilimsel ve edebî kitaplar piyasasını ellerinde bulunduruyorlardı. Arakel Efendi, Halid Ziya Uşaklıgil'e (1936) göre bu kitapçıların içinde en önemlisiydi:

“Cadde(Babıali) baştan başa Karabet ve Kasparlar'la, Aleksanlar'la, sonra hepsinden mühim, köşede Arakel'le dolu idi. Bunlar da kitab, gazete, matbaa hayatın ve ırklarına ait çalışkanlık, beceriklilik yeteneklerini getirmemiş olsalardı acaba ne olacaktı? (29)”

Halid Ziya, Ermeni kitapçılarla ilgili bu sözlerinden sonra Arakel'le ilgili; onun kitapları iyi tanıdığı ve satacağını düşündüğü kitaba para yatırmaktan hiç çekinmediğini söylemektedir. Öyle ki Arakel, kitap hazırlatacağı kişileri öncesinde beş lira avans verecek kadar da cesur bir girişimcidir (Uşaklıgil, 1936: 40-41)

Hüseyin Cahid Yalçın, *Edebiyat Anıları* 'nda Arakel Efendi'ye dair bir fıkrasında, ondan zamanının en meşhur kitapçısı olarak bahsetmektedir. Ancak aralarındaki ilişki çok da iyi değildir:

“Mektepten çıkar çıkmaz Babıâli Caddesi'ne koştum, eserimi kitapçı Arakel'e verecektim, o zamanın en meşhur kitapçısı o idi. Dükkâna girip çıkarken bazı muharrirlere rastgelistim. Fakat şimdi ben de oraya bir fâtilh gururu ile giriyor, hiç bir hicap duymuyordum. Arakel Efendi ne benim o büyük eserimi okudu, ne de ona parlak bir istikbal vâdeden takrize baktı, romanımı basamıyacağını söyledi, önündeki hesap ile meşgul olmağa başladı. Bu adeta bir istiskal idi; hiç kadir bilmeyen bir adam!.. Nefret ve galeyân ile dükkândan ayrıldım.” (Yalçın, 1975: 26)

Kitapçı Arakel, İstanbul'un ilk alafranga kitapçılarından birini açmasının yanında, basılan ilk özel yayın kataloğunun da sahibidir(1301/1884). Ayrıca, 1899'da, Sirkeci'de, Musullu Hanı'nda kendi matbaasını da kuran Arakel Efendi, Muallim Naci ile birlikte *Talim-i Kıraat* ve *Mekteb-i Edeb* isimli okul kitapları hazırlamıştır. Toplamda 8 cilt yayımlanan *Esami-i Kütüb*'ler haricinde kalan bu eserler, okullarda okutulmuş olması bakımından, çok sayıda baskı yapmıştır. Örneğin, 1301 tarihinde Ebüzziya Tefvîk matbaasında ilk defa basılan *Talim-i Kıraat*, tam 36 defa yeni baskı yapmıştır. Son baskısı ise Arakel Efendi'nin kendi açtığı matbaada, 1912 yılında yapılmıştır. Bu kitapların düzenlenmesi ve derlenmesi işlemini Arakel üstlenirken, tashihi Muallim Naci tarafından, “Ömer Hulusi” takma adıyla yapılmıştır. Bu kitap o

kadar çok ilgi görmüş ve satış başarı kazanmıştır ki, “Şirket-i Sahafiye-i İraniyye” tarafından korsan baskısı yapılarak otuz paraya satılmıştır. Bu bakımdan Arakel Tozluyan’ın bir başka “ilk”i de yayıncılık tarihimizde korsan baskısı yapılan ilk kitabı hazırlamış olmasıdır (Seymen, 1993: 70).

Arakel Efendi, kendi yazmış olduğu *Talim-i Kıraat*’ı, 1301 tarihinde hazırladığı fihristinde şu sözlerle tanıtmıştır:

“Mübtedilerin kemâl-i suhûletle kıraat tahsiline medâr ve tehzîb-i ahlâkına hâdim olmak ve âcizâne bu yolda dahi bir hizmet olmak üzere bir çok kütüb-i ahlâkiyye-i İslâmiyye ve ecebiyyeden bilintihâb cem ve tertîp ve üdebâ-yı kirâmımızdan Muallim Naci Efendi hazretlerinin himmetiyle tashîh ve tasvîb edilerek Ebüzziyâ saâdetlü Tevfik Bey Efendi matbaasında âlâ kâğıt üzerine nefis ve mükemmel sûrette tab ve meydân-ı intişâre vaz olunmuştur. Mezkûr kitâb bu yoldaki sâir kıraat Kitâplarına mıkyaş olmayıp gerek mündericât-ı müffidesi ve gerek şîve-i ifâdesi ve elhâsıl her cihetle bu yoldaki âsârın cümlesine fâiktir ve hâvi olduğu dersler en kolay ibârelerden en yüksek fikirlere kadar ale’l-tedric ircâ etmekte ve mübtediyi hiç usandırmayacak ve okudukça şevk ve gayrete götürecektir sûrette mütenevvi ve muhtelif maddelerden ibâret bulunmaktadır. Şöyle ki umûm-ı mekâtibde talîm ve tamîm olduğu hâlde muhsenât-ı adîdeyi mûcib ve rağbet-i umûmîyiyi müstevcib olacak âsârdandır. 100 paradır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 212-213)

Bu alıntıdan anlaşılın *Talim-i Kıraat*’ın okuma öğrenimine kolaylık sağlaması ve ahlâk düzenlemesine yardımcı olması amacıyla, daha çok İslâm ahlâkı kitapları ve yabancı ahlâk kitaplarından derlenip toparlanarak oluşturulmuş bir eser olduğudur. Muallim Naci Efendi’nin düzenlemesini yapıp onayladığı eserin, Ebüzziya Tevfik Matbaası’nda en iyi kâğıt üzerine mükemmel şekilde basıldığı belirtilmektedir. Arakel Efendi’ye göre kendi düzenlediği bu kitap, içeriğiyle, diliyle, kısacası her yönüyle bu alanda basılmış diğer okuma kitaplarının hepsinden üstündür. Aynı zamanda ilkokul çocuklarının da anlayacağı, sade ve anlaşılır ifadelerle yazılmıştır. Bütün okullarda okutulmasına rağmen bütün herkesin ilgisini çekecek eserlerdendir.

1315 (1898) tarihinde kendi matbaasını kurup satacağı kitapları da kendisi basmaya başlayan Arakel Efendi, kitapçılık ve yayıncılık hayatı boyunca talep edilmeyi başarabilecek kitapları basmayı ve yayımlamayı tercih etmiştir. Yayımladığı kitapları dönemin önemli veya önemli olmaya aday yazarlarına hazırlatmıştır. Bu yazarların arasında Ahmed Refik, genç Halid Ziya ve 1302’den sonra uzun süre Arakel’le çalışmış olan Ahmed Rasim gibi isimler vardır (Seymen, 1993: 70).

Arakel Efendi, memleketteki okuma alışkanlığını geliştirebilmek için büyük çabalar sarf etmiştir. Taşradaki aydınlarla kurduğu ilişkilerle kütüphanesinin bayi ağını genişletmiş ve Osmanlı topraklarının hemen her bölgesine kitap göndermeye çabalamıştır. Kurduğu, dönemine göre oldukça geniş dağıtım örgütü sayesinde Osmanlı Devleti'nin yirmi dört büyük vilayet ve sancağında Arakel Kitaphanesi bayileri açtırmıştır. Bu sayede hem taşradaki okurlara hizmet etmiş hem de ticaret hacmini genişletmiştir (Seymen, 1993: 69).

Arakel'in dağıtım ağında çoğunlukla kitapçı, mücellit, kağıtçı gibi kitaplara ilgi duyan insanlar yer almaktadır. Yine Seymen'in (1993) verdiği bilgilere dayanarak, Kastamonu'da *Risale-i Kurban* yazarı Hacı Evliya Efendi ile Elmacıoğlu Yordanaki Efendi, Sivas'ta Derbaboğlu Kalosud Efendi, Trabzon'da Kitabî Hamdi Efendi ve Üsküp'te Kosova Kütüphanesi müdürü İsmail Hakkı Efendi gibi kişiler Arakel'in dağıtımcılarından bazıları olarak gözükmektedir (69).

Arakel'in en önemli hizmetlerinden olan *Esami-i Kütüb*'lerinin ilkinin tarihi Rumi takvim ile 1301 senesine denk düşmektedir. Bu Kitapçı Arakel'in bastırıldığı ilk tanıtım amaçlı metin olmasının yanında en geniş hacimlidir de. Arakel, daha sonra, 1304'te başka bir *Esami-i Kütüb* yayımlamış, ardından *Defter I* (1305), *Defter II* (1306) ve *Defter III* (1307) diye adlandırdığı katalogları yayımlamıştır. 1308'de yine oldukça geniş hacimli bir katalog yayımlayan Arakel, *Zeyl 5* (1311) ve *Zeyl 6* (1312) adlarını verdiği küçük ek kataloglarıyla da katalog yayımlama hizmetini sona erdirmiştir (Özege, 1971).

Doğum tarihi bilinmeyen Arakel Efendi, *Dib u Dar*'da yazıldığına göre Nisan 1912'de ölünce kitapçısını ve matbaasını bir süre oğlu Leon Lütfi devralmıştır. Arakel'in lüks kitap basma arzusu yüzünden borçlanarak iflas ettiği ve dükkânının öldükten bir süre sonra en çok borçlandığı kişi olan Andon Nahnikyan'ın eline geçtiği bilgisini, Server İskit (1939) vermektedir (119). Seymen (1993), bu iflâsa rağmen Arakel'in mektuplarından ticarî zekâyâ da ticarî ahlâka da sahip olduğunun anlaşılabilirliğini söylemektedir (71).

Arakel'in hangi yayının satacağı, hangi yayının okunacağı gibi bilgilere sahip olduğunu ve kitapları ucuza satmanın onları satılabilir hâle getirmeyeceğini *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yazmış olduğu bir yazıdan da öğrenebilmek mümkündür:

“Önce, okul programlarına girmiş kavanin gibi kitaplar dışında, salt fen konusundaki kitap, dergi ve gazete, ucuz da olsa, yayıncısını (gelir sağlama bir yana) ancak zarar ettirir. Çünkü bunlara pek ilgi yoktur. Ayrıca, yeter sayıda nitelikli yazar bulunmuyor. Basım ve pazarlama konusunda her yayıncıya *Kırkanbar Dergisi* ölçüsünde kolaylık da gösterilmemiştir. Kaldı ki, bir dernek eliyle yayınlanan *Mecmûa-i Fünûn* bile ancak dört yıl yaşayabildi...” (Arakel'den aktaran Soysal, 2010: 167)

Arakel, bu yazısında, kitap ve dergi piyasasının okuma alışkanlığı olmayan bir ülkede oldukça sınırlı olduğunu aktarmaktadır. Okul müfredatlarına dâhil edilen kitapların dışında kalan eserlerin satışının yayıncısına kâr getirmesi bir yana zarar getireceğinden bahseden Arakel, *Mecmua-i Fünun* dergisini de buna örnek olarak sunmaktadır.

Arakel Tozluyan'a ait kütüphane, I. Meşrutiyet (1876) sonrasında açılan “batı tarzında” kitap satış dükkânlarının ilklerindedir. Önceleri Galata Köprüsü'nde müvezzilik (gazete dağıtıcılığı) yapan Arakel Tozluyan tarafından, 1875 yılında Bâbîâli Caddesi, 46 Numara'da açılmıştır. Arakel Kitaphanesi daha çok okullarda okutulan Türkçe, Fransızca, Farsça ve Arapça ders kitaplarının yanında; Ahmed Midhat, Ahmed İhsan, Halid Ziya gibi dönemin ünlü yazarlarının çeviri ve telif eserlerini de satmaktaydı.

Öncelikle ticarî bir güdüyle giriştiği kitap katalogları yayımlama işinin ne kadar zor olduğunu bu katalogların “mukaddime” kısımlarında teker teker anlatmaktadır. Ayrıca kitap basımında karşılaşılan zorluklar, taşraya kitap dağıtımının ne kadar güç olduğu ve kitapların fiyatlarının belirlenmesi konusunda yaşayan anlaşmazlıklar gibi yayıncılığa dair pek çok soruna da bu mukaddimelerde değinilmiştir.

Arakel'in kitap katalogları, ilk katalogdan son kataloğa doğru giderken kataloglama yöntemi açısından da sürekli gelişmiş ve teknik açıdan daha iyi ve okurun kitap hakkında en ayrıntılı bilgiye ulaşmasını sağlayacak seviyeye gelmiştir. Ancak ilk katalogun kapsamı diğer kataloglara göre çok daha geniş olduğundan ve bu katalog ilk yayımlanan katalog olduğundan incelemeler açısından değeri daha yüksektir.

Esami-i Kütüb'lerde kitaplar öncelikle alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Örneğin; “Edebiyat Kitapları” bölümünde edebiyatın kuramsal ve biçimsel tarafına dair kitaplar

yer alırken romanlar “Roman” başlığını taşıyan başka bir bölümde değerlendirilmiştir. Bu kataloglarda “Hukuk Kitapları”, “Din ve Mezhebe Dair Kitaplar”, “Tıp Kitapları”, “Mektep Kitapları” ve buna benzer daha pek çok bölümde, 19. yüzyılda ve öncesinde yazılmış en çok okunan ve satılan kitaplar okuyuculara tanıtılmış ve kitap nesnesi, bir cazibe odağı hâline getirilmeye çalışılmıştır. O zaman için bu, oldukça masraflı, ancak okurun da kitapçının da aranılan kitaba ulaşma anlamında işini kolaylaştıran bir satış stratejisidir.

Kitaplar, her bölüm içinde, Arapça elifba sırasına göre dizilmişlerdir. Kitapların tanıtımında yazar adı, varsa çevirmen adı, kitabın kaçınıcı defa basıldığı, ciltli olup olmadığı, ciltli fiyatı ve ciltsiz fiyatı, taşraya gönderimde alınacak posta ücreti gibi bilgiler verilmektedir. 1301 senesinde basılan ilk katalogda bu bilgilerin hepsinin verilmediği veya Arakel’in mukaddimelerde bahsettiği sebeplerden verilemediği görülürken, 1308 yılından sonra artık, bu bilgilerin hemen hepsinin eksiksiz bir şekilde yer aldığı gözlemlenmektedir.

2. BÖLÜM: ESAMİ-İ KÜTÜB FORMU VE İŞLEVİ

I. Meşrutiyet'in ilânından sonra eğitimde ve matbuat kanunlarında yapılan değişiklikler ve de Avrupa'yla olan ilişkilerin artması ile Osmanlı aydınlarında yeni düşünceler gelişmiş ve bu düşüncelerin yansımaları kitap yayıncılığı alanında da görülmeye başlamıştır. “Özel Kitapçılık” faaliyetlerinin başlaması ile birlikte, kitaplar daha geniş bir okur kitlesine ulaşmaya başlamıştır. Önceki dönemde ağırlıklı pay, resmî kurumların yayımladığı askerlik, tıp, mühendislik gibi uzmanlık gerektiren konuların dışında çeşitli vakıfların bastırıldığı dinî kitaplardadır. Ancak bu özel kitapçılık girişimleri, Batı'dan öğrenilen roman ve tiyatro gibi ilgi çekici türleri okurlara ulaştırmaya başlamıştır. Ahmed Midhat Efendi ve Ebüzziya Tefvik gibi yazar/editörler kitap okuma alışkanlığının gelişmesi için büyük çaba sarf etmişlerdir. Tefrika olarak gazete ve dergilerde yayımlanan romanlar, daha sonradan basılıp satılmışlardır. Fransızcaya olan ilginin artması, çeviri alanındaki girişimleri de çoğaltmıştır (Seymen, 1993: 67).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde önemli bir ivme kazanan baskı ve yayıncılık sektörü, Tanzimat ile birlikte gelen değişimlerle birlikte, devletin içindeki bütün toplulukların bu değişimlerden faydalanmasını sağlamıştır. II. Abdülhamid'in yoğun despotizmi ile geçen “İstibdat Dönemi” için bile bu alanlardaki faaliyetlerde zayıflama görülmemiştir. Jön Türkler ile zirve noktasına erişen bu yayıncılık akımı, üniversitelerin, akademilerin ve kütüphanelerin olmadığı bir ortamda yetiştiren “kültür işçileri” için şüphesiz oldukça önemli bir işleve sahipti (Strauss, 2005: 227).

Bugünlerde, Eminönü'nde başlayarak, İstanbul Valiliği binasının kuzey kapısından İran Konsoloslugu önünü takiben Divanyolu Caddesi ile kesişen Babıali Caddesi (Çetin, 2012: 30), bütün bu yayıncılık ve matbuat faaliyetlerinin can damarı konumundaydı. Kitapçılar, matbaalar, dizgiciler ve dağıtımçıların merkezi hep Babıali Caddesi'nde yer alıyordu. Osmanlı Devleti'nin siyasi üssü konumu da bulunan bu caddede, toplumsal hayatın yanında kültürel hayatı şekillendiren olayların imzaları atılmaktaydı.

Batılı tarzda ilk kitap satış yeri de Babıali Caddesi'nde ve 19. yüzyıl'ın son çeyreğinde açılmıştı. Tek işi kitap satmak olan bu yeni kitapçılar, eskinin toz toprak içinde kitap satan sahhaflarının müşterilerinin ilgisini kısa zamanda çekmeyi başarmıştı. Bu yeni

esnaf tipi, hizmetini gazete ve dergilere ilan vererek duyurmaktan da geri kalmıyordu (Strauss, 2005: 231).

Çetin (2005), bahsi geçen yeni esnaf tipine gelmeden önce, Osmanlı toplumunun iki aşamalı bir süreç geçirdiğinden bahseder. Matbu yayınların keşfinin öncesinde yazma eserlerin dağıtım ve çoğaltım işlemini de meslekî anlamda üstlenmiş olan sahhaflar, yazma eserlerin yerine matbu yayınlar yaygınlaştıktan sonra kitap alım-satım işine ağırlık vermişlerdir (35).

Ancak bu sahhaflar bir süre sonra pazardaki ticarî rollerini, bir yandan tömbekicilik ve tütüncülük hizmeti verip bir yandan da kitap, gazete ve risale satış işi yapan esnafa kaybetmeye başlamışlardır. Bu olayın tarihi 1860'lara denk gelmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu esnafın aslî görevi tütüncülük veya tömbekicilikti. Bu durum da kitap okurlarının pek hoşuna gitmiyordu. Çünkü bu dükkânlar kitapseverler için ilgi çekici ortamlar değildi ve ikâmet yerleri de basın-yayın camiasının içindeki kesimler için uzak kalıyordu (Çetin, 2010: 36-37).

Erdem (2001), bu çetrefil süreci şu şekilde açıklamaktadır:

“Bedesten’de ve daha sonra Sahhaflar Çarşısı olarak bilinen mahalde kuşkusuz çok eskiden beri kitapçılık yapılmaktaydı. İlk dönemde çarşıda kitapçılar yalnız kitapçılıkla uğraşıyorlar, hattalara forma forma çoğalttırdıkları kitapları daha sonra müşterilerine satıyorlardı. Ama matbaaların çoğalması, devlet matbaalarının dışarıya da iş yapması ve litografya ve tipografya ile çalışan özel matbaaların peş peşe açılmaya başlamasıyla, kitapçılık işi daha da yaygınlaşmaya başladı. Artık çok fazla sayıda kitap elden ele dolaşıyordu. Özellikle 1860’lı yıllardan sonra kitapların tütüncü dükkânlarında, İranlı tüccarların tezgâhlarında satıldığı görüldü. O devirde çıkan dergi ve kitapların arka kapaklarında bu kitapların satıldıkları tütüncülerin, İranlı’ların isimleri kayıtlıdır.” (12)

Bu dönemlerde Dersaadet’te çıkan gazete ve dergilerin yayımladığı tefrika hâlindeki roman ve hikâyelere ilgi büyük olmasına rağmen, çağdaş edebiyatla ilgilenen kişi sayısı çok fazla değildi. Türkçe kitapların pahalı bulunması, onların herkes tarafından okunmasının önündeki engellerden biri olarak görülüyordu. İstanbul’da düzenli bir kitap ticaret sahası gelişmediğinden, Ahmed Midhat gibi bu konuda girişimlerde bulunmak isteyenler eserlerin mürettepliğini, makinistliğini ve müvezziliğini kendileri yapmak durumunda kalıyordu. Kitap ticaretindeki bu dağınıklık sebebiyle, müşteriler de kitap ve dergileri, yayımcıların eser kapaklarına yazdıkları özel adreslerden edinmek

durumundaydı. Buralar da yukarıda değinilen tütüncüler, tömbekiciler ve bunların dışında çay satıcıları, eczaneler, kâğıtçılar vb. işletmelerdi (Strauss, 1993: 8).

Tam da bu tarihlerde, Babıali Caddesi'nde yeni bir girişim tomurcuk vermiştir. Birbirinin peşi sıra açılan “alafranga” kitapçı dükkânları, eski dönemin tasnifsiz ve bakımsız sahaflarından oldukça farklı bir yapıdaydı. Vitrinlerinde eskimiş, eprimiş, dağılan, dökülen yazma kitaplar yerine Avrupa'dan getirtilmiş yabancı dillerde gazete ve kitaplarla, bunların birçoğunun dönemin aydınları tarafından yapılmış çevirileri yer alıyordu. Öte yandan biçimsel olarak da değişen dükkânlar, tömbekici ve tütüncülüğün bir yan kolu gibi çalışan kitapçılardan farklı olarak sadece gazete ve kitap satan temiz ve nezih ortamlar hâline gelmiştir (İskit, 1939: 118)

Bu dükkânları ilk açanlar ise Batı'daki gelişmeleri daha iyi takip eden ve ticareti daha iyi bilen gayrimüslimlerdir. Seymen (1993), bu kitapçılardan ise şu şekilde bahsetmektedir:

“Bu dükkânların sahipleri de genellikle redingot giyen, yakalıklı takan gayrimüslimlerdir. Okurları ile sıcak ilişkiler kurmaya özen gösteren, yayımladıkları kitap ve mevkuteleri taşradaki okurlarına ulaştırmayı, onların taleplerini ‘ma posta ücreti’ karşılamayı, böylelikle ‘erbab-ı mütalaaya’ hizmet vermeyi amaçlayan bu insanlar, bizde çağdaş ilk kitapçı kuşağını oluşturmaktadır.” (67-68)

Ahmed Rasim'in yazılarında, bu kitapçıların ilki olarak, 1870'lerin başında kütüphane açan “Toros” isminde bir Ermeni'den bahsedilmektedir. Ancak kayda değer ilk girişimlerden birisi Arakel Tozluyan Efendi'nin, 1291 (1875) senesinde, Babıali Caddesi, 46 numarada açtığı “Kitapçı Arakel Kitaphanesi”dir. Hatta Erdem'e (2001) göre, kitapçılığı tütüncüler ve tömbekicilerin elinden alan ilk kişi odur (13).

Arakel'in ardından Kayserili Kaspar Efendi'nin “Tedrisat Kütüphanesi”, Karabet Efendi'nin kütüphanesi, Ohannes Ferid'in “Vatan Kütüphanesi”, Kirkor Faik kardeşlerin “Asır Kütüphanesi”, Garabed Keşişyan'ın Kütüphanesi ve Aleksan Efendi'nin kütüphanesi gibi eski müvezzilerin açmış olduğu kitapçılar gelmektedir (Seymen, 1993: 68; Çetin, 2010: 40)

Tanzimat'la birlikte başlayan yenileşme hareketlerinin doğurduğu toplumsal değişimler neticesinde insanların kitap ihtiyacı artmıştır. Bu da kitabın bir kültürel öge olarak

dolaşıma girmesine ve ticarî meta olarak yayıncılığa katkı sağlamasına yol açmıştır. Bu sebepten, hem halka okuma alışkanlığının kazandırılmasına inanıldığından hem de kitapçıların açılmasından sonra ise daha fazla sayıda kitap satmak gibi bir ticarî kaygıdan ötürü “esami-i kütüb” adı verilen özel kitap tanıtım katalogları hazırlanmaya başlanmıştır. Bu katalogları hazırlayan kitapçılar, bunları, Osmanlı topraklarının en uzak köşesine kadar ulaştırma görevini de üstlenmekten geri durmamışlardır (Seymen, 1993: 68).

Bu kataloglardan önce, devlet kütüphanelerinin ya da şahısların devlet kütüphanelerindeki kitapları kataloglamak için hazırladığı defterler veyahut da ölen şahısların mirasçıları tarafından toptan satılan kitaplarının tanıtımı amacıyla hazırlanan risaleler de vardı. Ancak bunlar kitapçıların hazırladıklarına göre farklı amaca hizmet eden girişimlerdir. Osmanlı kitap piyasasındaki editörle basımı yapılmış kitapların toplu olarak tanıtıldığı ilk katalog Arakel Efendi’nin *Esami-i Kütüb*’üdür (Üyepazarcı, 1993: 57; Yalçın-Çelik, 1998: 84).

Seyfettin Özege’nin (1971) *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*’ndan anlaşıldığı kadarıyla, özel yayın kataloğu hazırlama alanındaki ilk teşebbüs de yine Arakel Efendi’ye aittir. Kitapçısının açılışından 9 sene sonra, 1301’de (1884) yayımladığı *Arakel Kitabhanesi Esami-i Kütübü* ile bu alanda önemli bir yol açmıştır (Strauss, 2005: 231). Arakel daha sonra 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1311 ve 1312 tarihlerinde de katalog yayımlamaya devam etmiştir. Bu katalogların bir kısmı zeyl (ek) defterleridir. Arakel’in yayımlamış olduğu en kapsamlı katalog ise 1301 yılında çıkan 272 sayfalık ilk katalogdur.

Arakel’in kataloğunun peşi sıra Kitapçı Kaspar’ın Tedrisat Kütüphanesi katalogları (1307, 1308, 1311, 1315), Kitapçı Kırkor’un Asır Kütüphanesi katalogları (1305, 1308, 1309, 1312), Kitapçı Ohannes Ferid’in Vatan Kütüphanesi katalogları (1308, 1310, 1317) ve Kitapçı Mihran Efendi’nin Cihan Kütüphanesi kataloğu (1316) katalog hazırlama ve yayımlama işinin ne kadar önemli bir eğilim haline geldiğini göstermektedir. Bu kataloglar, daha sonra Cumhuriyet döneminde dahi yayımlanmaya devam edecek olan kataloglar için ilk örnekleri oluşturmuşlardır (Yalçın-Çelik, 1998: 84).

Yayın katalogları içinde bu tezin de konusunu oluşturan Kitapçı Arakel'in hazırlamış olduklarının iç yapısını incelemek bize bu katalogların içeriğine ve işlevine dair bir fikir verecektir.

Arakel'in kataloglarına bakıldığında, öncelikle, iç kapak sayfasında bu kitapların ne olduğuna dair bir bilgi vardır. 1301 senesinde basılmış katalogda bilgi şu şekilde verilmiştir:

“Meşâhir-i müellifin-i eslâf ile muâsırının müellefât-ı mergûbelerinin esas ve muhteviyâtını ve husûsât-ı sâiresini mübeyyîn bir defterdir ki her nev-i müellifât aksâm-ı mahsûsasında kayıt ve işâret olunmuştur.” (Kitapçı Arakel, 1301)

Bu bilgede, daha önceki dönemin meşhur yazarları ile çağdaş yazarların en beğenilen yayımlanmış eserlerinin özleri ve içerikleri ile çeşitli hususlarını içeren bir defter olduğu yazmaktadır. Devamında her çeşit yayımlanmış eserin, alt başlıklarında gösterildiği söylenmektedir.

Daha sonraki yıllarda basılan kataloglarda ise bu satırlar şöyle değişmiştir:

“Meşâhir-i üdebâ-yı azâm ve muharrişin-i kirâmımızın âsâr-ı mergûbelerinden bazılarının esâmi, hulâsa-yı mündericât ve husûsât-ı sâirelerini mübeyyîn bir fihris-i husûsidedir.” (Kitapçı Arakel, 1305)

Burada farklı olan kısım, Arakel'in bu fihristte artık basılmış her türlü eseri değil; en beğenilen “bazı eserlerin” isim, konu özeti ve çeşitli başka hususlarını tanıttığını söylemesidir.

Ayrıca bu iç kapaklarda, 1305 senesinden itibaren yerli ve yabancı iki edebiyatçı veya filozofun okumanın değeriyle ilgili söylemiş oldukları iki adet özlü söze yer verilmiştir.

İç kapaklarda ayrıca iki adet bilgi daha yer alır. İlki 1305 tarihinden itibaren basılanlarda fihristlerin ücretsiz olduğuna dair, “Meccanen Verilir” ifadesi, ikincisi de bu fihristlerin “Maarif Nezaret-i Celilesinin Ruhsatıyla” basıldığına dair bir ifadedir. Ancak ilk katalog Arakel'in mukaddimesinde bahsetmiş olduğu gibi, masrafı ölçüsünde bir fiyata tâbi tutulmuştur. Daha sonrakiler ise ücretsiz verilmiştir.

Katalogların içine girildiğinde ise öncelikle “İfade-i Mahsusa” adı verilen bir mukaddime ile karşılaşılır. İlk katalog için konuşulacak olursa 6 sayfalık bir

mukaddime, toplam 1036 adet kitabın tanıtıldığı 272 sayfalık bir katalog kısmı ve farklı tip kâğıda basılmış 8 sayfalık bir dizin ile karşılaşılmaktadır.

Arakel'in kataloglarının mukaddimeleri, onun bu önemli girişimi hususunda ilk ağızdan fikir sahibi olunmasını sağlayan kaynaklardır. 1301 tarihli ilk katalogun 6 sayfalık mukaddimesinde, Arakel Efendi, öncelikle, o dönemde gerektiği üzere Sultan II. Abdülhamid'e övgü ile başlar. Daha sonra da katalogların ne işe yarayacağına, neden gerekli olduğuna ve hangi koşullarda hazırlandığına dair bilgiler verir:

Arakel ilk olarak, daha önce bu tarzda bir çalışma yapılmadığından ve kitap okurlarının istedikleri kitaplara kolayca ulaşabilmesini sağlamak için çoktan beri ihtiyaç duyulan bu yayını hazırladığından bahsetmektedir:

“Terakkî-i maârifeye en ziyâde hâdim olan kitâp ve resâilin tab ve neşrine şimdiye kadar pek büyük eser terakkî görülmüş iken matbûât-ı cedîdenin cins ve nevini ve müelliflerinin esâmisiyle bir dereceye kadar fiyatlarını mübeyyîn olarak henüz bir fihris vücûda getirilmemiş idi.

Kitâb mütâlaasına hâhiş-ger onların istedikleri Kitâpları kemâl-i suhûletle intihâb edebilmelerine medâr olmak için lüzûmu çoktan beri hiss olunan böyle bir fihris birkaç sene çalışarak bilutfihî teâlî-i ikmâl ve neşre muvâfık oldum.” (Kitapçı Arakel, 1301)

Daha sonra bu fihristin ne kadar uğraşılsa da pek çok eksiği olduğundan bahseder. Bazı unvanların ve ibarelerin yanlış veya eksik yazımından doğan hataların okurlar tarafından mazur görülmesini istemektedir:

“ İşbu eser muntazaman ve mükemmelen intişâra çıkarılmasına mümkün mertebe çalışılmış ise de bir taraftan kesret-i müteğavilet sâikası ve diğer yandan her şey bidâyetinde nekâisden salîm olamayacağı cihetle eser-i mezkûr dahi noksandan halî olamamış ve binâenaleyh bazı ünvanlar ile ibârâtta görülecek nekâisin dâmen-i afv ile setr edilmesi eshâb-ı mütâlaanın şîme-i mürüvvetlerine havale kılınmıştır.” (Kitapçı Arakel, 1301)

Arakel, kataloglardaki eserler hakkında kendi görüşüne göre fikirler beyan ettiğini, ancak kitap yazarları veya tercümanları tarafından istek olduğu takdirde tanıtım yazılarında daha sonraki baskılarda düzenlemeler yapılabileceğini söylemektedir:

“ Fihrisimizdeki âsâr-ı matbûa hakkında takdirât-ı acizânemize göre beyân-ı mütâlaa eylemiş isek de âsârımıza göre müellif ve mütercim ve mürettibleri tarafından eserleri hakkında başka böyle beyân-ı mütâlaa olunmamasını isteyenler tarafımıza beyân-ı malûmât ediyor ise de ikinci tashihâtı lüzûma icrâ edilir.” (Kitapçı Arakel, 1301)

Yayın kataloglarıyla ilgili en önemli sıkıntıların başında kitapların fiyat bilgileri konusundaki eksiklikler gelmektedir. Arakel Efendi, bunu da, Avrupa'dan farklı olarak o dönemde Osmanlı Devleti'nde kitapların henüz kitapçıların malı olmamasına bağlamaktadır. O dönem için henüz daha yeni olan bu sektörde kitaplar, yazarlarının veya tercümanlarının hesabına basılmaktadır ve bu yazar ve tercümanlar da kitaplarının fiyatları konusunda sabit bir karar verememişlerdir. Bu sebepten de Arakel, yalnızca fiyatları belirli olan kitapların fiyatını göstermek durumunda kalmıştır:

“ Kitâb iştirâsına râğbet gösteren zevâta tamamiyle suhûlet-bahş olmak üzere her kitâbın fiyatını yanı başına işâret etmek arzusuna düşmüş isek de henüz bizde neşr olunan Kitâplar Avrupa'da olduğu gibi kitâpçıların malı olmayıp müstesna olarak müellif ve mütercimleri tarafından kendi hesâblarına tab olunmuş ve her müellif ve mütercim ise kitâbın fiyatını bir kararda bırakmamış olduğundan bunların mevcûdu kesb-i nedret etmiş olan Kitâpların fiyatları yazılamayıp yalnız fiyatları sâbit olanlar gösterilmiştir.” (Kitapçı Arakel, 1301)

Arakel'in bir başka değindiği husus da fihristin ücretidir. Daha sonradan ücretsiz dağıtılacak olan bu fihristler için Arakel, ilk dönemde makul bir fiyat talep etmek durumunda kaldığından bahsetmektedir. Çünkü bu katalog, dışarıdan görüldüğü gibi kolay hazırlanmış bir şey değildir ve boyutuna oranla epey bir masraf çıkarmıştır. Arakel, bu masrafı karşılayabilmek adına zararsız bir fiyat belirlediğini söylemektedir:

“ İşbu eser öyle görüldüğü gibi pek de kolaylıkla vücûda gelmiş bir şey olmayıp tab olunup meydâna gelinceye kadar hacmine nisbetle haylice masârifî müstelzim olmakla meccânen verilemeyip fakat yalnız bir kısım masârifimizi kapatabilmek üzere bi'n-nisbe ehven bir fiyat vaz edilmiştir.” (Kitapçı Arakel, 1301)

Arakel Efendi'nin dikkati çektiği noktalardan biri de mevcut pek çok dinî kitabın, bu fihristlere alınmak istenmişse de sayıları çok fazla olduğundan ve bunlar fihriste dâhil edilecek olsa fihristin boyutunun birkaç katına çıkacağından söz ederek bu kitapların dışarıda bırakılmasıdır. Ancak yine de, bu kataloğa giremeyen kitaplar, Arakel Kitaphanesi tarafından okurlara ulaştırılabilecektir:

“ Kütüphâne-i acizânemde bulunmayan bir çok kitâb-ı diniyye ve sâirenin esâmisi dahi bu fihrise derç edilmek istenilmiş ise de bunların miktârı pek kesretli olduğundan ve kâffesinin bu kitâba dercine kalkışılca cesâmetçe birkaç misli büyük bir kitâb tertîp etmek lâzım geleceğinden şimdilik işin bu derecesiyle iktifa kılınmıştır. Mamâfih bu fihris hâricinde tedârîki matlûb kitâbın dahi vakt ü zamânıyla mümkün mertebe ehven fiyatla irsâlini de Kütüphânemiz derûhde eyler.” (Kitapçı Arakel, 1301)

Buradan çıkarılan, dönemin en çok okunan ve satılan kitaplarının dinî kitaplar olduğudur. Çünkü, Arakel, kataloglara dâhil edilmeyen pek çok dinî kitaptan bahsetse de bütün kataloglarda çok sayıda dinî kitap yer almaktadır.

Arakel Efendi, mukaddimesini, taşra vilayetlerinde bulunanlara uygulanacak posta tarifesinden ve birtakım gazete aboneliklerinin de kütüphanesi tarafından gerçekleştirileceğini söyleyerek sonlandırmıştır:

“ Mukaddemâ gazetelerle ilân olunduğu veche üzere taşrada bulunan erbâb-ı mütâlaaya ziyâde bir suhûlet vermek için vakıa olacak sipârişleri az olduğu takdîrde kitâplara bedel posta pulu gönderilir ise nakit makâmında kabul ve kitâb-ı matlûba irsâl olunacağı Dersaadet’te gerek tercüme ve gerek elsine-i sâire üzere gazeteler ve cerîde-i muhâkeme ile Medrese-i Hukûk Risâlesi ve Mecmâu-i Ebüzziyâ için abone kabul olunduğu ve abone olunan gazete ve risâle şâyet tatil olur ise bedeline sâir bir gazete ve risâle irsâli ile ifâ-yı din olunacağı henüz bilmeyenlere bu vasıta ile ilân olunur.” (Kitapçı Arakel, 1301)

İlk basılan katalogun mukaddimesiyle, 1304 senesinde basılan ikinci katalogun mukaddimesindeki bazı noktaları karşılaştırmak, katalogların işe yararlılığı konusunda Arakel’in düşüncelerini öğrenmek bakımından oldukça faydalı olacaktır. Arakel Efendi, 24 sayfalık bu uzun önsöze, daha sonra basılan diğer kataloglarda da yer vermiştir.

Arakel, 1304 tarihinde bastığı fihrisinin “İfade-i Mahsusa” kısmında, müşterilerinden fihristlerin parayla satılmasına dair aldıkları olumsuz tepkiler neticesinde oldukça bozulmuştur. Öyle ki müşterilerin yüzde 80’i veya 90’ı Arakel’i, kitap fihristlerini para ile sattığı için ayıplamıştır. Bunun üzerine Arakel Efendi o dönemki Osmanlı’da fihrist hazırlama anlayışının nasıl farklı olduğunu anlatarak Avrupa ile aradaki farkları söylemeye çalışmaktadır:

“ Bundan evvel tab ve neşr eylediğimiz mufassal Esâmi-i Kütübün; masârif-i tabiyyesinin bir kısmını olsun çıkarabilmek maksadıyla on kuruş fiyat vaz etmiştik. Ancak tesâdüf ettiğimiz yüz zevâtdan hemân sekseni, doksanı: ‘Avrupa’da ve mahâl-i sâirede kitâb fihrisleri meccânen virilir iken sizin para ile satmanız ayıptır’ diye Dersaadet’te şifâhen, taşralardan tahrîren âdetâ bî-kadîr derecede itirâzâta uğramışızdır. ...Binâenaleyh bu yoldaki efkârını tashîh etmek ve mâdemki bunların ekseriyyet teşkîl eyledikleri gazetelerimizde şimdiye kadar kendi taraflarından kitâpçılarımızın buldukları hâl-i vazîyyet hakkında bir şey yazmamışlardır. Bunun için bu bâbda halkımıza bir malûmât vermiş olmak üzere şu vesîle-i hasene ile bazı izâhât-ı lâzîma itâsını tensîb eyledim.” (Kitapçı Arakel, 1308: 3-4)

Arakel Efendi’ye göre iki türlü kitapçılık vardır. Birincisi çıkmış ve çıkacak olan bütün kitapları gücü yettiğince satın alıp daha sonra satan kitapçıdır. İkincisi ise, Avrupa’da

“editör”, Osmanlı’da “tâbî”, “nâşir”, “mümessil” gibi isimleri olan kitapçıdır. Bu ikinci kitapçı, yazarların ve tercümanların yazdığı eserleri satın alıp kendisi baskısını yapan ve satan kitapçıdır. Arakel, kendisini de ikinci sınıfa sokmaktadır. Ancak Osmanlı için editörlük henüz yeteri kadar bilinmediğinden, kitapçılar ayakta kalabilmek adına her iki türlü kitapçılığı birden yapmak zorunda kalmaktadır:

“ Kitâpçılık, iki nevdir. Birincisi: çıkmış ve çıkacak olan her nev Kitâplardan kitâpçının mâddî ve manevî sûrette kudreti yetdiği kadar alup beyiyye ile satmasıdır. Diğer nevi de – Avrupa’da ‘editör’ bizde ‘tâbî’, ‘nâşir’, ‘mümessil’ nâmı verilendir, ki bu da – erbâb-ı kalem tarafından telif ve tercüme olunan âsârı mübâyaa ve kendi hesabına tab ve fûrûht etmektir.

İşbu usul kitâpçılık da budur, ki derece-i gayr-i mahdûdede büyüme müsaîit bir meydân-ı terakkî demektir. Ancak bizde ‘editör’lük, henüz o derece tanınmış, ilerlemiş olmadığından bu mesleğe dâhil olmak arzusunda bulunan kitâpçılarımız, tayiş edebilmek için iki türlü kitâpçılığı birden icrâ etmektedirler.” (Kitapçı Arakel, 1308: 4-5)

Arakel, bu bilgileri verdikten sonra katalogların ücretsiz dağıtılmasını isteyenlere tekrar değinmektedir. Arakel Efendi’ye göre, Paris’teki bir kitapçıdan ücretsiz alınan fihrist, sadece o kitapçının kendisi için bastırıldığı ve sattığı kitapların isim listesinden oluşmaktadır. Bizdeki gibi basılmış bütün külliyatın listesi değildir. Fransa’da basılan bütün kitapların yer aldığı bir katalog edinilmek istense, beş yüz elli, altı yüz frankın gözden çıkartılması gerekmektedir. Arakel, kendi hazırladığı ve on kuruşa sattığı ilk kataloğun, Osmanlı’da çıkmış –Arapça kitaplar hariç– hemen hemen tüm eserlerin kataloğu olduğunu söylemektedir:

“ ‘Esâmi-i Kütüb meccânen verilmeli!’ diyenlere gelince: bunlar, şurasına dikkat etmiyorlar, ki Paris kitâpçılarından bir kitâb fihrisi meccânen alıyorlar ise o fihris umûm Fransa matbûâtının fihrisi olmayıp yalnız kendi hesabına tab ittirdiği âsârın esâmisidir. Yoksa bir adam Fransa’da şimdiye kadar tab ve neşr olunan Kitâpların bir fihrisini idinmek istese beş yüz elli, altı yüz Frank virmesi icâb eder.

İşte bu kâbilden olarak âcizleri de bundan evvel on kuruş fiyatla neşr ittiğim Esâmi-i Kütüb, o târîhe kadar bizde (Arapça Kitâplar müstesnâ) hemân umûm âsârın fihrisi idi.” (Kitapçı Arakel, 1308: 5-6)

Arakel, daha sonra okuyuculara seslenerek, anlayış beklemektedir. Onca zaman ve para harcadığı bir hizmetin, karşılıksız olmaması gerektiğini düşünmektedir. Zaten yüz kuruşa satılan bir kitabın yüzde yetmiş beşten fazlasını eser sahibi almaktadır:

“ Şimdi: Hangi sâhib-i vicdân kabûl idebilir, ki herkes kitâb okuyacak, kitâb sâhibleri de o sâyede Kitâplarını satacaktır diye sanatını ilerletmek arzusunda bulunan bir Kitâpçı Arakel; o Kitâpların hülâsa-i mündericâtını çıkarmak için bir iki sene vakt ü nakd sarf iderek, fikr ü zihn yorarak elli altmış lira ile vücûda getirmiş olduğu bir fihrisi âleme meccânen vîrsün?

Yüz kuruşa satılan bir kitâbın, yetmiş beş, seksen ve kitâbına göre doksan kuruşunu kitâb sâhibi alıyor. Bu hâlde bu fedâkârlık, seksen doksan kuruş alanlara mı, yoksa kendi kitâbhânesinin yevmiye muhtâc olduğu masârife bedel yüzde on, on beş, yirmi veya yirmi beş kuruş beyiyye alan kitâpçıya mı düşer?” (Kitapçı Arakel, 1308: 6)

Arakel, katalogların parayla satılmasına karşı olanlara sitemlerini, bu işin mucidi olan kendisinin bu işten en az kazanç sağlayan kişi olduğunu söyleyerek sürdürmektedir. Arakel’e göre bu fihrislerin maddî boyutu en fazla eser sahipleriyle kendi adına kitap basıp satan kitapçılara yaramıştır:

“ Biz, o fihrisi neşr itdik ise mülkümüzde bunun mûcidi (Sözümüz matbû Kitâplar olmak üzere) âcizleri olmak hasebiyle şeref ve menfaat-i maneviyedeki el-hakîka bu âcizlerine kalmış oldu? Lakin bundan maddeten en çok istifâde edenler, eser sâhipleri ile kendi hesabına kitâp tab eden ve alıp satan diğer meslektaşlarımız olmuştur. Çünkü bir çok kitâp sâhiblerinin, o Esâmî-i Kütüb sâyesinde ne zahmet, ne de hiçbir para masârif etmezken bir hayli kitâpları sorulmuştur. Bunlardan hiçbirisi gelip de ‘Sen bu kadar vakit, nakid sarf itdün, kitâplarımızın sorulmasına sebep oldun. Masârifine bir medâr olmak üzere hiç olmazsa ilân itdiğin kitâplardan bir nüsha verelim!’ diyen, yâhûd: ‘Sâir bâyilere nispetle her hâlde ve her vechle ziyâde beyiyye almaya istihkâkınız vardır; binâenaleyh size onlardan yüzde iki veya üç, yâhûd dört kuruş ziyâde beyiyye virelim!’ teklif eden bulunmadı.” (Kitapçı Arakel, 1304: 7)

Arakel Efendi, bunca serzenişinden sonra, yine de fihristini ücretsiz dağıtmaya karar verdiğini, bunun da çok büyük bir şey olmasa da bir gurur kaynağı olduğunu açıklamaya çalışıyor. Bir yandan da yabancıların bu fihrislere ücretliyen bile gösterdiği ilgiden bahsediyor:

“ Meccânen fihris mi taleb olunuyor? İşte onun da vakt ü sırası geldi.

İnsân, bir çok iyilik, ıslâhât arzusunda bulunuyor da cümlesini birden ve istediği bir zamânda icrâ idemiyor. Bazı teşebbüslerin ilk muâvini zamândır.

İşte hamd olsun şu esercik, memâlik-i Osmâniyyemiz kitâpçılarının dahi memâlik-i sâire kitâpçıları gibi fihris tab ve meccânen dağıtımları zamânı geldiğini gösteriyor. Vakiâ büyük bir şey değildir. Lakin her hâlde bir mebdde, bir başlangıç olduğu için bihakk iftihâr olursa sezâdır.

Bu iftihâr; yalnız bizce değil, ecânibe karşı da bir medâr-ı iftihârdır. Zirâ ecânibden ara sıra gelüp bizde şimdikiye kadar tab ve neşr olunan Kitâpların fihrisini sorarlardı. Mahcûb olmaksızın yok cevâbını virmek kâbil mi idi? Bir eyyâm sonra ‘Arakel Kitâbhânesi Esâmî-i Kütübü’ nâmiyle bilâde zikr olunan fihrisi neşr eder etmez öyle bizde olduğu gibi on kuruş için sitemler ile mübâyaa değil, âdetâ bedava mal bulmuşçasına Beyoğlu’ndaki ecnebî

kitâpçıları vâsıtasıyla mükerreren mübâyaa ve parti parti Almanya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye, Avusturya'ya ve daha sâir mahallere gönderildi.” (Kitapçı Arakel, 1304: 7-8)

Görüldüğü gibi Arakel Efendi, okurlarının baskısıyla fihristini ücretsiz dağıtmaya razı oluyor, ama bundan da uzun uzun şikâyet etmekte bir sakınca görmüyor. Bu şikâyetler sayesinde şunları öğreniyoruz:

- Okurlar kataloglara büyük ilgi göstermişlerdir. Bunları Avrupa'daki örneklerle kıyaslayarak ücretsiz olmasını talep etmeleri de önemli bir veridir.
- Arakel Efendi, o dönem Osmanlısı'ndaki iki ayrı kitapçı tipini tanımlıyor. Editör ile kitap satıcısı arasındaki farkları gösteriyor.
- Arakel Efendi'nin katalogları o zamana değin basılmış tüm kitapları tanıtmaya ve okuyucuya bir şekilde ulaştırma vaadiyle hazırlanmıştır. Ancak Avrupa'da her kitapçı, kendi elinde olan kitapları kataloglamaktadır.
- Avrupalı okuyucular, Arakel'in ilk kataloguna ücretli olsun olmasın büyük ilgi göstermişlerdir.

Arakel'in vermiş olduğu bu bilgiler ışığında, 1301 senesinde basılan kataloğun, aynı zamanda geniş bir bibliyografya çalışması olduğunu iddia etmek de mümkündür. Çünkü bu kataloğun vermiş olduğu sıralı kitap listesine ve kapsamının genişliğine önceki tarihlerde ulaşabilen herhangi bir çalışma olmamıştır.

Soysal'ın (2010) Osmanlı'da nelerin okunduğuna dair hazırlamış olduğu yazısında da belirtildiği üzere, katalogların yazımından önce bibliyografik çalışma olarak adlandırılacak numuneler olarak ölen kişinin geride bıraktığı malı mülkü saptayan muhalefat listeleri ve kütüphaneye bağışlanan kitapların listelendiği vakfiyeler gelmektedir (166).

Kahraman da (2002) vakfiyelerin ve kütüphane defterlerinin ilk bibliyografya örnekleri olduğuna vurgu yaptıktan sonra, Osmanlı Devleti'nde elçiliklerde görev alan Batılıların hazırladığı bibliyografyalara değinir. Bunların ardından da Ermeni kitapçıların hazırladığı yayın kataloglarının geldiğini söyler:

“XIX. yüzyılda Osmanlı yayın hayatı içinde bibliyografya konusuna dahil edilebilecek ilk etkinlikler Takvîm-i Vekâyi', Cerîde-i Havâdis gibi gazetelerdeki yayın duyuruları ile Arakel, Karabet, Asır, Cihan gibi kitapçıların neşrettikleri kataloglardır. Bunlardan Kitapçı

Arakel Efendi tarafından 1301'de (1884) Arakel Kitabhânesi Esâmî-i Kütübü adıyla yayımlanan 272 sayfalık katalogda 968 kitap¹ tanıtılmaktadır.” (87)

Bu görüşün de vurguladığı gibi, Batılı örnekleri baz alarak hazırlanan ve ilk örneğini Arakel'in verdiği Türkçe yayın katalogları, bu anlamda büyük bir boşluğu doldurmuştur. Aynı zamanda o dönem Osmanlı'sında hangi kitapların okunduğuna dair önemli bir veri bankası olma görevi görmekte ve bu yönde hazırlanacak çalışmalara kaynaklık etmektedir.

Yayın kataloglarının amacına dair bilgilere ulaşabildiğimiz mukaddimelerden sonraki asıl kısımlarında ise, Arakel'in tasnifine göre bölümlere ayrılmış kitap tanıtımları yer almaktadır. Bu kitap tanıtımları, her bölümde elifba düzenine göre sıralanmıştır. Bunun yanında Kitapçı Arakel, 1301 tarihinde yapmış olduğu bölümlendirmeyi sonraki kataloglarda epey değiştirmiştir.

1301 tarihinde basılmış ilk katalogun bölümleri, sırasıyla; “Edyân ve Mezâhibe Müteallik Kütüb ve Resâil-i Münîfenin ve Mevzu-ı Bahslerini Mübeyyen Cedveldir”, “Kütüb ve Resâil-i Fıkhıyye ve Adliyye”, “Kavânin ve Nizâmât”, “Muahedât Mecmûaları”, “Kavânin ve Nizâmata Taaluku Bulunan Kitâplar”, Dîvân ve Eşâr ve Gazeliyât Cetveli”, “Edebiyâtdan Risâle-i Mevkûtelere”, “Edebiyâtdan Münşeât Kitâpları”, “Kütüb-i Lugât”, “Sergüzeşt ve Terâcim-i Ahvâle Mensûb Kitâplar”, “Seyahâtnâmeler”, “Âsâr-ı Siyâsiyye”, “Edebiyât Kitâpları”, “Târîhe Dâir Kitâplar”, “Ulûm ve Fünûndan Hıfz-ı Sıhât Kitâpları”, “Ulûm ve Fünûndan Tıbb Kitâpları”, “Edebiyâtdan Tiyatro Kitâpları”, “Edebiyâtdan Millî Hikâyeler”, “Mudhik Hikâyeler”, “Romanlar”, “Mekteb Kitâpları”, “Kıraata Dâir Kitâplar”, “Hüsni Hatt Risâleleri”, “Sarf ve Nahiv ve Kavâide Dâir Kitâplar”, “Elsine-i Muhtelif Üzre Mukâleme Kitâpları”, “İlim ve Fünûndan Kozmografya Kitâpları”, “Hesâba Dâir Kitâplar”, “Fünûndan Usul Defteri Kitâpları”, “Fünûndan Kimyâ Kitâpları”, “İlim ve Fünûndan Hendese Kitâpları”, “Ulûm ve Fünûndan Coğrafya Kitâpları”, “Ulûm-ı Riyâziyyeden Cebir Kitâpları”, “Yine Mekteb ve Edebiyât Kitâpları”, “Ziraat ve Ona Taalluk Olan Kitâplar”, “Kütüb-i Muhtelif”, “Salon Eğlencelerini Muhtevî Ber-vech-i Âtidir” şeklindedir. Bu bölümlerin ardından 8 sayfalık bir fihrisle ilk katalog sonlandırılmıştır.

¹ Burada, tanıtılan kitap sayısı konusunda bir bilgi yanlısı söz konusudur. 1301 senesinde basılan katalogda toplam 1036 kitabın tanıtımı yapılmıştır.

Arakel, bundan sonra hazırladığı kataloglarda farklı bir bölümlendirme yöntemi tercih etmiştir. Bölümleri azaltıp birbiriyle ilgisi bulunan bölümleri bir bölümde değerlendirmeye çalışmıştır. Örneğin, 1304 senesinde basılmış ve hacimce daha küçük olan katalogun bölüm başlıkları; “Edyân ve Mezâhib”, “Fıkhiyye ve Adliyye Kitâpları”, “Edebiyât ve Hikemiyât”, “Mekâtibe Mahsûs Kitâplar”, “Târîh, Lugât ve Tercüme-i Hâl”, “Lisân ve Mükâleme ve Tercüme”, “Âdâb ve Ahlâk ve Terbiyyeye Dâir Kitâplar”, “Münşeât ve Mektûbât”, “Sıhhiyye ve Fenniyye Kitâpları”, “Hikâye ve Roman”, “Risâle-i Mevkûtelere”, “Tiyatrolar”, “Letâif ve Mudhik Hikâyeler”, “Eşâr-ı Müteferrika”, “Muahharen Zamm Olunan Kitâplar” şeklindedir. Bu katalogun bölüm başında “İhtarât” şeklinde bir uyarı metni ve sonunda da “İhtarât-ı Âhir” şeklinde bir başka uyarı metni bulunmaktadır.

1304 senesinden sonra basılan diğer kataloglardaki bölümlendirmeler de buna benzer şekilde oluşmuştur. Arakel Efendi, pek çok açıdan 1304 tarihli katalogla biçimsel açıdan *Esami-i Kütüb* formunun nasıl şekillendireceğini keşfetmiştir ve diğer kataloglarda da yöntem açısından bu katalogu model almıştır.

Bölümlendirmelerin daha kapsayıcı, kitaplar hakkındaki bilgilerin daha ayrıntılı, kitap sayısının ise çok daha az olduğu sonraki yıllarda basılmış kataloglar, ilk katalogda yer verilen kitaplardan bazılarının iki, üç veya daha sonraki baskılarını da içermektedir. Bunların yanında birtakım yeni basılmış kitaplara veya daha önce hiç bahsedilmemiş olanlara bu kataloglarda rastlanmaktadır. Ancak yine de 1301 senesinde basılan ilk katalog ile sonrakiler arasında çok büyük farklar gözlenmemektedir.

3. BÖLÜM: 1301 TARİHLİ KATALOGDA TANITILAN KİTAPLAR

İlk *Esami-i Kütüb* olması, çok sayıda kitabı içeren geniş kapsamlı bir katalog olması ve diğer katalogların da üç aşağı beş yukarı onunla benzer minvalde hazırlanmış olması dolayısıyla, bu tez çalışmasında, yalnızca 1301 tarihli katalogun içindeki tüm kitapların tanıtlarıyla birlikte değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Arakel Efendi'nin 1301 tarihli kataloğunda 35 bölüm başlığı yer almaktadır. Arakel'in "cetvel" adını verdiği bölümlerin şekillenışı aşağıdaki gibidir:²

- Din ve Mezhep Kitapları
- Fıkıh ve Adli Konularda Yazılmış Kitaplar
- Kanun ve Kararname Kitapları
- Antlaşma Metinleri
- Kanun ve Düzenle İlgili Kitaplar
- Divanlar ve Şiir Kitapları
- Süreli Yayınlar
- Münşeât Kitapları
- Lügat Kitapları
- Sergüzeştler ve Biyografi Kitapları
- Seyahatnameler
- Siyasi Kitaplar
- Edebiyat Kitapları
- Tarih Kitapları
- Sağlık Alanında Yazılmış Kitaplar
- Tıp Kitapları
- Tiyatro Kitapları
- Yerli Hikâye ve Romanları
- Mizahî Hikâyeler
- Romanlar
- Okul Kitapları

² Burada sıralanan bölüm başlıkları, Arakel Efendi'nin verdiği isimlerle değil, günümüzde kullanılan isimleriyle verilmiştir.

- Okuma Üzerine Yazılmış Kitaplar
- Güzel Yazı Metinleri
- Gramer Kitapları
- Çeşitli Diller İçin Konuşma Kitapları
- Kozmografya Kitapları
- Hesaba Dair Kitaplar
- Usul Defterleri
- Kimya Kitapları
- Coğrafya Kitapları
- Cebir Kitapları
- Yine Okul ve Edebiyat Kitapları
- Ziraatle İlgili Kitaplar
- Çeşitli Kitaplar

3.1. Din ve Mezhep Kitapları

Arakel'in bütün yayın kataloglarında ilk sırada yer alan bölüm din ve mezhep konularıyla alakalı eserleri kapsayan bölümdür. Bu bölümün içerisinde peygamberlerin hayatlarına dair yazılmış tarihî eserler ve peygamber kıssalar, İslâm tarihine dair yazılmış eserler, İslâm inancının kurallarına dair yazılmış özel ve genel metinler, hadis kitapları ve çok çeşitli tasavvufî metinler yer almaktadır.

1301 tarihinde basılmış katalogda bu bölüm, “Edyan ve Mezahibe Müteallik Kütüb ve Resail-i Münifenin ve Mevzu-ı Bahslerini Mübeyyen Cedveldir” adını almıştır. Bu bölümde 56 adet kitabın tanıtımı yapılmaktadır. Bu kitapların 25 tanesinin yazarının veya tercümanının kim olduğu belirtilmemiştir.

Yazarı belirtilmeyen kitapların içinde bir peygamberler tarihi kitabı olan *Tarih-i Enbiya* ve İslâm tarihi eseri olan *Tarih-i İslâm* yer almaktadır. Bu kitapların “Tarih Kitapları” bölümünde tanıtıldığı bilgisini veren Arakel, bu şekilde, bir kitabı iki ayrı bölüme dâhil etme eylemini gerçekleştirmiştir.

Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiya*'sı peygamber ve halifelerin hayırlı işlerinin anlatıldığı, açık bir Türkçe ile yazılmış bir eser olarak tanıtılmaktadır.

İbrahim Natıkî Efendi'nin eseri *Akaidü'l-İslâm*, ehl-i sünnetin inandığı hakikatleri kısaca anlatma amacıyla Osmanlı lisanında kaleme alınmış bir eser olup, fihriyye ve kelam ilmine ait pek çok meseleye de açıklık getirilmiştir.

Bağdat ulemasından Ahmed bin Abdullah el-Nasih'in tefsir kitabı *Zübdetü'l-Asar*; sünnet ehillerinin uymak zorunda olduğu farzlara dair incelikleri anlatan *Amentü Şerhi*; İslâm akidelerini aklî deliller ile isbata çalışan ve geçmiş zamanlarda doğru yoldan çıkmış olan cemaat ve mezhep ehillerini reddeden Trabzon Valisi Sırrı Paşa'nın *Şerh-i Akaid* tercümesi bu bölümde tanıtılan eserlerdendir.

Arakel Efendi, *Şurut-ı Salat* tercümesinin isminden de anlaşılacağı gibi namazın şartlarını anlatan bir eser olduğunu belirtmektedir.

Sad-Kelime-i Hazreti Ali, Hz. Ali'nin söylediği yüz kelimenin yer aldığı bir eser olup, Türkçe ve Farsça ölçülü şerhleri her sözün altında yazılarak basılmış mübarek bir eserdir. Yazarı Mustafa İzzet Efendi'dir.

Nasihatü'l-İhvan ismiyle ün kazanmış *Kaside-i Lamiyye*'nin Osmanlı Türkçesine çevrilmiş hâli olan *Feyz-i Yezdân*'da beyitlerin özet halindeki manaları altlarında yazılmış ve bazı izah gereken yerler de gerektiği gibi açıklanmıştır.

Süleyman Paşa'nın *İlmihal-i Kebir* isimli kitabı, İslâm ehillerinin inancı için gereken şerî hükümleri ve dinî farzları, vacipleri, sünnet şartları anlatan bir eserdir.

Mültekâ Şerhi, Mehmed Mevkufatî Efendi'nin eseridir. Fıkıh ilminin mecmuası ve şeriat öğreniminin hazinesi olan *Mülteka'l-Ebhur* isimli iyi bir kitaptan tercüme edilmiş ise de daha doğrusu onun bir açıklamasıdır.

Rehber-i Necat, İslâm ehillerinin gitmiş oldukları yolu parlak bir ayna gibi gösteren üç ciltten ibaret kıymetli bir kitaptır.

Azizü'l-Asar, Eski sahabe büyüklerinden Ka'b bin Züheyr'in, âli-cenab risaletpenaha(Hz. Muhammed) da söylediği *Banet Suad* isimli kasidenin şerh ve tercümesidir.

Arakel, *Atvaku'z-Zeheb* isimli eserin içeriğine edebiyat cetvelinde yer verildiğini söylemektedir.

Cilau'l-Kulub, Hz. Ebu Eyyüb Ensarî'nin yüce menkıbeleriyle birlikte pek çok faydalı bilginin biraraya getirildiği bir eserdir. Taif ulemasından Abdullah Hafız bin Osman el-Kari'nin eseridir.

Zübdetü'l-Feraiz, feraiz ilmini öğretecek bir hocası olmayan memur kesimin öğrenmesi gereken faydalı bilgilerin yer aldığı bir eserdir.

Riyazü'l-Mukinin adlı eserin içeriği, İslâm akideleri ve salih ameller ile din büyüklerinin etraflıca anlatılmasından ibarettir. İmam Gazali'nin *İhya-yı Ulûm*'ı ile bazı başka kitaplardan tercüme edilmiştir. Eyüp Sabri Efendi yazmıştır.

Şemseddin Sivasî Efendi'nin yazdığı *Menakıb-ı İmam-ı Azam*, içinde üç müçtehit ile, bilcümle müfessir, muhaddis, müellif, sarf ve nahiv aliminin mübarek menkıbelerini içeren bir eserdir. İçindeki İshak Efendi manzumelerinden ilim, inanca dair olanların açıklamaları dipnotlarda verildiğinden oldukça makbul bir eser hâlini almıştır.

Mürşid-i Talak u Nikah, evliliğin ne kadar mukaddes ve muazzez olduğunu anlatmaya çalışan bir eser; *Düsturü'l-Cahidin* ise Mustafa Efendi'nin cihat ve gazanın faziletlerinden ve ahlak güzelleştirici özelliklerinden bahs eden eseridir.

Tuhfetü'l-Erib fi'r-Reddi 'ala Ehli's-Salib Tercümesi, Arakel Efendi'nin, "Bundan 490 sene evvel Tunus'a gelerek Müslüman olmuş ve orada Arapça öğrenmiş olan Abdullah et-Tercüman'ın Hıristiyanların dinî kurallarını ile ayinlerini anlattığı eseri" olarak tanımladığı bir eserdir.

İtlaku'l-Efkar fi Akdu'l-Ebkar, Erzurumlu Pertev Paşa'nın eseridir. Toplumda evliliğin ve nesli devam ettirmenin değerinden bahs eden bir eser olup eşlerin birbirleriyle olan yardımlaşma ve dayanışmasının zorlukları aşmada ne kadar önemli olduğuna da değinir.

Protestanlık hakkında yazılmış bir reddiye risale olan *İzahü'l-Meram fi Keşfi'z-Zilam* din kitapları bölümündeki eserlerden bir başkasıdır.

Ekmel-i Matemü'l-Itrî, “Fahr-i Kainat Efendi merhumun”(Hz. Muhammed) ehli beytinin faziletleri, yaşadıkları, güzel vasıflarından bahsederken bir taraftan Hz. Hüseyin’in matemini yaşatan bir eserdir. Bu hususta yazılmış eserlerin içinde en olgunu olarak kabul edilir.

Tercüme-i Hal-i Molla Lütfi’in asıl tanıtımı Teracim-i ahval cetvelinde yer almaktadır.

Tuhfe-i İsmailiye, Şeyh İsmail Hakkı Efendi’nin eseridir. Bir feyiz risalesi olan bu eser, dinî meseleleri temel alan bir eser olmakla birlikte oldukça rağbet de görmüştür.

Muhammediye, resul kelamının tercümanlarından olan Yazıcızade Şeyh Muhammed Efendi’nin eseridir. Hatadan yoksun olan bu eser, şeyhin Gelibolu’daki türbesinde saklı bulunan asıl nüshasıyla karşılaştırılarak ve düzeltilerek vücuda getirilmiştir. Konusu, alemin başlangıcı ve sonuyla alakalı olup ulemaların gözünde gayet makbul ve güzel bir eserdir.

Hilye-i Hakanî, Peygamber soyunun güzel huylarını ortaya koyan, gayet ufak harflerle basılmış bu kitap her Müslüman için gerekli bir risaledir.

Emrû'l-Acib fi-Tarih-i Ehli's-Salib, bütün İslâm tarihi ve Osmanlı saltanat tarihiyle Haçlıların ilişkilerini anlatan tarih kitabının Fransızcadan tercümesidir.

Hülasatü'l-Kelam fi-Measiri'l-İslâm, İslâm topluluğunun uyduğu kurallar ile ilim ve medeniyetin yükselişiyle zamanın yeniliklerini kısaca anlatan bir eserdir. Sami Efendi’nin eseridir.

Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi Hediye, Ünlü Arap edip ve hatibi Busırî el-Mısırî’nin eseridir. Bu mübarek kaside pek çok garip ve esrarengiz hadiseyi içermekte olup dikkatlice okunup yazılanlara riayet edildiğinde pek çok hastalık ve illetin kişinin başından gittiği faydalı bir eserdir

Tarih-i Aziziye, peygamberlerin, Allah'ın sadık dostlarının ve evliyaların doğum ve ölümleri ile Emevi hükümdarlığı, Abbasî halifeliği, Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin tarihini Sultan Abdülaziz zamanına kadar anlatan bir tarih kitabıdır.

İzharü'l-Hak, Hint ulemasının önde gelenlerinden el-Hac Rahmetullah Efendi'nin çeşitli dinlerin gerçekliğine dair yazdığı bir eserdir.

Hadis-i Erbain, Muhammed bin pir Ali Berkevi'nin eseridir. Zamanın en keskin zekalı ve faziletli kişilerinden Muhammed bin Mustafa-yı Akkirmanî tarafından şerh edilip olgunlaştırılmış; Mustafa Camî Efendi tarafından da tercüme edilmiştir.

Müştekate'l-Hayat fi-Tefsirü'l-Ayat, Kehf suresindeki Zülkarneyn olayını anlatan ayet-i kerime ile bazı anlaşılması güç konuları tefsir eden; ayrıca Zülkarneyn'in kim olduğu ve hangi zamanda yaşadığına dair malumat veren bir eserdir.

Rumuzü'l-Hikem, Vezir ediplerden Sami Paşa'nın eseridir. Yazarın ehl-i tevilatı anlatmasının yanında bazı ayetleri dahi makamına göre yorumladığı ve fıkhiyye konusunda da yorumlar yaptığı bir eserdir.

Velayetname, insanın var olması ve secde etmesi için gereken bazı dinî konulardan bahseden bir eser olup şeriat, tarikat, hakikat, muhabbet, kudret ve marifet gibi kavramlara açıklık da getirmiştir.

Risale-i Bey ü Şira, fıkıh ilminin muamelet kısmının konusu olan bey ve şirada (alışverişte), haram ve helali birbirinden ayırt etmeyi ve diğer husularda dahi haramdan kaçınmayı öğreten bir kitap olup tüm iman sahiplerinin okuması gereken bir kitaptır.

El-Munkız mine'z-Zalal Tercümesi, İmam Gazali'nin eserinden çevrilmiştir. Yoksulluğun terbiyesi ve inancın düzeltilmesi konusunda kaleme alınmış bir eser olmasının yanında varlık ve hakikatle alakalı pek çok fikir ile süslenmiştir.

Tuhfe-i Aziziye, Mübarek Bürde kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe manzum şerhleri ile sahabeler ve ehl-i beytin bazı övülmeye değer davranışlarını içermektedir.

Nurü'l-Hüda limen-İhtida, tarikatların hakikilerine ve kelim meselesindeki inceliklere dair bir eser olup bahsettiği konular itibariyle faydalı bir kitaptır.

Risale-i Hüseyniyye, büyük şeyhlerden İsmail Hakkı'nın Arapçadan tercüme edilmiş eseridir. Hasan, Hüseyin ve Muhsin hazretleri hakkında bazı malumatı ve birkaç mersiyeyi içeren bir risaledir.

Camiü'l-Cuma, cuma gününün başka günlere göre bereketini ve kutsallığını anlatan fıkıh kitabıdır. Muhammed Emin Efendi tarafından bazı meseleler ilave edilip yanlışlar düzeltilerek tekrar yazılmıştır.

Şehadetname-i Veysi, Meşhur katip Veysi'nin eseridir. Kelime-i şehadetin faziletleri ve İslâmın beş şartı hakkında yazılmış bazı beyitler ile aynı konularla alakalı güzel hikayeler ve şerî tartışmaların olduğu bir eserdir.

Mizanü'l-Hakk fi-İhtiyari'l-Ahakk, Katip Çelebi'nin dinî, aklî ve naklî ilimler hakkında birtakım meselelere değindiği kitabıdır.

Kenz-i Mahfî, İsmail Hakkı Efendi'nin eseridir. Kainatın hikmetine, marifete, hadislerin kutsallığına ve Ahmediyye'ye dair bir eserdir.

Kitabü'l-Hitab da İsmail Hakkı Efendi'nin eseridir. Nadir şeylerin zenginliğini ve kutsal şeylerin sırlarını içine alan, ismi bile ilham verici olan bir eserdir.

Mesnevi-i Şerif Şerhi, Sarı Abdullah Efendi'nin eseridir. Metnindeki övgüye değer güzellikler ve nadir hakikatler hayret verici nitelikte olan manzum bir eserdir.

Ahmediye, dinî ve ahlâkî birtakım hikayeleri içeren bu kitap, din ve dünyaya dair nice hikmetli öğütler içermektedir. Nefis bir baskısı yapılmış olup harekeli, Türkçe ve açık ibareli bir şekilde yazılmıştır

İzharü'l-Hak Tercümesi, Hint ulemasından büyük şeyh ve meşhur imam Rahmetullah Efendi'nin eseridir. Kitab-ı Mukaddes ile Hıristiyan ulema tarafından yazılmış dinî kitaplarda akıl ve mantığa aykırı; İslâmca reddedilen, çürütülmüş birtakım hususların şiddetli bir tenkit ve aklî delillerle yanlış olduğunu isbat için yazılmış bir reddiyedir.

İzharü'l-Hak, Rahmetullah Efendi'nin eseridir. İslâm ve Hıristiyanlık arasındaki ihtilafı konuların ele alındığı eserin ikinci cildir. Birinci eserdeki eleştirilen konuları

tamamlamak ve hakikati ortaya koymak amaçlanmıştır. Birinci cilt Nüzhet Efendi tarafından, ikinci cilt es-Seyyid Fehmi Efendi tarafından tercüme edilmiştir.

Müdafaa, Hıristiyanlık dinini her tarafa yaymaya çalışırken İslâmiyet'e hakaret eden ve saf Müslümanları kandırarak Hıristiyanlık'a çekmeye çalışan misyonerlere karşı yazılmış bir reddiyedir. Hıristiyanlık'ın neden ibaret olduğunu güvenilir delillerle ortaya koyup bunlara karşı İslâm'ı müdafaa etmek amacını taşımaktadır.

Mirkat-ı Meratib, Abdülkadir Geylanî Hazretlerinin hoş menkıbelerini ve güzel vasıflarını anlatır. Bunun yanında şeyhler meclisinden bir cemaatin hal tercümesini de içerir. Süleyman Hüsnü Efendi tarafından güzel biçimde Türkçeye tercüme edilmiştir.

Risale-i Ediye ve Dürretü'n-Nasihin, Osman bin Hasan bin Ahmed el-Hubevî eseridir. Yardım toplamanın yolu ve izahı ile Şeyh Muhammed Tefvik Efendi'nin daveti ile bazı ulemanın nasihat, vaaz, hadis ve latif kıssalarını bir araya getirmiş bir eseridir.

3.2. Fıkıh ve Adlî Konular Üzerine Yazılmış Kitaplar

1301 tarihli kataloğun “Kütüb ü Resail-i Fıkhıyye ve Adliyye” bölümünde fıkıh ve hukuk konuları ile bu konuların alt dalları üzerine yazılmış eserlerin tanıtımı yapılmıştır. Bu bölümde 28 adet eserin tanıtımını yapan Arakel, bu eserlerden dokuzunun yazar veya çevirmeni hakkında bir bilgi vermemiştir.

Münşeat-ı Hukuk, mavra muhacirlerinden ve birinci sınıf dava vekillerinden Hasan Hıfzı Efendi'nin eseridir. Kanun ve düzen için uygulanan hukuk ilmi üzerine yazılmıştır. Aynı zamanda dava vekillerinin imtihanlarında çıkabilecek soruların cevaplarıyla birlikte yer aldığı bir çalışma kitabıdır. Arzuhalçiler için de faydalı bilgiler içermektedir.

Hülasatü'l-Ecvibe, Mehmed Halis Efendi'nin eseridir. Yazarın, şerî meselelerin öğrenilmesi için gerekenleri pek çok kitaba başvurmaya gerek duymaksızın, yedi saygın fıkıh kitabının hangisinde konuyla ilgili en değerli bilgi varsa onu toplayarak oluşturduğu kitabıdır.

Usul-i Fıkıh, Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir. Ebu Said Hadimî'nin *Mirat-ı Tevzi*' ve *Camiü'l-Cuma* gibi kitaplarındaki şeri meselelerin bir araya getirildiği bir eserdir.

Medhal-i Fıkıh, Abdüssettar Efendi yazmıştır. Fıkıh ilmine dair bazı ön bilgileri içeren, giriş kitabı mahiyetinde bir eserdir.

İzahü'l-Kavaid, Mustafa Haşim bin Ahmed Muhtar yazmıştır. Yazarın, fıkıh kurallarını, Arapça alfabetik sıra ile izah ettiği eseridir.

Tafsil, Süleyman Hüsnü Efendi'nin eseridir. Fıkıh kuralları ve adlî meselelerle ilgili yazılmış bir giriş kitabıdır.

Adab-ı Kuzat adlı eseri Kamil Efendi yazmıştır. Çeşitli fıkıh kitaplarından alınmış bilgilerle yazılmış, "özetin özeti" denilebilecek türden bir manzum risaledir. Kadıların en önemli vazifeleri ile fıkıhyenin bazı ince meseleleri hakkında bilgi verilmiştir. Kadılar ve dava vekilleri için bir başvuru kaynağı mahiyetindedir.

Hülasatü'l-Feraiz fi-Hallü'l-Gavamız, Maarif Encümen-i Teftiş ve Muayene Reisi Ahmed Hamdi Efendi yazmıştır. Feraiz'de(miras hukuku) mal bölüşümünün esaslarını ve sınıflandırılmasını içeren bu kitap, dava vekilleri ve hukuk talebeleri için oldukça gerekli bir kitaptır.

Dürretü'l-Muhakemat, bir davada iki tarafın da şahidinin bulunduğu durumlarda hakimlerin hangi tarafı dinlemesi gerektiğine dair bilgiler içeren bir eserdir. *Melcei'l-Kuzat* adlı eserden tercüme edilmiştir.

Tercümetü'd-Dürerü'l-Gurer adlı kitap, *Gureru'l-Hükkam*'ın *Durerü'l-Ahkam* ismiyle bilinen şerhinde belirtildiği üzere, meşhur fıkıh kitaplarındaki dinî konuların tamamının ve onlarda bulunmayan bazılarının içinde yer aldığı kitabın gayet güzel bir tercümesidir.

Siyasetname adlı eserin mütercimi Mehmed Arif Efendi olup şerî ve siyasi meseleleri bir arada işlemiş olup kadılar ve vekiller için oldukça faydalı olacaktır.

Feraizden Salih Efendi Ceridesi, miras hukukundan bahseden bir eser olup mal bölüşümüne dair bütün meseleleri çeşitli listeler ile birlikte açıkça anlatmaktadır.

Feteva-yı İbn Necim, her bir fikhî mesele üslubunca ve Arapçasıyla karşılaştırarak tercüme ve tertip edilmiş ve bu şekilde oluşturulmuş bir eserdir.

Fıkıh ilminin kanun kitabı mahiyetinde olan *Feteva-yı Ankaravî*, dinî hükümler, dünyevi işler, ibadet vb. meselelerle ilgili verilmiş fetvaları içermektedir.

Kırımîzade Mecmuası, Kırımîzade Ahmed Rüştî Efendi'nin eseridir. Günahlarla ilgili bütün anlaşılması güç meselelerin toplandığı bir eserdir. Anlaşılır bir şekilde, Türkçe kaleme alınmıştır.

Mecmua-yı Cedide, Fetvahane-i Celile'den(en büyük dinî makam) gelen güncel haberlerin ve yeni çıkan fetvaların yer aldığı bir dergidir. Bir konu hakkında eksik bulunan veya mevcut olmayan bir fetva var ise bu büyük fetva makamı tarafından konuyla ilgili fetva, Arapça zeylleri ile birlikte bu mecmuada yayımlandığından oldukça önemli bir mecmuadır.

Mültekat Şerhi Mevkufatî, Muhammed Mevkufatî Efendi'nin eseridir. *Mecmua-yı Ulûm-ı Fıkhiyye* ve *Hazine-i Maarif*'te açıklanan *Mülteka'l-Ebhur* isimli eserin tercümesidir.

Miftahü'l-Mecelle, *Mecelle*'de kullanılan bütün bilimsel tabirlerin elifba sıralamasıyla açıklandığı kitaptır. Düzenlenişindeki ustalıklı, davalarla ilgisi bulunan her kişi için yol gösterici bir rehber olacaktır.

Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye-i Türki, geniş kapsamlı bir önsöz ile on altı adet kitap ve bazı teferruattan oluşmaktadır. Bu kitaplar: *Büyu*, *İcarat*, *Kefalet*, *Havale*, *Rehin*, *Emanat*, *Hibe*, *Gasb*, *Hacir*, *Enva-ı Şirket*, *Vekalet*, *Sulh ve İbra*, *İkrar*, *Dava*, *Beyanat*, *Tahlif*, *Kaza* isimlerini almıştır. Fetva kitapları esas alınarak kolaylık sağlaması için yazılmış bir eserdir.

Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye-i Arabî adlı eserin içeriği Türkçe mecelle ile aynıdır.

Vazaif-i Kuzat Tercümesi, şerî mahkemeye başvuru usulü hakkında Osmanlı lisanına güzelce tercüme edilmiş bir eserdir. İçinde, kadıların ve ayan divanının yerine getirmeleri gereken vazifeler ve izlemeleri gereken yol yordam üzerine bilgiler vardır.

Özellikle şerh hükümler ile uğraşanlar için oldukça gerekli bir kaynaktır. Müellifi Hasan Sıdkı Efendi'dir.

Mirat-ı Mecelle, *Mecelle*'deki on altı kitabın başvuru kaynaklarını ve bazı fıkıh meselelerini açıklayan bir eserdir. Esasen *Mecelle*'nin aynası konumundadır.

Miratü'l-Usul fi-Şerh-i Mirkatü'l-Vüsûl, itikatlar ve ameller üzerinde farz hükmünde olan bütün şerh meseleleri ele alan bir eserdir. Ayrıca İslâmiyet içinden çıkmış olan bazı batıl mezheplerin reddiyesini de barındırır.

Mecelle Şerhi Eser-i Şemsî, muameleta dair bütün kuralların ele alındığı bir eserdir. Bazı konularda gerekli bulunan şerh ve izahları içerir.

Mecmua-yı Edeb, Hüseyin Efendi'nin eseridir. Dinî meselelere dair Türkçe kaleme alınmış bir eserdir. Bazı bölümleri tashih edilerek ve güzel bir hat ile harekelendirelerek tekrar basılmıştır.

Dürrü'l-Ahkâm, *Mecelle*'deki kanun hükümlerinin her bir maddesinin şerhidir. Ayrıca fıkhiyye konusunda *Mecelle*'de yer almayan birçok konudan da bahs edilmiştir. O sebepten *Mecelle*'yi öğrenenlerin bu eseri de okuyup öğrenmeleri gerekmektedir.

Tahtavî-i Şerif isimli bu çok önemli kanun kitabının tercümesi pek kıymetli alimler tarafından, hatasız bir biçimde yapılmıştır. Özellikle es-Seyyid Abdülhamid en-Nakşibendî tarafından yapılmış olan şerhi pek çok işin erbabları tarafından epey takdir görmüştür.

Mirkat Tercümesi, Molla Hüsrev'in eseridir. Şeyhülİslâm mektebçisi Osman Efendi, Molla'nın, *Mirkat* ve *Mirat* isimli övgü ve şerh kitaplarını birleştirerek tercüme etmiş ve Türkçeye kazandırmıştır. Herkese ama özellikle adliye ve şerhiyeye işi düşenlere oldukça lazım olacak bir kitaptır.

3.3. Kanun ve Kararname Kitapları

Bu bölümde 37 adet kitabın tanıtımı yapılmıştır. Bunların arasında Osmanlı Devleti'ndeki özel hukuk konuları(ticaret hukuku, askerî hukuk, ceza hukuku vs.)

üzerine yazılmış eserler ve birtakım kararname ve yönetmelikler yer almaktadır. Bu bölümde tanıtılan kitapların 22 tanesinin yazar veya çevirmen bilgisi kataloglarda yer almamaktadır. Arakel bu bölüme “Kavanin ve Nizamât” adını vermiştir.

Düstur-ı Mülkiyye, dört büyük cilt ve üç zeylden ibarettir. Devlet-i Aliyye'nin kanunlarını ve onlara alakalı bilgileri içeren resmî bir kitaptır. Arakel'e göre bu eseri okuyan herkes kendine fayda sağlayacaktır.

Teşrihü'l-Kavaidü'l-Külliyeye, Abdülsettar Efendi'nin eseridir. Adlî hükümlerin hemen hepsini içeren bir eserdir. Bazı cüz'î hükümler, usuller ve kayıtlar şerh ve izah edilmiştir. Ayrıca adlî meselelerin kanun kitabında hangi madde ve fıkrada ele alındığı teker teker o madde ve fıkraların rakamları yazılarak gösterilmiştir. Davalarla ilişkisi bulunan herkesin okuması gereken bir kitaptır.

Teşrihü'l-Kavaidü'l-Külliyeye, adlî hükümler mecellesinde yer alan bütün kuralların ve bazı meseleleri şerh edildiği bir eserdir. İnce harflerle, güzelce hazırlanmıştır.

Kanun-ı Esasî adını taşıyan eser, *Kanun-ı Esasî*'nin basılmış hali olup, Devlet-i Aliyye'nin genel hukuku üzerine bir eserdir. Ayrıca devlet memurlarının tayin, rütbe ve mevkileri; Meclis-i Umumiyenin nasıl şekillendiği; mebuslar ve ayanların toplanma usulleri; yüksek mahkemeler vb. idarî konulara da açıklık getirilmiş olup, on dokuz maddeden oluşmaktadır.

Kavanin-i Roma Tarih-i Mücmeli, Vahid Efendi'nin tercüme ettiği bir eserdir. Roma hukuku tarihine dair bir eserdir.

Kanun-ı Muvakkat, ceza muhakemeleri usulüne ve geçici hukuk hükümlerini ve daha pek çok kanunî, idarî ve adlî konuyu içinde barındıran bir eserdir.

Kanun-ı Ticaret-i Bahriye, ticaret gemilerinin idaresi ile alım satım usullerini ve de Osmanlı Devleti vatandaşları ile ecnebi tacirler arasındaki ticarî bağı düzenleyen bütün hükümleri içinde barındıran bir eserdir. Ticaretle ilgili bütün herkesin edinmesi gereken bir eserdir.

Kanun-ı Ticaret-i Berriye, şirket anlaşmaları, poliçe yöntemleri, iflas işlemlerinin sonuçlandırılması vb. ticarî hususları ele alan üç yüz beş maddelik bir eser olup ticaretle meşgul olanlar için çok gerekli bir kitaptır.

Kanun-ı Ticaret Şerhi Şirketler Hakkında adını taşıyan eseri, adliye müsteşarı Vahan Efendi yazmıştır. Yönetim kademelerindeki ve dava vekaleti sınıfındaki bütün herkesin okuması kendi yararlarıdır.

Kanun-ı Ticaret Şerhi Poliçe ve Bevn Hakkında, kanunname-i Hümayun'un ticaret kısmının ilk bölümü olan poliçe ve sipariş senetlerine dair şerhleri içeren bir eserdir. Ceza işleri müdürü Yanko Vitus Efendi'nin yazdığı bir eserdir.

Kanun-ı Ceza-i Mülkiyye, gerek hükümet gerek bir şahıs aleyhinde vuku bulan ağır suçların ve kabahatlerin cezalarını ve cezaların işleme konma usullerini ortaya koyan kitaptır. Herkesin okuyup cezaya çarptırılmamak için ona göre hareket etmesini gerektiren oldukça önemli bir kitaptır.

Kanun-ı Ceza-i Askeriyye, bütün askerî sınıf için, seferde veya sefer dışında, gerek birbirleri arasında gerek sivil şahıslara karşı bir suç işlediklerinde Divan-ı Harb huzurunda verilecek her türlü cezanın hükümlerini içeren bir kitaptır. Askeriyye'ye karşı bir harekette bulunanların kaçınmaları; askeriyede görev alanlarınsa görevlerini iyi bir biçimde yerine getirmek ve cezadan kurtulmak suretleriyle edinmeleri gereken bir eserdir.

Kanun-ı Ceza Şerhi Eser-i Tıngır Simon adı verilen eser meşhur dava vekillerinden Tıngır Simon'un eseridir. Pek çok faydalı hukukî bilgiyi içeren bir ceza kanunu şerhidir.

Kanun-ı Ceza Mebadisinin Hülasası Eser-i Tıngır Simon, bu eserde, hukuk ilminin cezaya ait önemli kısımlarının açık ifadelerle anlaşılır şekilde izah edilmiştir.

Kanunname-i Arazi, her çeşit arazinin yönetimi, boşaltılması, bir kişiden bir kişiye veya devlete intikali, tapu hak ve senetleri gibi pek çok kanun maddesini içeren resmî kitaptır. Arazi sahipleri için öğrenilmesi gereken bilgiler ihtiva eder.

Kanunname-i Ticaret Zeyli, ticaretle alakalı davaların işlenişi ve ticarî hükümlerin şekillenmesi; protesto usulü, zarar ziyanın tazmini gibi konulara ilişkin hususların yer aldığı bir eserdir.

Kanun-ı Esasî-yi Bulgaristan, Bulgaristan Emirliği'nin dahilî ve haricî emir ve idare yöntemleri ile mülkî idaresi ve devlet ilişkileri üzerine ve başka bazı konularda da yazılmış kanun hükümlerinin maddeler halinde ortaya konduğu eserdir.

Kanunname-i Kura-ı Hümayun, yeni askerî düzene uygun olarak düzenlenmiş olan bu kanunname, yedi fasıl ve yetmiş yedi bentten ibarettir. Askerî kuranın genel hükümleri ile askerlik yapmamak için gerekli olan sebep ve engellerin; kuradan firar edenler ile hile yoluyla askerden kaçmaya çalışanların alacağı cezaların yazılı olduğu bir kitaptır.

Kanun-ı Tıb adlı eserin içeriğiyle ilgili bilgi ilim ve fünun cetvelinde verilmiştir.

Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekaiüd Kararnamesi, memurların kabul ve istihdamı ile görevde ilerlemeleri veya görevden uzaklaştırmaları, emeklilikleri vb. meseleleri düzenleyen kuralları içeren kararnamedir. Bütün memurlara lazım olan bir kitaptır.

Kararname-i Maaşat, vekillerin ve devlet memurlarının hepsinin sınıf, rütbe ve derecelerine göre belirlenen maaşları ile işten kovulan veya emekli olanların da maaşlarının tek tek tarif edildiği bir eserdir.

Hayret-name, birinci sınıf dava vekillerinden meşhur Cebrail Gregor Efendi'nin eseridir. Yazar, birkaç sene boyunca sonuca bağlanamayan bir davanın nasıl cereyan ettiğini, resmî evraklar ve bazı açıklamalarla destekleyerek anlatmıştır.

Nizamname-i İcar ve Akar, gelir getiren her çeşit mülkün kiralanması hususunda gereken sözleşme ve işlemlerin anlatıldığı risale olup mülk sahiplerinin edinmesi elzemdir.

Nizamname-i Posta, resmî ve özel yazışmalar ile taahhütlü mektuplar, nakliye araçları ve ücretleri, emanet, posta pulları ve bunlar gibi posta işleri ile ilgili konular hakkındaki düzenlemelerin yer aldığı risaledir.

Nizam-name-i Damga Rüsümü, borç ve ödünç verip alma meseleleriyle ilgili bilgileri, sözleşmeleri, güvenceleri ve her çeşit ayrıntıyı anlatan risaledir. Bunun yanında gazetelere ve her çeşit resmî evraka basılan damga pullarının kullanımı hakkında malumat da içerir.

Evzan-ı Cedide, yeni ölçü birimleri üzerine yazılmış bir kanunname'dir.

Tanzimat'ın başlangıcından o ana kadar yazılmış kanun ve nizam kitapları altı cilt olup istenilen düzenlenemenin bulunması hayli zor görülüyordu. Hangi kanunun hangi hükmüne başvurulması gerektiği veya kanunların hangi cildin hangi sayfasında yazdığı gibi meseleler *Rehber-i Kavanin*'de, ayrı ayrı listelerle gösterilmiş ve bu konulardaki zorluklar giderilmeye çalışılmıştır. Abdurrahman Hakkı Bey'in eseridir.

Nizamname-i Vilayet, İl Özel İdaresi'nin yapısı ve onun düzenlemelerinin nasıl yürüdüğüne dair resmî bilgileri içeren kitaptır.

Usul-ı Fıkıhdan Muhtasar Menar Tercümesi, Mehmed Emin Efendi'nin eseridir. Arapça fıkıhtan Türkçeye, öğrenilmesi kolay olacak biçimde tercüme edilmiş önemli bir eserdir.

Ceride-i Mehakim, adliye dairelerinde oluşturulan her çeşit resmî yazı, tebligat, düzenleme vb. evrak ve kararnamenin toplandığı oldukça mühim bir mecmuadır.

Telhis-i Hukuk-ı Düvel, Hasan Fehmî Paşa'nın eseridir. Devletler hukuku ilminin alanına giren meselelerin kısa ve öz biçimde izah edildiği ve Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan ecnebilere tanınan imtiyazların açıklandığı bir eserdir.

Hukuk-ı Düvel, *Vakit* gazetesi başmuharriri Said Bey ile birinci sınıf dava vekillerinden Cebrail Gregor Efendi'nin tercüme ettikleri bir devletler hukuku dersleri mecmuasıdır. Savaş ve barış zamanlarında devletler arasında işleyen siyasi hukuk kurallarının açıklandığı bir eserdir.

Hukuk-ı Düvel, Kanipaşazade Rifat Bey'in eseridir. İki ciltten oluşmaktadır. Medenî devletlerde işleyen hukuk mekanizmalarının anlatıldığı bir eserdir. Ayrıca dünyada olup biten olayları anlayabilmek için yazılmıştır. Avrupa'nın herhangi bir yerinde memur olmak isteyenler, kanun gereği bu eserde anlatılanları öğrenmek zorundadırlar.

Hukuk-ı Beyneldüvel, Ziya Bey'in tercüme ettiği bir devletlerarası hukuk ve ilişkiler kuralları kitabıdır.

Medhal-i İlm-i Hukuk, hukuk fakültesinden Münif Paşa'nın derslerinde anlattıkları esas alınarak oluşturulmuş bir "hukuğa giriş" kitabıdır.

Medrese-i Hukuk, hukuk fakültesi son sınıfının kabiliyetli öğrencilerinden Sabit Efendi'nin gayretleri ile haftada iki kere yayımlanan bir hukuk risalesidir. Çeşitli hukuk dersleri asıl konusudur.

Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyenin Şerhi, temyiz mahkemesi savcılarını Yorgaki ve Talat Efendilerin eseridir. İçeriği adından anlaşılacağı üzere ceza muhakemeleri usulü konusunda hem Avrupa ülkelerinde yazılmış kanun şerhlerindeki fikirler, hem de Osmanlı'da çeşitli yazarların bu konuyla ilgili görüşleri dikkate alınarak oluşturulmuş bir eserdir.

Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu Şerhi, Eski Diyarbakır İstinaf Mahkemesi savcılarında Mahmud Nedim Efendi'nin eseridir. Ceza muhakemeleri usul kanunu hükümlerinin gerekçeleriyle bazı örneklerinin ve de kanun metninde karşılamak bazı güç yerlerin izahının yapıldığı bir eserdir.

3.4. Antlaşma Metinleri

Bu küçük bölümde 5 adet esere yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle yaptığı antlaşma metinlerini içermektedir. Bu bölümün *Esami-i Kütüb*'deki adı "Muahedat Mecmuaları"dır.

Muahedat Mecmuası, Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasındaki bütün antlaşma, sözleşme ve haberleşme metinlerinin yer aldığı resmî mecmuadır. Dışişlerinde çalışan memurlar başta olmak üzere bütün memurlar için gereklidir.

Resmî bir mecmua olan *Mecmua-yı Muahede-yi Cedide*, tashih edilirken imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile Kıbrıs İttifak-namesi ve Yunan Mukavele-namesi'ni ve bunların protokol metinlerini içermektedir.

Muahedat Mecellesi, yapılan son savaşı müteakiben imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile Kıbrıs İttifaknamesi, Girit Hatt-ı Hümayunu'nu içeren bir risaledir.

Berlin Konferansı, adil ve tarafsız bir şekilde Fransızcadan olduğu gibi tercüme edilmiş konferans metnidir. Savaş ve barış zamanlarında sınır tehdidine karşı alınacak tavırlar ve ıslahatların yürütülmesi konusunda alınmış kararları içermektedir.

1856 Ahd-namesiyle Deli Petro'nun Vasiyetnamesi, Saltanat-ı Seniyye ile Avusturya, Fransa, İngiltere, Almanya, Rusya, İtalya devletleri arasında Paris'te imzalanan antlaşma ile Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın kapatılması hakkında bir antlaşmayı ve tüccar gemilerinin boğazdan çıkarılmasına dair bir düzenleme belgesini içerir. Ayrıca 56 antlaşmasına sonradan eklenen bazı maddeleri içeren Londra Antlaşması'nı da içermektedir. Bunlardan başka, diğer antlaşma metinlerinden farklı olarak Rus Çarı Büyük Petro'nun vasiyetnamesi de bu risalede mevcuttur.

3.5. Kanun ve Düzenle İlgili Kitaplar

Arakel Efendi'nin her nedense kanun ve kararname kitaplarını tanıttığı bölüme almadığı 4 adet kitabı içeren bölümdür. Bir tanesinin yazarı bilinmemektedir. Bölümün adı katalogta, "Kavanin ve Nizamata Taallukı Bulunan Kitaplar" olarak geçmektedir.

Tediyat-ı Ahlak, adlî tıp doktoru Tardieu'nün eseridir. Çevirisini tıp fakültesi, adlî tıp muallim muavini İbrahim Şevkî Efendi yapmıştır. Erkekler ve kadınların yaşadığı rezil olayların ve livata yoluyla girilen eşcinsel ilişkinin bedende bıraktığı izlerin araştırılmasına dair bir kitaptır. Ceza hakimlerinin okuması kendi yararlarıdır.

Tahkikat-ı İbtidaiyye, yeni adliye kanunları üzerine ilk araştırmaları açıklayan bir risaledir. Adliye zabıtaları ve memurlarının bilmesi gereken bilgileri içermektedir.

Tarifeli Son Kavanin,³ Hukuk fakültesi son sınıf öğrencisi Talat Efendi'nin eseridir. Hukuk ve icra mahkemeleri ve ceza muhakemeleri usul kanunları gereğince düzenlenmesi gereken bütün adlî evrakların birer suretlerinin toplandığı rehberdir.

³ Bu eserin adı, *Tarifeli Sakk-i Kavanin* de olabilir.

Şerh-i Kanun-ı Ticaret İflası, hukuk fakültesi öğrencilerinden Kostaki Efendi'nin eseridir. Kara ticareti kanunnamesinin iflasa dair olan üçüncü kısmının şerhi ile iflas meselesindeki anlaşılması güç noktaların açıklanması amaçlanmıştır.

3.6. Divanlar ve Şiir Kitapları

Arakel Efendi bu bölüme “Divan ve Eşar ve Gazeliyat Cetveli” adını vermiştir ve bu bölümü, “Divanlar”, “Eşarat” ve “Gazeliyat” diye üç alt başlığa ayırmıştır. Bu bölümde toplam 46 adet kitap tanıtılmıştır. Bunların 11 tanesi “Divanlar” başlığına, 28 tanesi “Eşarat” başlığına, kalan 7 tanesi de “Gazeliyat” başlığına dâhil edilmiştir.

Bu bölümde ele alınan kitaplar divan ve şiir kitapları olduğundan ötürü çoğunun yazar bilgisine tanıtım yazılarında erişilebilmektedir. Yalnızca 6 tanesinin yazar bilgisi verilmemiştir.

3.6.1. Divanlar

Bi-nukat Divançe, Tecellî'nin divançesidir. Elifba sırasına göre kafiyeli ve parçalara ayrılmamış bir şekilde düzenlenmiştir.

Divan-ı Sabrî-yi Şakir, Sultan 4. Murad'ın meclis arkadaşlarından ve Nefî'nin çağdaşı olan Sabri-i Şakir'in divanıdır. Gayet beliğ ve hatasız kasideler, gazeller, rubailer ve beyitler elifba tertibine göre düzenlenmiştir.

Divan-ı Ruhî-yi Bağdadî, eski şairlerden Ruhî-yi Bağdadî'ye ait olan bu divan, Kıyamî dergahlarında ayin günleri okunan dualar Türkçeye tercüme edilip şerhedilmiştir.

Divan-ı Hakkı Bey, ünlü şeyh İsmail Hakkı Bey'in divanıdır. Şairin bir resmini de içerisinde barındırır.

Divan-ı Zihnî-yi Kilisî, içinde gayet hazin ve acı verici mersiyeler ve Hacı Bektaş Veli hakkında methiyeler ile nefis tarihler, gazeller ve meseller vardır. Kilisli Zihnî'nin divanıdır.

Divan ve Münşeat-ı Hilmî, içeriği münşeat cetvelinde verilmiştir.

Divan-ı Hikmet, Maveraünnehir ve Türkistan'ın din önderi ve Nakşibendî tarikatının başı olan, "Arifler Sultanı" Hoca Ahmed Yesevî'nin divanıdır. Çağatay ve Özbek lisanında pek çok hikmetli şiirin yer aldığı bir divandır. Dersaadet'te Buharî dergahı seccade-nişini Şeyh Süleyman Efendi'nin çalışmaları ile süslenmiş ve güzelce yayımlanmıştır.

Divan-ı Ulvî, Hafız Bedreddin Efendi'nin gençliğinde yazdığı divançesidir.

Divan-ı Hilmî, Trabzonlu Hilmî Efendi'nin eseridir. Kaside, gazel, şarkı, kıt'a, tarih, müfredat ve emanet şerhiyle alakalı bazı manzum parçaları içeren bir divandır.

Divançe-i Niyazî, Niyazî Efendi'nin eseridir. İçindeki belîğ şiirler edipler arasında şöhret kazanmıştır. Okunması oldukça keyifli ve dikkat çekici bir divançedir.

Divan-ı Şeref Hanım, hakikaten İslâm edebiyat alemi içinde büyük şan ve şöhret kazanmıştır. Münacat, mersiye, terci, gazel, manzum mektup ve başka çeşitli edebî türlerde eserleri içerir. Diğer kadınları da teşvik etmesi için okunması elzem eserlerdendir.

3.6.2. Şiirler

Eşar-ı Ziya, Ziya Paşa'nın bazı şiirlerinin yer aldığı şiir mecmuasıdır.

Asar-ı Perişan, beyitler, gazeller, manzum ve mensur hikaye ve fıkraların yer aldığı bir mecmuadır. Mehmed Tevfik Efendi'nin eseridir.

Ebyat-ı Zadegan, bazı ünlü ediplerin soyundan gelen kişilerin beyitlerinin toplandığı bir eserdir.

Barika-ı Zafer, Namık Kemal'in eseridir. Yazarın kalemını sınamak için yazmış olduğu bir eserdir.

Terkib-i Bend, Emin Yümnî Efendi'nin eseridir.

Sebatü'l-Acizin, Çağatay ve Özbek lisanlarında yazılmıştır. İslâm inancında ibadetler ve kurallar gibi dini konulara dair şiirleri içerir. Şeyh Süleyman Efendi kaleme almıştır.

Hilye-i Hakanî, Peygamber efendimizin güzel huylarını anlatan bir eser olup yeni küçük harflerle basılmıştır.

Dürr-i Yekta Şerhi, *Dürr-i Yekta* isimli eserin şerhi olup İslâm inancının tahsili için gerekli olan bilgi ve nasihatleri içermektedir.

Dürur-ı Fahrî, Halil Efendi'nin eseridir. *Kütüphane-i Hüner* isimli risaleden tercüme edilmiştir. Farsçanın kurallarını anlatan, Farsça öğrenmek isteyenler için kolaylık sağlayacak bir eserdir.

Mutayebat-ı Türkiyye, Abdulhâlim Galip'in eseridir. Kaba Türkçe lafızlarla Kastamonu vadisinde yaşanmış birtakım tuhaf ve gülünç olayların anlatıldığı beyitleri içerir.

Defter-i Aşk adlı şiir kitabı, aşk, âşık ve maşuktan bahseden ve çeşitli milletlerin aşk ve muhabbete karşı tavırları ile ahlak ve adetlerinden de dem vuran gayet eğlenceli bir eserdir.

Zübdetü'l-Gülistan, Sadî'nin meşhur Gülistan isimli eserinin şerhi ve tercümesidir. Kitap metninde her kelimenin Türkçesi kendi üzerinde yazılmış, kenarlarında da şerhi verilmiştir.

Rahatü'l-Ervah, Bağdatlı Ahmed Süreyya Efendi'nin eseridir. Manzum mesnevi olup yazıları gayet açık ve ifadesi oldukça süslü bir eserdir.

Zemzeme, Recaizade Mahmud Ekrem'in ünlü eseridir. Muharririn *Nağme-i Seher* isimli kitabından sonra yazdığı şiirlerin bir kısmını topladığı kitabıdır. Ebuzziya Tevfik Bey'in matbaasında basılmış olup baskı kalitesi nefistir.

Zafername-i Sabit, Sultan İkinci Süleyman'ın Engürus(Macaristan) seferine eşlik eden Selim Giray Han'ın bir gazasını anlatan zafernamedir. İki renk mürekkeple Ebuzziya matbaasında basılmıştır.

Zafername Şerhi, Ziya Paşa'nın en meşhur eserlerindedir.

Feyzü'n-Necat, Çağatayca ve Özbekçe yazılmış eserlerdendir. İçinde İslâm inancına, dinî kurallara ve adaba dair bilgi ve öğretiler vardır. Nakşibendî tarikatı halifelerinden

Sufiullah Yâr isimli zatın eseridir. Buharî dergahı seccade-nişini Şeyh Süleyman Efendi'nin gayretleriyle tab edilmiştir.

Kafîle-i Şuara, Mehmed Tefkik Efendi'nin eseridir. “Ze” harfine kadar şairlerin tercüme-i halleri ile bazı manzumelerin yer aldığı bir eserdir. On cilde kadar çıkmış ise de tam takımı nadirdir.

Gülşen-i Sühan, Kenan Bey'in eseridir. Oldukça güzel bir eserdir.

Gürk-i Kaza, adlı eserin içeriği için “mudhik hikayeler” cetveline müracaat edilmelidir.

Güvâh-ı Dil, Hayri Bey'in eseri. Padişaha dair bir manzume ile çeşitli kıt'a, gazel, şarkı ve kasideler barındıran bir eserdir.

Güldeste-i Şuara, Bağdatlı Ruhî, Veysî ve Fehmî gibi meşhur şairlerin terkiib-i bent, muhammes, müseddes ve gazel türünde manzumelerinin toplandığı bir risaledir.

Musa İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet, Muallim Naci'nin eseri. Serbest surette yazılmış tarihî bir olayı anlatan eserdir. Mevcudu pek nadirdir.

Mahzenü'l-Hikem, bu risale herkesin anlayabileceği şekilde açık ve manzum bir eser olup *Ceride-i Havadis* gazetesi yazarlarından İsmet Efendi'nin eseridir.

Nağme-i Seher, Rezaizade Mahmud Ekrem'in eseri. Kaside, gazel, tarih, kıt'a, müfredat türünde manzumeler ile bazı basılmış mensur hayalleri içeren bir divançedir. Mevcudu nadirdir.

Nurü'l-Hüda limen-İhtida, “edyan ve mezahib kitapları” cetvelinde içeriğinden bahsedilmiştir.

Nevadirü'l-Asar, geçmişteki meşhur şairlerin nadir eserlerinden oluşmuş, elifba tertibi üzerine düzenlenmiş bir eserdir.

Harabat, Ziya Paşa'nın eseridir. En meşhur ve en güzel Türk, Acem ve Arap şairlerinin toplandığı bir eserdir. Ziya Paşa, önsözünde geçmişteki şairler ve şairlerin tarihî önemini ve belagatte ne kadar usta olduklarını açıklamıştır. Üç ciltten ibarettir.

3.6.3. Gazeliyat

Müntehabat-ı Şinasi, Şinasi'nin eseridir. Racine, Lamartine, La Fontaine, Fenelon ve diğer ünlü şairlerin meşhur şiirleri ve manzumelerinden oluşan, Fransızcadan tercüme bir eserdir. Mevcudu nadirdir.

Divan-ı Fuzulî, Fuzulî'nin eseridir. Tarif ve tavsif etmeye kelimelerin yetmeyeceği bu eser, her basıldığında, kısa süre içinde okuyucuların büyük rağbetini kazanmıştır.

Yadigar-ı Şebab, Recaizade Mahmud Ekrem'in eseridir. Şairin manzum eserlerini içeren bir mecmua olup mevcudu nadirleşmiştir.

Name-i Dil, bahriye meclis başkatip muavini Osman Rahmi Efendi'nin eseridir. İçinde barındırdığı şiirlerin meziyetlerini anlamak için şu mısraya göz atmak kafidir: “Derd-i aşk ile kimin gönlü dola / Bu kitabım ana eğlence ola”

Terkib ve Terci-i Bend-i Ziya Paşa, Ziya Paşa'nın eseridir. Bu şiirler fikirlerindeki ulviyet bakımından bu türdeki eserlerin hepsine üstün gelmekte ve okuyuculara ibret ve şevk vermektedir. Okunması herkes tarafından arzulanmaktadır.

Terkib-i Bend-i Ayetullah Bey, Subhipaşazade Ayetullah Bey'in eseridir. Güzelliği ve barındırdığı yüce fikirlerle halkın rağbetini kazanmış eserlerdendir.

Ateşpare, Muallim Naci'nin eseridir. Manzumenin her bir kıtası bir kıvılcım gibi gönül ehlini yakıcıdır ve aynı zamanda meraklıların okumaya lâyık bulacağı bir eserdir.

3.7. Süreli Yayınlar

Bu bölümde Arakel Efendi'nin “Edebiyattan Risale-i Mevketeler” başlığı altında, o döneme kadar basılmış olan gazete ve dergilerin tanıtımını ele aldığı görülmektedir. Toplam 26 adet süreli yayın, bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır.

Afak mecmuası, Muallim Naci ile Mehmed Şükrü, Tevfik, Doktor Rıza ve Mehmed Nadir Efendilerin ortaklaşa çıkardıkları bir mecmuadır. Yazarların edebiyat, hikemiyat,

bilim ve fenne dair çeşitli konulardaki görüşleriyle Victor Hugo'nun bazı manzum eserlerinden parçaların yer aldığı makalelerden ibarettir. 5 cüzü yayımlanmıştır.

Envar-ı Zeka, Mustafa Reşid'in telifidir. Usta edebiyatçılarımız ve önemli fikir adamlarımızın en güzel eserlerinin bir araya toplandığı bir mecmuadır. Siyaset ve mezhep konuları dışında her konuda yazılmış makaleleri barındırır.

Bahariye-i Edebiyat, Trabzonlu Mehmed Hilmi Efendi'nin çıkardığı dergidir. Avrupa edebiyat gazete ve risalelerinde toplanma birtakım yazıları barındıran 31 cüzlük bir eserdir.

Bahar, Kemal Paşa, Kemal Bey, Said Bey, Abdülhak Hamid Bey'in çeşitli eserlerinden parçalar ve daha başka pek çok risalenin toplandığı bir mecmuadır. Muharriri Süleymaniyelizade Mehmed Tahir'dir.

Çanta, meşhur edebiyatçıların bazı güzel eserlerinin bir araya getirildiği beş cüzlük bir eserdir. Hasılatı Darüşşifa'ya hibe edilmiştir. Mevcudu nadirdir.

Hazine-i Evrak, 19. asrın en önde gelen yazarlarının yazılarını içeren bir mecmuadır. O zamana dek 63 cüzü yayımlanmıştır.

Hanımlar, kadınlara özgü tuhaf ve eğlenceli fıkralar toplamıdır.

Rehber-i Fünun, İzzet Efendi'nin eseridir. Bilimsel ve fennî konuları anlatan, beş günde bir yayımlanan risaledir.

Dolap, Halid Bey vd. edebiyatçıların eserlerinden belli kısımların yer aldığı bir mecmuadır. Yedi cüzdan ibaret olup her bir cüzü 20 paradır.

Süha, bilim, fen ve yeni edebiyattan bahseden güzel bir risaledir. Yayımcısı *Aydın* gazetesi muharriri ve İzmir meclis idaresi başkatibi Fahri Bey'dir.

Şümruh-ı Edeb, edebiyat ve felsefe konularıyla bazı meşhur filozofların hayat hikayelerini içeren bir eserdir. Mehmed Tevfik Efendi'nin yayınıdır. Yayımlanan üç nüshasının toplam fiyatı 7,5 kuruştur.

Şark, Mustafa Reşid ve Reşad Bey'in hazırladığı bir mecmuadır. Doğu'nun ve Batı'nın büyük yazar ve düşünürlerinin en makbul ve meşhur eserlerini içermektedir. Yayımlanan 8 nüshanın fiyatı 20 kuruştur.

Dağarcık, en faydalı fennî ve felsefî bilgileri içeren bir mecmuadır. 10 cüzü basılmıştır. Önemli kısmı Ahmed Midhat Efendi'nin kaleminden çıkmıştır.

Günce-i Edeb, bazı Selanikli yazarların çıkardığı; edebiyat, ahlâk, ilim ve fen konularında yazılmış yazıların yer aldığı bir risaledir. 10 cüz olup her bir cüzün fiyatı 2 kuruştur.

Kırk Ambar, tarih, fen bilimleri, biyografi, felsefe ve edebiyat alanında yazılmış pek çok örnek ve faydalı yazıyı içeren bir mecmuadır. Ahmed Midhat Efendi'nin Rodos'ta oturduğu sırada çıkardığı bu derginin 30 cüzü, mükemmel 3 cilt şeklinde basılmıştır. 34 cüzün fiyatı 136 kuruştur.

Mecmua-yı Fünun, bilim, fen, tarih vs. konularında yazılmış eserlerin toplandığı, Cemiyet-i İlmîyye-i Osmaniyye tarafından 1279 senesinin birinci ayında çıkarılmaya başlanmış mecmuadır. Kurucuları Münif Paşa ve Kadri Paşa'dır. Dört senede çıkan dört cildi mevcuttur.

Mecmua-yı Ebuzziya, 1297 senesi ramazanının on beşinde Ebuzziya Tevfik Efendi'nin kendi adıyla çıkardığı mecmuadır. 1152 sahifeyi içeren 3 cilt basılmış, dördüncü cilde de başlanmıştır. Yayımlanan 35 cüzün fiyatı 105 kuruştur.

Mecmua-yı Ulûm, bazı ilim ve irfan sahipleri tarafından seksen sahifeyi bularak çıkartılmış bir dergidir. 7 nüshada yayımlanmıştır.

Muharrir, Ebuzziya Tevfik'in Rodos'ta iken çıkardığı bir mecmuadır. Sekizinci sayıda son bulmuştur. Edebiyat, güzel sanatlar, biyografi, tarih, coğrafya ve seyahat konulu bir dergidir.

Mirat-ı Âlem, medeniyetin gerekleri, ilmî konular, edebiyat, seyahat, sağlık konulu yazıların olduğu dergidir. Kâğıdı ve resimleri gayet nefistir. Yayımlanan 21 nüshası 79 kuruştur.

Muhazarat, okunması faydalı, eski zamanlarda söylenmiş büyük cümleler ve şiirlerin toplandığı bir eserdir. 24 cüzden ibaret olan birinci cildin fiyatı 32 kuruştur.

Yarısı Türkçe, yarısı Arapça olan *Medrese-i Fünun* isimli risalede, fenniyeledeki tuhaf olaylar toplanmıştır. Hamid Vehbi çıkarmıştır. Yayınlanan 8 nüshası 20 kuruştur.

Mecmua-yı Asar, büyük edebiyatçıların bazı eserlerini içeren ve edebiyattan bahseden bir eserdir. Yayınlanan 6 nüshası 12 kuruştur.

Yadigar, Erkan-ı Harbiye Miralaylarından Çetne sefiri Cevad Bey'in eseridir. Tarih, fen, sanat, kimya, hikaye vs. konularında yazılar çıkmış bir mecmuadır. Tam takımı nadirdir.

Mezraa-yı Maarif adlı dergide bazı ünlü kişilerin biyografileri ile tarih, fen, edebiyat, güzel ahlak gibi konularda yazılar vardır. Selanik'te bazı kalem erbabları tarafından çıkarılmıştır. 8 nüsha kadarı yayımlanmıştır.

Cüzdan, Ebuzziya Tefvîk Bey'in çıkardığı bir defterdir.

3.8. Münşeat Kitapları

Bu bölümde nesir sanatına dair teorik ve pratik bilgiler veren kitaplar, inşa konusunda yazılmış eserler ve kalem üstadlarının belâgat ve münşeat alanında kaleme aldıkları kitaplar yer almaktadır. Toplam 42 adet kitabın yer aldığı bu bölümde Cevdet Paşa'nın pek çok eseri yer alırken 9 adet eserin sahibi de belirtilmemiştir.

Eser-i Nadir, Nevres Efendi'nin eseridir. Manzum ve mensur bazı gazeller ile ve bazı vezirlere yazılmış yazıları içermektedir. Hüner sahiplerinin gözünde oldukça makbul ve değerli, yedi cüzlük bir eserdir. Fiyatı 21 kuruşsa da tam takımı nadirdir.

Usul-ü Kitabet, mülkiye ve askeriye mektebi öğrencileri ile mülazımlara rehberlik etmesi için kaleme alınmış, otuz iki ders üzerine tertip edilmiş ve her ders üçer kısımdan ibaret olmak üzere ele alınmıştır. Her çeşit yazı işleri ve mektup yazma yöntemleri güzelce anlatılmıştır. Mehmet Siret Efendi'nin eseridir.

İnşa-yı Sami, Abdurrahman Sami Paşa'nın eseridir. Bu kıymetli eser saltanat büyüklerinin birbirlerine yazdıkları tebrik, teşekkür, samimiyet gibi maruzatları içermektedir. Ayrıca bazı gazeller, kasideler, tarihler ve benzeri manzumelere yer vermektedir. Fiyatı 5 kuruştur.

Esasü'l-İktibas-ı Arabî, el-Kadı İhtiyarettin İbnü's-Seyit Gıyaseddin el-Hüseyin Bey'in eseridir. Adap ve inşa ve her çeşit konuya ve fenne dairdir. Fiyatı on kuruştur.

Tarifeli Münşeat, Meclis-i Maarif baş katibi Aziz Bey'in eseridir. Resmî dairede yazılan ve düzenlenen her çeşit yazışmaya dair bir takım resmi mektuplar ve her çeşit evrakın isimleri ile tarif edildiği ve her biri için birer örnek suretin gösterildiği bir eserdir.

Belâgat-i Osmaniye Asar-ı Cevdet Paşa üzerine daha ayrıntılı bilgi için edebiyat Cetveline müracaat olunmalıdır.

Arakel'in kataloğunda, Cevdet Paşa'nın belâgat üzerine dokuz bölümlük çalışmasını içeren eserler toplamı olan dokuz adet eser yer almaktadır. Bu bölümlerin adları, sırasıyla, *Telifat-ı Belagat*, *Tahlil-i Hal*, *Hal-i Telifat*, *Tahlil-i Telifat*, *Temyiz-i Telifat*, *Redd-i Tahlil*, *Hal-i Tahlil*, *İtmam-ı Temyiz* ve *İkmal-i Temyiz*'dir. Bu eserler, Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniye* adlı çalışması üzerine açılmış olan edebî tartışmalar neticesinde yazılmış eserlerdir. Osmanlıca belâgat hakkında önemli edebiyatçılarımızın fikirlerini ve konu ile ilgili gerekli bilgileri ve birbirleriyle tartışmalarını içeren bir eserlerdir. İlgililerin fazlasıyla yararınadır.

Hülasatü'l-Münşeat, Ravza-i Mutahhara'ya naatlar, ona muhtaç olduğunu bildiren dualar, onun lâkapları ve yüce vasıfları ve onunla ilgili her çeşit konu, yazı, mektup ve tabir ve yeni tabirler üzerine yazılmış yazılardan oluşan eserdir. Başka münşeat kitaplarında bulunmayan bazı şeyler dahi ilâve edilerek bu eser oluşturulmuştur. Mevcudu nadirleşmiştir.

Zübdetü'l-Münşeat, Mehmet Rifat Efendi yazmıştır. Herkesin rağbetine mazhar olmuş ve defalarca basılmış bir eserdir. Yeni inşa ve tabirler üzerine düzenlenmiş bir kitaptır.

Kenan Bey Asarı, Kenan Bey'in eseridir. Kaşgar Hakimi Yakup Han'a yazılan resmi mektuplar ile ferman ve çeşitli tezkireler ve bunların yanında bazı sefirliklere verilen

talimat ve maruzat belgeleri içeren bir eserdir. Siyasetle uğraşanların oldukça işine yarayacaktır.

Kudvetül Münşeât, Amasya muhasebecisi Halit ve Divan-ı Hümayun kalemi halifelerinden Ziya Efendilerin eseridir. Resmi ve özel mektup yazımına dair her çeşit meselenin ele alındığı bir eserdir. Fiyatı 32 kuruştur.

Letaif-i İnşa'yı Mehmet Tevfik Efendi yazmıştır. Beş cilttir. Meşhur münşilerin mensur eserlerinin derlendiği bir kitaptır.

Lahika-i Nefhatü'l-Edeb, içeriği *Nefhatü'l-Edeb*'le benzer olmak üzere yeni bir zeminde en iyi tarzlar dâhilinde güzel çiçek kokuları gibi gönül süsleyen bir takım edebî meyvelerden ibaret bir katiplik kitabıdır.

Mana-i Kitab, Münşet Efendi tarafından yazılmıştır. Ahlâk düzenleme, kalem adabı, bilimsel yazım ve katiplik yeteneği kazanımı için gerekli bilgileri içeren eserdir.

Münşeât-ı Asım, fen ile şiir ve inşa alanında meşhur Asım Efendi'nin eseridir. Devlet emirlerinde gereken bazı belgelerin ve mektupların yazımı ile ilgili bilgileri içermektedir.

Münşeât ve Divan-ı Hilmî, tarih, kaside, mektup yazımı örnekleri ve çeşitli nadir mensureler manzumelerden ibaret bir divan ve inşa kitabıdır. Emin Hilmi Efendi'nin eseridir.

Münşeât-ı Osmanî, rüştiye mektebinden geçebilmek için gerekli resmi usullere dair yazılmış tezkire ve yazıları içermektedir.

Münşeât-ı İzzet, Halep mektupçusu İzzet Efendi'nin eseridir. Eğitim dairesi memurlarının okuması kendi faydalarıdır. Münşeâtla ilgili gayet açık seçik bilgileri içermektedir. Fiyatı 35 kuruşsa da tam takımı nadirleşmiştir.

Münşeât-ı Hukuk: Birinci sınıf dava vekillerinden Hasan Hıfzı Efendi'nin eseridir. Ticaret ve başka çeşitli hukuk davalarıyla alakalı çeşitli arzuhal ve tasarıların ve belgelerin örneklerini içeren önemli bir kitaptır. Davalarla ilişkisi olan herkesin okuması elzemdir. Fiyatı 20 kuruştur.

Münşeât-ı Akif Paşa, Hacı Mehmed Akif Paşa'nın eseridir. Padişaha, paşalara, vezirlere, vekillere, şeyhlere ve ulemaya hitaben yazılmış pek çok resmi mühimmeyi içeren; bunun yanında bazı güzel şiirlerin de içinde yer aldığı hoş bir eserdir.

Münşeât-ı Feridun Bey, Yusuf Münir Bey'in bazı hikmetli makalelerini içeren garip bir eserdir.

Mebde-i Ketaib, mektep kitapları cetveline müracaat olunmalıdır.

Mebani'l-İnşa, harbiye fen mektebi münşeât hocası Süleyman Bey'in eseridir. Edebî meselelerle ilgili ve birçok edebi örnek ve tarifi içeren bir katiplik sanatı rehberidir. Mevcudu nadirdir.

Münşeât-ı Numan Mahir Bey, devlet büyüklerinden Numan Mahir Bey'in eseridir. Münşeât hususunda pek çok sanatlı tabirler ve makaleler bu kitapta yer almaktadır.

Muharrerat-ı Nadire, siyaset cetvelinde yer almaktadır.

Münşeât-ı Hayret Efendi, Daredevî Hayret Efendi'nin eseridir. Saraydakilere, vezirlere, şeyhülİslâma vb. devlet büyüklerine hitaben yazılmış olan her türlü maruzat, arzuhal ve mektupların içinde yer aldığı ayrıca tarihe dayanan pek çok siyasi durumun da konu edildiği önemli bir eserdir.

Münşeât-ı Aziziye, İslâm ediplerinin bazı önemli eserlerinin derlenerek bir araya getirilmesi üzerine tertip edilmiş bir münşeât mecmuasıdır.

Münşeâtü'l-Etfal, kalem tutmayı öğrenmek için kolay ve sade mektuplar ile tezkirelerin yer aldığı bir eserdir.

Miftahü'l-Büleğa fi Misbahü'l-Fusaha, ulûm ve fûnun cetveline bakıla.

Modern katiplikte kullanılmakta olan yeni tabirler ile ticarete ve benzeri konulara dair pek çok arzuhaller; ciro, protesto, mukavele ve her çeşit senetlerin ve ilmuhaberlerin harekeli olarak Farsça, Arapça ve Türkçeleri ve anlamları altında yazılmış bir şekilde *Nüzhetü'l-Münşeât* adlı kitapta anlatılmaktadır.

Numune-i İnşa, Ahmet Asım Bey'in eseridir. Çok beğenildiği için ikinci defa basılmıştır. Meziyetinin derecesi, önemi ve gerekliliğini anlatmaya ihtiyaç yoktur.

Medhal-i İnşa, Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir. İfadesindeki ustalık çok takdir görmeye birlikte bilimsel yazımdan bahseden bu eser bu husustaki her çeşit yazı, hikaye ve bilgilendirici öğütleri içermektedir. Vatan evlatlarına resmedilmiş hoş bir yadigar mahiyetindedir. Yedi buçuk kuruştur.

Maarif-i Ketaib ve İnşa-yı Askerî, askerî mektepten hoca Hasan Vasfi Efendi'nin eseridir. Katiplik yöntemlerini tarif eden ve bu yolda pek çok askeri belge ve yazışma örnekleri veren yeni tarzda yazılmış bir kitaptır. Üçüncü defa basılmış olup yine mevcudu nadirleşmiştir. Bu eserin faydası sadece askerlere değil usta bir katip olmak isteyen herkesedir.

Müntehab-ı İnşa-yı Cedid adlı eser, kolay, kısaltılmış ve Türkçe ibarelerle kaleme alınmış bir takım suretleri içermekte olup çocukların kolaylıkla öğrenmesi için güzelce yayımlanmıştır.

3.9. Lügat Kitapları

Arakel Efendi'nin "Kütüb-i Lügat" ismini verdiği bu bölümde 29 kitap tanıtılmıştır. Bu kitapların 15 tanesinin yazar bilgisi verilmemiştir. Her türlü sözlük bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır.

Ahterî-i Kebir, Ahterî lakabı ile meşhur Karahisarlı Mustafa bin Şemseddin Efendi'nin sözlüğüdür. Defalarca basılmış olup bütün Arapça sözlüklerde yer alan anlamları içinde barındırmaktadır.

Mecmua-ı Istilahat-ı Resmîye, Avusturya sefareti baş tercümanı Baron Schlehta'nın eseridir. Politika, mülkiye, hukuk davaları ve caza kanunları gibi konular üzerine yazılmış yazıları içeren Fransızca ve Türkçe ilmî tabirleri de barındıran bir lügattir.

El-Casus Ale'l-Kamus, *el-Cevaib* yazarı Ahmed Faris Efendi'nin eseridir. Meşhur Arapça sözlüğün hatalarını ve yanlışlarını casusça tenkid etmek ve yanlışları

doğrularıyla düzeltmek amacı taşıyan bir eserdir. Öbürünü okuyanların buna da müracaat etmeleri mecburîdir.

Tercüme-i Burhan-ı Katı, Tebrizli Hüseyin bin Halef'in eseri olup mütercim Mustafa Asım Efendi tarafından tercüme edilmiştir. Piyasadaki Farsça lügat kitapları içindekilerin en iyilerindendir. Mütercimi tarafından *Kitab-ı Bünyan* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Üsküdar'da Sultan Selim Matbaası'nda, Mısır'ın Bulak Matbaası'nda ve son olarak Matbaa-yı Sultani'de olmak üzere üç ayrı çeşit baskısı mevcuttur.

Biyanki, iki cildi Fransızcadan Türkçeye, iki cildi de Türkçeden Fransızcaya olmak üzere basılmış bir lügattir. Diplomatlar, elçiler, tüccarlar ve Fransa-Şark arası seyahat edenler için hazırlanmıştır.

Teshilü'l-Kavafi, Aydın meclis idare katibi Mehmet Şerif Efendi'nin eseridir. Yirmi bin kadar kafiyeli kelimeyi içermektedir. Şiir ve inşa öğrenmek isteyenler için kolaylık sağlayacak bir eserdir.

Tercümanü'l-Lügat adlı lügatın her sayfasında üç sütun olup; ilkinde Arapça, ikincisinde Farsça, üçüncüsünde Türkçeden Arapçaya ve Farsçaya karşılıkları yazılmış sözlükleri bulunduran; ayrıca Arapça ve Farsçadaki bazı atasözü ve deyimleri de anlamlarıyla birlikte veren faydalı bir lügattir. Mevcudu nadirdir.

Çağatay Lügatı Türki ve Arabi, Buharî dergahı postnişini Şeyh Süleyman Efendi'nin eseridir. Orta Asya'nın meşhur şairlerinin en seçkin beyitleri ile süslenmiş bir eserdir.

Rehnüma-yı Suhulet, Farsça-Osmanlıca sözlüktür.

Zübdetü'l-Lügat, Arapça ve Farsça on binden fazla kelimeyi içeren ve cepte taşınacak surette ufak bir sözlüktür. Sonunda bir fihrist de bulunmaktadır.

Diksiyoner Kalfa, Kalfa'nın Fransızcadan Türkçeye tertip ettiği cep lügatıdır. Genelin rağbetine mazhar olmuştur ve defalarca basılmıştır.

Kamus, Firuzabadî'nin eseridir. Arapçada bulunan sözlüklerin hepsinden üstün bulunmuş bir eserdir. Mütercim Asım Efendi tarafından *Kitab-ı Okyanus* adıyla

Türkçeye tercüme edilmiştir. Bunun da Mısır ve Dersaadet baskısı olarak iki çeşit baskısı vardır.

Kamus-u Fransevi Fransızcadan Türkçeye, Şemseddin Sami Bey'in eseridir. Baskısı Mihran Efendi Matbaası'nda yapılmıştır. Fransız dilinin sahip olduğu bütün sözcüklerle birlikte bilim fen ve sanat terimlerinin de içinde yer aldığı bir lügattir. İki sütun üzerine 1630 sayfa olup iki cins kağıt üzerine basılmıştır. Birinci kalite baskısı 1 lira iken daha düşük kalitelisi 65 kuruştur.

Kamus-ı Fransevi Türkçeden Fransızcaya, Şemseddin Sami Bey'in eseri olup Türkçeden Fransızcaya kelime anlamlarını içeren bir sözlüktür. Neşrolunan her bir cüzün fiyatı 60 paradır.

Kenzü'l-Lügat, Lübnanlı Faris Huri Efendi'nin eseridir. Türkçeden Farsça ve Arapçaya kelime anlamlarını içeren bir sözlüktür. Mevcudu nadirdir.

Lügat-ı Ecnebiyye, insanlar arasında konuşulan ve gazetelerde çıkan ecnebî dillerindeki sözcüklerin toplanıp lügat haline getirilmesi şeklinde oluşturulmuş bir risaledir. Mevcudu azdır.

İlaveli Lügat-i Osmanî, İraniyye ve Sahafiyiye-i Osmaniyye şirketlerinin işbirliği ile yeni baskısı yapılmıştır. Osmanlı dilindeki hemen hemen bütün Farsça ve Arapça kelimeleri içermektedir. Aranan kelimelerin kolaylıkla bulunabileceği bir tarzda düzenlenmiştir.

Lehçe-i Osmanî, Ahmet Vefik Paşa'nın eseridir. Osmanlıcadaki Türkçe kökenli kelimeler ile Türkçeleşmiş olan bazı Farsça ve Arapça ve ecnebi dillerindeki tabirlerin elifba sırası ile yazıldığı bir lügattir.

Lügat-ı Aziziye, Farsça, Arapça ve Türkçe olarak oluşturulmuş pek çok sözcüğü içeren bir lügattir.

Lehçetü'l Lügat, Önce Türkçe kelimeleri bir cetvelde, daha sonra karşılıkları olan Arapça ve Farsça kelimeleri karşılardaki bir diğer cetvelde vermek suretiyle oluşturulmuş sözlüktür.

Lügat-ı Tıbb, bilim ve fen cetvelinin tıp kısmındadır.

Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, Rıfat Efendi'nin eseridir. Yedi büyük ciltten oluşmaktadır. Tarihteki meşhur ve garip olaylar ile mühimmelerin iç yüzleriyle tarihî şahsiyetler, kavimler, memleketler ve onların tarihî hikayelerini içeren bir eserdir.

Miratü'l-Lügat, Lehçetü'l Lügat kitabındaki Türkçe lafızlardan en meşhur olanlarını Farsça ve Arapçalarını açıklayıcı bir şekilde tekrar gösteren bir lügattir.

Larus, Fransızcadan Fransızcaya lügattir. Akademinin yeni tarzda yazım kurallarına uygun olarak düzenlemiş olduğu ve kelime anlamlarının örneklerle birlikte ortaya konduğu bir lügattir. Boyutunun küçüklüğü ile birlikte Biyanki ve alışılmış Diksiyonerlerden daha çok kelimeyi içeren Fransızcaya geçmiş Latin, İtalyan ve Yunan dillerindeki tabirleri de ayrıca içeren bir sözlüktür. Renkli kağıt üzerine basılmış olup tarih, coğrafya, biyografî, sanat, edebiyat ve benzeri konulara dair basılmış eserlerin de lügatıdır.

İlaveli Lügat-ı Ecnebiyye ve İlaveli Lügat-ı Osmaniyye adlı bu cep lügatı eldeki lügat kitaplarındaki hata ve yanlışların açıklığa kavuşturduğu bir eserdir. Hasan Remzi Efendi'nin eseridir. Fiyatı 17,5 kuruştur.

İlm-i Aruz ve el-Kavaif ve el-Bedayi adlı eserin içeriği için edebiyat cetveline bakılmalıdır.

Gunyetü'l-Lügat, Fransızcanın mevcut diksiyonlarından çıkarılmış 1000 kadar faydalı kelimeyi içeren ve ilmî tabirler sözlüğünü de kapsayan, tahminen 45 cüzden ibaret bir lügattir. Mehmet Şükrü ve Mikail Efendi yazmıştır. Her 32 sahifesi 2 kuruştur.

Bazı maarif görevlilerinin çabalarıyla meydana gelmiş olan *Mecmuu'l-Lügat*, mükemmel bir Türkçe Rumca lügat kitabıdır. İçinde *Kamus, Ahterî-i Kebir, Burhan-ı Kita, Lehçe ve Tercüman-ı Lügat* ve *Lügat-ı Osmaniyye* gibi büyük eserlerden alınan kelime manaları ile bunların telaffuzları yazılmış olduğundan ülkemizin son zamanlardaki genel konuşma lisanının her sınıf halk tarafından kolaylıkla tahsil edilebilmesi için oluşturulmuş çok kıymetli bir eserdir.

Hazinetü'l-Lügat adlı eser de bazı maarif erkanı tarafından vücûda getirilmiştir. Rumca-Türkça bir lügat kitabı olup Rumca kelimelerin Türkçe, Arapça ve Farsça karşılıkları telaffuzları ile birlikte yazılmıştır. Ülkemizin gerek İslâm gerek Rum ahalisinin eğitimi için büyük bir hizmet teşkil etmektedir.

3.10. Sergüzeştler ve Biyografi Kitapları

Arakel'in kurgusal metinler olan sergüzeşt kitapları ile gerçek hayat hikâyelerine dayanan "teracim-i ahval" kitaplarını aynı kategoride değerlendirdiği bu bölümün adı, katalogda, "Sergüzeşt ve Teracim-i Ahvale Mensup Kitaplar" olarak geçmektedir. Bu bölümde 39 kitabın tanıtımına yer veren Arakel Efendi, bu kitaplardan 10 tanesinin yazarını zikretmemiştir.

Bölümde 9 adet sergüzeşt yer alırken, geriye kalan 30 adet eser biyografi türündedir.

Bu bölümde yer alan biyografi kitaplarında özellikle Ebüzziya Tevfik'in hazırladığı *Kütüphane-i Meşahir* isimli ünlü kişilerin biyografilerine dair bir dizi ile Hamid Vehbi Efendi'nin *Meşahir-i İslâm* ismini taşıyan biyografi dizisi ağırlıklı olarak yer tutmaktadır.

Sergüzeşt-i Rana ve Ziba, İran ülkesinden Reyhan Şah adlı bir hükümdarın çocuğu olan Rana ile o hükümdarın yeğeni arasındaki aşk ve muhabbeti anlatan bir eserdir. Fiyatı 14 kuruştur.

Sergüzeşt-i Ahval-i Aşk, ufak bir milli hikayedir. 60 paradır.

Sergüzeşt-i Perviz, Perviz adındaki bir mirasyedinin nasıl aşk derdine düşüp perişan olduğunu anlatan bir "eden bulur" hikyesidir. Manzum bir trajedi şekline konulup basılmıştır. Tiyatro kitapları bölümüne alınmamış olması dikkati çekmektedir.

Sergüzeşt-i Mir Nedim adlı eser için millî hikâyeler Cetveline müracat olunmalıdır.

Menfa yahud Sergüzeşt-i Ahmed Midhat, Ahmed Midhat Efendi'nin eseridir. Yazarın Menfa'daki sergüzeşt-i ahvalini anlattığı eseridir. Herkesçe rağbet görmüş ve çok okunmuştur. 4 nüshası 18 kuruştur.

Sergüzeşt-i Telemak adlı eserden Mektep Kitapları bölümünde bahsedilmiştir.

Her lisanda meşhur olan *Sergüzeşt-i Robinson* adlı bu sergüzeşte pek tuhaf olaylar anlatılmaktadır ve okuyan vatan evlatlarının fayda sağlayacakları bir eserdir. Mekteplerde de okutulmaktadır. Ahmed Lütfi Efendi tarafından pek hoş biçimde Türkçeye tercüme edilmiştir.

Tercüme-i Hal-i Diyojen, Yunan filozoflarından Diyojen'in yaşamı ve ihtiyarladıktan sonraki ölümünü anlatan tercüme-i hal kitabıdır. 60 paradır.

Tercüme-i Hal-i Benjamin Franklin, 18. asrın büyük düşünürlerinden Amerikalı Franklin isimli zatın biyografisi olup onun yaşamını insanlığın saadet bulması için harcamasını anlatır. Franklin'in ömrünün san saatlerinde bile Amerika'yı esaret zincirinden kurtarma projesi tasarladığından ve çalışarak nasıl mumculuktan diplomatlık mertebesine yükseldiğinden bahseden güzel bir eserdir. 60 paradır.

Tercüme-i Hal-i Molla Lütfi, büyük alimlerimizden Tokatlı Molla Lütfi hazretlerinin biyografisidir. "Tahsil-i kemalat kem alât ile olmaz" sözünü doğrularcasına bir eserdir.

Tercüme-i Hal-i Nevruz Bey, utufetli Namık Kemal Bey'in eseridir. İslâm büyüklerinden meşhur mücahit Nevruz Bey'in biyografisidir. Mevcudu nadirdir.

Tercüme-i Hal-i Ezop, ünlü düşünür Ezop'un biyografisidir. Komik fıkralar ve latifeli kıssalar ustası olan Ezop, şekil itibariyle gayet çirkin bir adam iken olayları, nükte ve kinayelerle halka anlatmada örneği görülmemiş bir zat olmuştur. 60 paradır.

Meşahiru'n-Nisa, İslâm'da şöhret sahibi olmuş kadınların biyografileri olup günümüzdeki İslâm hanımlarına ibret verici bir örnek mahiyetinde bir eserdir. Zihni Efendi yazmıştır. İki ciltten ibarettir.

Konak, Şeyh Şamil'in garip hayat hikayesini anlatan, Almanyacadan⁴ tercüme edilmiş bir eserdir.

⁴ "Almanyaca" ifadesi Arakel'e ait.

Meşahir-i Osmaniye'den Barbaros, meşhur Kaptan-ı Derya Gazi Hayreddin Paşa'nın biyografisidir. Bir adet resmi de içeren iki cüzden ibaret bir risaledir. Müellifi Mehmed Tevfik Efendi'dir.

İbn-i Sina, İslâm felsefesinin “Şeyhü'r-Reis”i meşhur İbn-i Sina'nın biyografisidir. 60 paradır.

İntibah yahud Ali Bey'in Sergüzeşti: Namık Kemal'in eseridir. Dersaadet'in zengin çocuklarından Ali Bey isimli bir delikanlının bir peri yüzlüye aşık olup ömrü boyunca perişan olmasını anlatan acıklı bir eserdir. İçinde pek çok hikmetli nasihat de gizli olduğundan diğer sergüzeştle kiyas kabul etmez. Dili kuvvetli olduğundan okunması da çok zevklidir. 15 kuruştur.

Teracim-i Ahval-i Meşahir, meşhur Yunan filozoflarından Plutark tarafından yazılmış olup Yusuf Bahaddin Efendi tarafından tercümesi yapılmıştır. Roma ile Yunanistan'ın en büyük kişilerinin kıyaslanmasından ibarettir. 5 kuruştur.

Eşine az rastlanır bir sergüzeştin konu edildiği *Sergüzeşt-i Kalyopi* isimli eserde, insana aklını şaşırtacak olaylar ve manzaralar anlatılır. Konusu, bir vezir çocuğunun Kalyopi ismindeki bir Rum dilberine tutulmasından ibarettir.

Büfon, meşhur Naturalistlerden Buffon'un biyografisidir. Buffon'un eşyanın tabiatını araştırıp tetkik ederek kainatı düzenleyen kanunları açıklayıp insan fikrine yeni bir kuvvet kazandırmıştır.

Napolyon Bonapart, topçu mülazımlığından Fransa imparatorluğuna kadar yükselen ve Avrupa haritasında pek çok değişiklik yapan meşhur Bonapart'ın sergüzeşti ve biyografisidir. 60 paradır.

Galile, güneşin konumu ile yerkürenin dönüşü hakkında Kopernik'in ortaya koyduğu teorileri, matematik deliller ile ispatlayan ve bu yüzden başı çok belaya giren meşhur Galile'nin biyografisidir. 60 paradır.

Gutenberg, baskı sanatını icat eden ve bu sayede, insanlığın gelişimi birkaç bin senede aşılması zor görünen yolların açılmasını sağlamış Almanyalı Jan Gutenberg'in matbaayı icat edinceye kadar karşılaştığı zorlukları anlatan biyografisidir.

Tercüme-i Hal-i Yahya Bermekî, Ebüzziya Tevfik Bey'in eseridir. İkinci Abbasî halifesi Mansur'dan beşincisi Harun'a kadar vezir-i azamlık mertebesinde bulunan el-Bermekler'in içinde, cömertliği ve zekası ile en mükemmel ve en faziletli kişi olan Yahya bin Halid bin Bermek'in siyaset hayatındaki sayısız sefa günü ile Harun el-Reşid'in oğlu Cafer Bermekî'yi idam etmesi ve kendisini de hapse atmasıyla geçirdiği dayanılmaz cefa günlerini anlatan bir eserdir.

Tercüme-i Hal-i Harunü'r-Reşid, bu da Ebüzziya Tevfik'in eserlerinden biridir. Yaptıkları ve görünüşüyle dillere destan olan Abbasî halifesi Harun el-Reşit'in siyasi ve özel hayatıyla ilgili pek çok konudan bahseden bir eserdir.

Hasan bin Sabbah, bu da Tevfik Bey'in eseridir. Hicret'in altıncı asrında meydana çıkan sapkın Batıniyye tarikatının reisi, iblis Hasan bin el-Sabbah'ın zorla isim verdiği fedailer vasıtasıyla bin türlü melunluk eylemiş ve ehl-i sünnet arasına nifak tohumu ekmiş olduğunu anlatır. Hasan Sabbah'ın ortaya çıkışından ölümüne kadar olan süreyi anlatan bir eserdir. Arakel Efendi'nin Hasan Sabbah'tan bahsederken kullandığı "iblis", "melun" gibi ifadeler dikkat çekicidir.

Meşahir-i İslâm, Hamid Vehbi Efendi'nin oluşturduğu eserler toplamıdır. Yüz meşhur kişinin biyografisi bu isim altında çıkmıştır. Her biri 2 kuruştur. Arakel Efendi bu yüz meşhur biyografi kitabından sadece on ikisini bu kataloğa dâhil edebilmiştir. Bu biyografiler, sırasıyla, *Ertuğrul Gazi*, *Sultan Osman Gazi*, *Müellif-i Kamus-ı Firuzabadî ve Sultan Orhan Gazi*, *Sultan Mahmud-ı Gaznevî*, *Haccac*, *İmam Mazhar*, *Uzun Hasan*, *Sultan Süleyman-ı Kanunî*, *Memun*, *Hint Hükümdarlarından Ekber Han Gazi*, *Timurlenk* ve *Ebu Müslim Horasanî* adlarını taşımaktadır.

3.11. Seyahatnameler

Arakel'in 1301 tarihli kataloğunun "Seyahatnameler" bölümünde 13 adet seyahatname kitabı bulunmaktadır. Bu bölüm, çok çeşitli coğrafyalara ait gezi yazılarının tanıtıldığı, eğlenceli bir bölümdür.

Amerika Hududu Seyahatnamesi adlı eser, Amerika kıtasının keşfi üzerine ve buraya yapılan bir seyahat esnasında kaleme alınmış bir seyahatnamedir. Amerikan yerlilerinin ayin ve adetlerini ve daha çok garipliği anlatmaktadır. 7 kuruştur.

Ümit Burnu Seyahatnamesi isimli seyahatnamede Ümit Burnu'nun bulunduğu memlekete, on beş sene evvel İslâm dini görevlisi olarak giden Hacı Ebubekir Efendi ve oraya seyahat etmiş olan Ömer Lütfi Efendi'nin, burayla ilgili izlenimleri yer almaktadır. 5 kuruştur.

Asya-yı Vusta Seyahatnamesi, Emin Bey'in eseridir. Müellifin Orta Asya'ya gerçekleştirdiği seyahatte edindiği izlenimleri ve gözlemlerini anlattığı eseridir.

Afrika Seyahatnamesi, Sipuspihort isimli kişinin miladî 1868 senesinde Afrika'da gerçekleşen seyahatinde karşılaştığı bir takım garip olaylar ile bölgenin coğrafi özellikleriyle, oradaki Müslüman halkın ahlâk ve adetlerini anlattığı bir seyahatnamedir. 15 cüzden ibarettir.

Bir Sahte Dervişin Seyahatnamesi, Buharalı Mösyö Vanbery'nin miladî 1863 senesinde İran ve Orta Asya'nın Hiyve, Buhara, Afganistan bölgelerine yaptığı seyahatten notları mahiyetinde bir eserdir. Oraların gelenek ve göreneklerine dair pek çok bilgi içermektedir. 10 kuruştur.

Brezilya Seyahatnamesi, Brezilya'da bulunan Müslüman vatandaşların isyanı sırasında Basra'ya gönderilmiş olan İmam Bağdatlı Abdurrahman Efendi'nin oradayken karşılaştığı olayları İstanbul'a dönüşünde kaleme almak suretiyle aktardığı seyahatnamesidir. 3,5 kuruştur.

Türkistan Seyahatnamesi, Amerikalı Mösyö Şiller yazmıştır. Yazarın Türkistan'ın başlıca görülecek yerlerini gezerek oralarda karşılaştığı tuhaf olayları anlattığı eseridir.

Şeyn İbn-i Batuta Seyahatnamesi, İçindeki hikâyeler bakımından diğer seyahatnamelerle kıyaslanamayacak kadar güzel bir eserdir. Yazarın gittiği memleketler hakkında anlattıkları diğer seyyahların anlattıkları şeylerden çok daha farklı ve tuhaf şeylerdir. 2 cüzü 7 kuruştur.

Hiyve Seyahatnamesi ve Tarihi, tarihler cetveline bakılabilir.

Kutb-u Şimalî Seyahatnamesi, Fransız Jules Verne'in eseridir. Tüm Avrupa'da çok okunmuş bir kitaptır. Bu seyahatnamede dünyanın öbür ucundaki görülmemiş, duyulmamış, karlı, buzlu, soğuk yerlerden bahsedilir.

Güliver'in Seyahatnamesi, bazı acayip ve tuhaf olayları içermesiyle mevcut hikâye kitapları arasında en meşhurlarından biri olan bu kitap bütün Avrupa dillerine tercüme edilmiştir. Yazarı İngiliz Jonathan Swift'tir. Halkın ahlâkı ve fikirlerin yüceliği üzerine herkesin anlayabileceği bir tarzda yazılmış önemli bir eserdir. Mahmud Nedim Efendi tercüme etmiştir. 3 cildi 13 kuruştur.

Hint ve Afgan Seyahatnamesi, Maarif encümen-i teftiş ve muayene reisi Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir. Yazarının İslâmî görevler için gittiği Hindistan ve Afganistan bölgelerinde edindiği izlenimlerini ele aldığı eseridir. Ciltleri 15, ciltlisi 17,5 kuruştur.

Yadigar-ı Macar, Vakit ve Tarik gazetesi muhabirlerinden Mehmet Tevfik Efendi'nin eseridir. Son savaşta Macaristan'a yola çıkan mebusların fotoğrafladıkları hikayelerin ve olayların seyahatname şeklinde derlenmesi neticesinde oluşmuş bir eserdir.

3.12. Siyasi Kitaplar

Arakel Efendi'nin "Asar-ı Siyasiyye" adını verdiği, siyasete dair kitapların tanıtıldığı bu bölümde toplam 28 adet eserin tanıtımı yapılmıştır. Çoğu resmî eserler olan bu kitapların sadece beşinin yazar bilgisi verilmiştir. Geri kalan 23 adet eserin yazarı veya çevirmeniyle ilgili bir bilgi verilmemiştir.

Mesuliyet, Şark buhranı ile ilgili siyasi evrakın ele alındığı ve bu buhranın irdelendiği eserdir.

Müntehabat-ı Asar-ı Rifat Paşa, Rifat Paşa'nın eseridir. Rusya Muharebesi tarihi ile bazı idari yeniliklere dair siyasi yazıların olduğu eserdir. Pertev Paşa ve Akif Paşa gibi önemli siyasetçilerin eserlerinden de bahsedilir. 10 cüzün fiyatı 55 kuruştur.

Muharrerat-ı Resmiye, miladî 1866 senesinden hicrî 1288 senesine rastlayan genel meclisin şekillenmesine değinilen bir eserdir. İçerisinde, bu dönemdeki siyasi olayların da ele alındığı pek çok yazı bulunmaktadır.

Pertev Paşa Cevabnamesi, Pertev Paşa'nın eseridir. Yazarın hayret verici bir rüya zemininde meydana getirdiği birkaç soru cevap ile pek çok siyasi durum ve fikri ele aldığı eseridir.

Anadolu Divan-ı Harb Mazbataları, Anadolu Divan-ı Harbi'nde görev alan Bayezit kumandanı Faik Paşa aleyhine verilen hüküm ve kararların mazbatasıdır.

Bu Dahi..., adıyla tanıtılan kitap, Alacadağ'da silah bırakarak düşmana teslim olan tümen kumandanı Hacı Raşit ve Erkan-ı Harbiye tugay kumandanı Hasan Kazım Paşaların haklarında düzenlenmiş mazbata hükümleri olarak tanıtılmalıdır. *Anadolu Divan-ı Harb Mazbataları* diye basılmış metinler kabilindedir.

Yine *Anadolu Divan-ı Harb Mazbataları* türünde ve *Bu Dahi...* adını almış bir başka metin, Ardahan Kalesi'nin düşmana tesliminden dolayı haklarında dava açılan Ardahan kumandanlarının mazbata suretleri olarak tanıtılmıştır.

Berlin Kongresi, Muahedat cetvelinde anlatılmıştır.

Bulgaristan Kanun-i Esasiyesi, kanunnameler bölümünde değerlendirilmiştir.

Terk-i Silah, Müdafaa Muharebesi oluştururken barış için uğraşmanın güzelliğini ve savaşın vahametini ayırt ettirmek için ateşkes ve daimi barışın devletlere ne kadar gerekli olduğunu anlatan bir eserdir.

Türkistan ve Avrupa, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı verdiği hukukî mücadeleyi savunan ve Avrupa'nın Türkiye hakkındaki gerçek dışı fikirlerini eleştirirken doğruları ortaya koyan, Fransızca ibarelerle yazılmış ve Paris'te basılmış bir risalenin Türkçeye tercümesidir.

Düsturu'l Cahidin, edyan mezahip cetvelinde tanıtılmaktadır.

Arakel Efendi, *Hukuk-ı Beyneldüvel*, *Hukuk-u Düvel*, *Hukuk-u Düvel* ve *Hukuk-u Milel* isimli kitapların kanun ve kararname kitapları bölümünde tanıtıldığına işaret etmektedir.

Hayat-ı Osmanî, Osmanlı Devleti'nin feth ettiği dönemden zamanımıza kadar olan önemli tarihi olaylar üzerine bir takım görüşlerin kaleme alındığı; Osmanlı toplumunun yaşayışına dair bilinmesi gerekenleri anlatan bir eserdir. 100 paradır.

1856 Ahdnamesi ile Deli Petro'nun Vasiyetnamesi, “Muahedat Mecmuaları” bölümünde yer almaktadır.

Reşid Paşa'nın Asar-ı Siyasiyesi, Reşid Paşa'nın yaşadığı dönemde ortaya çıkan iç ve dış politik meselelere dair yazdığı dökümanlardan oluşturulmuş kitaptır.

Muamelat-ı Düveliyye, bütün devletler arasında işleyen uygulamalardan bahseden bir eserdir.

Tabsıra-ı Akif Paşa, Mehmed Akif Paşa'nın eseridir. Benzer siyasi eserlerden daha üstün görülmüş bir eserdir. Okunmasıyla fen, katiplik ve siyaset konularında bilgi sahibi olunacaktır. 5 kuruştur.

İlm-i Usul-ü Maliye eseri için ulum ve fünun cetveline bakılmalıdır.

Muharrerat-ı Nadire, kitabet ve siyaset alanında eser vermiş olan bazı ünlü kişilerin mühim meseleler ve devlet işleri hakkında kaleme almış oldukları eserlerden derlenmiş bir kitaptır. 18 cüzü 81 kuruştur.

Mecmua-yı Muahedat-ı Atika, *Mecmua-yı Muahedat-ı Cedide* ve *Muahedat Mecellesi* isimli eserler için “Muahedat Mecmuaları” bölümüne bakılmalıdır.

Risale-yi Ahdiye Mecmuası, Osmanlı Devleti ile seçkin devletler arasında imzalanan yeni anlaşmaların arasından saltanat memurlarıyla alakalı olanların yazıldığı eserdir.

Rusya Ahval-i Siyasiyye ve İctimaiyyesi isimli eserin yazarı İngiliz seyyah ve müellif Mösyö Mackenzie Wallace'tır. Avrupalı okuyucuların oldukça beğeni gösterdiği bir eser olup ülkemizde de büyük önem verilmiş olmakla birlikte Barnasyan Bağos Efendi tarafından tercüme edilmiştir. 3 kuruştur.

3.13. Edebiyat Kitapları

Bu bölümde, “sanatsal açıdan edebiyat” ve “kelime anlamı açısından edebiyat” olmak üzere iki ayrı alanda kaleme alınan kitaplar tanıtılmaktadır. Söz gelimi, Recaizade Mahmud Ekrem’in *Talim-i Edebiyat* isimli edebiyat teorisi kitabı ile ahlâka ve terbiyeye dair birçok eser Arakel Efendi tarafından bu bölümde değerlendirilmiştir. Bunun o dönem için doğru gibi gözükse de günümüzden bakıldığında hatalı bir sınıflandırma olduğu ortadadır.

Toplamda 56 kitabın tanıtıldığı bölümde 13 adet kitabın yazarı veya çevirenin kim olduğu Arakel Efendi tarafından bilinmemektedir.

Bütün ahlak kitaplarının kaynağı konumunda bulunan *Ahlâk-ı Alai*, konu üzerine pratik bilgilerden bahseder. İnsan nefsinin ahlâksız davranışlardan kurtarılıp fazilete yönlendirme hususunda yardımcı olmaya çalışan bir kitaptır.

Edebiyata Dair Bazı Asar, Recaizade M. Ekrem’in eseridir. İçeriğinde yazarın Fransızcadan çevirdiği bazı eserlerle bazı makaleleri ve mülâhazaları vardır. Mevcudu nadirdir.

Adab-ı Sedad, Cevdet Paşa’nın eseridir. Terbiye ilminin usulleri ve kaidelerinden bahseden bir eserdir.

Mi’yar-ı Sedad da Cevdet Paşa’nın eseridir. Mantık ilmine dair bir kitaptır. Okullarda okutulmak üzere düzenlenmiştir.

İnsaniyet, Mahmud Celaleddin’in eseridir. Kadınlara mahsus bir neşriyat ise de erkekler de okuyabilir. Neşrolunan iki cüzü 4 kuruştur.

Etvaku’l-Zehab Tercümesi, Zemahşerî adlı meşhur alimin eserinden tercümedir. Avrupa dillerinin hemen hepsine çevrilmiş kıymetli bir eserdir. Darümuallimin mektebi muallimlerinden Said ve Mekteb-i Sultanî muallimlerinden Feyzî Efendilerin tercümesidir. Yüz adet güzel makaleyi içerip ilkokul müfredatına da dahil edilmiştir. Daha fazla faydalanılması için Arapça sureti de beraberinde sahih ve harekeli olarak tab edilmiştir.

Eser-i Memduh, kalemin kılıçtan üstünlüğünü ve alemde sözden daha üstün bir şey olmadığını savunan bir kitaptır.

Afaka Bir Nazar, aşkın insanda yarattığı bozulmalar hakkında bazı muhakemeleri toplayan eserdir. Fiyatı 5 kuruştur.

Belagat-i Osmaniyye için ulûm ve fûnun cetveline bakılmalıdır.

Belagat-i Lisan-ı Osmaniyye, Encümen-i Teftiş ve Muayene reisi Ahmed Hamdi Efendi'nin belâgat ilmi hocalığı bağlantısıyla misalleri Türkçe olarak dikte usuluyle anlattığı derslerin toplandığı eseridir. Mektepte okutulmak üzere kaleme alınmıştır.

Beyanü'l-Unvan-ı Arabî, Arapçadaki bazı hutbe ve dibaceler üzerine yazılmış şerhlerdir. Cevdet Paşa'nın eseridir.

Beyanü'l-Unvan, Cevdet Paşa'nın eseridir. Besmele-i şerif ve salavat ile bazı hutbe ve dibace kitaplarından bahseden ve fennin sınıflandırılması üzerine bilgileri barındıran, Türkçe ibarelerle yazılmış bir kitaptır.

Akl-ı Dana ile Nutk-ı Perva Beyninde Bir Muhavere-i Edebiyye, Akıl ile konuşma arasında, soru-cevap şeklinde tartışmaların düzenlendiği bir kitaptır.

Beyne'l-Üdeba Müsademe-i Efkâr adlı kitap, Namık Kemal, Lastik Said Bey ve Abdülhak Hamid'e karşı Süreyya Efendi'nin fikirlerinin muhakeme edildiği bir kitaptır. 100 paradır.

Semeretü'l-Fevaid, ünlü mesnevî şarihi Sarı Abdullah Efendi'nin eseridir.

Mezemmetü'l-Ahlak, *Ahlak-ı Adudiyye* adlı ahlak kitabının Türkçe tercümesidir. Reşid Efendi tercüme etmiştir.

Bergüzar adını taşıyan eser ise ahlak ve terbiye ilminden bahseden bir eserdir. Girit defterdarı Rifat Efendi'nin eseridir. Bazı dinî kurallar ve meseleler de ele alınmıştır.

Üç cüzden oluşan *Bir Han-ı Hakikat*, İslâm hükümleri, güzel ahlâk, dinin faziletleri gibi konuları irdelemektedir. Yazarı piyade kumandanlarından jandarma dairesi başkanı Mustafa Şükrü Paşa'dır.

Tabsıratü'l-İnsan, aklın nefse karşı mücadelede galip çıkacağını anlatan bir kitaptır.

Talikat-ı Belagat, Cevdet Paşa'nın eseridir. Osmanlı belagat sanatına hizmet eden bir kitaptır.

Talim-i Edebiyat, Rezaizade Mahmut Ekrem'in eseridir. Yazarın Mülkiye Mektebi'nde okuttuğu derslerin içeriğinin yer aldığı kitaptır. Öğrencilere Osmanlı edebiyatının ulaştığı son noktayı ve de son kuralları öğretmek amacıyla yazılmıştır. Mensur ve manzum pek çok edebi eser örneği de bu kitabın içindedir. Bunların yanında yazarların biyografileriyle birbirlerine üstün geldikleri noktalar da kitapta mevcuttur.

Cümel-i Müntahabe-i Kemal, Namık Kemal'in eseridir. Yazarın yüzden fazla makalesi Ebüzziya Tefik tarafından tertip edilerek basılmış ve bu kitap meydana gelmiştir. Makaleler hürriyet, medeniyet, edebiyat, hamiyet, fazilet vb. konularda kaleme alınmıştır.

Hadikatü'l-Üdeba, Namık Kemal, Rezaizade Mahmud Ekrem, Abdülhak Hamid, Şemseddin Sami ve Ahmed Midhat Efendi'nin bazı eserlerini içeren toplama bir mecmuadır. 5 kuruştur.

Hall-i Talikat, Abdurrahman Süreyya Efendi'nin eseridir. Osmanlı belagatine giriş niteliğinde bir kitaptır.

Hadikatü'l-Beyan, Hacı İbrahim Efendi'nin eseridir. Bir kısmında belagat sanatına dair hayali bir örnek ile kitabın yazılış sebebi, diğer kısmında ise fasahat sanatının tamamı ve belagat sanatının bir miktarı anlatılmıştır. 2 cildi 8 kuruştur.

Hülasatü'l-Kelam fi-Measirü'l-İslâm, İslâm kurallarının esasları ile bilim ve medeniyetin ilerlemesi hakkında yazılmış bir kitaptır. Yazarı Sami Efendi'dir. 7 kuruştur

Gülbin-i Hindî, San Bernard'ın eseridir. Hakikat üzerine bazı bahisleri içerir.

Hacle-i Nisvan, Mahmud Celaleddin Efendi'nin eseridir. Bir savaş alanı içinde barış olsun diye çaba sarf eden küçük bir subayın ailesiyle mektuplaşması ve de bir Rus

subayla bir Osmanlı subayının arasında geçen dostane bir sohbetin anlatıldığı kitaptır. Osmanlı ahlakına dair bir eserdir.

Rumuzü'l-Hikem, saltanat vekillerinden Abdurrahman Sami Paşa'nın eseridir. Dinî inanışlar ve törenler üzerine faydalı bilgilerin ele alındığı bir kitaptır.

Ravza-i Muhavere, Hasan Tevfik Efendi'nin eseridir. Üstad ile öğrenci arasında, soru-cevap şeklinde bir muhabbet yöntemiyle yazılmış; İslâm dinine ve ibadetlerine, edebiyatın esaslarına, terbiyeye ve darb-ı mesellere dair bir eserdir. Mevcudu nadirdir.

Ravzatü'l-Kamilin, Hicrî 1115 senesinde zuhur edip Sultan 3. Mustafa Han devrinde sona eren Feyzî Efendi vakasına dair bir eserdir. Vakanüvis Mahmud Şefik Efendi yazdığı *Şefikname* adlı eserin şerhi olup tarih türündedir. Yazarı Mahmud Celaleddin'dir.

Ruhu'l-Beyan, Halvetî tarikatı şeyhlerinden, zahirî ve batınî ilimler konusunda şöhret kazanmış İsmail Hakkı Bursevî Efendi yazmıştır.

Sururî Mecmuası, meşhur şair Sururî'nin eseridir. Çağdaşı olan şairlerin tarihlerine kıyasla en güzide tarih mecmuasıdır.

Aruz-ı Türkî, Türkçedeki her türlü nazım ve şiirin bütün kurallarını ve çeşitli ozanları örneklerle anlatan bir eserdir.

İlm-i Aruz ve El-Kavafî ve El-Bedayî, Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir. Aruz ilmine dair saygın kitaplardandır.

Feyz-i Yezdan, İbn-i Verdî'nin *Nasihatu'l-İhvan* adlı risalesinin tercümesidir. Ahlak üzerine pek çok faydalı bilgi verilmiştir.

Fezail-i Ahlakıyye, J. J. Rousseau'nun eserinden tercümedir. Said Efendi tercüme etmiştir. Yüce fikirler üzerine bir kitaptır.

Bütün dillerde çok güzel şekilde yer alan *Gülistan Şerhi*, Sadî'nin eserinin şerhi olup gayet güzel bir telif hattıyla yazılmış olduğundan basılmış diğer *Gülistan* şerhlerinden üstündür.

Kütüphane-i Meşahir, Ebuzziya Tevfik'in en makbul eserlerindedir. Altmıştan fazla ünlü zatın biyografilerini içermektedir. Basılanların içeriği "Sergüzeşt" cetvelinde mevcuttur.

Gülstan Tercümesi, Said Efendi'nin tercümesi olup aslından hiçbir eksikliği olmayacak derecede anlaşılır ve zengin bir tarzla tercüme edilmiştir.

Mebadî-yi Hikmet-i Edebiyye, edebiyattan bahseden bir eserdir. Yazarı Hakkı Paşa'dır.

Makamat-ı Harirî Tercümesi, Ahmed Hamdi Efendi'nin tercümesidir. İçeriği Müslümanların bilgisi ve ilgisi dahilindedir.

Nesayihü'l-Şeban, mektep kitapları cetvelindedir.

Mecmua-yı Asar, meşhur şairlerin bazı mensur ve manzum eserlerinin yer aldığı edebiyat mecmuasıdır.

Meşahirü'n-Nisa, meşhur Türk, Arap ve Acem kadınların biyografileri ve eserlerinin yer aldığı eserdir. Mehmed Zihnî Efendi'nin eseridir. Kitabın masraflarını Maarif Vekaleti karşılamıştır.

Numune-i Edebiyat, "Cep Kütüphanesi" dizisi içindeki eserlerden olup Ebuzziya Tevfik'in marifetiyle meydana gelmiştir. Hicrî 8. asırdan yazıldığı tarihe kadarki en meşhur edebiyatçıların eserlerinden en parlak parçalarının toplandığı eserdir. Ciltlisi 20 kuruştur.

Nağme-i Seher, Rezaizade Mahmud Ekrem'in eseridir. Mensur olarak bazı muhayyelat ve çeşitli başka konulardan ibaret bir eser olup Türk edebiyatına hizmet eden önemli bir kitaptır.

Nefhatü'l-Edeb, İzzet Efendi'nin eseridir. Edebiyat ilminin en değerli alanlarından olan inşaya dair birtakım yeni yöntemleri anlatan bir kitaptır.

Lahika-i Nefhatü'l-Edeb için münşeat kitapları cetveline bakılmalıdır.

İlaveli Lahika-i Nefhatü'l-Edeb, *Nefhatü'l-Edeb* adlı eserin ilavesidir. Memurlar ve yazı işleriyle uğraşanlar için faydalı olan, her çeşit arzuhal ve yazışmaya dair bilgiler içerir.

Ahlak-ı Hamîde, Ahlâk-ı Ahudiyye adlı kitapta eksik görülen bilgilerin yer aldığı kitaptır. Taşköprülü şerhiyle İmam Gazali'nin *İhyau'l-Ulûm* adlı kitabından faydalı görülen bazı bilgiler de bu kitaba eklenmiştir.

Tuhfe-i Vehbî, Sünbülzade Vehbi'nin eseridir. Bilim ve fenne dair bazı fikirler ile ahlak ve edebe ilişkin pek çok nasihati da içinde barındıran faydalı bir kitaptır.

Rebi-i Marifet 1298 Senesinin, Ebüzziya Tevfik'in hazırladığı, 1298 senesine ait takvimdir. 66 yeni haberi ve faydalı malumatı içermektedir. 5 kuruştur.

Rebi-i Marifet 1299 Senesinin adını taşıyan takvim de yine Ebüzziya Tevfik'e aittir. İçerisinde hayret verici birtakım vakalar yer almaktadır. 5 kuruştur.

Rebi-i Marifet 1300 Senesinin de Ebüzziya Tevfik'in hazırladığı takvimlerdendir. 7,5 kuruştur.

Teshilü'l-Aruz, Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir. Türk, Fars ve Arap şiiri arasındaki farklar ve benzerlikleri ortaya koyar. Ayrıca şiir sanatını öğretme amacı taşır.

3.14. Tarih Kitapları

Arakel'in "Tarihe Dair Kitaplar" adını verdiği bu cetvel, kataloğun en kapsamlı cetvellerindendir. İçinde, çoğunlukla Osmanlı ve İslâm tarihine dair eserler yer alsa da Avrupa ve Dünya tarihine dair eserler de yer bulabilmiştir. İçinde okullarda okutulan tarih kitapları da mevcuttur.

Toplamda 89 kitabın tanıtıldığı bölümde 40 adet kitabın yazarı veya çevirmeniyle ilgili bilgi verilmemiştir.

Enderun Tarihi, 1227 senesinden 1246 senesine kadar Enderun-ı Hümayun tarafından ortaya konan 19 senelik icraatın kaleme alındığı kitaptır.

Endülüs Tarihi, Ziya Paşa eseridir. Endülüs bölgesinde İslâmiyet'in başlangıcından bitişine değin yedi yüz sene zarfında cereyan eden hadiselerin aktarıldığı tarih kitabıdır.

Emrü'l-Acib fi-Tarih-i Ehl-i Salib, "Edyan ve Mezahib" bölümünde değerlendirilmiştir.

Afganistan Tarihi, Sultan Selim devrinde doğudaki belediyeler ve büyük şehirlere yapılan uzun süreli seyahatlerle edinilmiş izlenimlerin aktarıldığı kitaptır.

İskenderiye Kütüphanesi, İlim ve fennin Yunanistan'da ne şekilde geliştiğini ve daha sonra ne şekilde son bulduğunu açıklayan kitaptır. Öte yandan İskenderiye Kütüphanesi'nin yenilenmesi ve de Platonculuğun, Hıristiyanlığa evrilmesiyle ruhban sınıfının ortaya çıkışını anlatan bir tarih risalesidir.

Arnavudlar ve Arnavudluk, Vasa Paşa'nın eseridir. Arnavutlar hakkında çeşitli bilgilerin olduğu bir eserdir.

Evrak-ı Perişan, Namık Kemal'in eseridir. Osmanlı Devleti'nin yayılma dönemine dair bir makalenin yanında Sultan Selahaddin, Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'in hayat hikayelerini içeren dört cüzlük bir kitaptır.

Enbiya Tarihi, peygamberlerin hayat hikayeleri ve menkıbelerini anlatan eserdir.

İlaveli Esmarü't-Tevarih, Hz. Adem'in yeryüzüne inişinden Hicret'e ve oradan da 1295 senesine değin yaşamış peygamberlerin, İslâm büyüklerinin ve halifelerin anlatıldığı bir İslâm tarihi kitabıdır. Yazarı Şem'î Efendi'dir.

Üss-i Zafer yahud Yeniçeri Tarihi, Vakanüvis Esad Efendi'nin eseridir. Yeniçerilerin kötü hareketleri neticesinde son bulan mevcudiyetlerini ayrıntılı biçimde anlatmış bir eserdir.

Üss-i İnkılab, Ahmed Midhat Efendi eseridir. İki cilttir. Birinci cildinde Kırım Muharebesi'nden Abdülmecid Han dönemine kadar meydana gelen olaylar; ikinci cildinde ise Gazi Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın saltanat dönemi anlatılır. Tam takımının mevcudu nadirdir.

İspanya ve Portugal Tarihi, İspanya memleketinin tarih sahnesinde tanındığı günden o güne değin olan hadiselerin yanında, Engizisyon cemiyetinin tarihinin kısa bir özeti de bu kitapta yer alır. 5 kuruştur.

Engizisyon Tarihi, İspanya'nın İslâm dininden kopuşunu takiben meydana gelen feci olayları anlatması sebebiyle İspanya tarihi konusunda büyük bir boşluğu doldurma

görevi görmüştür. Ziya Paşa'nın tercüme ettiği bir eserdir. Ebuzziya Tevfik Bey'in de basımında büyük katkısı olmuştur. 5 kuruştur.

Amerika Tarihi Keşfi, Roberson'un eseridir. Amerika kıtasının keşfini ve keşfedilene kadar çekilen zahmetleri anlatan kitaptır. / Tercümanı Abdülgaffar Enis Efendi / 10 kuruş

İbn-i Hallikan Tarihi, Kadı Şemseddin Ahmed bin Halikan'ın kitabıdır. Mehmed bin Mehmedü'ş-şehir-i Rodosîzade tercümesidir. Eski zamanlarda yaşamış İslâm büyüklerinin hayat hikayelerini içeren kitaptır.

Tarih-i İbn-i Haldun, Mukaddime-i İbn-i Haldun isimli meşhur eserin yazarı ünlü Arap alimi Veliyüddin İbn-i Haldun'un tarih kitabıdır. Pirizade Mehmed Sahib Efendi tercümesidir. Arap kabilelerin Adem'den gelerek kurdukları çeşitli devletlerle onların çağdaşları olan diğer devlet ve milletlerin yaşadıklarını anlatır. Bunun yanında ilim, fen, devlet yönetimi meseleleri, tarihin fazileti gibi konuları içermektedir.

İhtiraat ve Keşfiyat, Naim Bey'in eseridir. "Cep Kütüphanesi" dizisinin içinde yer alır. Geçmişten günümüze yapılmış icatlar ve keşifleri anlatan kitaptır. Ayrıca Türkçe eğitim ve insan kalitesi anlamında pek çok görüş de bildirilmiştir.

Peçevî Tarihi, Sultan Süleyman devrinden Sultan Murad Han'ın ölümüne kadar olan sürede yaşanan bütün büyük savaşların anlatıldığı tarih kitabıdır.

Bonapart Tarihi, Birinci Napolyon Bonaparte'nin tarih sahnesine ilk çıkış tarihi olan Hicri 1204 senesinden 1229 senesine değin geçen yirmi beş senelik süreçte Avrupa'da gerçekleşen ihtilaller, cenkler, muharabeler ve garip olayları içeren İtalyanca tarih kitabının tercümesidir. Benzeri bütün tarihlere tercih edildiği söylenen bir kitaptır. Bu kitabın okunması askerî görevliler için elzem ve politikacılar için oldukça faydalıdır.

Beyan-ı Hakikat, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim tebaa ile Avrupalı devletlerin mezheplerinden olmayan tebaanın durumuna dair yazılmış bir kitaptır. Ayrıca batılıların gittiği yolun hak yol olmadığını da açıklamaktadır.

Bağdad'da Kölemen Hükümeti, hicrî 1163 senesinde Bağdat'ta kurulan ve 1184'e kadar hüküm süren Kölemen Devleti'ni ve Bağdat valisi Ali Rıza Paşa'nın Bağdat'a girişini anlatan kitaptır. Orada yaşayan halktan bir zat tarafından kaleme alınmıştır.

Plevne Tarihi Harbi, Gazi Osman Paşa'nın şanlı Plevne zaferinin tarafsız bir şekilde anlatıldığı eserdir.

Bosna Tarihi, Bosna ve Hersek cengaverlerinin yiğitlikleriyle harbiyenin zorlu koşullarına sabır ve tahammül göstermelerini anlatan bir eserdir. Okunması askerlere fayda sağlayacaktır.

Tarih-i Galbun, Trabluslu Ebu Abdullah Muhammed ibn-i Halil Galbun isimli tarihî şahsiyetin kaleme aldığı Trablus tarihine dair bir kitaptır. Tarih ilmine büyük bir katkısı olduğu düşünüldüğünden Galbun namına yazılmış bir kaside ile birlikte Türkçeye tercüme edilmiştir. 23'ten 123 tarihine kadar yaşanan önemli vakalar ile bir seyahatname ve bazı kayıtları da içermektedir. Mevcudu nadirdir.

Tarih-i Aziziye, "Edyan ve Mezahib" bölümündedir.

Mukaddime-i Tarih-i Tabii, Mekatib-i Aliyye'de ilm-i hayvanat ve hıfz-ı sıhhat muallimi Hüseyin Remzi Efendi'nin eseridir. İnsan türünün dünyaya gelişi hakkında pek çok değerli görüş yer alır. Ayrıca tabiat konusundaki yeni keşifler ve bunlarla alakalı altmış kadar çizimi de içeren bir kitaptır.

Tarih-i Umumî, Ahmed Midhat Efendi'nin eseridir. Gerek Osmanlı tarihi gerek yabancı tarih olsun, en meşhur ve en makbul olayların Hz. Adem'den itibaren bir araya getirildiği eserdir. Her asrın en büyük olaylarını kısa özetlerle açıklaması bakımından 100 senelik gazete mahiyetindedir.

Tarih-i Saf, Osmanlı sultanları ile Abbasî ve Emevî halifeleri üzerine yazılmış bir kitaptır.

Tarih-i Fünun-ı Coğrafya, coğrafya biliminin düzenleniş ve gelişimi ile en son mükemmel halini almasını meydana koyan eserdir. Ahmed Midhat Efendi yazmıştır.

Tarih-i Âlem adlı eserde üç asır anlatıldığı için bu eser, üç kısma ayrılmıştır. İlk asır veya eski tarih, Hz. Adem'in yaradılışından Hz. Muhammed'in doğumuna kadardır. Orta asrın tarihi, Hicret'in başlangıcından İkinci Mehmet Han zamanına kadar gelir. Son asırda ise, o zamandan nizam-ı cedid ile yeniçerilerin ortadan kaldırıldığı zamana değin geçen en mühim olaylar kaleme alınmıştır.

Tarih-i İslâm, Subhi Paşa'nın eseridir. İslâm tarihi kitabı olup dinin kuralları ve çeşitli milletlerin inanışlarından da bahseder. İki ciltlik bir eser olup gayet takdir görmüştür.

Tarih ve Seyahatname-i Türkistan için "Seyahatnameler" başlığına bakılmalıdır.

Tarih-i Umumî, Mülkiye ve Darümuallim mekteplerinde genel tarih öğretmenliği yapan Murad Bey'in eseridir. Hicrî 1260 senesine kadar dünyada gerçekleşen bütün mühim olayların anlatılmasının yanında her biri üzerine pek çok görüşün de belirtildiği bir kitaptır.

Tabsiratü'l-Eşkîya, 1266 senesinde Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın Tanzimat-ı Hayriye'ye Bosnalıları ne şekilde kabul ettirdiğini ve o dönemde meydana gelen olayları açıklar.

Tarih-i Vaka-i Sakız, 1234 tarihinde Sakız'da gerçekleşen ihtilal ile onu engelleme hususunda alınan şiddetli önlemlerin açıklığı kavuşturulduğu kitaptır.

Tarih-i Timurlenk, Nazmizade Murtaza'nın tercüme ettiği eserdir. Timur'un tüm dünyayı istila etmek için duyduğu hırs ile milletleri helak, şehirleri harap edişini anlatan bir kitaptır.

Tarih-i Askerî Ma'l-Eşkal, Çetine elçiliği yapmış olan Cevad Paşa'nın tertip etmeyi düşündüğü tarih kitabının öncülüdür. Yeniçerilerin şekillenişinden ortadan kaldırılmasına kadar yeniçerilere ait bütün tarihi açıklamaların yapıldığı eserdir. Türkçe ve Fransızca tarihler ile resmî evraklar ve defterlerden yararlanılmıştır. Osmanlı dilinde böyle bir askerî tarih kitabı görülmemiştir.

Tarih-i Vehhabiyan, Meşhur ve garip Vehhabîlik vakasını açıklayan bir tarihtir. Eyüb Sabri Bey'in eseridir.

Tacü't-Tevarih, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Kanunî Sultan Süleyman devrine ve ordan da Sultan Selim'in saltanat zamanlarına kadar olan dönemde yaşanan siyasi gelişmeleri anlatan tarih kitabıdır.

Tarih-i Vaka-i Hayretnüma, 1217 senesinden 1282 senesinin sonuna kadar Belgrad ve Sırbistan civarında meydana gelen bütün olaylar ve savaşları izah etmeye çalışan bir eserdir.

Cevad Tarihi, Cevad Paşa'nın eseridir. 10 ciltlik bu eserin her bir cildinde Devlet-i Aliyye'nin mühim meseleleri incelenmiştir. Onuncu cildinde 19. asrın tarihinin de kaleme alınmış olması dolayısıyla oldukça rağbet görmüş bir eserdir.

Hadikatü'l-Cevami, Ali Satı Efendi eseridir. İstanbul ile "Bilad-ı Selase"de bulunan bütün kadim ve yeni camilerin mimarları ve yapılış tarihleri ile verildiği kitaptır.

Hadikatü's-Süeda, "Şairlerin Sultanı" Fuzulî-yi Bağdadî'nin eseridir. Kerbela Çölü'ndeki ciğer yakan olay ile büyük peygamberlerin kısa hayat hikayelerini anlatan kitaptır.

Hive Tarihi, bazı tarihlerde Harezmi olarak anılan Hive şehrinin Ruslar tarafından istilasıyla vuku bulan haksız muameleleri ve o bölgede yaşayanların adetlerini ve törenlerini anlatan eserdir. Bu törenlerin resimleri de kitapta yer alır.

Hayrullah Tarihi, doğrulanmış rivayetlerle genel ve hususî tarihî olayların kaleme alındığı bir eserdir. Her bir cildinde bir veya iki padişahın saltanat devri anlatılmıştır. 18 cildi, hicrî 1292 senesine kadar basılmıştır.

Hace-i Evvel, bilimin en faydalı hususları hakkında fikir ve görüş belirtmek üzere kaleme alınmış ve iki defa Bağdat'ta ve üçüncü defa bazı ilave ve düzeltmelerle İstanbul'da basılmış bir kitaptır. Hesap, hendese, kozmocoğrafya, göğün tabakaları, coğrafya, hayat, doğanın hikmeti, genel tarih vb. konulardan bahsedilen 8 cüzlük bir eserdir. Mevcudu hemen hiç kalmamış olup dördüncü defa basılmak üzere yirmi kadar fon üstüne ayrılarak kısa bir süre sonra yayımlanacaktır.

Hülasatü't-Tevarih, Mehmed Atıf Bey'in eseridir. Kadim ümmetlerin inanışları, kanun ve kuralları, gelenekleriyle bilim, fen, şiir ve edebiyat alanında yaptıkları üzerine yazılmış bir eserdir.

Haber-i Sahih, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren dört yüz seksen senelik bir dönemi anlatan tarih kitabıdır.

Hülasatü'l-İtibar, Sultan Üçüncü Mustafa devrinin devlet adamlarından, Giritli Ahmed Resmî Efendi zamanında gerçekleşen Rusya seferi ile başka önemli vakalarını ve de Avrupa'daki bazı politik durumları irdeleyen nadir nüshaya sahip kitaptır.

Rum Fetretine Dair Tarih, Rum fetretinin zararlı sonuçları üzerine yazılmıştır. Osmanlı tarihçileri daha önce bu alanda bir eser vermedikleri için bu alandaki noksanı kapatan bir eserdir.

Raşid Tarihi, *Naima Tarihi*'nden sonra Osmanlı Devleti'nde cereyan eden bütün olay ve durumları anlatan tarihtir. Üslubu ve düzenlenişi itibariyle de *Naima Tarihi*'ne uygun biçimde kaleme alınmıştır.

Hülasatü'l-Vakayî, Osman Hilmi Efendi eseridir. En büyük Osmanlı sultanlarının başlarından geçen mühim olayların anlatıldığı kitaptır. 5 kuruştur.

Zübdetü'l-Hakayık, son savaşın başlangıcından barış antlaşmasının imzalanmasına kadar geçen sürede cereyan eden olayların diplomatik ve askerî yönden değerlendirildiği kitaptır. Ahmed Midhat Efendi'nin eseridir.

Sefaretname-i Fransa, Sultan 3. Selim devri, 1221 senesinde Fransa imparatoru Napolyon Bonapart nezdinde elçi tayin edilen Said ve Sabri efendilerin eserleridir. Elçilikleri zamanında gerçekleşen bütün yazışma, haberleşme yazıları ile bazı siyasi olaylar da bu kitapta yer almaktadır.

Silistre Muhasarası, 1269 senesinde, Silistre'de istihkam alayında görevli olan yüzbaşı Ahmed Nafiz Efendi'nin eseridir. Yazar, bahsi geçen şehrin meşhur kuşatmasında kendi gözleriyle şahit olduğu olayları ayrıntılarıyla anlatmıştır. Askerler ve askerliğe ilgi duyanlar için önemli bir kaynaktır.

Suriye Muzafferiyatı, Suriye savaşlarında İslâm askerlerinin gösterdiği yiğitlikleri anlatmaktadır.

Selanikî Tarihi, eski meşhur müverrihlerden Selanikli Mustafa Efendi eseridir. Sultan Süleyman'ın saltanat zamanlarından hicrî 1001 tarihine kadarki zaman diliminde geçen mühim olayları anlatır.

Şam Tarihi, Rize gümrük idaresi müdürü Lütfi Efendi'nin eseridir. Ebüzziya Tevfik matbaasında güzelce basılmıştır. Hz. Ebu Bekir es-Sıddık'ın hilafet zamanında, Antakya imparatoru olan Herkil ile itaat etmek istemeyen bazı kabile ve aşiretlere karşı başlatılan seferlerde gerçekleşenleri anlatan eserdir. Bu seferlerde İslâm ordularının yiğitlikleri, mücahitlikleri ve şehadetleri de fevkalade anlatılmıştır.

Şanizade Tarihi, sayısız tercümeleri ve telifleri ile nam salmış vakanüvis Şanizade Ataullah Efendi'nin eseridir. 1223 senesine değin Osmanlı Devleti'nin başından geçmiş olan mühim olaylar, gazalar, fetihler vb. anlatılır.

Saika-i Zafer, en sonuncu Rusya muharebesinin ortaya çıkış sebepleri ile askerî hareket ve diplomatik duruma dair bilgilerin de olduğu bir kitaptır. Ayrıca birtakım meşhur muhariplerin resimleri de yine bu kitapta yer alır.

Sahaiñü'l-Ahbar, yahud Münecimbaşı Tarihi tercümesi diye de geçmektedir. Alemin yaradılışından hicrî 1142 senesine değin gerçekleşen en büyük vakaları ile meşhur inkılapların toplandığı eserdir. Metninde pek çok ibret verici kıssa ve hayret uyandırıcı menkıbe yer almaktadır. Kadim tarihler alanında en meşhur eserlerden olması hasebiyle sultanlardan en küçük memura kadar okunması gerekmektedir.

Atâ Tarihi, Osmanlı Devleti'nin meşhur yöneticilerinden Tayyazade Atâ Bey'in eseridir. Beş ciltten oluşan bu eser, Osmanlı tarihini okumak isteyenler için bir hakikat dürbünü görevi görecektir. Enderun-ı Hümayun'un bütün adet, tören, usul ve erkanını açıklamasıyla da önemlidir.

Asım Tarihi, İki cilttir. 122 tarihinden başlayıp Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde meydana gelen bütün büyük olaylarla gerçekleşen önemli fetihlerin yanında iç ve dış ihtilallerle inkılapları da anlatan eserdir.

Osman Paşa Nezdinde Yüz Gün, Plevne Muharebesine dair olup Gazi Osman Paşa'nın ve Osmanlı askerlerinin şanını yücelten bir eserdir.

Fezleke-i Katib Çelebi, hicrî 1000 yılından 1060 yılına kadarki dönemde Osmanlı Devleti için yaşanan önemli olayların anlatıldığı bir fezlekedir.

Fezleke-i Tarih-i Osmanî, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Han'dan o zamanın sultanı olan Sultan Abdülhamid zamanına kadar olan süreci anlatan Osmanlı tarihi fezlekesidir.

Feth-i Kostantiniyye, İmamzade Esad Efendi eseridir. İstanbul'un fethi ve Devlet-i Aliyye'nin yüce şanına dair bir eserdir.

Fransa ve Prusya Tarihi, Fransa-Prusya savaşına dair bir eser olup o sırada mevzubahis devletlerin siyasi durumlarını da anlatmıştır.

Kıtas-ı Enbiya için "Edyan ve Mezahib" cetveline müracaat edilmelidir.

Kurun-ı Vasatî Tarihi isimli eser, genel tarihin en önemli parçalarına değinmektedir.

Kaniye Tarihi, Ahmed Nafiz eseridir. Kaniye kuşatması ve fethine dairdir. Osmanlı askerlerinin bu zaferde gösterdikleri yiğitlikleri aktarmak amacıyla yazılmıştır. 10 kuruştur.

Karadağ Tarihi, Bahriye mensuplarından Kamil Kaptan'ın eseridir. Karadağlıların Osmanlı Devleti ile savaştıkları zamanın bütün olaylarını toplayan ve onların tuhaf adet ve törenlerini açıklayan bir kitaptır.

Kainat: yahud Kütüphanesi Tarihi, Ahmed Midhat Efendi eseridir. Kutsal kitaplardaki kainatın yaratılışı ve Hz. Adem'in dünyaya gelmesi hakkında anlatıların tarihçiler ve alimlerin de görüşleri ile birlikte aktarıldığı mükemmel bir mukaddimeye sahip kitaptır. Ayrıca 5 büyük kıtada mevcut irili ufaklı bütün devlet ve milletlerin tarihlerini sırasıyla verilmiştir. Bu devletlerin tarih sahnesine ilk çıkış zamanlarından günümüzde –o gündegeldikleri noktaya kadar olan serüvenleri hakkında görüşler bildirilmiştir. 15 cildin ciltsiz fiyatı 169, ciltlilerin fiyatı 200 kuruştur.

Girid Tarihi, Girit adasının eskiden sahip olduğu önem ile şimdiki –o zamanki-öneminin karşılaştırıldığı eserdir. Başlangıcından Venedik hakimiyetindeki döneme kadar olan tarihi ile Osmanlı İmparatorluğu tarafından feth edilişi de konu edilmiştir.

Vaka-i Kerbela, Kufi'nin eserinden tercüme olup Kerbela Çölü'ndeki yürek yakan olay ile birlikte peygamber hadislerinden bazıları da kitapta yer almıştır. Benzerleri arasında daha itibarlı bir eser olarak görülür. 5 kuruştur.

Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, Muhasebe Divanı üyelerinden Rifat Efendi'nin eseridir. Yedi ciltlik bu eser, tarih ve coğrafya konularında isimleri geçen kişiler, ülkeler ve şehirlerin açıklamalarının elifba düzeniyle verildiği bir risaledir.

Lütfi Tarihi, hicrî 1241 senesinden 1247 senesine değin Osmanlı Devleti'nin yedi senelik tarihî macerasını anlatan kitaptır. Kendisinden önceki bütün vakanüvislerin hayat hikayelerini de içermesiyle asıl önemini kazanmıştır.

Müntehabat-ı Evliya Çelebi, İstanbul'un mimarlarıyla binalarını ve on defa kuşatıldıktan sonra feth edilmesini; büyük sultanları, vekilleri, vezirleri ve devlet büyüklerinin inşa ettirdikleri camiler ile Ayasofya Camii'ni; eski ve yeni sarayları, bütün Osmanlı makam ve mevki yerlerini güzelce tarif ve tasnif eden eserdir. 5 kuruştur.

Mirat-ı Kainat, iki büyük cilt üzerine tertip edilmiş olup içeriği, yaradılıştan Sultan Süleyman devrine kadar gerçekleşen önemli olaylardan ibarettir.

Mirat-ı Tarih-i Osmanî, Mekatib-i Aliyye müdürü Aziz Bey'in eseridir. Rüşdiyelerde okutulmak için düzenlenmiştir. Osmanlı padişahlarının eylemleri ve fetihlerini içermektedir.

Netayicü'l-Vukuat, Mustafa Paşa'nın eseridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşun bu ana –o ana- dek geçen sürede gerçekleşen önemli olayların anlatıldığı eserdir. Üç cildin ciltsiz hali 15, cildi hali 20 kuruştur.

Nakdü't-Tevarih, Rifat Efendi eseridir. Hz. Adem'in yaradılışından hicrî 1295 senesi sonuna kadar geçen olayları ve diğer tarihlerde bulunamayan veya bulunup da açıklığa kavuşturulmamış bazı hususları da bu kitap ele almıştır.

Naima Tarihi, altı ciltten oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin ilk çıkış noktasından hicrî 1283 senesine kadar uzanan zamanda meydana gelen bütün önemli olayları ve fetihleri anlatır. Osmanlı tarihi alanında fazlasıyla meşhur ve itibarlı bir eserdir.

Nişancı Mehmed Paşa Tarihi, Hz. Adem'in yaradılışından Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrine kadar yaşanan önemli olayların anlatıldığı eserdir. Mevcudu nadirdir.

Vaka-i Hamidiyye, Sultan Mustafa Han'ın saltanat döneminden 1205 senesine kadar, Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avusturya arasında süregelen savaş, barış ve antlaşma hadiselerini anlatan kitaptır.

Vasıf Tarihi, Zamanının en meşhur vakanüvislerinden Ahmed Vasıf Efendi'nin eseridir. Sultan Mahmut döneminden itibaren yirmi bir senelik bir sürecin anlatıldığı Osmanlı tarihi eseridir. Fetihler ve ıslahatlar başlıca meseleler olup bu eserden önce yazılmış tarihlerdeki yanlış ve eksik bilgilerin de düzeltmeleri yapılmıştır.

Heyet-i Sabıka-i Kostantiniyye, İstanbul'un ve çevre belediyelerin ilk zamanlardaki halleri ile meşhur tarihî eserlerinin tarif ve tasnifini yapan bir eserdir.

Hilal-ı Ahmer Tarihi, Ahmed Midhat Efendi tarihidir. Savaşlarda yaralı ve yorgun olan askerlerin tedavilerini gerçekleştiren, Avrupa'daki adı "Salib-i Ahmer" olan cemiyete karşılık gelen yardım cemiyetinin tarihini anlatan kitaptır. Bu cemiyetin nasıl yapıldığı, yönetildiği ve yardımlarını nasıl yaptığı üzerine bilgiler de içerir.

Yunanistan Tarihi, Eski Yunanistan'ın tarihî önemi ve coğrafi koşullarını vererek başlangıcından Roma eyaletine dönüşümüne kadar açıklayan bir eserdir.

3.15. Sağlık Alanında Yazılmış Kitaplar

Arakel'in kataloglarında "Ulûm ve Fünundan Hıfz-ı Sıhhat Kitapları" başlığını alan bu bölümde, sağlık korunumu ile ilgili tıp bilimin dışında kalan, daha geleneksel yöntemlerin okurlara aktarıldığı kitaplar ele alınmaktadır. 14 kitaplık bu bölümde, 5 kitapla ilgili bir yazar-çevirmen bilgisi yer almamaktadır.

Sıhhatnüma-yı Sagir, Mustafa Hami Paşa'nın eseridir. Kısa olmasıyla birlikte sağlık konusunda bilinmesi elzem olan bütün nasihatleri içermektedir. Bedenin hareket etmesinin vücudun sağlığına ve afiyetine ne kadar faydalı olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca su ve hava ile sebze, meyve, et ve balığın faydalarını herkesin anlayacağı şekilde tarif etmiştir.

Validelere Yadigar, Erkan-ı Harbiye'den Abdurrahman Efendi'nin eseridir. Çocukların iyi terbiye ve ahlak sahibi olmalarıyla sağlıklarını korumaları gerektiğini öğütleyen yazar, ayrıca çocuklar üzerinde etkili bazı hastalık ve belaların çaresi için annelere doğru fikir ve öğütler vermiştir.

Kenzü's-Sıhha, Danışmentliler döneminin İbn-i Sina'sı sayılan Osman Hayri Mürşid Efendi'nin eseridir. Benzersiz bir eser olup eski yeni 111 cilt kitap araştırılarak toplanmış ve düzenlenmiştir. Hastalık ve marazların tedavileri için gerekli ilaçların tariflerinin, oldukça kolay ve sade, her yerde bulunabilecek malzemelerden olduğunu göstermiştir ki köylüler bile onları kolayca tedarik edip hazırlayabilirler. Kullanılan tabirler de o kadar açık ve sadedir ki herkes kolaylıkla anlayabilir. Bu sayede halk, olur olmaz hastalıklar için doktorlara danışmayacak ve birçok hastalığın ortaya çıkmasına bile meydan vermeyecek kadar bilgi sahibi olacaktır. Böylece hem kendisinin hem de çevresinin hekimi olabilecektir.

İhtisaru'l-Fevaid, Bir çocuğun doğumundan on iki yaşına varıncaya değin alacağı terbiye eğitimi ve sağlığının korunması için anne ve babasına düşen görevlerin anlatıldığı kitaptır.

Şifaiü'l-Fevaid, eskinin meşhur hekimlerinden Zeynelabidin'in eseridir. Vücut sağlığına faydalı, hastalık ve marazları kovucu birtakım şeylerin özellik ve faydalarının sade ve güzel bir dille anlatıldığı kitaptır.

Çay ve Anber Risalesi, Çay ve anberin şifaları ve çeşitleriyle faydaları ve özelliklerini tarif eden eserdir.

Kabrıstan-ı Nevresidegan, cehalet ve düşkünlük yüzünden geçirilen çeşitli hastalık ve marazlar sonucu ölenlerden bahseden eserdir.

Kanun-ı Sıhha, Mustafa Hami Paşa eseridir. “Hazine-i Fünun” serisinden bir eserdir. İnsanın ömrünü olabildiğince güzel geçirmek için tabiat kanunlarına uyması ve sağlığına dikkat etmesi gerektiğini öneren eserdir. Bu yolda alınması gereken sağlık tedbirlerini de açıklamıştır.

Hıfz-ı Sıhhat-i Kebir, Mehmed Emin Fehmi Efendi eseridir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane programına dahil edilmiş büyük ölçülerde, iki ciltlik bir eserdir. Sağlık ve afiyetin muhafaza edilme sebepleriyle, hastalık ve marazlara çözüm bulmak için gerekli yolların açıklandığı eserdir.

Rehber-i İlm-i Hıfz-ı Sıhhat, meşhur doktor İlyas Matar Efendi eseridir. Hıfz-ı sıhhat ve afiyetin tüm özel faydalarını içeren bir kitaptır. Rüşdiye programına dahil edilmiştir.

İlm-i Hıfz-ı Sıhhat-i Diğer, *Hıfz-ı Sıhhat-i Kebir*'in bir benzeri olup bazı yönlerden ondan daha fazla tahsile elverişli bulunduğundan rüşdiye ve idadiye programlarında tercih edilmiştir.

Saadet-i İmam, insan hukukunun doğa koşullarındaki maddi ve manevi ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkmasını anlatan bir eserdir.

Riyazat-ı Bedeniyye, Mustafa Hami Paşa eseridir. Bedensel aktivitelerin insan vücuduna olan faydalarından ve sağlığa kattığı değerden bahseden eserdir. Kırk kadar hareket adı ve şekli içermektedir. Mevcudu nadirdir.

Dişlerin Hıfz-ı Sıhhati adını taşıyan eser, *Su Risalesi*'nin müellifleri olan Besim ve Ömer Efendi kardeşlere aittir. Hıfz-ı sıhhanın bir kolu ve sıhhiyenin başı demek olan dişlerin korunmasıyla tedavisi üzerine yazılmıştır. 5 kuruştur.

3.16. Tıp Kitapları

Arakel Efendi'nin “Ulûm ve Fünundan Tıp Kitapları” başlığını koyduğu bu cetvelde 22 adet kitap yer almaktadır. Bu kitaplardan 3 tanesinin yazarıyla veya çevirmeniyle ilgili bir bilgi verilmemişken bir kısmının yazarı belli değil, çevirmenleri bellidir. Bölümde değinilen çoğu tıp kitabı yabancı doktorların eserlerinden tercüme edilmiştir.

İç ve dış hastalıklarla ilgili kitaplar, ilm-i hayvanat denilen biyolojiyle ilgili eserler ve tıpla ilgili daha pek çok kitap bu bölümde tanıtılan kitaplardandır.

Emraz-ı Umumiyye, Tıbbiye Cemiyeti üyesi, tıp ilmi muallimlerinden Kırımlı Aziz Efendi eseridir. Hastalıkların geneli hakkında, tıp kitaplarının en makbul ve muteberleri arasından toplanmış ve düzene koyulmuş meseleleri içeren kitaptır.

Emraz-ı Hariciyye, Osmanlı Tıbbiye Cemiyeti üyesi Katipzade Mehmed Nuri Efendi eseridir. Dış organları etkileyen her çeşit hastalığın tarif ve tedavisinden bahseden gayet nefis bir eserdir.

Emraz-ı Dahiliyye, Meşhur Fransız tıpçılardan Mösyö Taryo'nun eseridir. Osmanlı Tıbbiye Cemiyeti üyesi Tırnovalı Hacı Abdurrahman Efendi tercüme etmiştir. İç hastalıkların tedavisi için kullanılan pek çok ilacın karıştırılıp hazırlanışı ile reçete suretlerini içeren kitaptır.

İlm-i Hayvanat, Mustafa Hami Paşa'nın eseridir. Her cinsten hayvanın kendine özgü özelliklerini açıklayan eserdir.

Rehnüma-yı Kavabil, Mehmed Nuri Efendi tercümesidir. Ebelik konusundaki bilgiler ile birtakım resim ve şekilleri içeren kitaptır. Ebe kadınlarımız okumayı bilmiyorlarsa da bir bilene okutup ebelikte daha fazla ustalık kazanabilirler.

Vaka-i Tıbbiye, pek çok tıbbî vakayı ve de teşhis ve incelemeleri içeren eserdir.

Hatırgüzar-ı Etibba, bazı zehirlenme vakalarına çare bulmak için gereken tedavi yöntemlerinden bahsedilen kitaptır.

İlm-i Hayvanat, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane muallimlerinden Hüseyin Remzi Efendi tercümesidir. Ünlü Fransız doktor Rişar'ın *Tarih-i Tabii-i Tıbbî* adlı eserinden tercüme edilmiştir. Vücut sağlığı için bilinmesi gereken meselelerle birlikte 112 resim ve şekli içermektedir.

İlm-i Emraz ve Seririyat-ı Cerrahiye, Birgili Katipzade Mehmed Nuri Efendi tercümesidir. Meşhur doktor Koren'in eserinden tercümedir. Tıp ve mülkiye mekteplerinde işlenen ders kitapları arasındadır.

Ameliyat-ı Cerrahiye, Ahmed Hilmi Efendi eseridir. Cerrahî ameliyatın en mühim kısımlarını açıklığa kavuşturan bir eser olduğundan bu konuda yazılmış eserlerin tamamına üstünlük sağlamıştır.

Bedraka-i Etibba, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane-i İdadiye ders memuru Elhac Hüseyin Efendi tercümesidir. Avrupa'nın meşhur doktorlarından Prok'un bir eserinden tercümedir. Bütün tabibler, cerrahlar ve eczacılara göre gayet itibarlı bir kitaptır.

İlmü'l-Arz Ve'l-Maadin, Osmanlı Tıbbiye Cemiyeti kurucu üyelerinden Doktor İbrahim Lütfi Bey'in tercümesidir. Yerin tabakaları ve madenlerin çeşitlerini tarif edip sınırlandıran bir eserdir.

Fenn-i İspençiyari, Doktor Elhac Hüseyin Efendi tercümesidir. Tıp öğrencilerine ecza çeşitlerini tanıtmak ve ilaç hazırlamasını öğretmek amacıyla yazılmış bir eserdir.

Müfredat-ı Tıbb, Tıbbiye ve Mülkiye mekteplerinde eczacılık dersi hocası Hacı Hüseyin Efendi'nin tercümesidir. Meşhur doktor Mösyö Farel'in eserinden tercüme olup Avrupa'da oldukça rağbet görmüştür.

Menafü'l-Aza, Meşhur Fransız muallimlerden Beklar'ın eserinden tercüme / Tıbbiye Cemiyeti üyesi Birkivizade Mehmed Nuri Bey'in tercümesidir. İki cilt olup gerekli şekilleri de içermesiyle tabipler tarafından ilgiyle ve rağbetle karşılanmıştır.

Düsturü'l-Edviyye, Elhac Hüseyin Efendi tercümesidir. Avrupa'da olduğu gibi ülkemiz hekimlerince de kabul görmüş bir eserdir.

Kanun-ı Tıbb, Osmanlı Tıbbiye Cemiyeti üyesi ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de "adlî tıp" dersi hocası Agop Bey'in tercüme eseridir. Hekimliğin hukukî ve cezaî boyutlarından bahseden bir eserdir. Suç ve cinayet delillerinin çözümünde tıbbın az çok katkısı olduğu için hem hekimlik hem de dava vekilliği için önemli bilgiler taşır.

İlm-i Nebatat-ı Tıbbiye, Osmanlı Tıbbiye Cemiyeti üyesi doktor Mehmed Ali Bey'in tercüme eseridir. Avrupalı meşhur doktorlardan Kove'nin eserinden tercümedir. Bu alandaki yayınların en olgunu olduğu ve tahsile de oldukça kolaylık sağlayacağı için faydalı bir eserdir.

Lügat-ı Tıbbiye, yabancı tıp sözlüklerindeki anlaşılammış ve yeni tıp terimlerinin Osmanlı dilindeki karşılıklarının toplandığı tercüme bir sözlüktür.

Zübdetü'l-Ulum, Mustafa Hami Paşa'nın eseridir. Tıpta kullanılan bitkilerden bahseden bir eser olup içinde, bitki türlerinin genel özellikleri ile faydalı tarafları güzelce tarif edilmiştir.

Kimya-yı Tıbbî, Kırımlı Aziz Bey'in eseridir. Tıbbın alanına giren kimyevî maddelerin görünüşü ve ne işe yaradıklarının bahseden bir eserdir. Gerektiği kadar resim ve şekli de içermesi ile gayet rağbet görmüştür.

3.17. Tiyatro Kitapları

“Edebiyattan Tiyatro Kitapları” başlığı altında el alınan bu bölüm, 1301 tarihli katalogun en geniş bölümüdür. Bu bölümde toplam 114 tiyatro kitabı tanıtılmıştır. Bu kitaplardan 43 tanesinin yazar-çevirmen bilgisi katalog içinde mevcut değildir.

Arakel, oyunların bazılarını türüne göre tragedya, komedyaya veya dram olarak tanımlamıştır. Oyunlar arasında, Abdülhak Hamid'in telif tiyatrolarının, Hasan Bedreddin Paşa ve Manastırlı Mehmed Rifat'ın yapmış olduğu telif ve tercüme ve de Moliere'den yapılan çeviri ve adaptasyonların fazlalığı dikkati çekmektedir.

Atala yahud Amerika Vahşileri, Şatobiryan'ın eseridir. Rezaizade Mahmud Ekrem Bey tercüme edip tiyatro şekline getirmiştir. 5 kuruş.

Ahz-i Sar, Ahmed Midhat Efendi'nin eseridir. Avrupa müelliflerini tanzir ve taklit suretindedir. Pek çok defa tiyatrolarda oynanmıştır. Bundan başka Ahmed Midhat Efendi'nin pek çok tiyatro oyunu vardır. Vodvil tarzı bir oyunu birkaç yüz defa oynanmışsa da baskısı yapılamamıştır.

Açık Baş, bu da Ahmed Midhat Efendi'nin oyunudur. Efendi'nin roman telif ve tercümesine verdiği öneme göre, tiyatro telif ve tercümesine verdiği önem pek geride kalmıştır. *Letaif-i Rivayat*'ı teşkil eyleyen cüzler içinde *Eyvah* bir dram iken bu oyun bir komedyadır. Bakıcı ve büyücü sıfatıyla bazı kadınları iğfal eden bazı kimselerin

marifetini bir aşk-ı meyus suretinde tuhaf bir şekilde anlatır. İlk temsilinde Osmanlı'nın temaşa erbablarının alkışına mazhar olmuştur. 8 kuruştur.

Anculi Mali Piyeri, Victor Hugo'nun eserinden tercüme olup "Anculi" yahud "Venedik Barbarları" adlarıyla da bilinmektedir. Venedik casuslarının dehşetli öyküsünü ve bir kadının telef edilmesini tasvir eden acıklı bir eserdir. Dramdır.

Ecel-i Kaza, Ebuzziya Tevfik'in eseridir. 7,5 kuruşsa da mevcudu azdır.

Ester, tarihî bir oyun olup Musevîlerin adab ve ahlakını tasvir eden resimli bir eserdir. 5 kuruşsa da mevcudu azalmıştır.

Esrar-ı Aşk, millî bir eser olup aşkın esrarını anlatır. 4 kuruştur.

Ernani, Victor Hugo'nun en nefis oyunlarından olup 11 kuruştur.

İki Ahbab Çavuşlar, birbiri için canını feda edebilecek iki sıkı dostun hikayesidir. Birisi askeriye kanunlarına aykırı bir harekette bulunduğu idamla cezalandırılınca, öbürünün onun yerine idam edilmeyi göze almasından bahseder. Acıklı bir dramdır. 7,5 kuruştur.

Iskat-ı Cenin, hile ile geçirilmiş şeylerin sonunda felaket getireceğini tasvir eden bir eserdir.

Üvey Ana, bazı üvey anaların zalimliklerini anlatan bir dramdır. Mevcudu azdır.

Iraklis, Yunan adetlerinden bahseden bir eserdir.

İşte Alafranga, alafrangalığa özenen fakat onu gösteriştan ibaret gören bir kişinin durumunu tasvir eden bir komedyadır. 3 kuruştur.

Eyvah, eşler arasındaki saf muhabbet ile bir eşin diğerine layık olması gerektiğini tasvir eden bir dramdır. Ahmed Midhat Efendi tarafından yazılmıştır. Mevcudu nadirdir.

Eşber, manzum ve kafiyeli bir tarihî tragedya olup Abdülhak Hamid Bey'in eseridir.

İdbar ve İkbal, ismiyle müsemma bir oyun olup Ahmed Necib'in eseridir.

Ebu'l-Ala, Manastırlı Mehmed Rifat ile Hasan Bedreddin Paşa'nın çalışmaları olan *Temaşa* adlı tiyatro külliyatından bir eser olup Arap ahlakı üzerine bir tragedyadır.

Ebu'l-Feda, bu da *Temaşa* külliyatının içindeki eserlerden olup Arap adab ve ahlakına dair gülünç, millî bir eserdir.

Antoni yahud İkmal-i Namus, Alexandre Dumas'nın eserinden tercüme olup temaşa türündedir. Konusu, aldatılan bir kadının namus ve iffetini kaybetmiş olmasından ötürü çektiği büyük acıları anlatır. Oyunun sonunda namusunu kan ile temizlemek isterken o hale düşmesine sebep olan adamın kucağında can verir bu kadın. Tragedyadır.

Otello, bu da *Temaşa* serisinden olup ilk defa İtalya'da Büyük Opera'da gösterilmiş ve daha sonra Fransızcaya da tercüme edilmiştir. İçeriği bir Arap'ın mertliğiyle ilgili olduğundan Türkçeye de tercüme edilmiştir.

Orfe, mitolojik bir oyun olup Fransız Hector Jonathan Chemiux tarafından kaleme alınmiş; Jacques Offenbach tarafından da mzikaşı yapılmıştır. Tercümanı Hasan Bedreddin Paşa'dır.

İki Bebek, kadınların erkekleri nasıl aldattıklarını anlatan bir komedyadır ki mütercimi Beşir Fuad Bey'dir. 3,5 kuruştur.

Efendiden İntikam, herkesi aldatmanın sonunun rezillik olacağını tasvir eden, Rumcadan tercüme bir komedyadır.

Afet-i Cehl, saf ve cahil bir aşığın, aşık olduğu kadın tarafından düşürüldüğü durumların sonucu olarak pişmanlıkla telef olduğunu anlatan bir dram olup müellifi Mahmud Sadi Bey'dir.

Ahmed Yetim, Mısır'da Beni Tulun emirliğinin hakemlerinden olan Ahmed Yetim'in hikayesi olan ve sadakati konu alan yerli bir oyun olup müellifleri Hasan Bedreddin Paşa ve Manastırlı Mehmed Rifat Beylerdir.

İki Karpuz Bir Koltukta Sığmaz, bu namla "familyalar" meyanında geçen bir komedyadır.

Besa yahud Ahde Vefa, Arnavutların bazı adetleri ve ahlaklarını anlatan ve ahde vefanın her şeye üstün geleceğini anlatan tarihî ve yerli bir dramdır. Şemseddin Sami Bey'in eseridir.

Binbaşığı Davet, eşler arasında açık sözlülüğü anlatan ve Almancadan Beşir Fuad Bey tarafından çevrilmiş bir komedyadır.

Bahtiyar yahud Son Körlüğü, divan ve edebiyatla meşgul olan Trabzonlu Hilmi Efendi'nin eseridir. 4 perdelik manzum bir tiyatro olan bu eser iki aşkın birbirlerini olan naz ve niyazları ile çekdikleri cevr ve cefaları ve nihayet birbirlerine kavuşup bahtiyar olduklarını acıklı biçimde tasvir eden bir dramdır. Konusundan çok yazarın üslubu takdir görmüştür. Mevcudu azdır.

Para Meselesi, sanat ve ticareti terk edip kolay para kazanma derdine düşmüş cahillerin, borsa oyunlarında servet ve sermayelerini artırmak için ne çeşit sefillikler yaptıklarını ve sonunda kendi sonlarını hazırladıklarını acıklı şekilde tasvir eder. Alexandre Dumas'nın eseri olup Kasap Teodor Efendi'nin tercümesidir.

Pakdamen, güzel bir yerli dram olup, konusu, memleketin birinde mutasarrıflık yapan Ali Bey'in Dilfirib isimli haremının başına gelen her çeşit felaketten ve hatta cellatların elinden kurtulmasından ve de kadınların erkeklere oranlara kalplerinin doğruya daha bağlı olduğundan bahseden bir eserdir. Mevcudu nadirdir.

İkbal, Hasan Bedreddin Paşa'nın Hindistan'da bir şah yeğenin fakir bir insanla keşişen yolunu ve Hintli balıkçıların yaşantıları ve tuhaf şarkılarını manzum biçimde kaleme aldığı, eğlenceli bir operadır.

Bipare, Nuri Bey'in eseri olup konusu, aşk ve sevda ilişkilerinde kullanılan büyü, fal ve kıskançlık gibi şeylerin ilişkileri zedelediğini anlatan acıklı bir eserdir. 3 kuruştur.

Temaşa, Hasan Bedreddin Paşa ve Mehmed Rifat Bey'lerin bazı cüzleri yerli, bazıları da Avrupalı yazarların meşhur oyunlarının tercümesi olan, millî ahlak ve mahallî unsurlara ait düşüncelerini içeren ve her bir cüzünde bir ayet olan, 17 eserden oluşan bir tiyatro külliyyatıdır. Alfabetik sırayla tertib olunmuştur.

Telemak Opera, Osmanlı tiyatrosu aktörlerinden Nalyan Efendi'nin eseri olup, bir aşğın sevdiğinden vazgeçmesini konu olan manzum bir operadır.

Tedbirde Kusur, başkalarının kötülüğünü isteyenlerin doğal olarak perişanlığa sürekleneceğini anlatan trajik bir eserdir. Mevcudu azdır.

Tasvir-i Sebat yahud Nisbiyye, Yusuf Neyyir Bey'in eseridir. Konusu gerçek bir olaya dayanan bu oyun, aşık bir kızın, aşkına gösterdiği bağlılıktaki kararlılığını; ancak aşğının ahlaksızca aşk yeminine bağlı kalamayışını pek acıklı biçimde anlatan trajik bir oyundur. 7,5 kuruştur.

Tezer, Abdülhak Hamid Tarhan'ın eseri olup manzum ve kafiyeli bir oyundur. İçeriği, kötü bir yazarın yazma kısırlığına düşeceğine dairdir. Tragedyadır.

Tesir-i Aşk, âşık olduğu kişinin yeni yeni zorluklar çıkarmasıyla tahammalsüz kalmış bir aşğın ölümünü anlatan bir dramdır. Gayet güzel kaleme alınmış olmasıyla, okunmaya layık bir eserdir.

Hüsn-i Ahlak, çocuklar için yazılmış nasihat verici, hünerle dolu bir eserdir. Cafer Bey tarafından çevrilmiştir.

Çifte Avcılar, anlaşmanın sonucunu beklemenin merak doğurduğunu bildiren bir eserdir.

Hasret Kavuşturan, uzun süre birbirlerinin hasretini çekmiş olan iki aşğın sonunda birbirlerine kavuşmalarını anlatan bir eserdir.

Habibe, Ebüzziya Tevfik'in diğer adı *Semahat-i Aşk* adlı tragedyasıdır. Victor Hugo'nun *Anjelik* adlı dramının Türk adet ve ahlâkına göre trajediye uyarlanmış halidir. 5 kuruştur.

Hasret, tarihî bir aşk hikayesinin acıklı biçimde tiyatro oyununa aktarılmasıdır.

Hud'a-yı Aşk oyunu da *Temaşa* unvanı altında şekillenen tiyatro külliyyatından bir oyundur. Sadık bir aşık ile iffetli bir maşukun aşk hikayeleri üzerinedir. Bu aşıkların,

düşmanların kurduğu hilelere karşı gelemeyerek kendilerini zehirlemelerini anlatan acıklı bir oyundur.

Hain Birader, isminden de anlaşılacağı gibi konusu, hain bir erkek kardeşin ihanet ve cinayetlerini ve yaptıklarının cezasını çekmesini acıklı bir şekilde anlatan bir dramdır.

Hata-yı Nisvan, Giritli Rifat Bey'in Rumcadan tercüme ettiği risaledir. 5 kuruştur.

Hüsrev-i Şirin, Şeyh Nizamî'nin hamsesinden olup *Hüsrev* ve *Şirin*'in gerçek hikayesinden tiyatroya uyarlanmış bir eserdir.

Duhter-i Hindu, Abdülhak Hamid Tarhan'ın eseri olup Hintlilerin garip adetlerini anlatan; beş fasıl ve sekiz temâşadan oluşan gayet eğlenceli ve gülünç, mükemmel bir oyundur.

Dehşetli Hata, ibret verici ve acıklı bir oyundur. 9 kuruştur.

Derebeyleri, Victor Hugo'nun Almanya imparatoru Frederik Barbaros zamanında geçen bir olaya dayanan dramının tercümesidir.

Delile yahud Kanlı İntikam, konusu, Kürt toplulukların eşkıyalıkta gösterdikleri alçaklıklar ile onların garip hallerini ve sonuç olarak yaptıklarının cezasını çektiklerini gösteren gayet haklı ve kanlı bir intikamı tasvir eden bir faciadır.

Riyanın Encamı, Fransız komedi yazarlarından Moliere'in eseri olup Ziya Paşa tarafından tercüme edilmiştir. Bir riyakarın hile ve kötülüklerinin ortaya çıkartılıp mahkum edilmesini, manzum ve mensur, karışık bir biçimde anlatan bir tiyatro eseridir.

Zamane Şıkları, zevk ve eğlenceye düşkünlüğün fazlalığından ortaya çıkan komik olayları anlatan bir eserdir.

Zor Nikah, Moliere'in gülünç bir eseridir. Mevcudu nadirdir.

Zoraki Tabib, Moliere'in gayet gülünç bir eseridir.

Zavallı Çocuk, Kara sevdaya tutulmuş bir aşğın kendisini zehirleyerek öldürmesini anlatan bir Namık Kemal oyunudur. Birkaç defa basılmıştır.

Jirofle Jirofla, elbise yapımı yani moda üzerine yazılmış bir oyun olup Charles Lecocq'un bir operasından tiyatro eseri haline getirilmiştir. İlk hâli opera buffe türünde yazılmıştır. Mütercimleri Hasan Bedreddin Paşa ve Mehmet Rifat'tır.

Seyyid Yahya, millî bir facia olup Yusuf ile Züleyha'nın aşk hikayeleriyle karışık bir oyundur. Bu aşıkların çektikleri acıları ve kavuşmalarını anlatan bir eserdir. Yazarı Şemseddin Sami'dir.

Sahte Hekim, elbise değiştirerek hekim kılığına girmiş bir aşğın gülünç komedyasıdır.

Sefalet-i Aşk, isminden de anlaşılacağı üzere, aşk ve sevdanın insanı nasıl sefil durumlara düşürdüğünü anlatan bir oyundur.

Şöhrete Muhabbet Ne Harabiyet yahud Tasvir-i İtaat, son pişmanlığın fayda vermeyeceğini ve şöhrete düşkünlüğün kişiyi harap edeceğini anlatan bir oyundur. 5 kuruştur.

Şair Evlenmesi, usta bir şairi, sevmediği bir yaşlı kızla evlendirmelerinden dolayı ortaya çıkan komik durumu anlatan bir komedyadır ki yazarı usta şair Şinasî Bey'dir. Mevcudu nadirdir.

Şir, fesad ve iftiranın sonunun, bu işleri yapana da isabet edeceğini ve aşık ile maşukun iftira yüzünden son nefeslerinden birbirlerinin kucağında intihar etmelerini anlatan bir acıklı oyundur. Sami Paşazade Sezai Bey'indir. 5 kuruştur.

Sahra, manzum ve kafiyeli bir eserdir. Yaranın muhakemesine arz olunmuş dilnişin bir eserdir. Abdülhak Hamid Tarhan'ındır. 4 kuruştur.⁵

Sabr u Sebat adlı oyun da Abdülhak Hamid Tarhan'ındır. Her şeyin başının sabır ve sebat etmek olduğunu ve metanetin sonunda selamet geleceğini etkileyici biçimde tasvir eder. Dili ve fikirlerindeki yücelik de oldukça şevk vericidir. Mevcudu nadirdir.

Tuna yahud Zafer, Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre*'sine yazılmış bir naziredir. Mevcudu azdır.

⁵ Arakel Efendi'yi *Sahra*'yı manzum tiyatro zannetmektedir, ancak bu eser bir şiir kitabıdır. Bu konuya dördüncü bölümde değinilmiştir.

Tarık yahud Endülüs Fethi, Endülüs tarihiyle alakalı, manzum bir Abdülhak Hamid Tarhan oyunudur. 8 kuruştur.

Akif Bey, Namık Kemal Bey'in bir tiyatrosu olup gayet edibane bir eserdir.

Afife Anjelik, iffet ve masumiyetin kadir kıymetini anlatan bir eserdir. Yazarı Recaizade Mahmud Ekrem Bey'dir. Mevcudu yoktur.

Arifin Hilesi, adap ve ahlak üzerine yazılmış yerli bir operadır. Mevcudu yoktur.

Asi Behçet, kalbi sevinçle dolduracak edebî bir oyundur. 4 kuruştur.

Ayyar Hamza, iki zenginin garip halleriyle Hamza isimli bir kimsenin onları ne çeşit oyunlarla kandırdığını anlatan bir komedyadır. 7,5 kuruştur.

Akıldan Bela, Mehmed Murad Bey'in Rusçadan tercümesi olup oldukça eğlenceli ve faydalı bir komedyadır. Rusya mekteplerinde çocuklara okutulması da faydalı olduğunu kanıtlar.

Garip Çoban, aşka düşmüş bir çobanın sevdiğini dağlara kaçırması ve sonrasında zindana atılıp orada vefat etmesini anlatan dramdır. Mevcudu nadirdir.

Feryad, gayet acıklı bir tiyatro olup Şark'ın kıymetli fikirlerini renkli biçimde tasvir eden bir dramdır. Yazarı Talat Bey'dir. 10 kuruş ise de mevcudu pek nadirdir.

Fitne Şekeri, bir fitne yüzünden bir evliliğin nasıl bozulduğunu ve bunun başka bir evliliğe sebep olduğunu gülünç biçimde anlatan bir komedyadır. 5 kuruştur.

Firkat yahut Gönül Ne Bela, Ahmed Muhtar Efendi'nin eseridir. Konusu, birbirlerine kavuşamayan bir çiftin üzüle üzüle nasıl hastalandıklarını ve sonunda kendi ölümlerine sebep olmalarını anlatan acıklı bir yerli dramdır. 5 kuruştur.

Kahraman Kız, Ahmed Fahri Mustafa Efendi'nin eseri olup beş perdeden ibaret yerli bir dramdır. Konusu aşkı için kendini feda eden bir sevdazede kızın, eşkıyalar tarafından telef olurken onlardan ikisini de kendisinin telef etmesini anlatan bir kahramanlık hikayesidir.

Fakir Lokantanın Fakir Uşağı, ufacık bir komedyadır.

Felaket-i Aşk, tecrübesiz bir aşğın başına gelen gülünç bir olayı anlatan tiyatrodur.

Fakire, hain bir hizmetkarın, efendisinin iffetli zevcesine ve daha sonra yangın çıkararak hanesine ve malına ettiği kötülükleri anlatan ibret verici bir tiyatrodur. Yazarları Hasan Bedreddin Paşa ve Mehmed Rifat Bey'dir.

Felaket, bir aşğın diğeriyle olan muhabbeti ve birbirleriyle evlenmek istemeleri ancak sonunda helak olmalarını ve bu hale sebep olan hain bir babanın da telef edildiğini tasvir eden bir dramdır. Mustafa Efendi'nin eseri olup okunmaya layık bir eserdir. 8 kuruştur.

Kara Talih, cimrilikten bahseden bir tragedyaadır.

Kaza ve Kader, biçare bir aşğın bir müddet zindanda çektiği çileleri ve sonunda vefatını anlatan bir Arif Efendi oyunudur.

Kokona Yatıyor, "Madam Uykuda" diye de basılmış olan bu oyun, bir beslemenin efendisine, madamın boy attığını belli etmemek için aldığı tedbirleri ve kendi aşğıyla girdiği tuhaf halleri anlatan komik bir tiyatrodur. Mevcudu azdır.

Kleopatra, bu eser de *Temaşa* külliyyatından olup Romalıların toplumsal olayları ile Mısır Bataıı'nın durumunu tasvir eden, Fransız yazar Emile de Girardin'in manzum bir trajedyasıdır.

Karı İntikamı, namuslu bir kadına, iki aşğın çılgıncasına aşk yaşamamasından ötürü kurulan bir plandan sonra ortaya çıkan gülünçlü bir komedyadır.

Karı Koca Uygun, cimriliğın sonunda mahrumiyet olduğunu anlatan yerli bir komedyadır.

Kaba Bir Adam, zengin fakat kaba bir adamın bağımlılıklarının anlatıldığı yerli bir komedyadır. Fiyatı 4,5 kuruş ise de şimdi mevcudu az ve pahalıdır.

Gülnehal, “zamanımızın Fahrü'l-Üdebası”⁶ tarafından yazılmış güzel bir tragedyaadır. Sabır ve sebatın kıymetini anlatır.

Görenek, komedi şeklinde başlayıp trajedi şeklinde sonlanan ve kirvelerin düğünlerde çıkardığı belaları anlatan ve bazı batıl inanışları konu alan bir eserdir.

Kendim Ettim Kendim Buldum, cimriliğin bayağılık getirdiğini ve pişmanlıkla sonlanacağını anlatan bir komedyadır. Mehmed Şemseddin Efendi yazmıştır ve mevcudu nadirdir.

Gave, işbu acıklı oyun eski İran tarihinden hükümdar Zahhak’ın zulmüne karşı Demirci Kawa’nın ihtilal çıkarmasını ve Zahhak’ın katledilip Feridun’un tahta çıkarılmasını tasvir eden acıklı bir dramdır. Muharriri Şemseddin Sami’dir.

Geveze Berber, gevezeliği nedeniyle tıraş ettiği beyi usandıran bir berberin, beyin kahrı yüzünden onu sevdiğiyle buluşturmasını anlatan gülünç bir komedyadır. Mevcudu nadirdir.

Kölemenler, *Temaşa* külliyyatından olup neticesi hakikatin er ya da geç meydana çıkacağı ve sadakatin hiçbir zaman kaybolmayıp hep değerini bulacağını anlatan bir tragedyaadır.

Köse Kâhya, gelini için üç defa dayak yiyen ve utancından halini gizleyen ve sonunda gelini teslim eden köse kahya ile diğer köse Zakar’ın yanlışlıkla aynı dayağı yemesini konu alan “Opera Buf”⁷ tarzında yazılmış gayet gülünçlü bir operadır ki Osmanlı tiyatrosunun meşhur aktörlerinden Riştunyan tarafından yazılmış olup meşhur Dikran Çuhacıyan tarafından bestelenmiştir.

Güruh-ı İnsan Nakıstır Her An, aşık bir poğaçacının tuhaf halleriyle kocasını öldürmüş bir kadının suçunun ortaya çıkmasıyla yaşadığı pişmanlığı anlatan bir komedyadır. Mehmed Hilmi Efendi’nin tercümesidir.

Laleruh, doğrudan doğruya Hint ahlakı üzerine opera usulüyle yazılmış olup mütercimleri Hasan Bedreddin Paşa ve Mehmed Rifat’tır.

⁶ Arakel, Namık Kemal Efendi’den bu şekilde bahsediyor.

⁷ Arakel, “opera buffe” türünden bahsediyor.

Müsinn Onbaşı, bir adamın bir söz ile hayatını kurtulmasını ve ihanet ile kazanılan bir malın faydasız olduğunu anlatan Fransızcadan tercüme bir tragedya'dır.

Mücazat, birbirine aşık iki gencin bir zindanda çürüyüşlerini ve buna sebep olan caninin de cezasız kalmayıp yaptıklarının "mücazatını" (karşılığını) bulmasını konu alan bir dramdır. Yazarı Mehmed Şemseddin Efendi'dir. 6 kuruştur.

Macera-yı Aşk, iki sevdazedenin yaşam öyküleri olup millî bir dramdır. Abdülhak Hamid Bey'in eseridir.

Misafiri İstiskal, bir hane sahibinin kendine misafir gelen ahmak komşularını nezaketten ayrılmadan evinden def etmek istemesini konu alan bir komedyadır.

Mis Lusi yahud Lammermoor Nişanlısı isimli eserin aslı, bir İngiliz hikayecisi olan Walter'in bir telifinden Fransız Victor de Katjer tarafından dram haline getirilmiştir. Sonucu aşk uğruna pek çok eziyet görmüş bir çiftin denizde boğularak ölmelerini anlatır bir dramdır.

Mahiyet-i Aşk - Sanki Aşk isimli bu iki tiyatro eseri birlikte basılmıştır. Birincisi muhabbetin önemini birtakım gazellerle anlatırken, ikincisi ise okuyucuların kalplerini burkacak surette bir eserdir. 4 kuruştur.

Mızrak Çuvala Sığmaz, bir iki kişinin birleşip dükkanın birine bir ayna koyarak görülmemiş hayvanlar diye gelip geçenleri aldatarak içeriye sokmalarını ve içerideki panoramada her girenin kendisinden başka hayvan görmemesini gülünç biçimde anlatan bir komedyadır ki yazarı Ali Rıza Efendi'dir.

Mutlu Aşk yahud Senar Ormanı adlı dramın birinci faslı Vilnius Jurz civarında bir köyde, diğer iki fasıl ise Paris'te geçer. Aslı Dormer isimli sarrafın, sandıkçısı Moris'in servet sahibi olduğunu düşünerek kızı Öjeni ile evlilik anlaşması yaptığı sırada işlediği cinayetlerin meydana çıkmasını anlatan bir dramdır.

Namurad, hain bir validenin kızını aşığından ayırmasını ve aşıkların bunun kalplerine yaptığı etkiden dolayı vefatlarını anlatan bir facialı bir dramdır.

Nedamet, bu da *Temaşa* adlı tiyatro külliyyatından bir eserdir. Ana fikri son pişmanlığını fayda etmeyeceği olan bir komedyadır.

Nasihât yahud Kumar Belası, bir tek kumar bağımlılığıyla önce bütün malından, daha sonra çocukları ve eşinden olan bir adamın; kardeşiyle bir olup bir kumarbazı katletmek suretiyle kendini de mahvetmesini anlatan facialı bir trajedidir. 4 kuruştur.

Vicdan, Aleksandr Dumas'nın tiyatrolarının en iyilerinden seçilmiş ve bin yılın en birinci edibi olan Victor Hugo'ya bağlanma maksadıyla yazılmış ve tiyatro sanatının hakkıyla icra edildiği nefis bir eserdir. Esas mevzularından biri "cinayet" ve diğeri "kefaret" adlarını almıştır. Şimdiye kadar basılmış tiyatro piyesleri içinde zamanın en ötesindeki eser olarak görülmüştür. Hasan Bedreddin ve Mehmed Rifat beyler yazmıştır.

Vuslat yahud Süreksiz Sevinç, Recaizade Ekrem Bey'in trajik bir oyunudur. Mevcudu nadirdir.

Yirmi Çocuklu Bir Adam, bir hilebazın çeşitli desiselerini anlatan gayet gülünçlü bir komedyadır. Mehmed Hilmi Efendi yazmıştır. 5 kuruştur.

Yorgaki Dandini, Komedi türünde yazılmış oyunlar arasında epey şöhret kazanmış olan bu eser, Moliere'den tercümedir.

3.18. Yerli Hikâye ve Romanlar

Arakel Efendi'nin "Edebiyattan Millî Hikâyeler" adını verdiği bölümde 56 adet yerli ve edebî hikâye ve roman kitabı yer almaktadır. Ahmed Midhat Efendi'nin pek çok roman ve hikâye kitabı ile Namık Kemal ve Şemseddin Sami gibi yazarlarımızın romanları bu bölümde tanıtılmaktadır. 19 adet eserin yazarıyla ilgili bir bilgi verilmemiştir. "Edebiyattan Millî Hikâyeler" adındaki bu bölümde birtakım çeviri roman ve hikâyelerin yer alması da ilgi çekmektedir.

İntibâh yahud Ali Beğ'in Sergüzeşti, "Sergüzeşt" cetvelinde yazılmıştır.

İçli Kız, Abdülhak Hamdi Bey'in eseridir. Konusu, faziletli kişilerle rezil kişilerin durumlarını içermektedir. Oldukça ibret verici bir eser olmasının yanında okuyucuların da beğenisini kazanmıştır.

Elfü'l-leyle ve Leyle, "Binbir Gece Masalları" olarak bilinen meşhur Arap eserlerinden olup içinde çok çeşitli garip hikâyeler bulunmaktadır. Her lisana tercüme edilmesinin yanında çok kereler baskısı yapılmış gayet eğlenceli bir eserdir.

Elfü'n-Nehâr ve Nehâr, Aslı Hintçe olup Fransızcaya ve oradan Türkçeye tercüme edilmiştir. "Binbir Gece'nin Binbir Gündüzü" olarak anılmaktadır. Tıpkı "Binbir Gece" gibi ibret verici bir eserdir. Mütercimleri Mustafa Hami Paşa merhum ile Ali Raşit, Ahmed Şükrü ve Said Fehmi gibi önemli edebiyat isimleridir.

Bahar-ı Daniş, Büyük ediplerimizden Namık Kemal'in güzel bir eseri olup Hintli Şeyh İneyetullah'ın eserlerinden tercüme edilmiştir. Hindistan'da meşhur bir hükümdarın hikâyesi ile şehzadesinin sevda hikâyesini gayet acıklı şekilde betimleyen bir eserdir.

Paris'de Bir Türk, saadetli Ahmed Midhat Efendi'nin eserlerindedir. İçinde, eğitim ve seyahat amacıyla İstanbul'dan Paris'e giden bir delikanlının başından geçen garip olaylar anlatılmaktadır. Dil ve üslup bakımından da şevk verici bir eserdir. 52 buçuk kuruştur.

Taaşşuk-ı Talat ve Fıtnat, Şemseddin Sami Bey'in eseridir. Gayet güzel ve eğlenceli olmasının yanında ahlâka hizmet eden faydalı bilgileri içermektedir. Mevcudu nadirdir.

Cevahir Mültektı, devlet büyüklerinden Lebib Efendi merhumun eseri olup edebiyat kitaplarından derlenerek hazırlanmış nefis hikâyeleri barındırmaktadır.

Cezmi, Namık Kemal'in eseridir. Konusunu tarihten alan millî bir romandır. Barındırdığı fikirler ve üslubundaki yetkinlik ile oldukça itibar görmüştür. 6 cüzü fiyatı 30 kuruştur.

Çengi, saadetli Ahmed Midhat Efendi'nin eserlerindedir. İstanbul'da zevk ü sefa girdaplarına düşen perişan kişilerin bazı acayip hallerini ve tuhaf eylemlerini acıklı bir biçimde betimleyen bir hikayedir. Yazarın en çok hoşlandığı roman ve hikaye budur ve fevkalada rağbet görmüştür.

Hasan Mellah, Fransız meşhur hikâye yazarı Alexandre Dumas'nın en meşhur eser *Monte Kristo*'ya benzetilerek yazılmıştır. Yazarı, Ahmed Midhat Efendi olup onun en güzel eserlerinden olarak değer görmüştür. Bu eser cüz cüz basılıp son bulunduğu nitelikli okurlar bu hikayeden aldıkları lezzete doyamadıkları için devamını istediklerinden, altta yazıldığı gibi daha sonra bir de *Zeyl-i Hasan Mellah* adında bir hikâye kaleme alınmıştır. Esas fiyatı 58 kuruş ise de şimdi mevcudu nadir ve gayet pahalıdır.

Zeyl-i Hasan Mellah, bu ek kitap, adeta aslından daha fazla beğenilmiştir. Ahmed Midhat, bu hikayesinde, olayı; Fas, İspanya, İstanbul ve Mısır gibi yerlere götürmüş ve bazı siyasi meselelere dahi değinmiştir. Eserdeki hikâyeleri tarihe dayandırmasıyla da okurların tarihî bilgilerin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. 42 kuruştur.

Hüseyin Fellah da yine Hasan Mellah romanına nazire olması amacıyla Ahmed Midhat tarafından telif edilmiştir. Hikayesini oluşturan garip vaka İstanbul'da başlayıp Cezayir'de son bulmaktadır. İstanbul'daki yeniçerilik ahvali ile Cezayirliilerin garip ocakları bu hikâyenin değerini arttıran hususlardandır. 43,5 kuruştur.

Helva Sohbeti, Mehmed Tevfik Efendi'nin *İstanbul'da Bir Sene* isimli eserinin ikinci cüzü olup İstanbul'un mahalle kahveleriyle helva sohbetleri hakkında bazı malumatı kapsamaktadır. Gayet eğlenceli olmasıyla birlikte okunması fayda sağlayacaktır. 100 paradır.

Hikaye-i Tayyarzade, Sultan Murad Han devrinde Fazlı Paşa Sarayı'ndaki dehşetli bataktanenin meşhur hikâyesidir.

Hamse-i Nergisi, Hazret-i Şeyhü'l-Meşayih'in eseri olup bir kişinin eserinden tercümedir. Tarihe dayanan birtakım garip hikaye ve rivayeleri içermekte ise de okunmasından herkes faydalanabilir.

Dünyaya İkinci Geliş yahud *İstanbul'da Neler Olmuş*, adlı eser de Ahmed Midhat Efendi'ye aittir. Sultan 2. Selim devrinde gerçekleşen facialara dayanarak İstanbul'un o zamanki hâli güzel bir şekilde tasvir edilmiştir. İngilizceye bile tercüme edilmiş ve Türkçe nüshası nadirleşmiş bu roman, bir genç tarafından tiyatro şekline dahi konulmuştur. 12 kuruştur.

Reh-nüma-yı Garaib, Halid Fahri Efendi'nin bir tercümesidir. Farsçada bulunan en meşhur hikâye ve rivayetlerin toplandığı bir tercümedir. Okurların ilgisini çekecek mensur ve manzum parçalar içermektedir.

Zinde-i Gülistan için divan ve şiirler başlığına bakılmalıdır.

Ramazan Geceleri, İstanbul'da Bir Sene isimli dizinin dördüncü cüzü olup Ramazan geceleri eğlencelerini tarif eden bir eserdir. İçindeki hikâyeler Fransızcaya dahi tercüme edilerek Paris'e gönderilmektedir. 100 paradır.

Zavallı Kızcağz adlı eserde, bir âşığın sevdiğinden ayrılmasıyla çektiği sıkıntı ve kederler ile yoluna çıkan türlü engeller anlatılmaktadır. Âşık, sonunda bu engellerin hepsine tahammül ederek sevdiğine geri kavuşmuştur. Mevcudu azdır.

Ser-güzel, hikâyelerin en garip ve latiflerindedir. Mevcudu azdır.

Sergüzeşt-i Mir Nedim, Letâ'if-i Âsâr isimli eğlenceli eserin yazarı Bahri Efendi'nin eseridir.

Seyr-i Servinaz, hayret verici bir olayın anlatıldığı eserin sonunda iki sevgilinin kavuşmalarına engel olan güçlükleri sabredek ortadan kaldırmaları ve birbirleriyle tekrar birleşmeleri anlatılır. Doğruluğun her koşulda üstün geleceği fikrini vermektedir. 8 kuruştur.

Seyf-i zü El-Yezn adlı eserde *Seyf-i zü El-Yezn* ismiyle meşhur bir padişahın eşine az rastlanacak hikâyesi anlatılmaktadır. Arapçadan çevrilmiştir. Çevirmeni Ahmed Nazif Efendi, bu hikâyenin "Binbir Gece" hikâyesi gibi latif olduğunu mukaddimesinde beyan etmiştir. Herkes tarafından meziyeti kabul edilen eserlerdendir.

Süleyman Muslî, Ahmed Midhat Efendi'nin eserlerinden olup tarihe dayanan bir konusu vardır. Tavâif-i Müluk zamanında İstanbul'da hüküm süren Doğu Roma İmparatorluğu'nun kanlı katliamlarını meydana koyan meşhur bir romandır. 21 buçuk kuruştur.

Sâhir-i Hindî'de bir şehzade ile bir dervişin büyüleyici hikâyelerini eğlenceli bir dille aktaran faydalı bir eserdir.

Sergüzeşt-i Ahval-i Aşk, aşk ve sevdayı tasvir eden küçük bir hikâyedir.

Seyrü'l-Ekmâr fî Felekü'l-Edvar, Hâlid Bey'in eseri olup hayali şeylerden ibaret bir sergüzeştir. Sonunda bu dar dünyada durumların gayet değişken olduğu ve hiçbir şeye güvenilmeyeceği anlatılır. Dünyanın zevk ve sefasına, sıkıntı ve cefasına, zorluk ve zahmetlerine değmeyeceği fikrini vermektedir.

Tercüme-i Silvan-ı Müta, Mehmed Haceddin'in eserlerinden tercüme edilmiştir. İçerisindeki bazı hikâyelerin altında felsefî kanunlar yatmakta ve bunların her biri ayet ve hadislerle güçlendirilerek açıklanmaktadır.

Şeytanın Ayinesi isimli kitap tuhaf ve millî bir hikâye olup 3 şeyi konu edinmektedir. Birincisinde yiyip içmenin, ikincisinde keyfi kürtajın ve üçüncüsünde resmî eşe bağlı olmanın fenalıkları tarif edilmektedir. Üslubu ile de okunmaya değer eserlerdendir. 100 paradır.

Acaib-i Âlem, Kuzey'de yaşayan toplulukların yaşantılarını merak eden bir Osmanlı'nın İstanbul'dan Odesa yoluyla Rusya'ya seyahat ettikten sonra Londra yoluyla İstanbul'a geri dönüşünü anlatmaktadır. Ayrıca bu seyahati esnasında karşılaştığı bir İngiliz seyyahın kızının birlikte İstanbul'a gelişini de anlatır. Yazarı Ahmed Midhat Efendi'dir. 27 kuruştur.

Âşık ile Maşuk Dürbini ve Her Milletın Güzeli, gayet gülünç ve eğlenceli olmasıyla birlikte vakitli ve dikkatli okunduğunda eşsiz fikirler ve duyulmamış tabirlerle karşılaşılacaktır.

Felâatun Bey ile Rakım Efendi, Ahmed Midhat Efendi hazretlerinin eserlerindendir. İstanbul halkının yaşantısı üzerine yapılandırılmış bir hikâyedir. Türkçesi ne kadar ilgi görmüşse Ermeni harfleriyle basılan nüshası dahi o kadar ilgi görmüştür. 14 buçuk kuruştur.

Firuznâme, Farsçadan tercüme gayet latîf ve eğlenceli ve hem de ibret verici bir eserdir.

Fasl-ı Şebab, millî bir hikâye olup Hâlid Bey'in eseridir.

Kafkas, Ahmed Midhat Efendi'nin nefis eserlerinden olup Kafkasya'da hürriyet fikirlerinin nasıl meydana gelmiş olduğunu işlemektedir. Her bir fıkrası oraların adetlerine göre kaleme alınmış gayet latif bir hikâyeye olduğu gibi bilindiği üzere kalem kuvveti de okuyanlara fayda sağlayacaktır. 22 buçuk kuruştur.

Karnaval, bu da Ahmed Midhat Efendi'nin eserlerinden olup İstanbul'daki alafranga adetlere fazlaca düşkün olan takımın Beyoğlu ahlâk ve adetleriyle ortaya koydukları fena hâller üzerine yazılmış bir romandır. Gayet çekici bir eser olması sebebiyle nüshası nadirleşmiştir. 25 buçuk kuruştur.

Konak, Kafkasya'nın meşhur beylerinden Şeyh Şâmil'in bazı garip vukuatları üzerine tesis edilmiş ve Ahmed Midhat Efendi ile Vizental Efendi marifetiyle Almandan tercüme edilmiştir. Çerkes ve Dağıstanlı halkların pek ziyade bir ehemmiyet gösterikleri bir eserdir.

Kafkas Üserası, Endülüs fethine dair Fransızcadan tercüme kısa hikâyedir.

Kış Masalı, meşhur "Şekspir" isimli İngiliz yazarın eserinden Şemsü'l-Maarif mektebi ders nazırı Nadir Efendi'nin tercümesidir. Bohemya hükümdarlarından birinin çıkış ve düşüşünü tasvir etmektedir. 6 kuruştur.

Kıssadan Hisse, Ahmed Midhat Efendi'nin derlediği bir eser olup içinde Voltaire, Fenelon, Ezop ve Lafontaine gibi alimlerin seçme metinlerini barındırmaktadır. Bu eseri bazı okullarda okutulması uygun görüldüğünden sonradan yeni hikâyeler eklenerek tekrar baskısı yapılmıştır. 3 kuruştur.

Gülzâr-ı Hayâl, Yusuf Neyyir Bey'in eseri olup içindeki her cümle gerçekten belâgat ve marifet bağı gibidir. İki cüzü 12 buçuk kuruştur.

Kâğıthane Mesiresi, İstanbul'da Bir Sene isimli eserin üçüncü kitabıdır. İstanbul'un meşhur Kâğıthane mesiresini anlatan millî bir hikâyedir. Üç kıta resmi de barındırmaktadır ve kaliteli okurların ilgilerini kazanmıştır. 4 kuruştur.

Kamilü'l-Kelam, Halep'teki Benî Zaid emirlerinden birinin oğlu olan Dürr-i Geylanî'nin bir hikâyesidir. İçindeki hoş ve zevkli şeylerle ve altında yatan derin anlamlarla meraklıların dikkatini çekmiş faydalı eserlerdendir.

Letaiif-i Rivayat, Ahmed Midhat Efendi'nin kaleminden düşen ilk meyvedir. Bu unvanla çıkan ve tamamım on cüzden oluşan on beş hikâyeyi içermektedir. Hikâyelerin isimleri şöyledir: Su-i Zan, Esaret, Gençlik, Teehhül, Felsefe-i Zenan, Gönül, Mihnet-keşan, Firkat, Yeniçeriler, Eyvah, Ölüm Allah'ın Emri, Bir Gerçek Hikâye, Fitnekâr, Nasib ve Bekârlık Sultanlık. Bu hikâyeler vaktiyle en çok ilgi gören eserler oldukları gibi o zaman da rağbet gösterenler tarafından şevkle aranmaktadır. Birkaçının mevcudu kalmadığından ikinci defa tab edildiği olmuştur. Yine bazı cüzleri nadirleşmiş ve sonradan tamamının yeniden basılması uygun görülmüştür. 10 cildin fiyatı aslen 84 kuruş ise de tam takım istenildiğinde nadir bulunduğundan pahalıdır.

Letâ'if-i Müntahabe, birçok komik fıkrayı içeren gayet gülünç bir eserdir.

Muhibb-i Hanedana Bir Ber-güzâr, kalem erbablarından bir zatın eseri olup Hasan ve Hüseyin hazretlerinin okula devam ettikleri sırada gerçekleşen acıklı bir sergüzeşti gayet etkili bir biçimde tasvir etmektedir.

Müsameretnâme, Emin Nihad Bey'in eseridir. Konusunu tarihten alan birkaç hikâye ve fikradan ibarettir. Dünyadaki en meşhur gerdanlığın da hikâyesini içermesiyle ibret ve şevk vericidir. Asıl fiyatı 54 kuruş ise de tam takımının mevcudu nadirdir.

Muhayyelat-ı Aziz Efendi, Ali Aziz Efendi'nin eseri olup yüzeyde ilginç bir hikâyeden bahsediyor görünür ise de altında ahlâkı düzeltmeye dair çokça felsefî düşünce işlenmektedir.

Meyhane yahud İstanbul Akşamcıları, Mehmed Tefik Efendi'nin *İstanbul'da Bir Sene* isimli eserinin beşinci cüzüdür. İstanbul meyhaneleriyle akşamları meyhane müdavimlerinin bazı ilginç hallerini işleyen ibret verici bir eserdir. 32 kuruştur.

Nuhbetü's-Süluk fi Siyasetü'l-Müluk, adap ve ahlâka hizmet eden bir eser olup içinde birtakım gerekli örnekler, çeşitli haberler ve nasihat veren öğretici şiirler vardır.

Nevadir-i Zurefa, bazı meşhur bilginlerin nadir eserlerinden toplanan çok çeşitli gülünç fikra ve hikâyeler ile Türk atasözlerini içeren eserdir. "Hikem-i Karakuş" isimli çok meşhur bir hikâyeyi dahi içermektedir.

Heftpeyker, yedi iklim, yedi hükümdar, yedi kız, yedi köşk ve yedi gün üzerine oluşturulmuş yedi garip hikâyeyi içermekte olup Emin Yümnî Efendi'nin Farsçadan tercüme ettiği saygın bir eseridir. 49 kuruştur.

Hümayunname, Hind alimlerinden birinin eserinden tercümedir. Hint ülkesinden bir kişinin ülke yönetimi hakkında etmiş olduğu birtakım ifadeler ile pek çok felsefî düşünceyi hikâyeler ve beyitlerle birlikte anlatan, hakikaten “hümayunname” unvanına lâyık bir eserdir. Her fıkrasında taşıdığı ibret verici sözlerle sultan sarayından sipahi çadırına kadar her yerde okunmaya uygundur.

Yeryüzünde Bir Melek, bu roman da Ahmed Midhat Efendi eserlerindedir. İstanbulluların ahlâk ve adetleri üzerine yazılmıştır. Birinci kısmı yazıldığı zaman büyük yazarların şiddetli bir eleştirisine maruz kalmış ise Ahmed Midhat Efendi, kitabı bitirmekten vazgeçmemiştir. Hikâye *Tercüman-ı Hakikat*'te tefrika hâlinde tamamlandığı kitap olarak basıldığı hâlde, hikâyenin son kısımlarını kapsayan cüzler yazılamamıştır. Ancak daha sonradan tamamlanabilmiş ve güzel iki cilt teşkil olmuştur.

3.19. Mizahî Hikâyeler

Arakel Efendi'nin “Mudhik Hikâyeler” başlığını verdiği bu bölümde 10 adet mizahî hikâye kitabı tanıtılmaktadır. Nasreddin Hoca fıkraları ve La Fontaine'in fablları gibi eserler de bu bölümde değerlendirilmiştir. 4 kitabın yazarı-çevirmeni bilinmemektedir.

Emsal, Şemseddin Sami Bey'in en saygın eserlerinden olup genel ve siyasi ahlâkla ilgili üç bine yakın “emsal” ve felsefî fıkrayı içermektedir. Bunların bir bölümü Doğu ve Batı bilginlerinin fikirleri ve bir bölümü de bunların millî ahlâkımıza uyarlanarak düzenlenmiş sözlerdir. Son olarak bir diğer bölümü de Şemseddin Sami'nin şahsî fikirlerinin ürünleri olarak meydana getirilmiştir ve toplum genelinde çok ilgi görmüştür. 4 cüzü 16 kuruştur.

Eğlence, gayet tuhaf ve eğlenceli, millî bir hikâye olup içinde, ayyaşlar ile bir tiryakinin neşeli fıkraları ve hizmetçilerin başından geçen tuhafıklar yatmaktadır. Mehmed Hilmi Efendi'nin eseridir. Pek ziyade rağbet bulmuştur. 11 kuruştur.

Gencine-i Letaif, Osmanlı Türkçesinde ve yabancı dillerdeki bazı kitaplar ile gazete ve diğer basılmış metinlerde görülen bütün hikâye ve fıkralar arasından en latif ve tuhaflarının seçilerek bir araya getirildiği bir mecmuadır.

Kenzü'l-Feterat, Doğu ve Batı dillerinde söz söylemiş ariflerin fıkralarını, hikmetlerini içeren bir mecmuadır.

Letaif-i Nasreddin, Nasreddin Hoca'nın ilginç fıkralarının resimli şekilde basılmasıyla oluşmuş eserdir. 3 kuruştur.

Letaif-i Şemseddin Sami, "Cep Kütüphanesi" isimli eserin kısımlarından biri olup gayet tuhaf fıkraları içermektedir.

Mesmuat, Mehmed Şakir Efendi'nin bazı bilginler cemiyetlerinde işittiği birtakım eşsiz kıssa ve fıkralardan derlenmiş bir eserdir.

Muhtasarat, Hintlilerin ilginç adet ve ahlâklarını anlatmaktadır.

Gürk-i Kaza, La Fontaine isimli zatın eserlerinden Rifat Efendi marifetiyle derlenmiş tercüme edilmiş bazı fıkralardan ibaret bir eserdir.

Bu Âdem, Mehmed Tevfik Bey'in eseri olup her bir cüzünde altmıştan fazla ufak tefek ibret verici hikâyeleri içermesiyle çok beğenilmiş bir eserdir.

Dalga ve Kınama, Vasilaki Efendi tarafından tercüme olunmuştur. İçinde eğlenceli fıkraları ve dalga ile kınamanın kötülüğünü ve bunları huy edinenlerin hareketlerini betimleyen oldukça komik bir eserdir.

Emsile-i Müntehabe yahud Horoz Kardeş, Akıllı çocuğun biri hocasına bir hediye götürmekte iken yolda haramilere rastlar. Haramiler onun elindekileri çaldıkların dolayı onlardan intikam almayı tasarlar. Kullandığı akıllı tedbirler ile güzel bir intikam alır ve haramilerin başlarına türlü felaketler getirir. Eser, bu olayı gayet etkili biçimde betimleyen tuhaf ve eğlenceli bir eserdir.

3.20. Romanlar

Yabancı yazarların Osmanlı Türkçesine çevrilen romanlarının tanıtıldığı bu bölümde toplamda 49 adet kitap yer almaktadır. 11 tanesinin yazarı veya çevirmeniyle ilgili herhangi bir bilgi verilmemektedir. Ağırlıklı olarak Eugene Sue, Xavier de Montepin, Paul de Kock gibi popüler roman yazarlarının eserlerinin yer aldığı bölümde, Victor Hugo ve Alexandre Dumas romanlarına da rastlanmaktadır.

Atala Tercümesi, Avrupa'nın en meşhur yazarlarından Chateaubriand'ın eserinden Recaizade Mahmud Ekrem tarafından tercüme edilmiş bir romandır. Amerikalı yerli bir çiftin aşk maceralarını, güzel bir dil ve zevkli bir üslûpla anlatan eserdir.

Aratos yani Sevda, Yunan krallarından Irakli isimli şöhretli hükümdarın biyografisi mahiyetinde bir eserdir. Aşk denizinde yakalandığı fırtınalarla harap olan bir sevdazedenin garip hallerini etkili biçimde betimleyen eser, Rumcadan tercüme edilmiştir.

Evlenmek İster Bir Adam, Fransızcadan tercüme edilmiş resimli ve eğlenceli bir hikayedir.

Üç Yüzlü Bir Karı, Fransız Paul de Kock'un romanından Ahmed Midhat Efendi ile Ebüzziya Tevfik Bey tarafından tercüme edilmiştir. 9 kuruştur.

Amiral Bing, İngiltere ile Fransa arasında geçen bir savaşın şiirsel şekilde anlatıldığı bir tiyatro oyunundan roman şekline çevrilerek tercüme edilmiştir. Tercümanı Ahmed Midhat Efendi'dir. Bu oyunun aslı beş altı üyeden oluşan bir cemiyet tarafından düzenlenmiş gayet mükemmel bir eser iken Osmanlıcaya tercümesi de o derece güzel olmuştur. 15 kuruştur.

Ihlamur Altı, Fransız romancı Alphonse Karr'ın romanından tercüme edilmiş gayet güzel bir hikâyedir.

Engizisyon Esrarı, Avrupalı yazar Mösyö de Fereal'in telifi, Nazım Bey'in tercümesidir. On beşinci yüzyılın sonlarında halkın cehaletinden istifade ederek onlara

zalimlik eden İspanyalı nüfuz sahibi papazlardan oluşan “Engizisyon” unvanı almış bir cemiyetin insanlara uyguladığı şiddeti tarif eden eserdir.

Esrar-ı Saray Kralı, meşhur Xavier de Montepin isimli müellifin romanından tercüme edilmiş bir garip hikâyedir. Yalnız on bir cüzü çıkmıştır.

Esrar-ı Paris, Fransız Eugene Sue’nun eseri olup gayet güzel bir roman ise de yalnız on bir cüz kadarı, resimli olarak neşr edilmiştir.

İbn-i Sarac-ı Ahirî, Endülüs fethine dair güzel bir savaş hikâyesidir.

İncili Hanım, Fransa’nın meşhur yazarlarından Alexandre Dumas-Fils’in eseri olup Mehmed Tahir Bey tarafından tercüme edilmiştir.

Alayın Kraliçesi, “bir İngiliz kızı” tarafından kaleme alınan bu roman Avrupa okurlarınca çok okunan bir eser olmuştur. Ahmed Midhat Efendi tarafından Türkçeye tercüme olunarak halkın beğenisine sunulmuştur.

Esrar-ı Hint, Xavier de Montepin isimli kişinin romanından tercüme edilmiş olup tarihe dayanan güzel bir hikâyedir.

Binbir Hayal, Fransızcadan tercüme edilmiş gayet güzel bir roman olup bir vakit piyasada pek çok var idiyse de çok ilgi çektiğinden mevcudu nadirleşmiştir.

Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi, Fransız yazar Octave Feuillet’nin bu eseri, tercümanı olan Ahmed Midhat Efendi’nin en şevkli bir şekilde tercüme ettiği edebî metindir. İstanbullu okurlarca da oldukça beğenilmiş bir eserdir. 16 kuruştur.

Bir Kadının Hikâyesi, bu da Ahmed Midhat Efendi’nin tercüme ettiği bir eserdir. Alexandre Dumas-Fils’in bu hikâyesi, *La Dam o Kamelya*’dan sonra en çok ilgi çeken eseridir. Dilimize de *La Dam o Kamelya*’nın gördüğü ilginin verdiği şevkle tercüme edilmiştir ve en az o eser kadar değer görmüştür. 37 buçuk kuruştur.

Paris Batakhaneleri, Xavier de Montepin’in eserinden tercüme edilmiştir. Kırk yedi bölümden ve altmış resimden oluşan eserin dili de gayet sanatlıdır.

Polin, Alexandre Dumas'nın bir hikâyesi olup aslı manzum ise de nesre dönüştürülerek tercüme edilmiştir.

Peçeli Kadın, Son yıllarda Avrupa'da şöhretini arttıran Emile Richebourg isimli zatın eseridir. Rumca çevirisi çok rağbet görünce Ahmed Midhat Efendi tarafından Osmanlıcaya da tercüme edilmiş ve o oranda halkın beğenisini kazanmıştır. 31 buçuk kuruştur.

Paris Faciaları, Fransa'nın meşhur yazarlarından Ponson du Terrail'nin eseri ve Ahmed Münif Efendi'nin tercümsidir. Ne kadar nefis olduğu okunmasından anlaşılacaktır. İnsanı aydınlatma ve ahlâki yönden geliştirme amacıyla kaleme alınmış olduğundan oldukça faydalı eserlerdendir.

Prusya'da Askerlik Alemi, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi yazarlarından, meşhur *Serseri Yahudi* isimli romanın çevirmeni Selanikli Tevfik Efendi'nin eseridir. Askerlik hizmetinin şan ve şerefini anlatan eserde, asker bir delikanlının başına gelenler de anlatılmaktadır. Bu açıdan askeriyede bulunanlarca okunması faydalı olacak eserlerdendir. 16 buçuk kuruştur.

Tenbeller Muaşakası, Eugene Sue'nun eseri olup Arif Bey tarafından tercüme edilmiş tuhaf ve eğlenceli bir romancıktır.

Çöl Kahramanı Kız, Avrupalı yazarlar Gustave Aimard ve Jules Berlioz d'Auriac'ın romanından Hüseyin Tayfur Bey tercüme etmiştir. Vahşilerin eline düşen esirlerin kurtarılmasını hikâyeleyen oldukça feci bir eserdir. 10 kuruştur.

Çapkın Gustav, Eğlenceli olmasıyla beraber kalemindeki eda ile de okunmaya değer bir eserdir. 13 buçuk kuruştur.

Robenson, içeriği için sergüzeşt cetveline müracaat edilmelidir.

Reh-nüma-yı Garaib, dokuz hükümdar, dokuz kız, dokuz canan, dokuz köşk, dokuz çeşme, dokuz havuz, dokuz ırmak ve dokuz hikâyeyi içeren eğlenceli bir eserdir.

Sefiller, sayısız meşhur eseriyle bütün dünyada ünlenen Victor Hugo'nun eseri olup görünürdeki hikâyesinin altında yatan hakikâtte, medeniyet ve insaniyetin düsturu

sayılan şeyler bulunmaktadır. Avrupa'nın tüm lisanlarına çevrilerek fevkalade ilgi görmüş olmuş ve bizde de Şemseddin Sami Bey tarafından Türkçeye tercüme edilerek pek çok rağbet gören bu eser, her meraklının okumasına değer ve herkese fayda sağlayacak bir ünlü eserdir.

Serseri Yahudi, Fransız yazar Eugene Sue'nun telifi, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi muharrirlerinden Selanikli Tevfik Efendi'nin tercümesidir. *Sefiller* ve *Monte Kristo* gibi Avrupalılar tarafından büyük ilgi görmüş eserlerden olup bizde de dikkat çekici bir ilgiye mazhar olmuştur.

Şikempverî yahut *Oburluk*, Bu da Eugene Sue'nun eseri olup yedi büyük günahtan oburluk felâketine yakalanmış olan boğaz düşkününü bir oburun garip durumunu anlatmaktadır. Bunun yanında yedi büyük günaha tutulanların hâllerini gayet etkili şekilde tasvir etmesiyle herkesin okumasına degecek eserlerdendir. 13 kuruştur.

... *Selestini*, Fransızcadan tercüme ve resimli olarak basılmış bir eserdir.

Gabriel'in Günahı, Fransa'nın askerî sınıfından olan kibarzadelerindeki yapmacık kahramanlıklar üzerine Charles Merouvel tarafından kaleme alınan meşhur bir hikâyedir. Avrupalı usta eleştirmenlerin gazeteleri dolduran övgü dolu yazıları üzerine okunup Osmanlıcaya da tercümesi hakkıyla yapılmıştır. Ahmed Midhat Efendi'nin sevilen eserlerindendir.

Graziella, Lamartine'in eseri olup Neyyir Bey tarafından Türkçeye tercüme edilmiş meşhur bir hikâyedir.

Karı Koca Masalı , kadınların ağızdan ağıza işitip söyledikleri bazı masallardan ibarettir. 8 kuruştur.

Fitne-i Cihan, Paul de Kock'un eserinden tercüme olup Madam Blakizkof isimli bir kadının çeşitli fesatlıklarını anlatmaktadır.

Kırmızı Değirmen, Xavier de Montepin'in eserinden çevrilmiştir. Avrupa tarihine dayanan birtakım tuhaf olayları içermektedir. Sadakat ve sabrın sonunun selamet olduğunu ve her türlü cinayet ve kötülüğün sonunda cezasının çekildiğini etkili şekilde anlatmaktadır. İçinde otuz kadar resim de bulunmaktadır.

Kadınlar Muharebesi, Fransa Aleksandır Duma'nın eserinden tercüme edilmiş, Fransa tarihine dayanan meşhur bir hikâyedir. Vazifelerini güzel bir şekilde yerine getirmeyenlerin nihayetinde cezalarını çekeceklerini anlatmaktadır. Gerçekten âşık bir kadının her şeyi göze alarak rakipleri olan başka kadınlara üstün gelmesini de işlemektedir.

Kafkas Üserası, Fransız yazar Xavier de Maistre'in eseri ve Yakup Vasfi Efendi'nin tercümesidir. Kafkasya'yı vatan edinmiş Çeçen kabilesiyle Rusya müstahfızları arasında vuku bulmuş olan müthiş bir savaşı ve bahsi geçen kabilenin değişik törenleri ve geleneklerini tasvir eden bir romandır.

Kış Masalı, İngilizlerin meşhur edibi Shakespeare'in bir piyesinin romana dönüştürülerek yapılmış bir tercümesidir. Şemsü'l-Maarif mektebi muallimlerinden Nadir Efendi tarafından tercüme edilmiştir.

Gece Yolcuları, Ponson du Terrail'in meşhur bir hikâyesinin tercümesi olup tarihe dayandırılan bir olayın eğlenceli bir tasviridir.

Küçük Henri, ahlâka hizmet eden bir hikaye olup Fransızcadan tercüme olunmuştur. Gayet zeki bir çocuğun hayat hikâyesini ve terbiyeli bir kişiden aldığı eğitimi güzelce anlatan bir eserdir.

Le Ruin dö Palmır, Fransa meşhur yazarlarından Volney'in eseridir. Zamanın yenilikleri ve insanın bozulmasına dair pek çok felsefi görüşü açıklayan makalelerden oluşmaktadır. Usta bir kalem edasıyla yazıldığından okunmasından herkes lezzet duyacaktır.

Londra Biçaregânı, Pierre Zaccone'un en güzel romanlarından biri olup aslı da tercümesi de dilindeki güzel eda ile şevk vericidir.

La Dam o Kamelya, Alexandre Dumas-Fils'in en meşhur eserlerinden biri olan bu hikâye- pek çok okurun teşvikiyle Ahmed Midhat Efendi tarafından tercüme edilmiştir ve genelin beğenisini kazanmıştır. 18 kuruştur.

Lord Hop, Alexandre Dumas'nın eseri olan *Monte Kristo*'nun zeyli olup onu tamamlamaktadır.

Monte Kristo, Alexandre Dumas'nın bu eseri fikir yüceliği, sırları keşfetmesi ve üslûbundaki eda yönleriyle en meşhur ve en çok merak çeken romanlar arasında sayılmaktadır. Avrupa'da olduğu gibi bizde dahi çok beğenilmiştir.

Mari Kraliçe ve Kızları, İngiliz tarihine dayandırılan ibret verici bir sergüzeşt olup mevcudu nadirleşmiştir.

Manon Lesko, Fransızcadan mütercem olup gayet güzel bir hikâyeyi içermektedir.

Merdud Kız, Emile Richbourg'un teliflerinden olup güzelliği sebebiyle Rum ve Ermeni gazeteleri tarafından arzu ve istekle tercüme olunduğu gibi sonradan Ahmed Midhat Efendi tarafından Türkçeye de tercümesi gerçekleştirilmiştir. İki cildinin fiyatı 58 kuruştur.

Meprizon Tercümesi, Rezaizade Ekrem Bey'in Fransızcadan tercüme ettiği bir eser olup içeriği de çok ibret verici olsa da ondan ziyade muharririn kullandığı edalı ve tatlı dil asıl keyif verici olan kısmıdır.

3.21. Okul Kitapları

Kitapçı Arakel'in "Mektep Kitapları" diye başlıklandığı cetvelde 12 kitap yer almaktadır. 3 tanesinin yazarı belli olmamakla birlikte bu bölümdeki kitaplar, ağırlıklı olarak alfabelerdir.

Alfabe-i Cedid-i Osmanî, Sultanî muallimlerinden Hafız Refi Efendi'nin eseri olup güzel bir rika hattı ile yazılmıştır. 5 kuruştur.

Alfabe-i Hafız Refi-i Musavver, Arap ve Türk alfabeleri ile gayet güzel resimleri barındıran; çocukların tahsili için elverişli bir eserdir. 8 kuruştur.

Alfabe-i Osmanî Üzeri Haritalı, Muallimlerden Necib Efendi'nin eseridir. Dördüncü defa basılmış olup pek çok okulda ders kitabı olarak kullanılmaktadır.

Nev-icad Alfabe-i Osmanî, Osmanlı lisanının telaffuz kuralları üzerine yazılmış bir kitaptır. 2 kuruştur.

Alfabe-i Osmanî, rüşdiye mektebi müdürü Selim Sabit Efendi'nin eseridir. Birçok defa baskısı yapılmış ve çok satılmıştır.

Alfabe-i Arnavutça adlı eserde, alfabedeki harflerin Rumca, İtalyanca ve Türkçe karşılıkları ve nasıl telaffuz edilecekleri yazılmıştır. Arnavutça okumayı kolaylaştıran bir eserdir. 10 kuruştur.

Alfabe-i Fransızca yahud *Meftah-ı Lisan-ı Fransevî*, İsteyan Karayan Efendi'nin eseridir. Fransızca okumanın kolayca öğretilmesini amaçlayan bir eserdir. 5 kuruştur.

Anahtar, okumaya yeni başlayan çocukların birkaç ay içinde kolayca okumayı sökmeleri için yazılmış bir kitaptır.

Anahtar Halkası, Mehmed Şemseddin Efendi'nin eseridir. Bazı mekteplerde okutulan “anahtar” adlı kitaplardan olup, Osmanlı lisanında çok kullanılan Arapça kuralları anlatır.

Feyzü'l-Amim fi Esrarü't-Talim, ilkökul ve sıbyan mektepleri müdürü Mehmed Cevdet Efendi'nin eseridir. Küçük çocukların öğrenimlerini kolaylaştırmak üzere yazılmış bazı gerekli açıklamaların yer aldığı bir kitaptır.

3.22. Okuma Üzerine Yazılmış Kitaplar

Arakel Efendi, 42 kitabın yer aldığı bu bölümün adı “Kıraata Dair Kitaplar” olarak belirlemiştir. Genellikle okul çağındaki çocukların eğitimi üzerine çok çeşitli konularda yazılmış eserlerden 24 tanesinin yazarı veya çevirmeni belirtilmemiştir. Bu bölümde dönemin rüşdiye mektepleri müdürü Selim Sabit Efendi eserlerinin sayısının fazlalığı dikkati çekmektedir.

Risale-i Ahlak, Türkçede en çok kullanılan kelimeler, tabirler ve hatlar ile yazılmıştır. 4 kuruştur.

Kıraat-ı Tedriciyye, elifbayı öğrenmiş çocukları okumaya alıştırmak için yazılmıştır ve içinde masallar yer alır. Selanikli Tefvik Efendi eseridir.

Usul-i İmla, Mekteb-i Bahriye-i Şahane’de usul-i imla ve kitabet hocası Mehmed Raşid Efendi’nin eseridir. İmla konusunda çekilen zorlukların olabildiğince giderilebilmesini amaçlayan bir kaynaktır. Mekteplerde okunmak üzere yazılmıştır. Bütün mekteplerde okuyan öğrencilerin elinde bulunması gereken bir kitaptır. /Ciltlisi 7,5, cildisizi 5 kuruştur

Kavaid-i Osmaniyye, Cevdet Paşa’nın eseridir. Osmanlı dilini oluşturan Türkçe, Farsça ve Arapça lafızların esas kaidelerini anlaşılır biçimde öğreten eserdir.

Sarf-ı Osmanî, rüşdiye mektepleri müdürü Selim Sabit Efendi eseridir. Yepyeni bir tarz ile düzenlenmiş olup rüşdiyelerde okutulup öğretilmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Hace-i Osmanî, yeni Osmanlıca kuralları içeren bir kitap olup Osmanlıca’yı doğru okuyup yazmak ve de en kısa sürede öğrenmek için gerekli kuralları içermektedir. Başka kural kitaplarında olmayan bilgileri de içermesi bakımından ayrıca değerli bir kitaptır.

Muhtasar Sarf-ı Osmanî, Selim Sabit Efendi eseridir. Okula yeni başlayan talebelere öğrenmede kolaylık sağlamak amacıyla yazılmış ilkokul seviyesinde bir Osmanlıca kuralları kitabıdır.

Nahv-i Osmanî, bu da Selim Sabit Efendi’nin eseridir. Osmanlı dilinin söz dizimi ve cümle kuruluşu gibi konularını içine alan nahv dalına ait kuralları içeren kitaptır. Tüm mekteplerde okutulmaktadır.

Vezâifü’l-Etfal, dinî ve insanî gereklilik olan bütün vazife ve nasihatleri içeren bir eser olup çocukların güzel terbiyeli ve ahlaklı olmaları için bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Terbiyetü’l-Etfal, çocukların kullandığı ve okudukça anlamını kavrayıp zihnine yerleştirdiği sözler ile insan ve medeniyete dair kısa ve açık ibret verici hikayeler ve nasihatlerin yer aldığı kitaptır.

Hocanın Vazifesi, Avrupa eğitim sistemine vakıf olan bir kişi tarafından kaleme alınmıştır. Muallimlerin vazifesi ve eğitim yöntemleri hakkında güzel bir yol göstermiştir.

Gencine-i Kavaid-i Farisî, Feyziye Mektebi Farsça öğretmeni Abdülmecid Efendi'nin eseridir. Encümen-i Maarif tarafından takdim edilmiş ve bütün mekteplerde okunması uygun görülmüştür. 100 paradır.

Emsal-i Lokman, Lokman Hekim'in 42 kıta masal ve hikayesini içeren kitaptır. Arapça harflerle basılmış olup daha sonradan Fransızcaya ve İskender Efendi tarafından Türkçeye ve Farsçaya da çevrilmiştir.

Çocuklara Kıraat, Coğrafya, bitki ve hayvanlar, sanatsal konular, yeni icatlar vs. den bahseden çocuklara mahsus kitaptır. Parlak resimleri de içeren kitabın 18 nüshası çıkmıştır ve her biri 1 kuruşa satılmaktadır.

İlmihal-i Sagir, gayet faydalı bir eser olan bu kitap, okul öncesi çağındaki çocukların en önce öğrenmesi gereken İslâm inancı kurallarını çocukların anlayabileceği şekilde açıklamıştır.

İlmihal-i Kebir, İlmihal-i Sagir'in daha ayrıntılı olarak yazılmışıdır.

Çocuklara Hediye, coğrafya, bitki ve hayvan bilimine giriş ile yeni icatlardan bahseden çocuklara mahsus kitaptır.

Nasihatü'l-Hükema, alimlerin çok sevilen 23 nasihatı ile Şeyh Sadî Rahmetullah-i Aleyh'in bazı manzum kelimeleri ve hikmetlerini içeren eserdir. Okulların genelinde okutulan bu eser Farsça ibarelerle basılmıştır.

Malum-ı Nasihat, *Nasihatü'l-Hükema*'nın şerhidir.

Kısas-ı Enbiya, "Edyan ve Mezahib" cetvelindedir.

Vasıta-i Terakkî, edebiyat, bilim ve sanattan bahseden çocuklara özgü mecmuadır.

Çocuklara Cuma Günü Mektebi, çocuklara nasihatler veren hikayeleri barındıran kitaptır.

Çocukların Gece Eğlencesi, Mehmed Şemseddin Efendi eseridir. Çocukların kolayca okuyup anlayabileceği masalları ve kıssaları içermektedir. 3 kuruştur.

Robenson, sergüzeşter bölümündedir.

Tuhfe-i Vehbi, din ve mezhep kitapları bölümündedir.

Bağçe, ilim, fen ve edebiyatla alakalı konulardan bahseden çocuklara mahsus bir gazete olup 320 sayfalık bir cilt şeklinde basılmıştır.

Müntehabat-ı Arabiyye, ahlâkın faziletleri, insanın olgunlaşması gibi konular üzerine faydalı nasihatlerin verildiği bir kitaptır. Mekteplerde okutulması kararlaştırılmış, Arapça ibarelerle kaleme alınmıştır.

Mürebbi-i Etfal, Darülfünun müdürü Hasan Tahsin Efendi ile Ziraat Odası başkanı Mahmud Nedim Efendi'nin eseridir. Çocukların terbiyelerini geliştirmeye dair birtakım nasihatler içerir.

Kütüphane-i Etfal, husumet, hakaret, hemcinslerle muhabbet gibi konularda daha iyi ahlâklı olmaya yöneltici nasihatlerin yer aldığı kitaptır.

Küçük ve Haftalık Tercüman-ı Hakikat, Rüşdiye mekteplerinde okutulan derslerin müzakeresini ve hayat, kimya ve doğanın hikmetleri gibi dallarda çocukların anlamasına elverişli bilgileri içerir. İlk sene 24, ikinci sene 12 nüsha çıkartılmış olup her bir nüshası bir kuruştur.

Bir Han-ı Hakikat, Jandarma Dairesi ikinci başkanı Mustafa Şevket Efendi'nin eseridir. Üç cüzden ibaret olup ilk cildinde din, ikincisinde eğitim, üçüncüsünde ahlâk konu edilmiştir. Eğitim ancak güzel ahlâkla var olacağını, güzel ahlâkın da sadece din ile sürekli olacağını anlatan bir kitaptır.

Türkçe Muhtasar Mantık, "Ulum ve Fünun" cetvelindedir.

Nesayihü's-Şeban, Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir. Hikmetli nasihatlerin yer aldığı ahlâk ve adaba dair bir kitaptır. Bazı ayet ve hadisler de bu kitapta mevcuttur. 5 kuruştur.

Fabl dö Lafonten, Avrupalı hikaye yazarlarından meşhur La Fontaine'in eseridir. Fransızca ibareli, gayet ibret verici kıssa ve hikayeleri ve bunlarla alakalı 100 adet resmi içermektedir. Bütün mekteplerde okutulan bir eser olmuştur.

Fransızca Telemak, Türkçe Telemak tercümesinin aslıdır.

Telemak Türkçesi, yönetimde tasarruf ve kalkınma ile ahlâkın düzeltilmesine dair birtakım nasihatler veren; ayrıca aşk ve muhabbetin önemini tayin eden bir eserdir. Bir baskısı, Ahmed Vefik Paşa tarafından, çocukların anlayabileceği şekilde duru bir Türkçe ile yapılmıştır. Diğer bir baskısı da Kamil Paşa tarafından tercüme edilmiş bir edebî hikaye şeklindedir.

Mekteb, edebiyat, ilim, fen vs. konular üzerine en faydalı malumatın yer bulduğu kitaptır. Mehmed Şemseddin Efendi'nin eseridir. 5 nüsha neşredilmiş olup her birinin fiyatı 1 kuruştur.

Validelere Yadigar, Erkan-ı Harbiye binbaşlarından Abdurrahman Bey'in İngilizceden tercüme ettiği eserdir. Çocukların terbiyesi için çokça önemli görüş içermektedir.

Rehber-i İlm-i Hıfz-ı Sıhhat, sağlık kitapları bölümünde yer almaktadır.

Vezaif-i İnas, bir hanımın ömrünü nasıl geçirmesi; çocuklarını ne şekilde terbiye etmesi; aşçılara, hizmetçilere ve zevcine nasıl davranması gerektiğini anlatan kitaptır. Her kadının alması ve okuması gereklidir. Said Efendi'nin eseridir.

Hülasatü'l-Vakayi, tarih kitapları bölümünde tanıtılmaktadır.

Talim-i Kıraat, Muallim Naci'nin eseridir. Okula yeni başlayanların kolaylıkla okumayı sökmesi için yazılmış olan bir eserdir. Aynı zamanda ahlâkı düzeltme amacı da taşımaktadır. İslâmî ve yabancı pek çok ahlâk kitabından da faydalanılmıştır. Ebüzziya Tevfik'in matbaasında en güzel kağıda mükemmel şekilde basılmıştır. Bu kitap, diğer kıraat kitaplarıyla kıyas kabul etmez olup, gerek içeriği gerekse dil ve anlatımı açısından bu alandaki kitapların hepsinden üstündür. Bütün mekteplerde okutulmuş ve genel bir rağbet görmüştür. 100 paradır.

3.23. Güzel Yazı Metinleri

Katalogda “Hüsn-i Hat Risaleleri” başlığıyla verilen bölümde birinin yazarı bilinmeyen beş kitap yer almaktadır. Güzel yazma yöntemleriyle ilgili kitaplar bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır.

Tercüman-ı Hutut-ı Osmanî, Mekteb-i Sultanî’de hüsn-i hat muallimi İzzet Efendi ile kardeşi Tahsin Efendi’nin eseridir. Tashih ve ilave kısımlarla birlikte ikinci kez basılmıştır.

Rehber-i Sıbyan, İzzet Efendi’nin eseridir. Yazı yazmanın yol ve yöntemlerini tarif eden bir eserdir. Yazıların şekillerini nokta ve gölgeler ile işaret eden örnek yazıları içermektedir. Rika hattını öğrenmek için gayet kolaylık sağlayıcı bir eserdir.

Fransızca Hüsn-i Hat: Birkaç çeşit Fransızca yazıyı içeren ve yazı örneklerinin ne şekilde yazılacağını anlatan eserdir. 3 kuruştur.

Sülüs Yazı İçin Meşk Defteri, meşhur hattat İsmail Zühdî Efendi eseridir. Bütün okulların öğrencileri için yazılmış bir güzel yazı defteridir.

Mebde-i Kitabet, güzel kitabetin kolaylıkla öğrenilmesi için yazılmıştır. Bütün kurallar, çocukların anlayabileceği şekilde açıklanmıştır. İçerdiği her bir yazı örneği, bir padişahın saltanat devrinde gerçekleşen en meşhur olayı aktarmaktadır. Halid Bey’in eseridir.

3.24. Gramer Kitapları

“Sarf ve Nahiv ve Kavaide Dair Kitaplar” adını alan bu bölümde Osmanlı Türkçesinin dil bilgisine dair yazılmış kitaplar tanıtılmaktadır. Bölümde, “sarf” denilen yapı bilgisi, “nahiv” denilen söz dizimi ve diğer dil bilgisi kurallarıyla ilgili çok sayıda kitap bulunmaktadır. Sadece Osmanlı Türkçesiyle ilgili değil, Farsça, Arapça ve Fransızca dil bilgisi ile ilgili kitaplar da bölümde tanıtılmaktadır. Toplamda 36 adet olan bu kitapların 13 adedinin yazar-çevirmen bilgisi katalogda yer almamaktadır.

İlaveli Esmâ-yi Türkiye, yeni okuyup yazmaya başlayan çocuklar için kolay şeylerin yazılışlarını gösteren ve başka pek çok şeyin isimlerini cetveller ile veren, mekteplerde de okutulan bir okuma-yazma kitabıdır.

Emsile-i Türkiye, Ramiz Paşa'nın eseridir. "Fail ve meful"ü öğrenip doğru imla ile yazmak ve de Türkçeyi dikkatli ve düzgün kullanmak isteyenler için yazılmıştır.

Emsile-i Cedide, Darüşşafaka muallimlerinden Mihalıçlı Mustafa Efendi'nin eseridir. Arapça kelimelerin çekimlenişini göstermek ve bazı doğru bilinen yanlışları düzeltmek amacıyla yazılmıştır. Darüşşafaka'da ve pek çok başka mektepte okutulan bir kitaptır.

Usul-i Farsî, Farsçanın önemli kural ve özellikleriyle birlikte çeşitli örneklerle bu kuralların uygulamalarını da gösteren bir eserdir. Mekteb-i Sultani'de Farsça muallimi Feyzi Efendi'nin eseridir. 5 kuruştur

Usul-i Kitabet, Siret Efendi'nin eseridir. Türkçe kelimelerin doğru kullanılışlarını vatanın yeni yetişen gençlerine öğretmek amacıyla yazılmış ve Maarif Nezareti tarafından takdim ve tasdik edilerek basılmış bir kitaptır. Otuz iki dersten ibaret olup mekteplerde okutulmaktadır.

Talim-i Suhan, Fars dilinin işe yarar kurallarını anlatan eserin hakkı bilginler tarafından teslim edildiğinden değerini anlatmaya gerek dahi yoktur.

Mülâhhas-ı Sarf-ı Arabî, askerî rüşdiye mektepleri muallimlerinden oluşan bir heyetin düzenlediği; sarf ilminin "ilal ve idgam" gibi konularını ve bazı başka meselelerini açıklığa kavuşturan eserdir. Dördüncü kez, taş tezgâhda basılmış olup mekteplerde okutulmaktadır.

Türkçe Avamil Tuhfesi, nahiv ilmine dair *Avamil* isimli risalenin Türkçe tercümesidir. Pek çok kural ve özellik çocukların anlayacağı şekilde anlatılmıştır.

Tuhfetü's-Samî Tahsilü'l-Mübtedî, Türkçede kullanılan bütün Arapça kelimelerin yazılış ve okunuşlarına dair bir eserdir. Ayrıca Farsça ve Arapça terkiplerin kullanımlarını da açıklamak ve kısa sürede öğretmek amacı taşımaktadır.

Telhis-i Sarf u Nahv-ı Arabî, Arapça kuralları kolayca öğrenmek için yazılmıştır. Ahmed Hamdi Efendi eseridir.

Tekmiletü'l-Bina, Darüşşafaka muallimlerinden Mihaliçli Mustafa Efendi'nin eseridir. Arapça sarfın "bina" dalının tahsilini kolaylaştırmak için yazılmış eserdir.

Talim-i Lisan, Girit müşaviri Halil Bey'in eseridir. Bir dilin kolaylık ve hızla öğrenilmesinin yolunun okumaktan çok yazmaktan geçtiğini savunan ve bu minvalde örneklerle savını destekleyen bir eserdir.

Düstur-ı Suhan, Arapça ve Farsçadaki remizlerin, noktaların, mesellerin ve kinayelerin tamamının ele alındığı bir eserdir.

Rehnüma-yı Muallimin, Selim Sabit Efendi'nin eseridir. Talim ve terbiyenin yöntemleri ve ilgi alanları üzerine yazılmış olup muallimlerin vazifeleri ve sıbyan mekteplerinin yönetimi ve düzen üzerine çeşitli düşünceleri de içerir.

Hülasatü's-Sarf, kırk sene boyunca Osmanlıca öğretmenliği yapmış olan ve bu alanda oldukça şöhret kazanmış olan Hoca Zenetyos Efendi'nin eseri. Bu sarf kitabı, Türk dilinde sıklıkla kullanılan Arapça kelimelerin esas kurallarını ve diğer ayrıntılarını yepyeni bir tarzda açıklamaktadır.

Sarf-ı Osmanî Mebadisi, Türk dilinin kusurlarının giderilmesine dair bir eserdir.

Sarf-ı Türkî, hasılatı Darüşşafaka'ya hibe edilen bu eser, bahsi geçen mektep ve başka mekteplerde de okutulmaktadır. Amacı ise Türkçenin kolay yoldan öğrenilmesini sağlayacak yöntemler sunmaktır.

Sarf-ı Osmanî, rüşdiye mektepleri müdürü Selim Sabit Efendi eseridir. Osmanlıca'yı oluşturan Türkçe, Farsça ve Arapça dillerinin sık kullanılan sözleri ve ifade biçimlerinin kurallarını açıklayan eserdir.

Sarf Cümlesi Arabî, sarfın altı kıtasını içeren, kenarında "ilal" kuralları ve Köse Efendi'nin *Emsile Şerhi* bulunan meşhur sarf cümlesidir.

Nahv-ı Osmanî, Selim Sabit Efendi'nin eseridir. Osmanlı dilinin nahiv kurallarını esaslarıyla birlikte ele alan, kabul gören bir üslup ve yöntemle yazılmış bir eserdir. Muallimler için bir rehber niteliği taşıyan kaynak eserdir.

Gunyetü't-Talib, El-Cevaib muharriri, meşhur Ahmed Farisî Efendi tarafından yazılmıştır. Arap dilinin sarf ve nahivinin sayısız şerhlerinden derlenerek ortaya çıkartılmış bu eser, bahsi geçen dilin bütün kaidelerini, özelliklerini ve inceliklerini ele almaktadır. Mevcudu nadirleşmiştir.

Dürrü'l-Kavaidü'l-Farsî, Farsçanın kaidelerini çeşitli cetvellere ayırarak ve her birinin kullanım yerlerini örneklerle göstererek açıklama yoluna giden kitaptır.

Kavaid-i Farsiyye, yeni bir tarzda, yalnız kuralların isbatını verecek örnekleri içeren ve Farsçayı hocasız bile öğrenmeyi sağlayacak kadar kaynak bir kitaptır.

Kavaid-i Selimiyye, Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir. Farsçanın kurallarını gösterip uygulama amacı taşımaktadır. Yeni öğrencilerin Farsçayı az müddette öğrenmeleri ve ilerletmelerini sağlayacak surettedir.

Gülzar-ı Kavaid-i Farsî, Hafız İbrahim Efendi eseridir. Yeni tarz ile Farsçanın kaidelerini içerir ve anlatımı oldukça açık ve öğrenmeye elverişlidir. Bir tarafının Farsça, diğer tarafının Türkçe ibarelerle şekillenmesi de bunu göstermektedir. Mevcudu nadirdir.

Mahbubu'l-Kulûb, Ali Şir Nevaî'nin eseridir. Osmanlı dilinin özü olan Türk dili üzerine kaleme alınmıştır. Osmanlı dilinde kullanılan Türkçe kelimelerin yazılışları ve kökenlerini, kolayca anlaşılacak örneklerle birlikte anlatan itibarlı bir eserdir.

Sarf u Nahv-ı Fransevî, Kirkor Efendi'nin eseridir. Kirkor Efendi, birçok Fransızca sarf ve nahiv kitabı kaynak alınarak Fransız dilinin kuralları ve özelliklerini, herkesin beğendiği bir tarzda, Türkçe açıklamış ve iki lisan arasındaki bazı benzerlik ve farklılıkları göstermiştir. İki cilt üzerine tertip olunmuştur.

Muhtasar Şapsal Tercümesi, Fransız sarfının sadece esas kurallarını içermekte olup ilk öğrenimdekiler için elverişli bir eserdir ancak Chapsal'ın kısaltılmış bir tercümesi olduğunu da söylemek gerekir. Tercümanı Sarafim Efendi'dir.

Şapsal Tercümesi Sarf adlı eser, Avrupa’da milyonlarca kez basılmış olup Fransız sarf kitaplarının içindeki en itibarlı eserdir. *Basiret* gazetesi mütercimlerinden ve Matbaa-i Amire ruznamecisi Sarafim Efendi tarafından gayet dikkatli ve itinalı şekilde tercüme edilmiştir.

Şapsal Tercümesi Nahv, aynı müellif ve mütercimnin eseri olup Aramyan matbaasında basılmıştır.

Şapsal Tercümesi Tatbikat, Şapsal sarf ve nahivinin tatbikat kısmıdır. Pek çok Avrupalı meşhur yazarın eserlerinden örnekler barındırması açısından ehemmiyetli bir eserdir.

Gevher-i Sencide, Farsçanın esas kurallarını ilk defa öğreneceklerin zihnini gereksiz ayrıntılarla meşgul etmeyecek, çocukların öğrenmesi için yazılmış ve pek çok mektepte okutulan özlü bir eserdir.

Fransızca Lömon Sarf Tercümesi, Fransız dilinin sarf ve nahvi hakkında olup Fransızca ve Türkçe olmak üzere karşılıklı şekilde düzenlenmiştir.

Mıkyasü’l-Lisan fî Kıstasü’l-Beyan, Türk dilinin bütün kurallarını toplamış olup geniş izahlarla bezeli bir sarf ve nahiv kitabıdır. Abdurrahman Efendi eseridir.

Muallim-i Fransızca, hukuk mektebinde Fransız dili muallimi Mehmed Akif Efendi eseridir. Fransız dilinin kurallarını kısaca söyleme yoluyla düzenlenmiş bir eserdir.

Nev-usul Gramer, Hüseyin Hasib Efendi eseridir. Maarif meclisi tarafından kabul edilmiştir ve tatbikat, tahlilat bölümleri ve çeşitli örneklerden ibarettir.

3.25. Çeşitli Diller İçin Konuşma Kitapları

13 kitabın tanıtıldığı bölümün katalogdaki adı “Elsine-i Muhtelif Üzere Mükaleme Kitapları”dır. 6 kitabınsa yazarı veya çevirmeniyle ilgili bilgi verilmemiştir. Yabancı dilleri konuşmak için gereken bilgilerin öğretilmesi amacıyla yazılmış kitaplar bu bölüme dâhil edilmiştir. Bir önceki bölümdeki Chapsal tercümelerine imza atan Sarafim Efendi’nin bu bölümde de bir eseriyle karşılaşmaktadır.

Miftah-ı Lisan-ı Fransevî, Fransızca öğrenmeye yeni başlayan bir Osmanlı için okuma ve telaffuz yollarını gösteren ve çeşitli kurallarla başka bazı bilgileri içeren bir kitaptır. Maarif bakanlığınca takdim edildiği gibi bir şehadetname ile de taltif edilmiş bir risaledir.

Nev-usul Elifba-yı Fransevî, Meşhur Chapsal sarf, nahiv ve tatbikatının mütercimi olan Sarafim Efendi'nin tercümesidir. İçeriğin Fransızcası ve Türkçesi her bir sayfada karşılıklı olarak yazılmıştır ve rüşdiye mekteplerinde okutulmaktadır.

Nev-icad-ı Elifba-yı Fransevî, Osmanlı dilinin konuşma ve okuma kurallarını uygulamak üzere yazılmış Türkçe ve Fransızca bir risaledir.

Elifba-yı Fransız, Fransız dilinin kurallarının gayet kolaylıkla anlaşılacağı bir eserdir.

250 Kelime ile Tekellüm ve Sarf-ı Fransevî, Avrupa'nın en saygın gazeteleri bu eserin şimdiye dek yazılmış bu tür kitapların hepsine üstünlük sağladığını söylemektedir. Bu usulün Olendorf vs. usullerle asla kıyaslanmayacak derecede öğrenmede kolaylıkla sağladığı ülkemizde de kabul edilmiştir. İki cildi 10 kuruştur.

Fransızca Olendorf yahud Mükâleme-i Sıbyan, askeriye idadisi ders nazırı İsmail Efendi'nin eseridir. Bu eser, karşılıklı konuşma yöntemiyle, 86 derse bölünmüştür. Her bir derste üçer dörder alıştırmadan toplamda 256 alıştırmadan ibarettir. Mevcudu nadirleşmiştir.

Tuhfe-i Sabrî an Lisan-ı Bulgarî, Bulgar dilinin en sık kullanılan kelimelerinin, *Tuhfe-i Vehbî* tarzında ölçülü ve elifba sırasıyla, Bulgarca sözlük baz alınarak ve harekeler de kullanılarak yazılmıştır. Hem Bulgarca öğrenmek hem de eğlenceli şeyler okumak isteyenler için elverişli bir eserdir.

Yeni Usul-i Mükâleme, Fransızca'yı kısa süre zarfında layıkıyla öğrenmek ve konuşmak isteyenlere güzel bir rehberdir.

Tuhfe-i Rumî, Rumca'yı kolayca öğrenmek isteyenler için yazılmıştır. Zamanın marifetli kişilerinden birinin tercümesidir.

Vesile-i El sine, Nuri Efendi eseridir. Türkçe, Arapça, Farsça, Yunanca, Fransızca ve Ermenice dilleri üzerine, fakat hepsi Türkçe yazı ile yazılmış ve her biri ayrı ayrı cetvellerde karşılıklı dizilmiş, doğru telaffuz olunmak üzere hareketler eklenmiştir. Ayrıca en gerekli kelimeler ile en meşhur karşılıklı konuşma kalıplarını içermesiyle, ülkemizde en çok konuşulan dillere mümkün merteye aşına olmak isteyenler için faydalı bir kitaptır.

U sul-i Tedris, Almanya'nın Heidelberg Üniversitesi'ndeki dil hocası, meşhur doktor Emil Otto'nun yöntemini açıklayan eserdir. Vizental Efendi tarafından çevrilmiştir. 62 derste Fransızca'yı kolayca öğrenmeyi sağlayacak bir yöntemi anlatır. Osmanlı öğreniminde uygulanması için de Maarif Meclisi tarafından kabul edilmiştir.

Mükâleme-i "Fransızca", Mihail Grigoryadis Efendi'nin eseri. Sıradan ve sık kullanılan karşılıklı konuşma kalıplarını içeren eserdir.

Manzume-i Vehbî, Giritli Vehbî Bey'in eseridir. Rumca'yı genel hatlarıyla anlatan manzum bir risaledir.

3.26. Kozmografya Kitapları

"Ulûm ve Fünundan Kozmografya Kitapları" başlığını alan bu cetvelde, gök bilimin bir alanı olan kozmografya üzerine yazılmış dört kitap yer almaktadır.

Kozmografya yahud Mukaddemat-ı Fenn-i Ahval-i Kainat, tıp öğrencilerinden Rifat, Hüsameddin ve Nikolay Vasil'in eseridir. Kainat düzeninin en gerekli olan kısımlarından ve hayatın en bilinmesi gereken yönlerinden bahsedilir. 6 kuruştur.

Kozmografya yahud İlm-i Ahval-i Sema, Erkan-ı Harbiye ve idadilerde hayat va kozmografya hocalığı yapmış olan Bedreddin Bey'in eseridir. Oldukça rağbet görmüş olan bu kitap, darsaadet ve taşra idadilerinde okutulmak üzere kabul edilmiştir.

Sema yahud Kozmografya, meşhur Faber isimli müellifin eseri; Çetne sefiri Ahmed Cevad Paşa'nın tercümesidir. Sadece mekteplerle sınırlı kalmayıp yeni bir tarzda yazıldığından herkesin okumasında bir fayda bulacağı eserlerdendir.

Mebadi-i İlm-i Hayat yahud Kozmografya, bahriye mektebi muallimlerinden Hüseyin Avni Efendi eseridir. Bazı mekteplerde okutulmak üzere “Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye” tarafından kabul edilmiştir. Hayat konusunda en gerekli bilgileri gayet açık tabirler ve ifadelerle açıklamıştır.

3.27. Hesaba Dair Kitaplar

12 kitaptan ibaret olan bu bölümde, o dönemde “ilm-i hesap” olarak geçen aritmetiğe dair eserler tanıtılmıştır. Beş tanesinin yazarı belli değildir.

Hazinetü'l-Hesab, Maarif Nazırı Mustafa Paşa'nın eseridir. Fransa'da tasnif edilmiş meşhur kitapların içinden toplanılan bilgilerle düzenlenmiş, askerî ve mülkiye idadileri son sınıf öğrencilerine okutulan kitaptır. Ciltli olarak 12 kuruştur.

İlm-i Hesablı Usul Defteri, ilköğrenim seviyesindeki öğrenciler için, yeni bir tarzla düzenlenmiş bir hesap usul defteridir.

Mesail-i Kaftiye-i Hesab, tıbbiye mektebi idadisinden Yüzbaşı Mehmed Emin Efendi'nin eseridir. Harbiye mektebi maarif meclisinden takdir görmüş ve pek çok mektepte okutulmuş bir hesap ilmi kitabıdır.

Rehber-i Muhasibin, küçük büyük eli kalem tutan herkes için bir kılavuz niteliğinde olan bu kitap hesaba dair bütün gerekli bilgileri içermektedir.

Teshilü'l-Hesab, matematik ustası, Washington sefiri Tevfik Paşa'nın eseridir. Hesap ilminin esas konularını mümkün mertebe anlaşılır kılmaya çalışan bir eser olup pek çok mektepte okutulmak üzere tertip edilmiş ve şimdiye dek defalarca basılarak halkın rağbetini kazanmıştır.

Tatbikat-ı Hesab, aritmetiğin uygulama yönünü kolaylaştırma ve bu ilmi hakkıyla öğrenmek için yazılmıştır. Aslı Fransızca olan ve Fransa encümen-i danışı tarafından kabul görmüş olan bu eser, yüksek öğrenimde kullanılma ve her çeşit hesap kitabının eksikliğini tamamlama görevi de görmüştür. Aynı amaçlar ile Türkçeye tercüme edilmiş ve en iyi kâğıda, nefis bir şekilde Ebüzziya Tevfik matbaasında basılmıştır. 7 buçuk kuruştur.

Mütalaa-i Hesab, tıbbiye mektebinin hazırlık okulunda coğrafya ve kozmografya muallimi Mahmud Talat Efendi'nin eseridir. Bahsi geçen mektepte okutulmak üzere yazılmıştır. Hesap ilminin kurallarını ve bütün teferruatlarını; teorik ve pratik yönlerini, öğrencilerin kolaylıkla anlayabileceği çeşitli örnekler eşliğinde açıklamıştır.

Mükemmel Hesab (Eser-i Ziya), her çeşit hesap uygulamalarının sağlamaları ile birlikte verildiği ve mekteplerde okutulan hesap kitabıdır.

Mükemmel İlm-i Hesab, askerî rüşdiyede matematik hocası Kolağası Hasan Tahsin Efendi eseridir. Rüşdiye programına uygun ve yeni ölçülerle her çeşit yeni yöntemi uygulamalarla birlikte gösteren bir eserdir.

Telhis-i Hesab, bu da Hasan Tahsin Efendi eseridir. Rüşdiye mektebinin programına uygun, kolay öğrenime açık bir tarzda yazılmış eserdir.

Mukaddemat-ı Hesab, ilm-i hesabın amal-i hamse ve küsurat gibi konularından bahsedilen, sayısız cetvel ve örneklerle bezeli, çocukların anlayabileceği şekilde, soru-cevap usulüyle yazılmış bir eserdir.

Muhtasar Hesab, Selim Sabit Efendi eseridir. Sıbyan mekteplerinde okunmak üzere düzenlenmiş, çok rağbet bularak defalarca basılmış, kısa bir risaledir.

3.28. Usul Defterleri

Altı kitaptan oluşan bölümün adı “Fünundan Usul Defteri Kitapları” olarak belirtilmektedir. Usul defteri hazırlama yöntemleriyle ilgili olan bu kitapların iki tanesinin yazarı veya çevirmeni katalogda görünmemektedir.

Fen Defteri (Münir Bey'in), gelir ve giderleri kontrol altında tutmak için gereken kurallardan ibarettir. Avrupa'da bu alanda pek çok kitap yazılmış olmasına rağmen memleketimizde ilk defa böyle bir kitap yazılmıştır. Maliye muhasebat muavini Mehmed Münir Bey'in eseridir. Ticaret ve her türlü alım-satım işiyle uğraşanlar için mühim bir eserdir.

Usul Defteri, Büyük Meclis maarif azası Fardis Efendi eseridir. Usul defterinin pratik ve teorik kısımlarını içermektedir. Çeşitli mekteplerde okutulmak üzere Fransızcadan tercüme edilmiştir. Fiyatı 15 kuruş ise de mevcudu pek nadirleşmiştir.

Fenn-i Usul Defteri, harbiye mekteplerinde hendese hocası Binbaşı Ziya Bey'in eseridir. Her türlü ticari eylem ve basit hesaplar için hususî ve muntazam bir usul gösteren defterdir.

Usul Defteri-i Cedid, Ticaret Nezareti ile Dersaadet Ticaret Odası tarafından tetkik edilerek onaylanmış ve ticaretle alakalı bazı yazı müsveddelerini içeren eserdir.

Muhtasar Usul Defteri, açık, anlaşılır, ifadesi güzel ve yeni bir tarz ile yazılmış büyük bir kaynak niteliğinde bir eserdir. Ciltleri 5, kaplısı 7,5 kuruştur.

Mebadi-i Usul Defteri, Mehmed Mecdeddin Efendi eseridir. Defter tutma usulünün basit kayıt ve muzaaf kayıt yönlerinden bahseden eserdir. Rüşdiyede son sınıf öğrencileriyle ilk kez usul dersi alacak yeni öğrencilere mahsustur. 5 kuruştur.

3.29. Kimya Kitapları

Bu bölümde kimya bilimi üzerine yazılmış dört eser bulunmakta iken birinin yazarı-çevirmeni belli değildir. Bölümün adı "Fünundan Kimya Kitapları"dır.

Kimya-yı Tıbbî, tıbbî kimya ve doğanın hikmeti dersleri hocası Kırımlı Aziz Efendi eseridir. Sayısız eski kimya yazarları ve sınıflandırmalarını baz alarak yazılmış, yüksekokullarda okutulan derslerde kullanılmıştır. İnsan hayatı, hıfz-ı sıhhat gibi konularla alakası bulunan bu ilim dalının her sınıf mekteplerde öğretilmesi ve ahalinin her kesimi tarafından bilinmesi memleketimizin bir kat daha ihya olmasını sağlayacaktır.

Zübdetü'l-Kimya, Pelüz Kresi isimli zatın eseri olup fen erbabları tarafından takdir görmüş ve askerî tıp mektebinde ders nazırı Hayreddin Bey tarafından tercüme edilmiştir. Gayet anlaşılır ve ifadece kuvvetli bir tercümesi vardır.

İlm-i Kimya, Darüşşafaka eğitim programına göre altıncı senede işlenmek üzere Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye tarafından derlenmiş kitaptır. Otuz altı dersi ve altmış sekiz şekli içermesiyle gayet kolaylık sağlayıcı bir yöntemle yazıldığı görülmektedir. İnsana okuyup yazmak ne kadar lazımsa bu ilmin tahsili de o kadar lazımdır.

Usul-i Kimya-yı Sinaî, hikmet ve kimya muallimi Hasan Vahid Efendi eseridir. Mekteb-i Sanayî öğrencilerine özel olarak yazılmışsa da meslek erbablarının da faydalanabileceği bir eserdir. Zira bahsi geçen ilim, tabiattaki pek çok maddenin birbirleriyle olan etkileşimlerinin ortaya çıkardığı durumlarla ilgilenen bir alandır.

3.30. Geometri Kitapları

“İlm ü Fünundan Hendese Kitapları” başlıklı bölümde geometri üzerine yazılmış eserler tanıtılmaktadır. 11 kitaptan ibaret olan bölümün içindeki 3 kitabın yazarı belli değildir.

Usul-i Cedid-i Hendese, Nuri Paşa'nın eseridir. Önceki baskılarda bulunmayan önemli bilgilerin eklenmesiyle dördüncü defa basılan mükemmel bir eserdir.

İzahü'l-Hendese, geometrinin pratik ve teorik yönlerini açıklayan bu kitap, içindekileri öğrenenleri her çeşit geometri işini halledebilecek seviyeye getirecektir.

Talim-i Hendese, hayli ilgi görmüş, kısaltılmış bir geometri kitabı olup mevcudu şu an için yoktur.

Muhtasar Hendese, geometri ilminin bütün kurallarını ve özünü, sayısız şekille birlikte içinde barındıran, sade ve anlaşılır tabirlerin kullanıldığı bir eserdir. 5 kuruştur.

Düstürü'l-Mühendisîn, Mustafa Fethi Efendi eseridir. Geometri hesaplarının kurallarını izah eden birtakım düsturları içermektedir.

Hendese-i Hattiyye, Mehmed Rifat Bey'in eseridir. Her çeşit geometri yazısından bahseden bir eser olup çok çeşitli resimleri de içeren bir eserdir. Askerî rüşdiyelerin üçüncü ve Darüşşafaka'nın dördüncü sınıflarında gösterilmektedir.

Münhaniyat-ı Müstamele, Rifat Bey'in eseridir. Askerî idadilerin üçüncü ve Darüşşafaka'nın altıncı sınıfları için kabul edilmiş eserdir. Geometri biliminin bir şubesi olan eğri şekilleri veya yazıları anlatmaktadır.

Takvimü'l-Mühendisin, Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de matematik hocası Osman Nuri Efendi'nin tercümesi olup Fransız yazarlar Lalendi ve Döpi'den tercüme edilmiştir. Logaritma yönteminin doğrusunun ne olduğunu, ona ilişkin cetveller ve örneklerle anlatmaktadır.

Miftahü'l-Hendese, Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi müdürü Kolağası Ahmed Ragıb Efendi eseridir. Askerî rüşdiye programları için başarıyla düzenlenmiştir. Okula yeni başlayan öğrencileri geometri biliminin katmanlarına hazırlamak üzere kaleme alınmış ve bu ilmin kurallarıyla özelliklerinin en başlıcalarına yer vermesiyle ikinci defa basılmaya mazhar olmuştur.

Hendese-i Resmîye ma-Eşkal, Ali Sedad Bey'in tercümesidir. Geometriye dair her çeşit şekil, resim ve yazı, sayısız levha üzerine yerleştirilerek kitap haline getirilmiştir.

Mecmua-ı Fenn-i Mesaha, Osman Nazım Paşa'nın eseridir. Mühendislik ve ölçü biliminde kullanılan aletlerin şekil ve tariflerini içermektedir. Ayrıca düzeltme ve düzleştirme aletlerinin kullanış ve uygulanışı, yüzey düzleştirme ölçümleri, arazi bölümlendirme, cisimlerin ölçümü ve topografya gibi konular hakkında bilgi vermektedir.

3.31. Coğrafya Kitapları

10 kitaplık coğrafya kitapları bölümünün adı katalogda “İlm ü Fünundan Coğrafya Kitapları” olarak seçilmiştir. Atlasların da yer aldığı bu bölümde iki kitabın yazarıyla ilgili bilgi verilmemiştir.

Usul-i Coğrafya-i Kebir, Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir. Coğrafyayı yedi kısma ayırıp tabii coğrafya, matematik, tarih, siyaset, din ve edebiyat konularında kısaca hükümler verilen ve vatan evlatlarına mutlaka katkı sağlayacak derecede bir eserdir.

Muhtasar Coğrafya ma-Atlas, Selim Sabit Efendi eseridir. Haritalı, cetvelli ve her açıdan kolay bir öğrenme yolu açan, yerkürenin doğal konumu ile siyasi şekillenişini aktaran, sıbyan mekteplerine mahsus olarak düzenlenmiş ve şimdeye dek defalarca basılmış bir eserdir.

Muhtasar Coğrafya, Topçu Dairesi üyelerinden kaymakam Süleyman Şevket Bey'in eseridir. Rüşdiye mekteplerinde okutulmak üzere Maarif Bakanlığı tarafından seçilmiş bir eserdir. Yeni kitaplar ve istatistik cetvellerinden faydalanılarak eklenen maddelerle altıncı defa basılmış, çok rağbet gören bir kitaptır. Yanında 10 kısım haritadan oluşan bir atlas da verilmektedir. 3,5 kuruştur.

Medhal-i Tarih ve Fünun-ı Coğrafya, coğrafyaya dair fennî ve tarihî meselelerin ele alındığı eserdir.

Medhal-i Coğrafya, Hüseyin Rıfkı Efendi eseridir. Yazarın hayat bilgisi üzerine kaleme aldığı yazıların, coğrafyaya dahil olanlarıdır ve o konuda bilinmesi en gerekli meseleleri konu almaktadır.

İcmal-i Coğrafya, askerî rüşdiyelerde coğrafya hocası olan Hüseyin Hasib Efendi eseridir. *Mecami-i Fünun* adlı eserin "Malumat-ı Mülkiye" kısmında yer alan bu coğrafya bölümü, Fransa'nın ikinci derece mekteplerinde okutulan *Presi dö Jeografi* adlı eser esas alınarak yazılmıştır. Haritaların yer aldığı atlas ise, Girit, Peterman ve Möstös isimli şahısların eserlerindeki örneklerden yola çıkarak son halleri verilmiştir.

Zübdetü'l-Coğrafya, Matematik muallimlerinden Hafız Abdüllatif Efendi'nin eseridir. Memleketimizin çeşitli cetvellere dayanan görüşler ile tarif edildiği bir eserdir.

İlaveli Mülahas Coğrafya, rüşdiye mekteplerinde okutulan eserin hasılatı Darüşşafaka'ya aittir.

Malumatü'l-Kafiye fi-Ahval-i Memalik-i Osmanî, Cevad Paşa eseridir. Coğrafyanın yolu, yöntemi ve yenilikleri ile insan ırkının eylemleri ve dillerine dair kısa kısa malumatların yer aldığı kitaptır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin gerçek nüfusu, kara ve deniz kuvvetleri, mali gücü ve su kemerlerinin; İstanbul ve Edirne vilayetlerinin nehir, dağ, maden ve orman varlığının; şehir, kasaba ve beldelerinin; mülkî ve idari

önemlerinin; gelir kaynakları, sanayi, ticaret payının; genel ve özel tarihî konularının ve son olarak İstanbul'un kuşaltılmasının anlatıldığı, mükemmel de bir istatistik cetveline sahip eserdir.

Atlas-ı Muhtasar Coğrafya, Süleyman Şevket Bey eseridir. Yazarın rüşdiyelerde okutulan muhtasar coğrafya eserinin atlasıdır. Coğrafya ve matematiğe dair şekiller ile yerküre ve beş kıta hakkında bilgiler verir. Ayrıca Avrupa Osmanlısı ile Asya Osmanlısı'nın vilayetlerinin nasıl taksim edildiği gibi konulara da değinir. 9 kuruştur.

3.32. Cebir Kitapları

Üç kitabın yer aldığı bu kısacık bölümde cebir ilmine dair eserler tanıtılmaktadır. Bölümün adı “İlm-i Riyaziyeden Cebir Kitapları” konulmuştur.

İlm-i Cebir Eser-i Ragıb, Beşiktaş askerî rüşdiyesi müdürü Kolağası Ragıb Bey eseridir. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye tarafından Darüşşafaka'da okutulması için kabul edilmiştir. Bazı düzeltme ve eklemelerle ikinci kez basılmıştır.

İlm-i Cebir Eser-i Said, Said Bey'in eseridir. Kısa olmasına rağmen güzel bir yöntemle cebir kuralları anlatılmıştır.

Cebir-i Müderris, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de cebir ve hendese muallimliği yapan İbrahim Efendi'nin eseridir. Riyaziye ilimlerinin temeli olan cebir ilminin bütün usul ve kurallarını ve iki yüzden fazla cebir problemini izahlarıyla birlikte veren eserdir. Üç cildi bir kitapta toplanmıştır ve yüksek okullarda okutulmaktadır.

3.33. Yine Okul ve Edebiyat Kitapları

Arakel Efendi'nin okul kitapları ve edebiyat kitapları için ayrıca tekrar açmak zorunda hissettiği bu bölüm, “Yine Mekteb ve Edebiyat Kitapları” adını almıştır. 15 kitaplık bölümde edebiyat, felsefe, mantık, belâgat gibi konularda yazılmış kitaplar yer alırken iki kitabın yazarı veya tercümanı ile ilgili bilgi verilmemiştir.

Darü'l-Kavaid, Farsça kuralları içeren bir kitap olup verilen örneklerin hikmetli öğütler olması açısından önemli bulunmuştur.

Türkçe Muhtasar Mantık, Ahmed Hamdi Efendi eseridir. Okuyanların kolaylıkla anlayabileceği, mantık ilmi hakkında ihtiyacı bulunanlar için özet niteliğinde bilgiler içeren bir kitaptır.

Teshilü'l-Efkâr, mantığın teorik ve pratik kısımlarını, soru-cevap yöntemiyle ele alan bir kitaptır. Zeyl kısmında kelimelerin Türkçe anlamları yer alır ve mantık ilminin taksim cetvelleri de kitabın içindedir.

Zübdetü'l-Fünun, Hacı Emin Efendi eseridir. Sarf ve nahiv ilminden örnekler, mantık ilminden tasvirler, beyan ilminden mecazlar vs. ürünlerle bezeli bir eserdir.

Miftahü'l-Büleğa, Mesnevî şarihi “Şerifü’ş-Şeyh” İsmail Ankaravî’nin *Hace-i Cihan Münazarü'l-İnşa* adlı eserinden yola çıkılarak fenn-i bedii ve Türk dilinin beyanı üzerine yazılmış önemli bir eserdir.

Tafsil, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane’de Osmanlı belâgati muallimi Hacı İbrahim Efendi eseridir. Şeyh İbnü'l-Hâcib’in, Arapçanın kelime çekimi konusunda meşhur olmuş “Şafiye” ve “Kafîye” adlı iki mukaddimesi ve bunların şerhleri, Cevdet Paşa’nın şafiye üzerine yazdığı izahlarla birlikte derlenerek düzenlenmiş bir kitaptır. Mevcudu nadirleşmiştir.

Belagat-i Osmanî, Cevdet Paşa’nın eseridir. Mekteb-i Hukuk-ı Şahane’de görülen belagat derslerinin özeti niteliğinde bir eser olup Arapçadaki maanî ve beyan ilimlerini konu edinen etmektedir. Bu alandaki eserlerin tümüne üstünlük sağlamış sayılmaktadır.

Rehber-i Muvakkitin, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de cebir ve hendese muallimi İbrahim Efendi’nin eseridir. Güneşin yüksekliğini hesaplayarak vakitleri ve yerkürenin yönlerini bilmek; gölge vasıtasıyla yönleri ve kıbleyi bulmak; her yön ve yanın doğrultularını belirlemek için gereken yöntem ve yolları güzelce açıklayan eserdir.

Muhaverat-ı Hikemiye, Münif Paşa’nın eseridir. Avrupa’nın meşhur filozoflarından Voltaire, Fenelon ve Fontenel’in eserlerinden derlenerek oluşturulmuştur. Felsefi meseleleri ve nükteleri içeren eserde, Yunan düşünürlerden Demokrit’in, halktan

insanların hal ve gidişatını, akıl ve düşünceden uzaklaşmış görerek daima güler vaziyette olmasını; Heraklit'in ise halkın bu haline kederle baktığından daima ağlamaklı olmasını ve ikisi arasında bu konu üzerine geçen bir felsefi sohbetten bahsedilir.

Hikmet-i Tabiiye Dariüşşafaka'nın, Osmanlı Tıbbiye Cemiyeti üyesi Doktor Hafız Mehmed Bey'in eseridir. Darüşşafaka ve çeşitli yüksek okullarda okutulmakta olan bir eserdir. Her konuya uygun resimler ve şekiller içinde yer alır. En iyi kağıda nefis bir şekilde basılacaktır.

Makaleta'l-Urefa fi-Mesailü'l-Hukema, haritalı ve küreli bir coğrafya usulü olup bazı düşünsel meseleleri, tabiat bahislerini, din ve inanış hakkında dahi birtakım soru-cevapları içeren kitaptır. Bu da Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir.

Esile-i Hikemiye, İshak Efendi'nin eseridir. Yazarın maarif alimleri ve hakimleri ile yaptığı sohbetler ve İslâm inanışı hakkındaki düşüncelerini yansıtan makaleleri içermektedir.

Miftahü'l-Hikem: Mustafa Hami Paşa'nın eseridir. İki bini aşkın hikmetli soru ile cevaplarını içermektedir.

Hikmet-i Tabiiye, Doktor Antranik Bey'in eseri olup Fransız meşhur müellif Gano'nun eserinden ve başka bazı meşhur eserlerden yararlanılarak toplanmış ve düzenlenilmiş bilgilerden oluşur.

Sıhhat ve Maraz, Fuzuli'nin Farsça ibareli eseri olup ediplerden bir kişi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. İçinde latif bir hikaye yer almaktadır ve bunun sonucu olarak bir insanın ruh sağlığının aşık olması halinde bir marazı olacağını tasvir etmektedir.

3.34. Ziraatle İlgili Kitaplar

14 kitabın dördünün yazarı veya çevirmenin belirtilmediği bu bölümün katalogdaki adı, "Ziraat ve Ona Taalluku Olan Kitaplar" konulmuştur. Tarım ve besicilikle ilgili öğretici eserler ve birtakım ekonomi kitapları bu bölümde değerlendirilmiştir.

Ziraat Gazetesi, Salim Bey'in gayret ve çabalarıyla üç seneden beri çıkartılmakta olan gazetedir. Şimdiye dek –o zamana dek– 58 nüsha çıkartılmıştır ve on beş günde bir yayımlanmaktadır. Bu gazetede ziraatle ilgili konular yer almaktadır. Bu konuların içinde; mukayeseli ziraat, hayvanat, ağaç işleri, afyon tarımı, çekirdekten yabani fidanlar yetiştirilmesi, yağ ve peynir yapımı, yenice tütün gibi tütün yetiştirilmesi, süt, koyun, çekirge, kelebek, yağ, yumurtanın bozulması, kelebek hastalığı, salgın hastalık, üzüm, uyuz, iyi yağın belirtileri, hayvanları etkileyen karın şişkinliği, yağı koruma yöntemi, dalak hastalığı, üzüm cebresi, merinos koyunu, beygir uyuzu, keçiler, tavuk beslemek, çekirge eğitimi ve tarifnamesi, inek beslemek, mısır keçileri, tavuk, filoksera, gübre, çeşit peyniri, betreye, toprak, kum dökmeye uygun toprak, killi toprak, yumurtanın taze olduğunu bilmek, pancar, tavuk hastalıkları, dil hastalığı, tüy dökme, solucan hastalığı, Rusya'da bağlara musallat olan bir hastalık, hayvan sirkesi, genelde kullanılan ağaç yetiştirme yöntemleri, zirai uygulamalar, hayvan beslemek, cebreden çıkarılan birtakım şeyler, ağaç budamak, pirinç tarımı, ekin ekmenin zamanı, bir çiftçinin seyahati, at, hint tavuğu yetiştirilmesi, hayvan hastalıkları için bazı önlemler, tarla farelerinin itlafı, keçi uyuzu, yabancı ülkelere bizim ülkemize hayvan miktarı, Frenklinin tarımsal tavsiyeleri, tütün tarımı, ziraat aletleri, çift hayvanları, kolza yani yaban lahanası tarımı, saman çöplerinden saman çıkarılmasının yolları, bitkilere dadadan hastalıkların sebebi, tahılların korunması, uyuz hastalığı hakkında yeni bir tecrübe, manda beslemek, çavdar tarımı, iyi taylar yetiştirmek, koyunlarda görülen bir çeşit hastalık, çiçeklerin oda içindeki zararları, düve beslemek, koruk suyu, pullukların faydalarıdır. Her bir nüshası 2 kuruştur.

Rehnuma-yı Ziraat, sanatların en başı ve servetin en birinci kaynağı olan ziraatın ülkemizde ilerlemesine hizmet eden büyüklerden olup senelerce teorik ve pratik tarım konusunda araştırmalar yapmış ve *Ziraat* gazetesinin imtiyaz sahibi ve yazarlarından olan Salim Bey'in eseridir. Avrupa'dan peş peşe gelen ziraat kitaplarının okunması ve içlerindeki ahalimizin bilmesi gereken bilgilerin toparlanmasıyla oluşturulmuştur. Köylü veya şehirli, genç veya yaşlı herkesin anlayabileceği surette tercüme edilmiş ve ziraatla alakalı pek çok bilgiyi içeren önemli bir eserdir. 100 paradır.

Fenn-i Felahat yahud Kimya-yı Ziraat, Darülfünun müdürü Hasan Tahsin Efendi ile Ziraat Odası baş katibi Mahmud Nedim Efendi eseridir. Her çeşit toprağı tanımak ve

cinsine göre tohum ekmek, çorak ve mahsûlsüz toprağı gerekli vasıtalarla ıslah ederek mahsûl verir hale getirmek gibi şeyleri sade ve güzel bir biçimde anlatan eserdir.

Rehnüma-yı Garrasin, ağaç dikme, işleme, budama, çoğaltma ve güzel tımar etmenin yollarının anlatıldığı eserdir.

Tavuk Beslemek, tavuk, hindi, kaz ve ördek gibi hayvanların kârının çok olduğunu ve onları layıkıyla yetiştirmek için tavuk kümeslerini sağlıklı şekilde yapmak gerektiğini ve bunlara ilişkin konuları anlatan kitaptır. Manas Efendi eseri olup 5 kuruştur.

Amelî Bağcivanlık, Hakkı Paşa'nın tercümesidir. Bitki çeşitleri ile her çeşit ekilmiş şeylerin tarımı ve tımar yollarından ve mahsûllerin korunmasının yollarından bahseden bir bahçivanlık uygulama kitabıdır.

Kütüphane-i Ziraî, hayvan beslemenin yolları ve kuralları ile hayvanların idare ve tımar yollarının anlatıldığı kitaptır.

Çiçekçinin Çiçeğı, Hakkı Paşa'nın eseridir. Bitki ve çiçek türlerinin yerine ve mevsimine göre yetiştirilmesi ve bakımı ile kış mevsiminde bile ürün veren bazı yaz bitkilerinin yetiştirilme yollarının anlatıldığı kitaptır. 5 kuruştur.

Keçi Beslemek, Keçi besleme, çoğaltma, sütünü daha çok alma, keçiden yağ ve başka şeyler elde etmenin yol ve yöntemlerinin anlatıldığı kitapçıktır.

Mebadi-i İlm-i Servet-i Milel, Divan-ı Muhasebat üyelerinden, Mülkiye Mektebi'nde servet ilmi muallimi Sakızlı Ohannes Efendi'nin eseridir. Servetin elde edilmesi ve çoğaltılması için gereken vasıtalar ile yönetilmesi ve muhafaza edilmesinin yollarını açıklayan eserdir. Okunmasının ülkemiz için ne kadar gerekli olduğunu anlatmak gereksizdir. Ciltleri 20, ciltli 25 kuruştur.

Ekonomi Politik yahud *Fenn-i İdare*, Midhat Bey'in eseridir. Ekonomi politiğın usullerini ve yollarını açık seçik bir şekilde anlatıldığı bir eser olup benzerlerinden daha mühim bir konumda bulunmaktadır.

Tedbir-i Servet, Avrupa’da ve özellikle Almanya mekteplerinde okutulmakta olan *Ekonomi Politik* adlı eserin tercümesi olup bunda da servetin çoğaltılması, yönetilmesi ve korunması gibi meselelerden bahsedilmektedir.

Teşrik ve Taksim-i Mesai, bu kitap da ekonomi politik ilmine ilişkin bir eser olup iki cilt üzerine düzenlenmiş, diğer cildinin adı da *Sevda-yı Sa’y ve Amel* konulmuştur. Her iki ciltte de servetin oluşumu ve çoğalma sebeplerinin çalışma ve emekle olduğunun güzelce tarif edildiğini ve açıklandığı eserdir.

İlm-i Usul-i Maliye, Şura-yı Devlet mülazımlığında bulunmuş olan Hüseyin Kazım Bey’in eseridir. Osmanlı Devleti’nin malî durumuyla alakalı bazı görüşlerin dile getirildiği eserdir. Maliye ile bağı olanların okuması gereken bir eserdir.

Ekonomi Politik, Ahmed Hamdi Efendi’nin eseridir. Bu bilim dalına özgü kitapların bir özeti niteliğinde olup mekteplerde ve dışardan tahsilde öğrenime elverişli bir eserdir.

3.35. Çeşitli Kitaplar

1301 tarihli katalogdaki son kısım, “Kütüb-i Muhtelif” başlığı altında yer alan çeşitli kitaplar bölümüdür. Arakel Efendi’nin herhangi bir kategoriye sokamadığı kitapları bu bölümde topladığı görülmektedir.

50 kitaptan oluşan bu son bölümdeki kitapların arasında masonların sırlarından hokkabazlığın inceliklerine, nota kitaplardan atasözleri kitabı *Durub-ı Emsal-i Osmaniyye*’nin Ahmed Midhat Efendi tarafından hikâyelerle süslenmiş versiyonuna, fal kitaplarından rüya tabirleri kitaplarına kadar çok çeşitli ve ilginç konularda yazılmış eserler yer almaktadır.

Esrar-ı Farmason, Mehmed Emin Bey eseridir. Mason Cemaati’nin ne zaman ve hangi maksatla kurulduğunu; şimdiye dek ne etkileri olduğunu ve nasıl yapılandığını açıklığa kavuşturan eserdir.

Esbab-ı Yesar, Amerika’nın meşhur düşünürlerinden Franklin isimli zatın kısa kısa görüşlerini içeren eserdir. Kısa ömürlerini, tembellik, uyuşukluk ve beyhude işlerle

geçiren ve servetlerini boşa harcayan adamların sonunu ve hayatlarını güzel idare edip tasarruf yapanların az çok servet ve rahatlığa sahip olacaklarını hikaye eden bir eserdir.

Esatir, mitoloji diye adlandırılan eski bir ilimin adıdır. Kitapta, şanlı peygamberlerin vücutlarıyla şerefendirilmeyen bazı kadim kavimlerin, bazı eşyayı veya hayal mahsûlü şeyleri haşa Allah diye görüp ibadet etmesini ve putperestliği anlatan kitaptır.

Terbiyetü'l-Ezhan, Rüşdiye muallimlerinden Osman Hayri Efendi eseridir. Ahlâk düzeltme, ziraat, anlaşma ve bağış gibi konulara dair eserdir.

Ceb Kütüphanesi, İslâm Medeniyeti, mitoloji, kadınlar, gök ve yer, edebî numuneler, insan, masallar, keşifler ve dört mevsimin oluşumu gibi konuların incelendiği kitapçıklar serisidir. Her birinin fiyatı 4 kuruştur.

Hüsn-i Dil, Sultan Selim Han zamanında yaşamış olan Ahi Çelebi'nin eseridir. İnsan vücudunu bir saltanata benzeterek her bir görünür organı ile görünmez vasıflarını güzelce tarif etmiştir.

Hokkabaz Kitabı, salonlarda ailecek eğlenmek için tavla zarları ve oyun kâğıtları; kimya ve fizik üzerine edinilmiş bazı tecrübelerle yapılabilecek türlü hünerleri ve marifetleri anlatan eğlenceli bir eserdir. Fevkalade beğenilmiş ve katkıları görülmüştür.

Mecmua-ı Müfide, çeşitli Fransızca kitaplardan seçilmiş konulardan tercüme edilmiş; fizik, kimya, matematik, sanayi ve hokkabazlıkla alakalı hayli eğlenceli hünerleri içeren kitaptır. Şenlik ve eğlence ehlinin nezdinde oldukça itibar kazanmıştır.

Ticaret-i Hikemiyye ve Kimyeviyye, *Mecmua-ı Müfide* adlı eserin tercümanı olan Ahmed Hamdi Efendi'nin eseridir. Bu da çeşitli Fransızca kitaplardan tercüme edilerek derlenmiş; yüz kadar maddede fizik ve kimya konusunda bilgiler vererek sanayi alanında hevesi olanlar için okunması gereken bir kitap olmuştur.

Hayru't-Taam, her türlü nefis yemeğin pişirme ve hazırlanma yollarını tarif eden ve yemek yeme hususunda bilinmesi gereken bazı önemli adap kurallarını anlatan kitaptır.

Duvardaki Gölge, Amerika ve Avrupa’da defalarca baskısı yapılmış, zevkli ve şevk verici bir eser olup içindeki on beş kıta şeklin her biri el ve parmakların duvarlarda yaratıkları gölgeleri göstermektedir. 100 paradır.

Tedmir Harabeleri, Bir Fransız yazarın zamanla harabe hâline dönüşen yerlere münacat ile hitap etmesi ve insanın çevresini başkalaştırma durumu üzerine bazı makalelerin yer aldığı kitaptır.

Rehber-i Mekayis, son resmî karara uygun olarak eski ve yeni ölçülerin birbirlerine gelen karşılıklarıyla fiyatça farklılıkları ve bu konu üzerine bazı görüşleri içeren risaledir.

Rehnüma-yı Sayyad, avlanma ve avın özel tarifleri ile kuşların kendine özgü doğalarından bahsedilen eserdir. Av, tarih ve doğa konusunda Fransızcadaki çeşitli kitaplar incelenerek meydana getirilmiş bir kitaptır. Av meraklıları için bir rehber niteliğindedir.

İlm-i Ahval-i Ruh, bütün ilim ve fennin özünde ruhun olduğu, “Vacibü’l-Vücut”un ruh vasıtasıyla bilindiği, maddi ve manevi bütün kainatın insan ruhu ile bağlantısı olduğuna değinilen ve ruhun varlığı ile devamlılığının aklî deliller ve naklî şahitler ile isbat edildiği kitaptır.

Salname-i Kamerî, Ebüzziya Tevfik’in sayesinde ortaya çıkmış olan 1297 senesinin salnamesidir. Sadece o sene için geçerli bir eser olmayıp her sene hükmü geçerli olacak, tarih ve hayat üzerine bir yıllıktır.

Salname, özel bir tarih hükmünde olduğundan, Avrupa’daki siyaset ustaları salnameleri her sene kütüphanelerde muhafaza eder. Bunlardan epeyce tarihî bilgiye sahip olunacağından bizde de ilgi duyanlar için, *Salname-i Devlet-i Aliyye* önemi tartışılmaz bir eserdir.

Salname-i Hadika, 1290 senesine ait salnamedir. O sene içinde, *Hadika*’da yazılan bazı mühim makalelerle bazı görüş ve fikirleri içeren özel tarih eseridir. 5 kuruştur.

Neva-yı Şevk yahud Sada-yı Aşk adlı şarkı sözleri kitabında 480 kıta, yeni tarzda beste ve şarkıyı içermekte olup zamanın musikişinaslarından ve padişah müezzinlerinden

Rifat ve padişahlık şarkıcılarından Hacı Arif Bey'in ve başka bazı meşhur zevatın bestelenmiş eserler yer alır. 4 cüzden ibarettir. 17 buçuk kuruştur.

Şarkı Mecmuası, Haşim Bey'in çıkardığı mecmuadır. Meşhur şarkıcılar ve sazcular tarafından düzenlenmiş, nadir ve nadide şiirleri, şarkıları, manileri ve beyitleri içermektedir. Mevcudu azdır.

Nuri Bey'in Mükemmel Şarkı Mecmuası, meşhur musikişinaslardan Nuri Bey'in derleyip topladığı mecmuadır. Pek çok rağbet görmüş, eski ve yeni şarkılardan müteşekkil beş cüzlük mecmuadır.

Arif Bey'in Şarkı Mecmuası, her çeşit şarkı, gazel, kıta ve beytin toplandığı ve en meşhur şarkıcıların tarif ettiği makamları içeren bir mecmuadır.

Faikü'l-Eser, meşhur musikişinaslardan Faik Bey'in eseridir. En seçkin şarkılardan müteşekkil ve üç cilt üzerine tertip edilmiş ve yüz altmış kadar şarkı barındıran eserdir.

Su Risalesi, her çeşit suyun genel ve özel durumlarını, sağlık açısından bilinmesi gereken taraflarını, İstanbul suları ve Bursa kaplıcalarını anlatan eserdir. Altmış resim barındırmaktadır ve 10 kuruştur.

Aile, kadın ve çocukların ıslahı ile ev işlerine dair birtakım faydalı malumatı içeren güzel bir eserdir. Çıkmış olan 3 nüshası 7,5 kuruştur.

Durub-ı Emsal-i Osmaniyye, Ahmed Midhat Efendi eseridir. Şinasi'nin derlemiş olduğu atasözlerinden ibaret olan "Hikmet-i Avam" unvanlı *Durub-ı Emsal-i Osmaniyye*, Ahmed Midhat Efendi'yi bir büyük eser hazırlamaya teşvik etmiştir. O da her bir emsal hakkında kısa birer hikaye ve anlamlarına dair tasvirler yaparak, şimdilik –o ana dek– 224 sayfalık, yirmi kadar esprili hikayeyi barındıran bir eser vücuda getirmiştir. 17 buçuk kuruştur.

Acaibü'l-Mahlûkat, Azmi Paşa'nın oğlu Faik Paşa'nın Fransızcadan tercüme ettiği resimli bir eserdir.

Sevda-yı Sa'y ve Amel, çalışıp gayret etme hususunda insanları şevke getirme maksadıyla yazılmış ekonomi politik kitabı olup İslâm hükümlerinin de bu konuda ne dediğini de aktarmaktadır.

Müslümanların Tababete Ettikleri Hizmet, İslâm ehlinin tıp ilmini ettiği hizmet ve bu konuda Avrupalı araştırmacıların yorumlarını içeren, ayrıca şu anki eğitim sistemimiz hakkında da bilgi veren eserdir. 7 buçuk kuruştur

Tabirname, rüya tabirleri ile İbrahim Hakkı Efendi'nin *Kıyafetname* ve *İhtilamname* adlı eserleri, *Cemal-i Nisvan* tefsiri ve haşiyesinde *Tuhfetü'l-Müluk* tabirnamesi barındırması bakımından, bu amaçla yazılmış eserler arasında daha üstlerde bir yere sahiptir.

Yıldızname, yıldız burçlarını bilmek ve onların yardımı aracılığıyla talih kazanmak; niyete bakmak, ebced hesabı ile bazı bilinmeyen şeyleri keşfetmek ve hastayı okumak üflemek gibi bazı şeylerin derlendiği kitaptır.

Konsolid Risalesi, Abidin Paşa'nın eseridir. Abidin Paşa'nın Galata borsa komiserliği sırasında gördüğü konsolid hava oyunlarıyla borsa işlemlerini, Osmanlı Devleti'nin hisseleri ve borçlanmalarını açıkladığı ve Rumeli hisse senetleri hakkında birtakım görüşler ileri sürdüğü eserdir. 5 kuruştur.

Kanun-ı Aşk, Vassaf Bey'in Fransızcadan tercüme etmiş olduğu eserde, Avrupa ve özellikle Fransa'da kadınlarla arkadaşlık ve aşk ilişkilerinin ne şekilde geliştiği ve sevda meseleleri konusunda uyulması gereken kuralların ne olduğuna dair bir eserdir.

Keşf-i Rüya, eğlenceli ve merak uyandırıcı bir eserdir.

Kütüphane-i Meşahir, eskiden yaşamış meşhur kişilerin biyografileri ile yaşadıkları zamanın bazı ilginç olaylarının anlatıldığı eserdir.

Güldeste-i Riyaz-ı İrfan, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa'nın bazı tarihî olaylarıyla orada toprağa defnedilmiş olan sultanlar ve şehzadelerin defin işlemleri ve hayat hikâyelerini barındıran eserdir.

Leke Risalesi, Bal mumu, yağ mumu, çam sakızı, zift, divit, üzüm ve şarap lekeleriyle tütün ve tencere karası, kan, yağlı boya vs.'den bulaşan her türlü lekenin çıkarılmasını anlatır. Ayrıca diş tozu ve sirke işlemleriyle temizleme ve çelik yaldızlamanın yolları da anlatılır.

Letaifü'l-Gaz, iki yüz elliyi aşkın komik bilmeceyi içeren eğlenceli bir eserdir.

Muhavere-i Rind ü Zahid, Fuzulî'nin eseri. Sultan 3. Selim devrinden Salim Efendi'nin tercümesidir. Birtakım babacan nasihatler ve birtakım sofuca latifelerden ibarettir. Anlatımı ve dili zamanın Türkçe edebiyatının ne seviyede olduğunu göstermektedir. 5 kuruştur.

Müntehab-ı Evliya Çelebi, İstanbul'un eski mimarîsinin, denizinin durumunun, kalelelerinin inşa edilmiş sebeplerinin ve sayısının, on bir defa kuşatılmasıyla fethinin, devlet büyükleri ve vezirlerin yaptırdığı camilerin, Aya Sofya Camii'nin inşası, mimarı ve şeklinin anlatıldığı kitaptır. Ayrıca İstanbul dışında bulunan dokuz boğaz ile onları kapsayan şehir ve kasabaların tarihçesi ve coğrafi konumları hakkında da bilgi verilmiştir. Son olarak Evliya Çelebi'nin hayat hikâyesini barındırması hasebiyle tarih kitapları arasında farklı bir yere sahiptir. 5 kuruştur.

Makalat-ı Urefa fi-Mesailü'l-Hükema, çeşitli haritalar ve daireleri, coğrafya metotlarıyla göksel haritaları içeren; ayrıca felsefe ve fizik dallarının din konusunda ortaya attıkları bazı soruları cevaplarıyla aktaran kitaptır. Dinî meseleleri aklî ve naklî deliller ile isbat etme girişimi de olmuştur. Ahmed Hamdi Efendi'nin eseri olup fiyatı 4 kuruştur

Hezar-ı Esrar, meşhur tıpcılardan Hacı Mustafa Behçet Efendi eseridir. Bazı eşyada var olan garip özellikler ve acayip hususlarla alakalı tesadüf ve tecrübelerini açıkladığı maddelerin her birinde bir sır olduğu gözükmektedir. Mevcudu azdır.

Alafranga Usul-i Nota, Fransızcadan tercüme olup nota perdelerinin şekilleriyle resimlerini içermektedir. Mevcudu nadirdir.

İlaveli Telgraf Risalesi, telgraf aletiyle elektrik hakkında faydalı bilgileri içeren ve her bir aletin resimlerinin yer aldığı eserdir.

Fenn-i Mimarî, Mekteb-i Harbiye inşaat hocası Mehmed Rifat Efendi eseridir. Matematiğin alt dallarından yükseklik farkı hesabına dair cetvel ve örnekler ile bunlarla bağlantılı bilgileri içermektedir.

Rumeli Haritası, son zamanlarda resmedilmiş bu mükemmel Rumeli Haritası; Sırp, Karadağ, Bosna ve Hersek, Bulgaristan, Prizren ve İşkodra gibi yerleri içermektedir.

Mısır Haritası, Mısır ve çevresinde bulunan meşhur beldeler ile Süveyş Kanalı'nın, fizikî ve siyasi cetvelleri ile bereketli Nil ve Svahili vs. gibi önemli mevkileri içeren ve mükemmel biçimde resmedilmiş bir haritadır.

Miftahü'l-Fünun, Muhasebe Divanı başkanı Ohannes Efendi'nin eseridir. Mantık ilminin özelliklerinin anlatıldığı eserdir. Halkın rağbetine mazhar olmuştur.

Şerh-i Kaside-i Bürde Tercümesi Mücmeli, İmam Busayrî'nin her sözü bir hakikî aşk sohbetini içeren mübarek *Kaside-i Bürde* eserinin kısa bir şerhidir. İstinaf baş katibi Osman Tevfik Bey'in tercümesi ile herkesin anlayabileceği bir eser hâline getirilmiştir. Kâğıdı gayet güzeldir. Fiyatı 15 kuruştur.

Ev Kadını, Ayşe Fahriye Hanım'ın eseridir. Bir haneyi yönetmek için gereken tedbirleri tarif etmekte olmasıyla yalnız kadınlar için değil erkekler için de lüzumu olan bir kitaptır. Kitapta yazanları uygulayan eşler, pek nefis yemekler yapacaklarında lokanta ve fırınlaraya gitmeye gerek duymayacak ve tasarruf edeceklerdir. Ciltlisi 20, ciltlisi 25 kuruştur.

4. BÖLÜM: KATALOGLARDA TANITILAN ÖNEMLİ EDEBİYATÇILAR

Bu bölümde *Esami-i Kütüb*'lerdeki önemli edebiyat eserlerinin tanıtımlarına yer verilmektedir. Bununla, hem dönemin edebiyat algısı hakkında bir fikir edinilmeye hem de Arakel'in tanıtım metodu çözümlenmeye çalışılacaktır.

Kataloglarda, yazıldığı dönem itibariyle Tanzimat'ın birinci ve ikinci döneminde eserler vermiş edebiyatçıların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunların yanında, edebiyatçı yönüyle ön plâna çıkmayıp özellikle popüler anlamda edebiyat eserleri veren yazarlara da değinilmiştir.

Bu bölümde dikkat çekilmesi gereken kısım, Arakel'in kitap tanıtımı amacıyla yazdığı metinlerde, çok ciddi olmamakla birlikte bir eleştirmen tavrının olduğudur. Eserlere ve yazarlara dönük olumlu veya olumsuz yorumlar yapan Arakel'in bu metinleri öncelikle ticarî amaçla hazırladığı düşünülürsü yaptığı olumsuz yorumların çok çok az olduğu tahmin edilebilir bir değerlendirme olacaktır. Arakel genellikle yazarları “edebiyatımızın büyük isimlerinden”, “en meşhur yazarlarımızdan”, “saadetli”, “utufetli,” “izzetli” gibi sıfatlar överken, eserleri de “ibret verici”, “şevk verici”, “ilgi çekici”, “acayip”, “eğlenceli” gibi sıfatlarla değerlendirmektedir.

Kitapçı Arakel'in; Abdülhak Hamid, Ahmed Midhat Efendi, Ahmed Rasim, Ahmed Vefik Paşa, Beşir Fuad, Cevdet Paşa, Çaylak Tevfik, Ebüzziya Tevfik, Fatma Aliye, Halid Ziya, İsmail Safa, Lastik Said, Manastırlı Mehmed Rifat, Muallim Naci, Münif Paşa, Namık Kemal, Rezaizade Mahmud Ekrem, Samipaşazade Sezai, Şemseddin Sami, Şinasi ve Ziya Paşa'nın eserlerine yaptığı tanıtımlar bu bölümün örneğini oluşturmaktadır.

Bu bölümde, kataloglarda eserleri bulunan önemli edebiyatçılar, alfabetik sıraya göre değerlendirilecektir.

İlk olarak bahsedilmesi gereken isim Abdülhak Hamid Tarhan'dır. Tarhan, 2 Ocak 1852'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Encümen-i Daniş ikinci reisi, tarihçi Hayrullah Efendi'dir. Annesi ise Kafkasya'dan kaçırılarak İstanbul'a getirilen Münteha

Nasib Hanım'dır. İlk tahsilini doğduğu yer olan Bebek'teki mahalle mektebinde tamamlayan Tarhan, on yaşında ağabeyi ile birlikte Paris'e gitmiş ve oradaki özel bir okulda eğitim görmüştür. İstanbul'a döndükten sonra babasının görevi sebebiyle Tahran'a gitmiş; babasının orada ölümü üzerine tekrar İstanbul'a dönüp memuriyet hayatına başlamıştır. Maliye Mühimme Kalemî'nde tanıştığı Ebüzziya Tevfik vasıtasıyla Samipaşazade Sezai, Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem ve Mizancı Murad gibi isimleri tanımıştır. 1874'te, daha sonra ölümüyle eserleri ve özellikle de şiirleri üzerinde büyük etki kuracak olan, Fatma Hanım'la evlenmiştir. 1883 yılında Bombay konsolosluğuna atanması ve Hindistan kültürünü araştırması da yine eserleri ve bu kez tiyatro oyunları üzerinde etkili olmuştur. Daha sonra elçilik görevleri sırasında tanıştığı başka kadınlarla da evlilikleri olan ve ilk TBMM'de milletvekilliği yapan Tarhan, 13 Nisan 1937 yılında vefat etmiştir (Enginün, 1988: 207).

Batı kültürünün etkisiyle gelişen Türk edebiyatının ilk ve önemli isimlerinden olan Tarhan, Tanzimat'ın ilk yıllarından Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzun bir dönemi yaşamış olması nedeniyle pek çok yeniliğe tanık olmuş ve bazılarını bizzat kendisi imza atmıştır. Sosyal meselelerden ziyade bireysel konuları işleyen Tarhan, şiir alanında "şair-i azam" unvanını almasına sebep olan şiirler yayımlamıştır. Şiirlerinde biçimce yaptığı yeniliklerin dışında içerik açısından da fazlasıyla yenilikçi bulunmuştur. Tiyatro eserleri vermek konusunda da oldukça verimli olan Tarhan, manzum ya da mensur, çok çeşitli tiyatro eserleri kaleme almıştır. Hamid'in hem şiir hem tiyatrolarında hâkim olan konular; aşk, tabiat, cemiyet meseleleri gibi gündelik hayat derterisi ile tarih, vatan gibi kavramlar ve de Tanrı, insan, ölüm, ahiret, ruh, ezel-ebed ve kıyamet gibi metafizik problemlerdir (Enginün, 1988: 208).

Abdülhak Hamid'in, şiirin ve tiyatronun biçimsel özellikleriyle sürekli oynaması Tanzimat dönemine getirdiği en dikkat çekici etkidir. Tanpınar (2001), Hâmid'in, "Namık Kemal devrinin son halkası" olduğunu söyler. Hamid, Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal ile memlekete giren ve Ahmed Vefik Paşa ile Ahmed Midhat Efendi sayesinde birtakım özellikler kazanan yeni bir zihniyetten beslenir ve onunla büyür. Eski tarza olan bütün hücumları ve yenilik gayretleri o zamanın getirdiği bir gereklilik olarak gözükmetedir (508-509).

Kabaklı (1978) ise Abdülhak Hamid'in yerli kültürü tanımadan yabancı kültürle yoğrulmasının onda bir sarsıntı yarattığını ve bu sarsıntının betmek bilmez bir yenilik ve değişiklik hissi doğurduğunu söylemektedir. Çünkü, Hamid, yetiştirilme tarzı neticesinde üstat bilmez bir yapıdadır ve bu da onun, şiirin biçimi ve içeriğiyle dilediğince oynayabileceğini düşünmesini sağlamıştır (650-651).

Bir eleştirmen olmayan Hamid, şiir ve sanat anlayışını yapıtlarıyla sergilemiştir. *Makber* adlı şiir kitabının mukaddimesi olan "Bir Kaç Perişan Söz" başlıklı yazı, Hamid'in poetikasını anlatması bakımından önemlidir. Bu mukaddime de görülür ki Tarhan, şiirin hem bireysel yönünü ön plâna çıkarmakta hem de her türlü kuralcılıktan ve normatif yaklaşımdan uzak durmaktadır (Tarhan, 1997: 31-36). Hatta kendisine getirilen eleştirilere hiç aldırış etmeyerek alışılmış kuralları kasıtlı biçimde yerle bir ettiği de, eski şiire düşman gözükmesine rağmen yeni şiirle eski şiiri kaynaştırdığı da olmuştur (Ercilasun, 2009: 48). Bu ve benzeri sebeplerden kendisine "tezat şairi" de denildiği oluşmuştur. Hatta Kaplan (1994), Hamid'in bu karşıtlıklardan beslenen kişiliğinin, piyeslerine ve onlardaki tiplere de sirayet ettiğini söylemektedir (145).

Abdülhak Hamid, büyük bir şair olmasının yanında şiiri felsefeyle birleştirmeyi başarabilmiş derin bir mütefekkindir de. Yöntem (2005), Hamid'in, *Makber* şiiriyle gerçekleştirdiği, içinde olup bitenleri mantıksal boyutu aşarak anlatma samimiyetini, Türk edebiyatı içinde ancak Fuzulî ve de Yunus Emre'de görebileceğimizi söylemektedir (188).

Hamid, tiyatro oyunlarında genellikle İslâm ve Türk tarihinden konuları seçerek İstibdat rejiminin yaşattığı sıkıntılardan kaçınmak ve dönemin ahlâkî ve siyasi bozukluklarını eleştirmek niyetini gütmüştür. Bu konuları seçmesinde okuduğu romantik dramların ve klasik tragedyaaların payı da yadsınamaz. Oyun kahramanlarının ağırlıklı olarak padişah, hakan, sultan vb. kişilerden seçilmesi de bu savı destekler niteliktedir.

Yöntem (2005), Tanzimat döneminde dramatik türün en güzel mensur ve manzum – bilhassa manzum- örneklerini veren edibin Hamid olduğunu söylemektedir. Hamid'in kural tanımazlığının, Corneille'den etkilenerak yazdığı tragedyalarda bile tragedyanın en temel kurallarını yok saymasından anlaşılabilirliğini de eklemektedir (188).

Abdülhak Hamid'in, Arakel'in son yayın katalogunu yayımlayışına kadar basılmış 8 tiyatro eseri bulunmaktadır. Tarhan'ın, yine aynı tarihe kadar basılmış 7 adet şiir kitabı bulunmaktadır.⁸

Kitapçı Arakel'in 1301 yılında yayımladığı ilk kataloguna dahil ettiği Abdülhak Hamid Tarhan oyunları: *Eşber*, *Tezer*, *Duhter-i Hindu*, *Sabr ü Sebat*, *Tarık yahud Endülüs'ün Fethi*, *Macera-yı Aşk*, *İçli Kız*'dır. Sadece *Nesteren* dışarıda kalmıştır.

Bu oyunlardan *Eşber*, *Tezer*, *Duhter-i Hindu*, *Sabr ü Sebat*, *Tarık yahud Endülüs'ün Fethi*, *Macera-yı Aşk* "Edebiyattan Tiyatro Kitapları" başlığı altında tanıtılmışken, *İçli Kız* adlı oyun "Edebiyattan Millî Hikayeler" kısmında yer bulmuştur.

Eşber (1880) oyunu, Arakel tarafından manzum ve kafiyeli bir tarihi tragedya olarak tanıtılmıştır:

"Manzûm ve kavâfi-yi müfideyi hâvi bir fâcia-ı târihiyye olup üdebâ-yı asırdan Abdülhak Hâmid Bey Efendi'nin eseridir." (Kitapçı Arakel, 1301: 150)

Tezer (1880) de yine manzum ve kafiyeli bir tarihi tragedyadır. Arakel, oyunun ana fikrini bir atasözyle özetlemiştir:

"Abdülhak Hâmid Bey'in eser-i nefisesinden olup manzûm ve kavâfi-yi müfideyi hâvi ve fesâd olan pâzârın sonu kesâd olduğunu muhtevî bir fâcia-ı tarihiyyedir." (Kitapçı Arakel, 1301: 155)

Arakel, Hâmid'in, olayların Hindistan'da geçtiği oyunu *Duhter-i Hindu*'yu (1875), biraz daha ayrıntılı tanıtmıştır. Oyunun beş fasıl ve sekiz temaşadan oluşan, oldukça eğlenceli bir eser olduğunu söylemektedir. Ayrıca oyunda Hindistan'a dair tuhaf durumların bazı kurgusal tasvirlerle birlikte verildiğini de eklemektedir:

"Bu dahi ser-efrâzâ-yı üdebâ-yı kirâm ve bülegâ-yı benâmdan Abdülhak Hâmid Bey'in cümle-i cemîle-i âsârından olup Hindistan ahâlîsinin tuhaf tuhaf ahlâk ve âdâtlarını ve garâib-i ahvâl ve efallerini ve bazı tesavîr-i hayâl-i ibret-âmiz ve garâib-engiz sûrette tasvîr

⁸ 1312 tarihinde basılan Arakel kataloguna kadar yayımlanmış olan Tarhan eserleri: 1. Tiyatro: *Macera-yı Aşk* (1873), *Sabr ü Sebat* (1875), *İçli Kız* (1875), *Duhter-i Hindu* (1876), *Nesteren* (1878), *Tarık yahut Endülüs'ün Fethi* (1879), *Tezer yahut Melik Abdurrahmani's-salis* (1880), *Eşber* (1880); 2. Şiir: *Sahra* (1897); *Divaneliklerim yahut Belde* (1885); *Bunlar Odur* (1885); *Makber* (1885); *Ölü* (1885); *Hacle* (1885); *Kahbe yahut Bir Sefilenin Hasbîhali* (1886).

eder beş fasıl ve sekiz temâşâ-yı hâvi hem eğlenceli ve hemde istifâdeli gâyet gülünç mufassal ve mükemmel bir eserdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 157-58)

Arakel, *Sabr u Sebat* (1875) oyununu tanıtırken, her şeyin başının sabır ve sebat etmek olduğu; metanetin sonunda selametın geleceğini etkileyici biçimde tasvir eden bu eserin, dili ve fikirlerindeki yüceliğın de oldukça şevk verici olduğu bilgilerini vermektedir:

“Bu dahi mîr-i mûmâ-ileyhin âsâr-ı cümlesinden olup mündericâtı her şeyin başı sabr u sebât ve metânetin sevki selâmet olduğunu gâyet müesser sûrette tasvîr eylediği gibi şive-i ifâdesi ve ulviyyet-i efkârı cihetleri ile dahi gâyet şevk-engîz ve ibret-âmîzdir. Mevcudu nâdirdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 161)

Tarhan’ın en kıymetli oyunlarından olan *Tarık yahud Endülüs ’ün Fethi* (1879), Arakel tarafından kısa bir tanıtım yazısıyla geçiştirilmiştir:

“Endülüs tarihine müteallik olup bu dahi Abdülhak Hamid Bey tarafından nazmen tertîp olunmuş mükemmel bir eserdir. 8 kuruştur.” (Kitapçı Arakel: 1301, 161)

Arakel’in, Tarhan oyunlarının tanıtımı örneklerinde gördüğümüz kadarıyla tiyatro oyunlarının tanıtımı konusunda romanlar ve hikâyelerdeki gibi açıklayıcı olmadığı ortadadır. Bunun bir sebebi olarak, Arakel’in tiyatro oyunları ile ilgili çok fazla yazacak malzeme bulamaması gösterebilir. Bir ikinci sebep ise bu oyunların basılı hâllerinin genel olarak daha ucuza satılması sebebiyle Arakel’in bu kitapları tanıtmak için çok fazla çaba sarf etmeye gerek duymaması olabilir.

Abdülhak Hamid Tarhan’ın ilk şiir kitabı olan *Sahra* (1879) dışında başka bir şiir kitabı Arakel’in 1301 tarihli kataloğunda yer almamaktadır. *Sahra*, Arakel tarafından, “Divan ve Eşar ve Gazeliyat Cetveli” başlığında değil, “Edebiyattan Tiyatro Kitapları” başlığı altında tanıtılan eserler arasına koyulmuştur. Arakel, *Sahra*’nın “Manzum ve kafiyeli bir eser” olduğundan bahseder, ancak şiir kitabı olduğunu idrak edememiştir:

“Mukaffa ve manzum bir tecrübe-i nazmın ve muhakeme-i yârâna arz olunmuş bir eser-i dânişin olup üdebâ-yı asırdan izzetli Abdülhak Hâmid Bey Efendi’nin cümle-i âsârından şâyân-ı mütâladır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 161)

Arakel’in 1304 tarihine denk düşen kataloğunda ise üç adet Tarhan eseri yer almaktadır. Bunların ikisi şiir, birisi de tiyatro oyunudur. Şiir kitapları *Hacle* ve *Makber* iken, tiyatro kitabı *Tezer*’dir. *Hacle* ile *Makber* Arakel tarafında ilk kez kataloğa dahil

edilmişken, *Tezer* ikinci kez dahil edilmiştir. *Tezer*, “Tiyatrolar” başlığı altında tanıtılmıştır. *Hacle* ile *Makber* ise “Edebiyata ve Hikemiyat” başlığı altında okurlara sunulmuştur.

Arakel Efendi *Hacle*'yi (1886) tanıtırken, Abdülhak Hâmid'den Osmanlı dilini yenileştiren edebiyatçılardan biri olarak bahsetmektedir. Bu da, Hâmid'in dil üzerinde yaptığı yeniliklerden haberdar olduğunu göstermektedir. Arakel, bunun yanında Tarhan şiirinin hikemî, yani düşünsel tarafından ve derinliğinden de bahsetmektedir:

“Ser-âmedân-ı üdebâ-yı azâmdan ve müceddidîn-i şîve-i lisân-ı Osmanî'den Abdülhak Hâmid Bey'in cümles-i âsâr-ı edebiyelerinden olup gâyet şâirâne ve hikemiyâne yazılmış bir manzûme-i nev-zemîndir ki efkâr ve hissiyât-ı âliyyeyi mübeyyin ve şîve-i şevk-âveri ise âsâr-ı sâiresi misillü gâyet dil-nişîndir. Her yer için 2 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 37)

Abdülhak Hâmid'in eşi Fatıma'nın ölümü üzerine yazdığı *Makber* (1886) isimli kitabından da övgü dolu sözlerle bahseder Arakel Efendi. Şiirin her kısmında binlerce güzellik olduğunu ve okuyanların düşüncelerinde gelişme olacağını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Bu dahi ser-âmedân-ı üdebâ-yı azâmımızdan utüfetlü Abdülhak Hâmid Bey'in cümle-i âsâr-ı mergûbe-i nefiselerinden olup mündericâtı gâyet şâirâne ve hikemiyâne yazılmış manzûm bir mersiyyedir ki her ibâresinde bin fikr-i şâirâne, bin hissiyât-ı âliyye-i nümâyân ve her kıssası zemininde bin sanâyi-i şiriyye mevcûd olup her vechle tenvîr-i efkâra hâdimdir. Fiyatı her yer için 7 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 40)

Abdülhak Hâmid, *Tezer* adlı oyunla ilgili önceki fihristtekilerden farklı bir bilgi vermemektedir.

1305 tarihli kitap kataloğunda ve ardından yayımlanan o kataloğun ikinci defteri olan 1306 tarihinde basılında hiçbir Abdülhak Hamid Tarhan eserine rastlanmamaktadır.

1307 tarihli “defter 3” olarak numaralandırılmış kitap kataloğunda ise bir kez daha *Hacle* ve *Makber* isimli şiir kitapları ve üçüncü defa *Tezer* isimli tiyatro eseri yer almıştır. Üç kitap da “Mekatibe Dair Kitaplar” başlığı altında değerlendirilmiştir. Arakel Efendi bu üç kitapla ilgili de daha önce verdiği bilgilerden farklı bilgiler vermemiştir. Hatta tamamen aynı cümlelerle tanıtım yapmıştır.

1308 tarihinde basılan katalogda, Tarhan'ın yine söz konusu üç eseri, *Hacle*, *Makber* ve *Tezer*, yer almaktadır. *Hacle* ile *Makber* üçüncü kez, *Tezer* ise dördüncü kez tanıtılmaya değer görülmüştür. Arakel, üç kitabı da “Edebiyat ve Hikemiyat Kitapları” başlığı altında değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Üstelik “Tiyatro Kitapları” diye bir bölüm açtığı hâlde, *Tezer* piyesini bu bölüme koymamıştır.

“Zeyl 5” olarak adlandırılan 1311 ve “Zeyl 6” olarak adlandırılan 1312 tarihli ek kataloglarda ise herhangi bir Abdülhak Hamid Tarhan eserine rastlanmamıştır.

Bu değerlendirmelere göre, Kitapçı Arakel'in, Abdülhak Hamid Tarhan'ın tiyatro eserlerine, ve bu eserler arasında *Tezer*'e daha çok yoğunlaştığı; şiir kitapları arasında ise *Hacle* ve *Makber*'i daha sık tanıttığı yargısına varmak mümkündür. Arakel'in çoğunlukla bu üç kitabı tanıtmak istemesinin birbirine karşıt iki sebebi olabilir. Birinci sebep, bu kitapların satılmayan kitaplar olması ve Arakel'in bu kitapları satabilmek için bunlara daha çok yer vermesi; ikinci sebep ise bu kitapların en çok merak edilen Tarhan kitapları olması ve bu yüzden Arakel'in “vitrine” bu kitapları koyması olarak gösterilebilir.

Abdülhak Hamid Tarhan'dan sonra katalogda çok sayıda eseri yer alan bir başka edebiyatçı Ahmed Midhat Efendi'dir. Ahmed Midhat, 1844'te İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Orta halli bir esnaf ailesinde, güç şartlar altında yetişmiştir. 1857'de, babasının ölümüyle birlikte ağabeyinin memurluk yaptığı Vidin'e gitmiş ve dört yıl sonra oradaki sıbyan mektebini bitirmiştir. Yine ağabeyiyle gittiği Niş'te de rüşdiye tahsilini tamamlamıştır. 1864'te Rusçuk'ta ilk memuriyet görevine başlayan Ahmed Midhat, Midhat Paşa'nın etkisi ve teşvikiyle Fransızca öğrenmeye başlamış ve Batı kültürünü tanımıştır. 1868'te de *Tuna* gazetesinde yazdığı yazılar ile gazetecilik yaşantısı başlamıştır. Gazeteci ve yazarlık faaliyetlerinin yanında çeşitli memuriyet görevleri de devam eden Ahmed Midhat Efendi, II. Meşrutiyet'in sonra emekli olmuş ve bir süre Darülfünun ve başka mekteplerde genel tarih, dinler tarihi, felsefe tarihi, eğitim tarihi gibi dersler okutmuştur. 28 Aralık 1912'de, Darüşşafaka'da ölmüştür (Okay, 1989: 100-101).

Ahmed Midhat, roman, hikâye, tiyatro gibi pek çok edebî türde ve gazete yazıları, eğitim ve tarih gibi edebî olmayan alanlarda çok sayıda eser vermiştir.⁹ Bu açıdan Tanzimat döneminin en verimli yazarlarından olan Ahmed Midhat, hemen hemen bütün edebî veya edebî olmayan eserlerinde, Doğu ve Batı medeniyetlerini karşılaştırmış ve bunlardan, devri için önemli sayılabilecek bir sentez oluşturma gayreti içinde olmuştur. Romanlarında, çok kereler eleştiri alan bilgi verme ve okuyucuyla diyalog kurma gereksinimini de bu gayretiyle birlikte değerlendirmek mümkündür. Dilde sadeleşmeyi ve roman ve hikâyede Batı kültürünü alarak ona millî ve yerel bir karakter kazandırarak yeniden oluşturmayı savunur. Ahlâk konusunda ise kendi toplumsal değerlerimizi uygulamanın yeterli olduğu kanısındadır. Altmıştan fazla adedi olan hikâye ve romanlarının çoğunda Tanzimat Devri'ne özgü karakteristik düalizmi görmek mümkündür. Kendini Doğu kültürü ile tanımlayan geleneklerine bağlı ve ahlâki değerleri ön planda tutan tiplerin karşısına kendi kültürüne yabancı, Batı'nın sadece rahat yaşam tarzı ve giyim kuşam gibi unsurlarını hayatına yerleştiren snob tipleri sürekli çatışma hâlinde göstermiştir. Tavrını da her daim, Doğu'dan yana koymuştur. Bu tavrını en net şekilde, henüz ilk romanlarından olan *Felatun Bey ile Rakım Efendi* adlı romanında da göstermiştir (1989, Okay: 101-102; Korkmaz, 2010: 151).

⁹ 1312 tarihli son Arakel kataloguna kadar basılmış kitapları şunlardır: 1. Hikâye ve Roman: *Letaif-i Rivayat* (1287-1311), *Durub-ı Emsal-i Osmaniye Hikemiyatının Ahkâmını Tasvir* (1288), *Hasan Mellah* (1291), *Zeyl-i Hasan Mellah* (1292), *Hüseyn Fellah* (1292), *Felatun Bey'le Rakım Efendi* (1292), *Yeryüzünde Bir Melek* (1292), *Karı Koca Masalı* (1292), *Paris'te Bir Türk* (1293), *Süleyman Muslî* (1294), *Kafkas* (1294), *Çengi* (1294), *Beliyyat-ı Mudhike* (1298), *Karnaval* (1298), *Henüz On Yedi Yaşında* (1298), *Acaib-i Alem* (1299), *Dürdane Hanım* (1299), *Vah* (1299), *Volter Yirmi Yaşında yahut İlk Muaşakası* (1301), *Esrar-ı Cinayât* (1301), *Cellat* (1301), *Hayret* (1302), *Demir Bey yahut İnkişaf-ı Esrar* (1305), *Fenni Bir Roman yahut Amerika Doktorları* (1305), *Haydut Montari* (1305), *Arnavut Solyotlar* (1306), *Gürcü Kızı yahut İntikam* (1306), *Rikalda yahut Amerika Vahşi Alemi* (1307), *Müşahadat* (1308), *Hayal ve Hakikat* (1309, Fatma Aliye ile), *Ahmed Metin ve Şirzad* (1309); 2. Çeviriler: *Üç Yüzlü Bir Karı* (1294, Ebüzziya Tefik ile Paul de Kock'tan), *Konak* (1296, W. Wiesenthal'dan), *Kamelyalı Kadın* (1297), *Antoni yahut İkmal-i Namus* (1297, Alexandre Dumas Fils'den), *Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi* (1298, Octave Feuillet'den), *Amiral Bing* (1298, Octave Feuillet'den), *Peçeli Kadın* (1299, Emile Richebourg'dan), *Gabriel'in Günahı* (1299, Charles Merouvel'den), *Merdut Kız* (1300, Emile Richebourg'dan), *Lülü-i Asfer* (1301, Georges Pradel'den), *Orsival Cinayeti* (1301, Emile Gaboriau'dan), *Kamere Âşık* (1303, Paul de Kock'tan), *Papas'taki Esrar* (1305, Leon de Tensou'dan), *Bilgiç Kız* (1305, Hector Malot'dan), *Nedamet mi? Heyhat* (1306, Emile Gaboriau'dan), *Aleksandre Stradella* (1307, Flotode'den), *Adolf Hisarı* (1307, A. Radcliffe'den), *Sanatkâr Namusu* (1308, Octave Feuillet'den); 3. Tiyatrolar: *Eyvah* (1288), *Açıkbaş* (1291), *Ahz-i Sar* (1291), *Hükm-i Dil* (1291), *Fürs-i Kadimde Bir Facia yahut Siyavuş* (1301), *Çengi yahud Daniş Çelebi* (1301), *Çerkez Özdenler* (1301); 4. Diğer: *Hace-i Evvel* (1287, 8 kitap), *Kainat* (1288-1298, 15 kitap), *Menfâ* (1293), *Üss-i İnkılab* (1294-1295, 2 cilt), *Ekonomi Politik* (1296), *Sevda-yı Say u Amel* (1296), *Müdafaa* (1300-1302, 3 cilt), *Mufassal* (1303-1305, 3 cilt), *Şopenhavr'ın Hikmet-i Cedidesi* (1304), *Beşir Fuad* (1304), *Avrupa'da bir Cevalan* (1307), *Sayyadane Bir Cevalan* (1308), *Muhaberat ve Muhaverat* (1311), *Fatma Aliye yahut Bir Muharrire-i Osmaniyye'nin Neşeti* (1311).

Ahmed Midhat Efendi'nin hitap ettiği okur kitlesi, kendisinin de içinden çıkmış olduğu daha eğitimsiz ve aydınlanmamış kitledir. O, roman, tiyatro veya gazete yazısı fark etmeksizin halkı yönlendirmek ve eğitmek amacı gütmüştür. Kaynağını daima sokaktan alır ve geri dönüşü de oraya yapar (Tanpınar, 2001: 455-56). Ancak Yöntem (2005), Ahmed Midhat Efendi'nin, "halk adamı olup edebiyat adamı olmadığını" söylerken onun, bütün eksikliklerine rağmen memlekete pek çok kişiden daha faydalı olduğunu da eklemektedir. Bu hizmetlerin en başında da Türk halkına okuma zevki kazandırmasıdır (182).

Ahmed Midhat Efendi'nin roman hakkındaki düşüncelerine ana hatlarıyla, kendi çıkardığı *Kırk Ambar* adlı derginin dördüncü sayısında yayımlanan "Hikâye Tasvir ve Tahriri" başlığını taşıyan yazıdan ulaşılabilmektedir. Ahmed Midhat, bu yazısında romanın Osmanlı için yeni bir tür olduğunu söyleyerek romanın özelliklerini açıklamaktadır. Burada dikkat çeken, romanların toplum için bilimsel kitaplar kadar gerekli olduğunu söylemesidir. Bu da Ahmed Midhat'ın toplum için fayda gözeten sanatkârlık anlayışını destekler niteliktedir. Ayrıca romantik ve realist romanın özelliklerini de yine bu yazıda ortaya koymuştur (Kaplan, Enginün, Emil ve Kerman, 1979: 53-56).

Ahmed Midhat Efendi, Arakel'in sadece ilk basılan katalogunda kitapları bulunan bir yazardır. Ancak, Arakel tarafından en çok kitabı tanıtılan yazarlardan da biridir. 1301 tarihli ilk katalogda Ahmed Midhat'a ait 37 adet eser bulunmaktadır. Bunların çoğu da roman türündedir. Bu eserler, Arakel tarafından aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

"Edebiyattan Millî Hikâyeler" başlığı altında tanıtılan, *Paris 'de Bir Türk*, *Çengi*, *Hasan Mellah*, *Zeyl-i Hasan Mellah*, *Hüseyin Fellah*, *Dünyaya İkinci Geliş yahud İstanbul'da Neler Olmuş*, *Süleyman Muslî*, *Acaib-i Alem*, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, *Kafkas*, *Karı Koca Masalı*, *Karnaval*, *Konak*, *Kıssadan Hisse*, *Letaif-i Rivayat ve Yeryüzünde Bir Melek* adlı hikâye ve romanlar bu katalogda bahsetmemiz gereken ilk eserlerdir.

Arakel Efendi, *Paris 'de Bir Türk*'ten (1876), eğitim ve seyahat amacıyla Paris'e giden bir Türk gencinin sergüzeşti olarak bahsetmektedir:

"Saâdetlü Ahmed Midhat Efendi hazretlerinin âsârından olup tahsîl ve seyâhat zamânında İstanbul'dan Paris'e giden bir delikanlıya isnâd olunan bazı sergüzeşt-i ahvâl-i garîbeyi

hâvî olup ve Paris’de her türlü ahvâl-i âlemin ve vâkıya muvafık sûrette tatbik-i tevfiik edilmiş gâyet ibret-âmîz olmasıyla berâber şîve-i ifâdesi dahi pek şevk-engîz bir eserdir. 52 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 173)

Arakel, bu kategoride ele aldığı bir diğer kitap olan *Çengi*’den (1877), Ahmed Midhat Efendi’nin en beğendiği eseri olarak bahsetmiştir ki bu bizim için enteresan bir bilgidir:

“Saâdetlü Ahmed Midhat Efendi’nin âsâr-ı mergûbesinden olup mündericâtı İstanbul’un ahvâl -i mahsûsası üzerine binâ edilerek zevk ü sefâ girdaplarına düşen hevâ-yı perişânânın bazı ahvâl-i acîbe ve efâl-i garîbelerini gâyet müesser sûrette tasvîr eder bir hikâyedir ki müellif-i mûmâ-ileyhin en ziyâde hoşlandığı roman ve hikâye budur ve fevkalâde râğbet-i umûmîye mazhar olmuştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 174)

Hasan Mellah (1874), Arakel’in mevcudu nadir bulunan ve pahalı bir kitap olarak tanımladığı bir eserdir. Arakel ayrıca bu eserin Alexandre Dumas’nın *Monte Kristo Kontu* adlı eserine nazire olarak yazıldığı bilgisini vermiştir:

“Fransa meşâhir-i hikâye-nüvisinden (Aleksandır Duma)’nın eşher-i âsârı olup (Monte Kırısto) nâm hikâyesini tanzîren saâdetlü Ahmed Midhat Efendi tarafından kaleme alınmış ve müşâr-aleyh dahi eşher-i âsârı add olunmağa şâyân bulunmuştur. Bunun cüz cüz tab u neşri hitâm buldukta erbâb-ı mütâlaanın işbu hikâyeden aldıkları lezzetden doyamadıkları hasebiyle devâmını iltimâs eylediklerinden zîrde muharrer olduğu vech üzere muahharen bir de “Zeyl-i Hasan Mellâh” nâm hikâye ilâve kılınmıştır. Fiât-ı asliyyesi 58 kuruş ise de şimdi mevcûdu nâdir ve gâyet pahâlidir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 174-175)

Zeyl-i Hasan Mellah’ın (1875) da *Hasan Mellah* çok beğenildiği için kaleme alındığını söyleyen Arakel, bu zeylin *Hasan Mellah*’tan daha fazla râğbet gördüğünü de eklemektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 175)

Hüseyin Fellah (1875) ise Arakel’e göre *Hasan Mellah*’a nazire olarak yazılmıştır ve İstanbul’da başlayıp Cezayir’de son bulan garip bir hikâyeyi içermektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 175).

Arakel Efendi, *Dünyaya İkinci Geliş yahud İstanbul’da Neler Olmuş* (1874) isimli romanın İngilizceye bile tercüme edilecek kadar güzel bir hikâye olduğunu ancak Türkçe aslının tükenmek üzere bulunduğunu söylemektedir:

“Bu dahi saâdetlü naffa-ı mergûbesinden mündericâtı devr-i Sultan Selîm-i Sâlis’de vâki olan bazı fâcî entrikaları esâs-ı ittihâz edilerek İstanbul’un o zamânki ahvâlini o kadar güzel tasvîr eder bir hikâyedir ki İngilizceye bile tercüme edilmiş ve Türkçe nüshası nâdirleşmiş ve bu roman bir genç tarafından tiyatro şekline dahi konulmuştur. 12 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 176)

Süleyman Muslî (1877), Arakel'in tarihe dayanan bir hikâye olduğunu belirttiği bir eserdir. Bu kitap için, Doğu Roma İmparatorluğu'nun kanlı kanlı facialarını meydana kor meşhur bir roman"dır demektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 178).

Acaib-i Alem'i (1883) tanıtırken, “kuzey halklarının acayip ve garip hallerini görmek üzere Odesa, Rusya ve Londra'ya seyahat eden bir Osmanlı seyyahının hikâyesi” denmektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 180).

Felâtnun Bey ile Rakım Efendi (1875), Ahmed Midhat Efendi'nin Tanzimat dönemini en iyi anlatan romanlarından. Arakel'in anlatımına göre İstanbul halkının yaşayış tarzı üzerine düzenlenen güzel bir hikâyesi olan *Felâtnun Bey ile Rakım Efendi*'nin, Türkçesi kadar Ermeni harfleriyle basılan baskısı da halk tarafından ilgi görmüştür:

“Saâdetlü Ahmed Midhat Efendi hazretlerinin âsârlarındandır. Mündericâtı İstanbul ahâlisinin sûret-i tayîn ve nümâyişi ile ahvâl-i sâire-i mahsûsası üzerine müesses bir hikâye-i latîfedir ki Türkçesi ne kadar mazhar-ı rağbet olmuş ise Ermeni el-hurûf tab edilen nüshası dahi ol kadar mazhar-ı rağbet olmuş ve gâyet eğlenceli bir eserdir. 14 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 180)

Arakel'in açıklamalarına göre *Kafkas* (1877), Kafkasya'da hürriyet fikrinin nasıl şekillendiğini anlatan bir eserdir. Arakel'e göre, her bölümü o yörenin adetlerine göre yazılmıştır ve Ahmed Midhat Efendi'nin kalem kuvvetini “malum olduğu vech üzere” diyerek tanımlanmaktadır (Kitapçı Arakel, 1301: 181).

Karnaval (1881) ise Ahmed Midhat Efendi'nin, İstanbul'daki alafranga takımının ahlâk yoksunluklarını anlattığı, klasik bir “yanlış batılılaşma” romanı olarak tanıtılmaktadır:

“Bu dahi saâdetlü Ahmed Midhat Efendi'nin âsârından olup mündericâtı İstanbulca alafranga âdâta ziyâde meyyâl bulunan takımın Beyoğlu ahlâk u âdâtıyla peydâ eyledikleri fenâ hâller üzerine müesses bir romandır ki gâyet rağbet-i câlib olmakla nüshası nâdirleşmiştir. 25 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 181)

Arakel, *Konak*'tan (1879) Almancadan çevrilen bir eser olarak bahsetmişse de bu eseri “Edebiyattan Millî Hikâyeler” başlığı altında incelemekte bir sakınca görmemiştir. Arakel'e göre bu roman Şeyh Şamil'in başından geçen bazı olayları anlatmaktadır. Ahmed Midhat Efendi bu eseri Vizental Efendi isimli bir zat ile birlikte çevirmiştir:

“Kafkasya meşâhir-i ümerâsından Şeyh Şâmil merhûmun bazı vukûât-ı garîbesi üzerine müesses olarak saâdetlü Ahmed Midhat Efendi ile Vizental Efendi marifetiyle Almancadan

tercüme edilmiştir. Çerkes ve Dağıstanlılar misellü Kafkas ahâlîsinin pek ziyâde bir ehemmiyetle telakkî eyledikleri bir eser olduğu gibi herkesçe dahi şâyân-ı mütâlaadır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 181-182)

Yine, “Edebiyattan Millî Hikâyeler” bölümünde tanıtılan, ama içeriğinin tercüme olduğu belirtilen bir başka eser *Kıssadan Hisse* (1871) adlı hikâyeler seçkisidir. İçinde Voltaire, Fenelon, Ezop ve La Fontaine gibi meşhur bilginlerin eserlerinden toplanan tercümelerin yer aldığı belirtilmektedir. Bu eserin bazı okullarda okuma kitabı olarak okutturulması uygun bulunduğu için bazı hikâyelerin eklenmesiyle tekrar basılması da verilen bilgilerdendir:

“Saâdetlü Ahmed Midhat Efendi’nin âsâr-ı müntahebesinden olup mündericâtı (Volter) (Fenelon) (Ezob) (Lafonten) gibi hükemâ-yı meşhûrenin âsârından bilintihâb tercüme edilmiştir. Eser-i mezkûrun bazı mekteplerde kırâât kitabı sûretinde okutturulması elverişli görüldüğünden bazı hikâyeler daha zamm ve ilâve olunarak tekrâr tab ve temsil olunmuş bir eserdir. 3 kuruştur.” (Arakel, 1301: 182)

Ahmed Midhat Efendi’nin Avrupa’daki ünlü kişilerin eserlerini felsefî metin, masal, hikâye, fabl diye ayırt etmeden bir araya getirdiği bu eserin okullarda okutulması, edebî eserde popülaritenin ve işlevselliğin ne kadar önemli olduğunu gösterir niteliktedir.

Letaif-i Rivayat (1871) adlı hikâye dizisi, Arakel’in dizideki bütün hikâyelerin adlarını tek tek yazdığı bir tanıtım metnine sahiptir. Arakel, bazı hikâyelerin oldukça fazla rağbet gördüğü için bu dizinin tamamını bulmanın zor olduğunu da eklemektedir:

“Saâdetlü Ahmed Midhat Efendi’nin ilk semere-i kalemiyyesi olup bu unvân altından cümlesi on cüzden ibâret olarak on beş hikâyeyi hâvîdir ki hikâyelerin esâmîsi şunlardır Su-i Zân, Esâret, Gençlik, Teehhül, Felsefe-i Zenân, Gönül, Mihnet-keşân, Firkât, Yeniçeriler, Eyvâh, Ölüm Allah’ın Emri, Bir Gerçek Hikâye, Fitnekâr, Nasîb, ve Bekârlık Sultânlık. Bu hikâyeler vaktiyle en ziyâde mazhar-ı rağbet olmuş şeyler oldukları gibi hâlâ dahi rağbet-kârânî tarafından kemâl-i şevk ve hevahişle aranmaktadır. Birkaçının mevcûdu kalmadığından defa-i sâniye olarak tab edildikleri misillü yine bazı cüzleri nadirleşmiş olmakla cümlesinin yeniden tabı mükerrer bulunmuştur. 10 cildin fiyat-ı asliyyesi 84 kuruş ise de tam takım istenildiğinde nâdir bulunduğundan pahâlidir bundan keşf olunabilir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 183-184)

Yeryüzünde Bir Melek (1879) adlı roman, ilginç bir tanıtım yazısına sahiptir. Arakel, romanın tefrika edilirken edebiyat çevreleri tarafında çok şiddetli eleştirilere maruz kaldığı hâlde Ahmed Midhat Efendi tarafından “fütursuzca” tefrikasına devam edildiğini ve son bulduğunu söylemektedir:

“Bu roman dahi saâdetlü Ahmed Midhat Efendi hazretlerinin cümle-i âsâr-ı mergûbesinden olup yeni Kütüphaneyi teşkil eyleyen ciltler meyânına ithâl edilmiştir. Mündericâtı İstanbul ahlâk ve âdâtı üzerine müesses olarak birinci cüz‘ü neşr olunduğu zaman üdebâ-yı kirâmın pek şiddetli bir muâhezesine düçâr olmuş ise de muharrîr-i mumâ-ileyh yine gayretine aslâ fütür götürmiyerek devâm ve ikmâline muvaffak olmuştur. Şu kadar ki hikâye Tercümân-ı Hakîkât’e kâmilten tefrika edildiği ve kitâb olarak basıldığı hâlde hikâyenin evâhirini teşkil eyleyen cüzler neşr olunamamış ise de muahharen heyet-i umûmiyyesi meydân-ı intişâre vaz edilmiş ve güzel iki cilt teşkil olmuştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 186)

Katalogun “Romanlar” bölümünde, Ahmed Midhat Efendi’nin çevirilerini yapmış olduğu *Üç Yüzlü Bir Karı*, *Amiral Bing*, *Alayın Kraliçesi*, *Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi*, *Bir Kadının Hikâyesi*, *Peçeli Kadın*, *Gabriel’in Günahı*, *La Dam o Kamelya*, *Merdud Kız* adlı romanlar tanıtılmaktadır. Ahmed Midhat Efendi’nin Fransız popüler romanından örnekler seçtiği ve bu popüler roman örneklerinin Arakel’in kataloglarındaki romanlar içinde en çok rağbet gören eserlerden olduğunu söylemek gerekir.

Burada Arakel Efendi’nin roman-hikâye ayrımını tam olarak yapamadığından da bahsetmek gereklidir. Edebî türler arasında bir fikir karmaşası yaşadığı görülen Arakel, romanların çoğunu tanıtırken “tuhaf bir hikâye”, “hikâye-i garibe” gibi ifadeler kullanmıştır. Bu da Arakel’in roman kavramını tam oturtamadığını göstermektedir.

Arakel, *Üç Yüzlü Bir Karı*’nın (1877) meşhur Fransız romancı Paul de Kock’un eserinden tercüme edildiğini ve Ahmed Midhat Efendi’nin bu tercümeyi Ebüzziya Tevfik ile birlikte yaptığını söylemektedir:

“Fransa meşâhir-i muharrîrinden (Pol de Kok)’un âsârından tuhaf bir hikâye olup saâdetlü Ahmed Midhat Efendi ile El-Ziya saâdetlü Tevfik Bey Efendi tarafından tercüme edilmiştir. 9 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 190)

Amiral Bing (1881), Ahmed Midhat Efendi’nin bir tiyatro oyununu romana adapte etmesi şeklinde tercüme edilmiştir. Romanda, İngiltere ve Fransa arasındaki bir savaştan bahsedilmektedir. Arakel, romanın oyun biçiminin de “beş altı üyeden oluşan bir cemiyet tarafından” başarıyla Osmanlıcaya tercüme edildiğini söylemektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 190-191). Bu cemiyetin, Namık Kemal, Direktör Ali Bey ve Teodor Kasap gibi üyeleri bulunan “Tiyatro Heyeti” olduğu yönünde bir tahminde bulunmak isabetsiz olmayacaktır.

Arakel'in tanıtımını yaptığı bir başka Ahmed Midhat Efendi çevirisi, "bir İngiliz kızı" tarafından yazıldığı bilgisi verilen *Alayın Kraliçesi* (1878) adlı romandır. Arakel bu romanın bütün Avrupa'da çok meşhur olduğunu ve bizde de genel okuyucu kitlesinin ilgisini çektiğini söylemektedir:

"Bir İngiliz kızı tarafından kaleme alınan bu roman Avrupaca o kadar şöret bulmuş idi ki hülâsâ-ı tercümesi Rov de Mond Fransız mecmua-ı nefîsesinde dahi derç edilmiş idi. Eser-i mezkûr saâdetlü Ahmed Midhat Efendi tarafından Türkçeye tercüme olunarak yeni Kütüphaneyi teşkil eyleyen ciltler meyânına ithâl edilmiş ve umûmun câlib-i râğbeti olmuştur." (Kitapçı Arakel, 1301: 192)

Tanpınar'ın (2001), Ahmed Midhat Efendi'nin muhtemelen kendi hikâyesi dediği, *Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi* (1881), Arakel'e göre de Ahmed Midhat Efendi'nin "en büyük şevk" ile çevirisini yaptığı edebiyat eseridir. Bu eser bütün İstanbul tarafından o kadar beğenilmiştir ki, bu beğeni neticesinde Ahmed Midhat'ın diğer eserleri de okurlar tarafından büyük ilgi görmüştür:

"Fransa üdebâ-yı meşhûresinden (Oktav Fuye)'nin nezâket-i ahlâk ve ulüvv-i cenâb nokta-i nazâr nice hayret-bahş-ı ukûl işbu eseri mütercimi bulunan saâdetlü Ahmed Midhat Efendi'nin en büyük şevk ile tercüme eylediği nüsha-ı edebdir ki İstanbulca mazhâr olduğu râğbet asar-ı mütercime-i sairesine tefevvuk eylemiştir. 16 kuruştur." (Kitapçı Arakel, 1301: 193)

Kataloglarda Ahmed Midhat'ın Alexandre Dumas-Fils'den çevirmiş olduğu iki adet roman yer almaktadır.

İlki, *Bir Kadının Hikâyesi* (1881) adlı romandır. Bu roman, Arakel'e göre oğul Alexandre Dumas'nın "*La Dam O Kamelya*" dan sonra en çok râğbet gören romanıdır. Bu yüzden de Ahmed Midhat Efendi eseri tercüme etmiş ve beklendiği gibi eser, okuyucular tarafından büyük bir ilgi görmüştür (Kitapçı Arakel, 1301: 193).

Diğeri, bugün *Kamelyalı Kadın* olarak bildiğimiz Alexandre Dumas-Fils romanıdır. Oğul Dumas'nın bu romanını, Ahmed Midhat Efendi o zaman için *La Dam O Kamelya* adıyla tercüme etmeyi tercih etmiştir. Arakel'e göre, ilgi duyanların teşvikiyle bu romanı çeviren Ahmed Midhat, yine büyük beğeni toplamış ve eser, genelin râğbetini yakalamayı başarmıştır (Kitapçı Arakel, 1301: 199-200).

Peçeli Kadın (1882) adlı eser ise yine Fransız popüler roman yazarlarından Emile Richebourg'un eserinden tercüme edilmiştir. Arakel'in verdiği bilgilere göre, eser önce

Rumcaya tercüme edilmiş ve çok büyük ilgi görmüştür. Bunun üzerine Ahmed Midhat Efendi eseri Osmanlıcaya çevirmiş ve bu çevirisi de aynı oranda ilgiye mazhar olmuştur (Kitapçı Arakel, 1301: 193-194).

Fransız romancı Charles Merouvel'in yazdığı *Gabriyel'in Günahı* (1882), Ahmed Midhat'ın çevirisini yaptığı bir başka popüler hikâyedir. Arakel, eserin Avrupalı eleştirmenler tarafından da çok takdir gören bir eser olduğunu ve bu yüzden tercüme edilmeye değer bulunduğunu söylemektedir:

“Fransa'nın askerî sınıfından olan kibarzâdelerindeki ahlâk-ı caliyye-i kahramânâne üzerine (Şarl Meruvel) tarafından kaleme alınan hikâye-i meşhuredir ki Avrupa erbâb-ı tenkîdinin gazeteleri dolduran tenkîdat-ı sitâyîş-kârileri üzerine okunup Osmanlıcaya dahi tercümesi bi-hakkın şâyân görülmüştür. Saadetli Ahmed Midhat Efendi'nin asar-ı mergubesindendir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 194-195)

Ahmed Midhat Efendi'nin bu katalogda yer alan son çeviri romanı ise *Merdud Kız* ismini almıştır. Roman, Rum ve Ermeni gazeteleri tarafından büyük bir şevkle tercüme edilmiş ve sonrasında da Ahmed Midhat Efendi tarafından Türkçe tercümesi sağlanmıştır. Kitabın yazarı Emile Richebourg'dur (Kitapçı Arakel, 1301: 200).

Katalogun “Edebiyattan Risale-i Mevcuteler” başlığı altında Ahmed Midhat Efendi'nin çıkardığı dergiler olan, *Dağarcık* ve *Kırk Ambar* tanıtılmıştır.

Arakel, *Dağarcık*'ı (1872-1873) en faydalı fennî ve felsefî bilgileri içeren bir mecmua olarak tanıtırken, içindeki yazıların önemli kısmının Ahmed Midhat'ın kaleminden çıktığını söylemektedir. 10 sayısı çıkan derginin tüm sayılarının fiyatı 40 kuruş olarak belirlenmiştir (Kitapçı Arakel, 1301: 52).

Kırk Ambar (1873-1876) mecmuasında ise tarih, fen bilimleri, biyografi, felsefe ve edebiyat alanında yazılmış pek çok örnek ve faydalı yazı bulunmaktadır. Arakel, Ahmed Midhat'ın bu mecmuayı Rodos'ta yaşadığı sırada çıkardığını verdiği bilgilere eklemiştir. Ayrıca, 34 sayı çıkaran derginin tüm sayılarının fiyatının 136 kuruş olduğu bilgisini de ilgililere sunmuştur (Kitapçı Arakel, 1301: 52).

Bu katalogun “Sergüzeşt ve Teracim-i Ahvale Mensup Kitaplar” başlığı altında *Menfa yahud Sergüzeşt-i Ahmed Midhat* adlı, Ahmed Midhat'ın kendi hayatını anlattığı

otobiyografi kitabı yer almaktadır. Arakel, herkes tarafından özel bir ilgi gördüğünü söylediği bu kitabı şu şekilde tanıtmıştır:

“Muharrirîn-i benâmdan saâdetlü Ahmed Midhat Efendi hazretlerinin Menfâ’daki sergüzeşt-i ahvâlini mübeyyin olup cümle tarafından rağbet-i mahsûsa ile mütâlaa olunan bir eser-i nefisdir. 4 nüshası 18 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 75)

Katalogun “Tarihe Dair Kitaplar” bölümünde Ahmed Midhat’ın yazmış olduğu çeşitli tarih kitapları arasından *Üss-i İnkılab*, *Tarih-i Umumî*, *Tarih-i Fünun-ı Coğrafya*, *Zübdetü’l- Hakayık*, *Kainat yahud Kütüphaney-i Tarih* ve *Hilal-i Ahmer Tarihi* adını taşıyanlar yer almıştır.

Ahmed Midhat’ın *Ahz-i Sar*, *Açıkbaş* ve *Eyvah*, adlı kitapları ise “Edebiyattan Tiyatro Kitapları” başlığı altında tanıtılmıştır.

Arakel, *Ahz-i Sar* (1875) adlı oyunun “Avrupalı müellifleri taklit ve tanzir” suretiyle kaleme alındığını söylemiştir. Bu oyun defalarca tiyatrodaki sahnelenmiş ve çok beğenilmiştir. Arakel, Ahmed Midhat’ın bu oyundan başka pek çok oyunu olduğu ve vodvil tarzında bir oyunu olup basılamadığını da söylemektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 147).

Açık Baş (1874) adlı oyunun tanıtım yazısı, Arakel’in ilginç bir şekilde, bir edebiyat eleştirmeni gibi Ahmed Midhat Efendi’ye getirdiği bir eleştiriyi içermektedir. Arakel’e göre Ahmed Midhat Efendi’nin roman telif ve tercümesine verdiği öneme kıyasla, tiyatro telif ve tercümesine verdiği önem çok aşağılarda kalmıştır. Arakel, *Letaif-i Rivayat*’ın içinde yer alan *Eyvah*’ın bir dram olarak kurgulanmış olmasına rağmen gerçekte bu oyunun bir komediya olduğunu söyler. Oyunda, bakıcı ve büyücü sıfatıyla bazı kadınları iğfal eden bazı kimselerin marifetlerinin, ıstıraplı bir aşk hikâyesi suretinde, tuhaf bir şekilde anlatıldığı bilgisini vermektedir. Ayrıca, “ilk temsilinde Osmanlı’nın temaşa erbablarının alkışına mazhar olmuştur” da demektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 148)

Arakel, *Eyvah* (1871) adlı oyunu, eşler arasındaki saf muhabbet ile bir eşin değerine layık olması gerektiğini tasvir eden bir dram, olarak değerlendirmiştir. Mevcudunun nadir olduğu bilgisini de eklemiştir (Kitapçı Arakel, 1301: 150)

Arakel kataloglarındaki son Ahmed Midhat Efendi eseri ise, “Kütüb-i Muhtelif” başlığı altında ele alınan, Ahmed Midhat Efendi’nin, Şinasi’nin *Durub-ı Emsal-i Osmaniyye*’sindeki (1863) atasözleri için yazdığı, aynı adı taşıyan hikâye kitabıdır. Ahmed Midhat Efendi’nin *Durub-ı Emsal-i Osmaniyye Hikemiyatının Ahvâlini Tasvir* adını taşıyan eserinin tarihi 1871’dir. Arakel Efendi bu çalışmanın bu türdeki eserlerin hiçbirisiyle kıyaslanamayacak kadar mükemmel olduğunu övgü dolu cümlelerle belirtmektedir:

“Şinasî merhûmun cem ve tertîp etmiş olduğu eser-i mezkûrun ‘Hikmet-i Avâm’ unvânına şâyan sûrette her biri hakkında muhtasarca birer hikâye tanzîmiyle ahkâmının tasvîri saâdetlü Ahmed Midhat Efendi’yi bir büyük eser meydâna getirmeğe teşvîk etmiş olup dört formasını yani 224 sahîfeye kadarı neşr edilerek yirmi kadar hikâyât-ı latîfeyi havî bir cilt vücûda getirmiş ve okuyanların mazhar-ı tahsîn ve râğbetleri olunmuştur. Bu misellü âsârın nereye kadar yetiştirilir ise o kadar dahi mükemmel bir eser add olunur ise de bu eserin umûm için iktizâ eden hikâyelerin tanzîmi hakîkaten bir Kütüphâne-i hikâyât vücûda getürüp bu yoldaki âsârın hiç birisine kıyâs kabûl etmez derece ehemmiyeti hâiz olduğu derkâr bulunmakla ikmâlîne muvaffakiyeti başkaca arzu olunur âsâr-ı mergûbe ve meşkûredendir. 17 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 260)

1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1311 ve 1312 senelerinde basılan diğer kataloglarda Ahmed Midhat Efendi’ye ait herhangi bir eser bulunmamaktadır. Ahmed Midhat Efendi’nin üretkenliğinin o tarihlerde de sürdüğü düşünülürse bu oldukça ilginç bir veridir. Arakel, muhtemelen Ahmed Midhat Efendi’ye ilk katalogda yeteri kadar yer vermiş olduğunu düşündüğünden daha sonraki kataloglara ondan herhangi bir eser koymayı tercih etmemiştir.

Arakel Efendi, tanıtım yazılarından anlaşıldığı kadarıyla, Ahmed Midhat Efendi’yi romancı ve hikâyeci olarak görüp ona büyük bir saygı duymaktadır. Ancak onun tiyatroya fazla eğilmediğini belirtmektedir. Ayrıca Ahmed Midhat Efendi’nin roman ve hikâye çevirisi konusundaki başarısını da her defasında vurgulamaktadır.

Kataloglardaki bir başka isim, daha çok hikâyeleriyle kataloglarda yer edinmiş Ahmed Rasim’dir. Ahmed Rasim, 1865’te İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Babası Bahaeddin Efendi, annesi Nevber Hanım’ı terkedince çok güç şartlar altında yetişmek zorunda kalmıştır. İlk tahsiline Sofular’da bir mahalle mektebinde başlamış, çeşitli okullarda okuyup bir özel hocadan Arapça öğrenmiştir. 1876’da Darüşşafaka’ya girmesiyle devrin edebî ve düşünsel akımlarına ilgi duymaya başlamıştır. Fransızca öğrenmiş ve Fransız yazar ve şairlerini takip etmiş, bunun yanında Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ahmed

Midhat Efendi'yi de okumuştur. Bunların da etkisiyle şiir ve makaleler yazmaya başlamıştır. Memuriyeti benimseyemediği için hayatını sadece yazarak kazanmaya çalışan Ahmed Rasim, belki de bu sebepten çok fazla ve çok çeşitli alanlarda basılı eseri vardır. İçki ve eğlenceye de düşkün olan Ahmed Rasim, oldukça neşeli bir mizaca sahiptir (1989, Aktaş: 117).

Ahmed Rasim, tarih, coğrafya, seyahat, gramer gibi pek çok alanda yüzden fazla eseri olan verimli bir yazardır.¹⁰ Şiir, hikâye ve roman gibi türlerden ziyade gazete yazılarıyla ve araştırma, inceleme türünde edebî olmayan eserleriyle ön plana çıkar (2006, Yıldız: 2).

Ahmed Rasim, hangi konuda olursa olsun okuyucuyu sıkmadan yazabilmeyi başarmış, eğlenceli bir yazardır. Hafızası sağlam ve çok bilgili bir yazar olduğundan ötürü ilgi çekici konuları bulup yazmakta üstüne yoktur. İstanbul'un yaşadığı döneminin "pitoresk"ini en iyi yansıtan kişi Ahmed Rasim'dir (Yöntem, 2005: 578-579). Tarih, fen, edebiyat, hayat, sanat ve kahvehane kültürü gibi pek çok konuda bilgisi inanılmaz derecede fazla bir yazardır. Tanpınar (2001), Ahmed Rasim'i hazırlayan edebî şahsiyetin, Şehzadebaşı kahveleri için yazdığı şehir kronikleriyle Muallim Naci olduğunu söylemektedir (610).

Ahmed Rasim'in asıl verimli dönemleri ve en çok sevilen kitaplarını bastığı dönem 20. yüzyılın başları olduğundan ötürü Arakel'in kataloglarında çok fazla çeşitten eseri yer almamaktadır. Kataloglarda Ahmed Rasim'in gençken yazdığı tarih, dil bilgisi ve bilimsel kitaplar ile roman ve hikâye denemeleri karşımıza çıkmaktadır.

Ahmed Rasim'in 1301 tarihli ilk katalogda herhangi bir eseri bulunmamaktadır.

¹⁰ Ahmed Rasim'in son Arakel kataloğu basılana kadarki başlıca eserleri; 1. Tarih: *Tarih-i Muhtasar-ı Beşer* (1888); 2. Roman ve Hikâye: *İlk Sevgi* (1891), *Mehalık-ı Hayat* (1892), *Meyl-i Dil* (1892), *Afife* (1894), *Numune-i Hayal* (1895), *O Çehre* (1895), *Tecrübesiz Aşk* (1895); 3. İnceleme-Araştırma: *Bedayi-i Keşfiyyat ve İhtiraat-ı Beşeriyye'den Fonoğraf (Sedayı Tahrir ve İade Eden Alet)* (1886), *Bedayi-i Keşfiyyat ve İhtiraat-ı Beşeriyye'den Elektrikiyet-i Sakine* (1886), *Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiye* (1886), *Cümel-i Hikemiye-i Osmaniyeye* (1887), *Edebiyat-ı Garbiyeden Bir Nebze* (1887), *Arabların Terakkiyat-ı Medeniyyesi* (1888), *Elektrik* (1888), *Garaib-i Adat-ı Akvam* (1888), *Terakkiyat-ı İlmiyye ve Medeniyye* (1888), *Teşekkül-i Cihan Hakkında Fikr-i İcmali* (1888), *Hazine-i Mekatib yahud Mükemmel Münşeât* (1890), *Resimli Lugat* (1891); 4. Okul Kitapları: *Muallim-i Sarf* (1889), *Yeni Usûl Muhtasar Sarf-ı Türkî* (1890), *Amelî ve Nazarî Talim-i Lisan-ı Osmanî* (1890), *Küçük Tarih-i İslâm* (1890), *Küçük Tarih-i Osmanî* (1890), *Yeni Usûl Sarf-ı Farsî* (1890), *İmlâ-yı Osmanî* (1891), *Hesab-ı Zihni* (1892), *Mübtedi* (1892), *Sarf-ı İbtidai* (1892), *Hesab Kitabı* (1894).

1304 tarihli katalogda, “Edebiyat ve Hikemiyat” başlığı altında, tek başına telif ettiği *Cümel-i Hikemiye-i Osmaniyye* ve Halil Edib’le (1862-1912) birlikte neşrettiği *Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiyye* isimli kitapları yer alır.

Arakel Efendi, Ahmed Rasim’in derlediği, Osmanlı toplumundan çıkma felsefî sözlerden oluşan ve Ahmed Rasim’in hazırladığı *Osmanlı Kütüphanesi* serisine ait olan *Cümel-i Hikemiye-i Osmaniyye* ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Osmanlı Kütüphanesini teşkil eden nefâis-i âsârdan olup mündericâtı muâsırrîn-i üdebâ-yı Osmaniyyenin en güzel ve en manidâr akvâl-ı hikemiyâne ve mütalaât-ı devr-i endîşâelerini hâvi olarak cümlesi de tenvîr-i efkâra hâdim olmakla bu dahi aksâm-ı sâiresi misillü mazhar-ı rağbet umûmî olmuştur. Mürettebi Ahmed Râsim Efendi’dir. Fiyâtı 3 taşra için 3 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 36)

Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiyye ise Ahmed Rasim’in Halil Edib’le birlikte derlemiş olduğu, yabancı dillerdeki felsefî cümlelerin toplandığı kitabın adıdır. Bu kitap da yine *Osmanlı Kütüphanesi* serisinden çıkmıştır. Arakel, önceki kitapta olduğu gibi bu kitap için de okuyanların fikrî yönden ilerleme ve ahlâkî yönden düzelme sağlayacakları sözlerin saklı olduğunu söylemektedir:

“Meşâhir-i hükemâ ve âzâm-ı üdebâ-yı garbıyyenin âsâr-ı hikemiyelerinden bil-tab vücûda gelen bu eser ‘Osmanlı Kütüphanesi’ aksâmından olup iki cüzden müteşekkildir. Bu eserde intihâb edilen cümel-i hikemiyenin her biri insâna bir numûne-i imtisâl olup âdâb ve ahlâk-ı umumiyenin ıslâhına hâdim ve tenvîr-i efkâra da medâr olacak efkâr ve hissiyât-ı âliyye ile mâlîdir. Mürettib ve müntahibleri Halil Edib ve Râsim beylerdir. İki cüzün fiyâtı 6 ve taşralar için 7 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 37)

1304 yılında basılmış *Elektirikiyet-i Sakine* ve *Fonograf* kitapları, aynı katalogda, “Sıhhiye ve Fenniye Kitapları” içinde yer almaktadır. Yıldız (2002), bu iki kitabın çeviri olduğunu zikretmişse de (46-47) Arakel’in tanıtımlarında bu kitapların çeviri olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir.

“Letaif ve Mudhik Hikâyeler” başlığı altında ise Lastik Said (1848-1921) ile birlikte kaleme aldığı *Garaib-i Adat-ı Akvam* eseri tanıtılmıştır. Arakel Efendi, bu kitabın ilk bölümünü Lastik Said Bey’in neşrettiğini, ikinci bölümünü de Ahmed Rasim’in neşrettiğini söylemektedir. *Osmanlı Kütüphanesi* serisinin beşinci ve on ikinci kitaplarını içeren *Garaib-i Adat-ı Akvam*’da çeşit çeşit milletten şaşkınlık verici gelenek ve görenekler yer almaktadır:

“Nefâis-i âsâr-ı müntahebden müteşekkil ‘Osmanlı Kütüphânesi’nin beşinci ve on ikinci adedlerini teşkil eden bu eserin birinci cüzünü şûrâ-yı devlet-i âzâ-yı kirâmından saâdetlü Said Bey Efendi hazretlerinin ve ikincisini ezkiyâ-yı şebândan Mekteb-i Behrâmî muallimi Ahmed Rasim Bey’in âsâr-ı kalemiyyelerinden olup mündericâtı reb-i meskûnda bulunan bilcümle milel ve akvâm-ı muhtelifenin mücib-i ibret ve câlib-i hayret olan birtakım âdât-ı garîbiyye ve ahvâl-i acîbiyyelerinden bahsdir.” (Kitapçı Arakel, 1304: 75)

1305 tarihli, birinci defterde “Mektep Kitapları” başlığı altında *Küçük Tarih-i Osmanî; Muallim-i Sarf ve Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî; “Kütüb-i Sıhhiye ve Fenniye”* başlığı altında, ikinci defa kataloglarda yer alan *Elektirikiyet-i Sakine ve Fonograf* kitapları; yine ikinci defa yer bulan Lastik Said’le birlikte neşr ettiği *Garaib-i Adat-ı Akvam* adlı kitap, “Letaif ve Mudhik Hikâyeler” başlığı altında incelenmiştir.

Bu kitaplar arasında Osmanlıca morfoloji öğrenimine dair olan *Muallim-i Sarf ve Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî* adlı kitapları incelemek yeterli olacaktır kanaâtindeyiz.

Arakel Efendi, *Muallim-i Sarf*’ı Avrupa’daki mekteplerde okutulan bir gramer örnek alınarak kaleme alınmış ve oldukça faydalı bir dil bilgisi kitabı olarak tanıtmaktadır. Çocukların anlayabileceği bir dilde yazılan bu kitap oldukça başarılı bir biçimde düzenlenmiştir ve okullarda okutulmaktadır. Arakel kitabın mekteplere indirimli şekilde satıldığı bilgisini de vermektedir:

“Lisân-ı Osmaniyenin kavâid-i sarfiyyesini hâvi, etfâlin anlayabilecekleri vechle sade ibâre ile muharrir ve lisân-ı kitâbet, inşâ ve nikât tahrîriyyesini temrinler, tahliller ve zayıf kalmak ve buna mümâsil tatbîkât ile gösterir bir eserdir. Avrupa mekteplerinde tadrîs olunan Fransızca sarfların en yenisi ve en mücerrebi olan (Larbo ve Flori) gramerine tatbîken kaleme alınmış ve Behrâmî ve Komanto mekteplerinde mevki-i tadrîse konulup netâyic-i haseneye dest-res olunmuştur. Çocuklara mahsûs yazılan kitapların onların anlayabilecekleri dilde yazılmış esâs-ı tadrîs olduğundan kaidesi yek nazarda görülür. Müellifi Ahmed Rasim Bey’dir. Fiyâtı 3 buçuk taşra için 4 kuruştur. Mektepler için iskonto olunur.” (Kitapçı Arakel, 1305: 55)

Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî, ilkokul çağındaki çocuklara kolaylıkla Osmanlı dilinin önemli kurallarını öğretmek amacıyla, sade ve anlaşılır bir şekilde kaleme alınmıştır. Amacı, öğrencilere günlük kullanım dilini öğretmektir. Bu yolda bolca alıştırmalar eklenmiştir. Eser, Ahmed Rasim’in öğretmenlik yaptığı okullar olan Mekteb-i Behrâmî ve bir Musevî okulu olan Komanto Mektebi’nde okutulmuştur. İlk kitabı tükendiğinden düzeltilmiş ikinci baskısı yapılan bu kitap için de toptan alacak olanlara indirim vardır:

“Mübtedilere suhûletle sarf-ı Osmânînin kavâid-i mühimmesini arz eder en sade ve en ziyâde amelî bir kitâb olup her kâideye münâsebet olan temrînler ve suallerle tevsi

edilmiştir. Esâsı, usul-i amelîyyeye tevfiik edilmiş ve yeni usulde etfâl-ı vatan için en ciddî ve en muvâfık bir sarf-ı Türkîdir. Bu kitâb muharririnin tecârüb-i zâtiyyesiyle evvelâ Makriköy’de kain Mekteb-i Behrâmî’de ve sonraları dahi Komando Mektebi’nde rahle-i tedrisê vaz olunmuştur. Muharriri Ahmed Râsim Bey’dir. İlk tabı kalmadığından bir kat daha tashih edilerek tekrâr tab olunmuştur. Fiyâtı 100 para, taşra için 3 kuruştur. Toptan alanlara iskonto edilir.” (Kitapçı Arakel, 1305: 57)

1306 tarihli, ikinci ve konu başlıkları olmadan hazırlanmış defterde Ahmed Rasim’in, *Küçük Tarih-i İslâm*; Mustafa Reşid ile birlikte yazdığı *Hazine-i Mekatib yahud Mükemmel Münşeat*; *Amelî ve Nazarî Talim-i Lisan-ı Osmanî*; kaynaklarda geçmeyen *Musavver Külliyyat-ı Lügat* isimli bir eser ve *Yeni Usul Sarf-ı Farsî* kitapları yer almaktadır.

1307 tarihli, üç numaraları defterde “Mektep Kitapları” bölümünde *İmlâ-yı Osmanî*, *Sarf-ı İbtidâî*, *Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Farsî* ve bir kez daha *Hazine-i Mekatib yahud Mükemmel Münşeat* adlı kitaplar yer almaktadır.

1308 tarihli katalogda, ilk katalogda tanıtılmış olan *Cümel-i Hikemiye-i Osmaniyye* ve *Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiyye*, ve ikinci ve üçüncü defterlerde tanıtılmış olan *Hazine-i Mekatib yahud Mükemmel Münşeat* kitapları bir defa daha tanıtılmıştır. Bunların haricinde yeni bir Ahmed Rasim kitabı bu katalogda yoktur.

Ahmed Rasim’in 1311 tarihli katalogda iki adet roman denemesi bulunmaktadır. Bunlar *Tecaib-i Hayat* ve *Meyl-i Dil* adlı eserlerdir.

Arakel Efendi, o sıralarda *Tercüman-ı Hakikât*’te yazan Ahmed Rasim’in *Tecaib-i Hayat* (1891) adlı romanını, karı-kocanın birbirine karşı görevlerini anlatan bir eser olarak tanıtmaktadır. Romanın “Arakel Kitaphanesi Cep Romanları” genel başlığını taşıyan külliyyatın beşinci kitabı olduğunu da eklemektedir. Ayrıca kitabın basıldığı kâğıt ve baskı kalitesi gayet parlaktır:

“Tercümân-ı Hakikât gazetesi muharrirlerinden Ahmed Râsim Bey’in muharrerâtındandır. Esâsı, zevc ve zevcenin ve vezâif-i mütekâbilesini tasvîrden ibârettir. Hüsn-i âmîziş ve münâsebetin bir âilede ne derece bâis-i muhsenât olacağı neficesiyle hafîme-pezir olmuştur. Bir kadının zevcine karşı gösterdiği dikkat ve ihtimâm, bir sûret-i münâsebede tasvîr edilmiş ve zevcin sû-i muâmelâtından dolayı muhâkemât-ı vicdâniyyesi önünde ne derece mesûl kaldığı bir mesele-i umûmiyye hâlinde olarak yazılmıştır.

‘Arakel Kitâbhânesi Cep Romanları’ nam-ı umûmiyyesi tahtında neşr olunan külliyyatın beşinci adedini teşkil eyler. Kâğıdı, tabı gâyet parlak olarak Dersâadet için 5, taşra için, 6 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1311: 17)

Bu fihristte yer alan bir başka Ahmed Rasim romanı, *Meyl-i Dil* (1891) ise, ahlâksızlığın kötü sonuçların düzgün bir şekilde anlatıldığı bir roman olarak tanıtılmaktadır. Bu roman da parlak kâğıda nefis biçimde basılmıştır ve “Arakel Kitaphanesi Cep Kitapları” genel başlığı altında çıkarılan külliyyatın ilk kitabı olma özelliğini taşımaktadır:

“Bu dahi Tercümân-ı Hakikât gazetesi muharrirlerinden Ahmed Rasim Bey’in roman tarzında yazdığı hikâyâtından biridir. İşbu romanda, sû-i ahlâkın netâyic-i vahmiyyesi bir sûret-i muntazama ve mutarridede gösterilmiştir. İğfâl ve temâyül gibi havass-ı redîenin bâis olduğu ahvâl-i şenâ dahi hissiyât-ı beşeriyyeye temâs eden noktaları üzerinde tasvîr edilmiştir. Gâyet parlak kâğıt üzerine nefis sûrette tab olunan “Arakel Kitâbhânesi Cep Kitâpları” nâm-ı umûmiyyesi altında neşr olunan külliyyâtın birinci adedini teşkil ediyor. Fiyâtı 5, taşra için 6 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 18)

1312 tarihli katalogda ise yalnızca *Küçük Tarih-i Osmanî*’nin ikinci baskısının yapıldığına dair bir bilgi verilmektedir.

Ahmed Rasim’in ardından Ahmed Vefik Paşa’ya değinmek gerekir. Devlete tercüman yetiştirmiş aydın bir ailede büyüyen Ahmed Vefik Paşa’nın doğum tarihi ile ilgili 1813’ten 1823’e kadar çok farklı tarihler verilmektedir. Babası Divan-ı Hümayun’un ilk Müslüman tercümanı olan Yahya Naci Efendi’nin oğlu olan ve kendisi de Bab-ı Seraskerî Tercüme Odası müdürlüğü gibi görevler yapmış olan Ruhuddin Mehmed Efendi’dir. İlk tahsilinden sonra büyükbabası Yahya Naci Efendi’nin tercüman ve hoca olarak görev yaptığı ve önemli ailelerin çocuklarının eğitim görebildiği Mühendishane-i Berri Hümayun’a girmiştir. 1834’te babasının görevi sebebiyle onunla birlikte Paris’e gitmiş ve tahsiline oradaki St. Louis Lisesi’nde devam etmiştir. Burada Fransızcasını mükemmel hale getirmiş ve Mustafa Reşid Paşa’nın gözüne girmiştir. İstanbul’a döndüğünde daha önce babası ve dedesinin de vazife yaptıkları Tercüme Odası’nda işe başlamıştır. Daha sonra da yurt içi ve yurt dışında çeşitli memuriyetlerle hayatını sürdürmüştür. Bir yandan da çok çeşitli diller öğrenmiş ve sözlükler yayımlamış, Türkçeye katkı sağlamaya çalışmıştır (Akün, 1989: 144-145).

Dil ve tarih alanındaki çalışmaları, Türkçeye yaptığı önemli tercüme ve Türkleşme hareketine olan katkılarıyla Ahmed Vefik Paşa devrinin en önemli fikir adamlarından olmuştur. Ahmed Vefik Paşa, tarih, dil, lügat, atasözü derlemesi, tiyatro tercüme ve

uyarlamaları gibi çeşitli alan ve türlerde eserler vermiştir.¹¹ Özellikle Moliere çevirileri ve onun komedyalarından yapmış olduğu Türk kültürüyle birebir örtüşen uyarlamaları ile büyük saygı görmüştür (Akün, 1989: 154).

Tanpınar'a (2001) göre Ahmed Vefik Paşa'nın Moliere tercüme ve adapteleri, özümsemiş bir Batı kültürü göstermektedir. Vefik Paşa'nın Moliere'i tercih etmesini isabetli bir karar olarak gören Tanpınar, kullandığı dilin biraz daha düzgün olması hâlinde onun ilk klasiğimiz olabileceğini iddia etmiştir (281).

Dönemin Namık Kemal, Teodor Kasap ve Direktör Âli Bey ile birlikte tiyatrodan en çok rağbet gören yazarlarından olan Ahmed Vefik Paşa, yabancı oyunları yerli kişilere ve çevrelere uyarlamada oldukça başarılı olmuştur (And, 1972: 446). Öte yandan Özkul (2009), Ahmed Vefik Paşa'nın uyarlama olarak bahsedilen oyunlarından "özgür çeviri" olarak bahsederken, tiyatro eserlerinde uyarlama ile çeviri arasındaki farkın çok fazla olmadığını söylemektedir (94-95).

Arakel'in 1301 senesinde basılmış ilk kataloğunda Ahmed Vefik Paşa'nın iki kitabı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi "Kütüb-i Lûgat" başlığı altında tanıtılan *Lehce-i Osmanî* adlı meşhur eseridir. Diğeri ise "Kıraata Dair Kitaplar" başlığında tanıtılan François Fenelon (1651-1715)'dan yaptığı *Telemak Tercümesi* adlı çeviri romandır.

Ahmed Vefik Paşa'nın, Akün'e (1989) göre "Türk lügatçiliğinde yeni bir çağ başlatan" iki ciltlik lügatı *Lehce-i Osmanî* (147), Arakel'in fihristinde de önemli bir eser olarak tanıtılmaktadır. Lügatta Osmanlı dilinde kullanılan Türkçe asıllı kelimeler ile Türkçeleşmiş olan Arapça, Farsça ve başka yabancı dillerden gelen kelimeler ve tabirler, elifba sırasına göre açıklanarak gösterilmiştir:

"İzzetlü devletlü Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin eseri olup lisân-ı Osmânîde mütedâvil Türkî el-asıl kelimeler ile Türkcelenmiş olan bazı Farsî ve Arabî ve ecnebî lügât ve tabîrâtın ekserisi hurûf-ı hecâ sırasıyla tahrîr ve tertîp olunmuş ve şerhleri dahi lisân-ı

¹¹ 1312 tarihli son Arakel kataloğuna kadar basılmış bulunan eserleri; 1. Tarih: *Salname* (1263), *Hikmet-i Tarih* (1279), *Şecere-i Türkî* (1280), *Fezleke-i Tarih-i Osmanî* (1286); dil: *Atalar Sözü – Türkî Durub-i Emsal* (1287), *Lehçe-i Osmanî* (1292); 2. Uyarlama Tiyatro: *Zor Nikâhı* (1285), *Zoraki Tabib* (1285), *Yorgaki Dandini* (1285), *Tartüf*, *Azarya*, *Tabib-i Aşk*, *Merakî*, *Dekbazlık*; 3. Çeviri Tiyatro: (manzum) *İnfial-i Aşk*, *Dudu Kuşları*, *Dom Juan*; (mensur) *Savruk*, *Kocalar Mektebi*, *Kadınlar Mektebi*, *Adamcıl*, *Okumuş Kadınlar*, *Arslan Avcıları yahud Hak Yerini Bulur* (1303); 4. Roman Çevirileri: *Hikâye-i Hikemiyye-i Mikromega* (1287), *Telemaque* (1296), *Cil Blas Santillani'nin Sergüzeştü* (1302).

Türkîde istimâli câiz olan Farsî ve Arabî kelimât ve tabîrât ile beyân kılınmış ve pek çok lugât-ı Türkiyyeyi câmi bir eser-i muteberdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 71)

Telemak Tercümesi, ilk olarak Yusuf Kamil Paşa tarafından yapılmış bir roman tercümesidir. Ahmed Vefik Paşa, Yusuf Kamil Paşa’nın ağır ve süslü bir dille yapılmış tercümesini beğenmediğinden mümkün olduğunca sade bir Türkçe ile romanı terkar tercüme etmiştir (Akün, 1989: 154). Arakel tarafından ülkenin kalkınması ve ilerlemesinin yanında ahlâkî açıdan düzelmeye dair bir roman olarak tanıtılan bu eserin her iki tercümesi de aynı madde değerlendirilmiştir. Arakel, Vefik Paşa’nın tercümesinin çocukların anlayabileceği açık bir Türkçeyle yapılmış olduğunu, bunun yanında Kamil Paşa’nın da bir tercümesi bulunduğunu zikretmektedir:

“Tasarrufât ve terakkiyât-ı mülkiyye ve tehzîb-i ahlâka dâir bir takım nasâyıh-ı müfide ile aşk ve muhabbet ve şevk ve gayretin mâhiyyetiyle hüsn-i istimâllerini irâe eder gâyet müesser bir eser olup bir basması Ahmed Vefik Paşa hazretleri tarafından çocukların anlayabileceği sûrette açık Türkce olarak ve diğer bir basmasıdahi Kamil Paşa hazretleri tarafında tercüme olunmuş bir hikâye-i edebiyeden ibârettir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 211)

Bunların yanında Ahmed Vefik Paşa’ya ait uyarlamalar olarak bahsedilen *Zor Nikâh*, *Zoraki Tabib* ve *Yorgaki Dandini* oyunları 1301 tarihli katalogda yer almakta ve müelliflerinin “meşhur komedyâ yazarı” Moliere (1622-1673) olduğu belirtilmektedir. Ahmed Vefik Paşa’nın adı uyarlayan ve tercüme eden olarak dahi olsa Arakel tarafından zikredilmemiştir.

Zor Nikâh (1870) hakkında çok az bilgi verilmiştir. Arakel, eserin gülünç bir oyun olduğunu ve mevcudunun nadir olduğunu söylemektedir:

“Gâyet gülünç ve Fransa üdebâsından (Molyer)’in eser-i ber-güzîdesidir. Mevcudu nâdirdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 159)

Zoraki Tabib (1870) hakkında da yine Arakel’in verdiği bilgiler kısıtlıdır ve *Zor Nikâh* oyunuyla hemen hemen aynıdır:

“Gayet gülünç ve Fransa üdebâsından (Molyer)’in eser-i ber-güzîdesidir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 159)

Yorgaki Dandini hakkında ise mizahî eserleriyle meşhur Moliere’in bir komedyası olarak bahsedilmektedir:

“Âsâr-ı mudhikede kesb-i şöhret etmiş olan Fransız meşâhir-i müellifininden (Molyer)’in âsârından bir komedyadır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 171)

Görüldüğü gibi bu üç oyunun da adaptasyonunu yapmış olan Ahmed Vefik Paşa’nın ismi, Arakel tarafından hiç zikredilmemekle birlikte üzerinde başka bir vurgu yapılmamıştır.

1304, 1305, 1306 ve 1307, 1311 ve 1312 tarihli kataloglarda da Ahmed Vefik Paşa’nın herhangi bir şekilde adı geçmemektedir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, Arakel, Ahmed Vefik Paşa’yı olgun bir yazar olarak görmemekte veya hiç tanımamaktadır.

Eleştiri alanındaki görüşleriyle Türk edebiyatına ve fikir dünyasına çok şey kazandırmış olan Beşir Fuad, kataloglardaki bir başka önemli edebiyatçımızdır. Babası, Maraş ve Adana mutasarrıflıkları yapmış olan Hurşid Paşa ve annesi, Giresunlu Memiş Paşa’nın kızı Habibe Hanım’dır. 1852 veya 1853’te İstanbul’da doğmuştur. Ataları Gürcü’dür. İlk öğrenimini Fatih Rüşdiyesi’nde aldıktan sonra babasının görevi için gittikleri Suriye’deki Halep Cizvit Mektebi’nde tahsilini sürdürmüştür. 1871’de Askerî İdadî’den, 1873’te Mekteb-i Harbiye’den mezun olmuş ve aynı sene Sultan Abdülaziz’in yaverliğine atanmıştır. Yaverliği süresince ve onun sonrasında gönüllü olarak bazı savaflara katılmış, daha sonra bir süre Darüşşafaka’da öğretmenlik yapmıştır. Annesinin yakalandığı bir akıl hastalığına tutulma korkusuyla meslek hayatından uzaklaşıp sefahat hayatına adım atmıştır. Ardından, 5 şubat 1987’de bir not bırakarak intihar etmiştir. Mektupta cesedini kadavra olarak Tıbbiye’ye bağışladığını bildirirse de cenazesi Eyüp Sultan Kabristanı’na defnedilmiş, ancak daha sonra kaybolmuştur (Okay, 1992: 5; Oruç, 2010: 6-7).

Beşir Fuad’ın, 1883’te başlayıp intiharına kadar geçen 4 yıllık kısa yazarlık yaşamı, buna rağmen oldukça verimli ve dolu dolu geçmiştir.¹² Çeşitli dergilerde yazıları çıkan Beşir Fuad, *Güneş* isimli bir derginin imtiyaz hakkını satın almış; bu dergide Osmanlı

¹² Beşir Fuad’ın 1312 tarihli son Arakel kataloguna kadarki eserleri; 1. Edebî, Felsefî, Bilimsel Kitapları: *Viktor Hugo* (1302), *Beşer* (1303), *Volter* (1304), *İntikad* (1304), *Mektubat* (1305); 2. Yabancı Dil Öğrenimine Dair Metod Kitapları: *Bedreka-i Lisan-ı Fransevî* (Emil Otto’dan tercüme, 1301), *Miftah-ı Bedraka-i Lisan-ı Fransevî* (1302), *Almanca Muallimi* (Emil Otto’dan tercüme, 1303), *İngilizce Muallimi* (Emil Otto’dan tercüme, 1303), *Usûl-i Talim* (Emil Otto’dan tercüme, 1303), *Miftah-ı Usûl-i Talim* (1304); 3. Tiyatro Tercümelere: *İki Bebek* (Victor Bernard-Eugene Granger’ın Fransızca eserinden tercüme, 1300), *Binbaşlı Davet* (K. F. Mor’un Almanca eserinden tercüme, 1300), *Birinci Kat* (James Cobb’un İngilizce eserinden tercüme, 1301).

gençlerinin bilimsel konulara uzak kalmamasını amaçlamıştır. Tamamıyla edebî sayılabilecek türde eserler vermediği için edebiyat tarihlerinde pek yer bulamamıştır. Ancak edebiyat eleştirisi anlamında ortaya koyduğu dikkata değer eserler ve düşünsel ve felsefî alanda yaptığı çalışmalar onu, 19. yüzyılın ikinci yarısında oldukça önemli bir yere koyar (Okay, 1992: 5).

Almanca, Fransızca ve İngilizceyi tercüme yapabilecek ve bu dilleri öğrenme metodolojisi kitapları yazacak kadar iyi bilen Fuad, bu sayede Batı dünyasındaki bilimsel, sanatsal ve kültürel gelişmeleri oldukça yakından takip etmiş ve pek çok Batılı yazarı orjinalinden okuma fırsatını yakalamıştır (Oruç, 2010: 20).

Dizdaroğlu (1969), Beşir Fuad'ın tam bir Batılı kafası taşıyan aydın tipini temsil ettiğini söylemiştir. Üç Batı dili bilip bu dillerdeki bilim ve felsefe kitaplarını okumuş ve bir dünya görüşüne ulaşmış olması onu Tanzimat aydınlarından ayrı bir yere koymaktadır. Batı'daki gelişmeleri yakından takip edip bunu Türk toplumuna tanıtmak istemesi de ayrıca dikkate değer bir husustur (14-16).

Beşir Fuad'ın açtığı yoldan giderek realizm akımını benimseyen ya da bu akımın etkisinde eserler veren sanatçıların sayısı da bir hayli fazladır. Ahmed Midhat Efendi, Recaizade Mahmud Ekrem, Muallim Naci, Nabizade Nazım, Fazlı Necib, Mustafa Reşid, Mizancı Murad ve daha bir çok edebiyatçı Beşir Fuad sayesinde realizmi ve natüralizmi tanıyarak bu yönde eserlere imza atmışlardır.

Romantizme ve hayalciliğe karşı olan Beşir Fuad, Auguste Comte (1799-1857) etkisiyle pozitivist ve diğer başka filozofların etkisiyle de materyalist olmuştur. Yazılarında da bu görüşlerinin etkisi açıkça görülmektedir. Victor Hugo (1802-1885) hakkında yazdığı ve Türk edebiyatının ilk eleştirel monografisi kabul edilen eserde, çağdaş edebiyatçıların büyük saygı duydukları ve üstat kabul ettikleri Victor Hugo'yu ve romantizm akımını eleştirerek, onun karşısına Emile Zola'yı (1840-1902) ve natüralizm akımını koymuştur (Okay, 1992: 5).

Beşir Fuad, kendinden önceki edebiyatçılar olan Namık Kemal, Abdülhak Hamid ve Recaizade Mahmud Ekrem'e "gözyaşı edebiyatı" yaptıkları yönünde bir eleştiri getirmiştir. Edebiyat eserinde duyguyu, abartıyı ve hayali yok sayan Beşir Fuad, sadece

bilimsel temellere dayanan realist ve natüralist eserleri gerçek edebiyat saymıştır. Muallim Naci ile mektuplaşmalarında bu görüşlerini açık bir biçimde dile getirmektedir (Fuad, 1999: 356).

Romantizmin Tanzimat aydınları tarafından tam olarak kavranamadığını düşünen Beşir Fuad, *Victor Hugo* (1885) monografisini, onlara romantizmi öğretmek amacıyla kaleme almıştır. Romantizmi sıklıkla eleştirmesine rağmen Victor Hugo'dan saygıyla bahseden Fuad, buna rağmen romantizmin artık miadını doldurduğunu ve yerini realizm ve natüralizm gibi akımlara bırakması gerektiğini düşünmüştür. Bu amaçla daha Osmanlı aydınlarının adını duymadığı *Emile Zola*'yı ve onun benimsediği edebî akım olan natüralizmi tanıtmaya çalışmıştır (İnci, 2008: 45).

Arakel'in 1301 tarihli ilk yayın kataloğunda Beşir Fuad'ın iki adet tiyatro çevirisi yer almaktadır. "Edebiyattan Tiyatro Kitapları" başlığı altında tanıtılan bu iki eser, *İki Bebek* ve *Binbaşığı Davet* adlı oyun çevirileridir.

İki Bebek (1883), kadınların erkekleri nasıl gafil avladıklarına dair bir oyundur. Beşir Fuad, bu komedyayı Fransızcadan tercüme etmiştir:

"Tâife-i nisânın erkekleri ne yolda dâm-ı iğfâlâta düşürdüklerini mükemmel sûrette tasvîr eder ve Fuad Bey tarafından Fransızcadan mütercem gülünçlü bir tiyatro komedyasıdır. 3,5 kuruştur." (Kitapçı Arakel, 1301: 152)

Binbaşığı Davet (1883) ise, Beşir Fuad'ın Almandan tercüme ettiği bir oyundur. Oyunda eşlerin birbirlerine karşı hakları komedi şeklinde anlatılmaktadır:

"Zevcin beyninde hukûk-ı sarîhelerini tasrîh ve tasvîr eder ve Almandan Fuad Bey tarafından mütercem bir komedyadır." (Kitapçı Arakel, 1301: 153)

1304 tarihli katalogda ise Beşir Fuad'ın yine iki tiyatro çevirisi, *İki Bebek* ile *Binbaşığı Davet*, "Tiyatrolar" başlığı altında, bir kez daha tanıtılmıştır. Arakel bunların yanında, "Tarih, Lûgat ve Tercüme-i Hal" bölümünde Beşir Fuad'ın *Volter* monografisine ve "Muahharen Zamm Olunan Kitaplar" isimli sonradan eklenen kitapların yer aldığı bölümde, Emil Otto'dan çevirdiği *Usul-i Talim* adlı kitaba yer vermiştir.

Arakel, bu katalogda, *İki Bebek* ile *Binbaşığı Davet* oyunuyla ilgili olarak bir önceki katalogdan farklı bir bilgiye yer vermemiştir. Bu katalogda asıl önemli olan *Volter* monografisinin yer almasıdır.

Volter (1887), Arakel'in "Osmanlı Kütüphanesi" adını verdiği külliyyatın dokuzuncu ve onuncu kitaplarını oluşturan iki ciltten ibarettir. Kitap, dünyaca ünlü Avrupalı edip ve filozof Voltaire'in hayat hikâyesini anlatmaktadır. Arakel, Voltaire'i, birkaç asırda bir gelebilen dehaların başlıcalarından ve zamanın en bilgili alimlerinden olarak tanıtmaktadır. Bu esere oldukça uzun bir tanıtım yazısı hazırlayan Arakel, Voltaire'in özelliklerini övmekle bitirememektedir:

"Merhûm Beşir Fuad Bey'in âsâr-ı cemîlesinden olup meşâhirin nefâis-i âsâr-ı müntehabesinden müteşekkil Osmanlı Kütüphanesinin dokuzuncu ve onuncu adetlerini teşkil eden şu eser, Avrupa meşâhir-i üdebâ ve hükemâsından ve müceddidîn zümresinden iki asra karîb zamandan biri nâm ve şânî ve lüle-endâz-ı çâr-ı aktâr-ı cihân olan Volter'in tercüme-i hâlini hâkidir. Volter birkaç asırda ancak zuhûr eden dehât-ı dehrin serbülendi, On Yedinci asır hadîka-ı maârifinin bir mahsûl-ı maârifindi, mütebahhirîn-i zamanının ercümend-i âlimiyyesindendi olup âlim-i edebiyat, medeniyet ve insâniyyette cüdaen hâdim olan zevât-ı nâdire-i meşhûre meyânında âsâr-ı kesîre-i meşhûresiyle hemân cümleden ziyâde tenvîr-i efkâr ve terakkî-yi maârifîye hizmet etmiş ve bu uğurda nice serencâmlar çekmiş hased-keşân, garezkârân ve mutarizîn fırkasının tîr-i tan ve teşnielerine hedef olup göğüs germiş, taasubât-ı mezhebiyyeyi temelinden sarsmış, hükümdârân-ı zamânın mazhar-ı himâyet ve iltifâtı olmuş velhâsıl âlem-i medeniyetin bir hâdim-i ekberi nâmını bihakk ihrâz etmiş bir zât-ı âli-kadr olduğundan şu eser-i erbâb-ı maârifin câlib-i nazar-ı dikkat ve rağbetlerin olacağı tabiidir. İki cüzün fiyatı 7 vilâyât için 8 kuruştur." (Kitapçı Arakel, 1304: 50-51)

1305 tarihli, "Defter 1" adlı katalogda Beşir Fuad'ın 6 adet kitabı yer almıştır. "Tiyatrolar" bölümünde *İki Bebek* ve *Binbaşığı Davet* üçüncü kez yer alırken, *Usul-i Talim* adlı çeviri bu kez "Mekâtibe Mahsus Kitaplar" bölümünde ve ayrıca "Lisan, Mükaleme ve Tercüme" adlı bölümde yer bulmuştur. Bunun yanında yine aynı bölümde *Miftah-ı Usul-i Talim* adlı açıklama kitabına yer ayrılmıştır. "Tarih, Lügat ve Tercüme-i Hal Kitapları" *Volter* monografisi, toplamda ikinci kez olmak üzere tanıtılırken, "Edebiyat ve Hikemiyat" kısmında, Beşir Fuad ve Muallim Naci'nin birbirlerine yazdığı mektupların kitap haline getirildiği *İntikad* (1887) adlı eser yer almaktadır.

Bu fihristte daha önce tanıtılan kitaplarda farklı olarak yeni bir bilgi verildiği görülmemektedir. Bu katalog için önemli olan eser ise, Beşir Fuad'ın Muallim Naci ile mektuplaşmalarının yer aldığı ve eleştiri tarihimiz için önemli bir yeri olan *İntikad* adlı eserdir.

Arakel Efendi *İntikad*'dan, Muallim Naci ile Beşir Fuad'ın, Osmanlı edebiyatı ve Victor Hugo üzerine tartışmaları, karşılıklı mektuplaşma suretiyle meydana gelmiş bir eser olarak bahsetmektedir. Eser baştan aşağı yüksek fikirler ve duygular ile doludur. Herkes için fayda sağlayabilecek bir eser ise de özellikle Osmanlı edebiyatı ve Victor Hugo hakkında bir fikir edinmek isteyenler için oldukça faydalı bir eser olacaktır. Beşir Fuad'ın bir resmi de kitapta bulunabilir:

“Bu dahi serâmedân-ı üdebâ-yı kirâmımızdan Muallim Naci Efendi hazretleriyle müteveffa Beşir Fuâd Bey meyânelerinde ‘Viktor Hugo’ ile edebiyat-ı Osmâniyye hakkında mükâtebe tarikiyle cereyân eden bir mübâhese-i edebiyeyi hâvi olup ser-âpâ efkâr ve hissiyât-ı âliyye ile mâlâmâl olduğundan ‘Viktor Hugo’ ile edebiyât-ı Osmâniyye hakkında bir fikir icmâlî hâsıl etmek isteyenlerce ve cümlece mûcib-i istifâde bir eserdir. Müteveffa-ı mûmâ-ileyh bir aded resmini dahi muhtevîdir. Dersâadet için 7 buçuk taşra için 9 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1305: 41)

1306 ve 1307 tarihli, “Defter 2” ve “Defter 3” adlı kataloglarda Beşir Fuad'ın herhangi bir eserine rastlanmamaktadır.

1311 tarihli katalogda, 1305 tarihli katalogda yer alan Beşir Fuad eserlerinin tamamına aynıları yer almaktadır. “Tiyatro Kitapları” bölümünü içinde *İki Bebek* ve *Binbaşıyı Davet*, “Tarih ve Tercüme-i Hal Kitapları” bölümünün içinde *Volter*, “Lisan-ı Mükâleme Kitapları” başlığı altında *Usul-i Talim* ve *Miftah-ı Usul-i Talim*, “Edebiyat ve Hikemiyat Kitapları” başlığı altında da *İntikad* yer almıştır. *Usul-i Talim* aynı zamanda “Mekâtibe Mahsus Kitaplar” bölümünde de yer bulmuştur, çünkü okullarda okutulmaya değer görülen bir eserdir.

Bu fihristte yer alan kitaplarla ilgili bilgiler, öncekilerdekilerle tamamen aynıdır. Herhangi bir ekstra bilgiye rastlanmamaktadır.

1311 kataloğunun zeylleri olan “Zeyl 5” ve “Zeyl 6” adlı kataloglarda ise herhangi bir Beşir Fuad kitabına rastlanmamaktadır.

Asıl olarak tarihçi yönüyle ön plâna çıksa da dil bilgisi ve Osmanlı Türkçesinin belâgati üzerine yazdığı kitaplarla Cevdet Paşa'dan da bahsetmek gerekir. 1823 yılının Mart ayında, Bulgaristan'ın Lofça kasabasında dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ahmed olup şair Süleyman Fehim Efendi (1789-1846) tarafından kendisine “Cevdet” mahlası verilmiştir. Küçük yaşta büyükbabası sayesinde Arapça öğrenmeye başlamış ve İslâmî ilimleri

okuyacak seviye gelmiştir. İstanbul'a gelip Süleyman Fehim Efendi ve çeşitli şahsiyetlerle tanışmasıyla edebiyat ve şiir alanında da kendini ilerletmiştir. Öğrenim hayatı bitince devlet hizmetine girmiştir. Hızlı bir şekilde bir yandan devlet kademelerinde yükselmiş ve paşalık unvanı kazanmış, bir yandan da kültürel ve bilimsel gelişimini sürdürmüştür. Valilikler, vekillikler ve Dahiliye nazırlığı da yapan Cevdet Paşa, 26 Mayıs 1895'te Bebek'teki yalısında vefat etmiştir (Halaçoğlu, 1993: 443-445).

Daha çok Türk tarihi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Cevdet Paşa'nın Türk dili bilgisi ve belâgat alanında da çığır açan pek çok çalışması olmuştur. Türk diline batılı unsurların girmeye başladığı dönemde yazılmış bütün dil bilgisi kitapları için öncü sayılabilecek kitaplar yazmıştır. Cevdet Paşa'nın bunları yazmaktaki amacı dilimizin öğrenilmesinin kolaylaşması, Batılılaşma ile gelen yeni kavramların Türkçe karşılıklarının bulunması, yazı dili ve konuşma arasındaki farklılıkların giderilmesi ve Arap alfabesinde yapılması gereken birtakım yeniliklerdir (Karabacak, 2012: 614). Türkçedeki ilk dil bilgisi kitabının adını *Kavaid-i Osmaniyye* (1851) koyan ve kullanılan dilin adının ne olacağını dair saptamalarda bulunan Cevdet Paşa, tam anlamıyla belâgat ilmini ele alıp işleyen ilk kitap sayılan *Belâgat-i Osmaniyye* (1880) ile de Türkçenin gelişimine ve kullanımının kolaylaşmasına katkıda bulunmuştur (Özkan, 2006: 220-227).

Tanpınar'ın (2001) Münif Paşa ve İbrahim Şinasi ile birlikte "Yeniliğin Üç Büyük Muharriri" olarak gördüğü Cevdet Paşa, Tanzimat aydınına önemli etkilerde bulunmuş bir adamdır. Avrupa hayranı, medeniyet düşkünü ve ilerlemeci olan Cevdet Paşa, bu ilerlemenin şariat hükümleri dâhilinde gerçekleşmesini istemiştir. Gelenek ve dinî değerleri muhafaza etme konusunda değişmez hükümleri vardır ve bu tarafı, ilerlemeci tarafıyla sıklıkla çatışmaktadır (165). Tanzimat devrinin genelinde görülen eski-yeni çatışması Ahmed Cevdet Paşa şahsında vücut bulmuş gibidir. Bütün yenilikçi kadroların ve faaliyetlerin ilkinde hep onun adı bulunsa da muhafazakârlığı kendi içinde buhranlar yaşamasına sebep olmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa'nın hukuk, tarih, dil, edebiyat ve çeviri gibi çok çeşitli alanlarda otuza yakın eseri bulunmaktadır.¹³

Cevdet Paşa'nın 1301 tarihli ilk basılan Arakel kitap kataloğunda yer alan kitapları sırasıyla şunlardır: *Kıyas-ı Enbiyâ*, *Belâgat-i Osmaniyye Asar-ı Cevdet Paşa*, *Miyar-ı Sedad*, *Adab-ı Sedad*, *Beyanü'l-Unvan*, *Beyanü'l-Unvan-ı Arabî*, *Talikat-ı Belâgat*, *Kavaid-i Osmanî*.

Belâgat-i Osmaniyye adlı eser, "Edebiyattan Münşeat Kitapları" başlığı altında "*Belâgat-i Osmaniyye Asar-ı Cevdet Paşa*" adıyla ve "Mektep Kitapları" başlığı altında "*Belâgat-i Osmanî*" adıyla değerlendirilmiştir.

"Münşeat Kitapları" başlığı altında tanıtılan *Belâgat-i Osmaniyye*'de dokuz bölüm olduğu ve bunların adlarının sırasıyla, "*Telifat-ı Belâgat*", "*Tahlil-i Hal*", "*Hal-i Telifat*", "*Tahlil-i Telifat*", "*Temyiz-i Telifat*", "*Redd-i Tahlil*", "*Hal-i Tahlil*", "*İtmam-ı Temyiz*" ve "*İkmal-i Temyiz*" olduğu etraflıca belirtilmiştir.

Arakel'e göre *Belâgat-i Osmaniyye* (1887) ve içindeki bu parçalar, Cevdet Paşa'nın, Osmanlıca belâgat hakkında önemli edebiyatçılarımızın fikirlerini ve konu ile ilgili gerekli bilgileri ve birbirleriyle tartışmalarını içeren bir eserdir. Arakel'e göre kitap, ilgililerin fazlasıyla yararınadır:

"Mündericâtı Cevdet Paşa hazretlerinin eseri olan Belâgat-ı Osmâniyyesi üzerine açılmış bir mübâhese-i edebiye olup eser-i mezkûr ve ale'l-umûm belâgat-i Osmâniyye hakkında üdebâ-yı hâzıramızdan bazılarının efkârını mübeyyin ve cümlesinde lâzım ve melzûm hükmünde yekdiğerine merbût bulunduğundan gerek onların efkârını istihrâc ve gerek bu müsâdeme-i efkârdan bir bârika-i hakikat istihrâc etmek üzere mütâlaası ehl-i merâkin her hâlde istifâdelerini mücibdir." (Kitapçı Arakel, 1301: 57)

Bu fihristte tanıtılan diğer kitaplardan *Miyar-ı Sedad* (1876) ve onun eki niteliğinde olan *Adab-ı Sedad* (1877) ile *Beyanü'l-Unvan* (1857) ve onun Arapça baskısı, "Edebiyat Kitapları" başlığı altında tanıtılmaya değer görülmüştür.

¹³ Cevdet Paşa'nın son Arakel kataloğuna kadar basılmış olan kitapları: 1. Tarih: *Tarih-i Cevdet* (III Cilt, 1270, 1273, 1301), *Mukaddime-i İbn-i Haldun* (1277), *Kırım ve Kafkas Tarihi* (1307); 2. Dil Bilgisi ve Belâgat: *Medhal-i Kavaid* (1268), *Kavaid-i Osmaniyye* (1281), *Kavaid-i Türkiyye* (1292), *Belâgat-i Osmaniyye* (1298), *Tertib-i Cedid-i Kavaid-i Osmaniyye* (1303); 3. Diğer: *Beyanü'l-Unvan* (1273), *Malumat-ı Nafia* (1278), *Takvimü'l-Edvar* (1287), *Miyar-ı Sedad* (1293), *Adab-ı Sedad* (1294), *Hulasatu'l-Beyan fi-Telifi'l-Kur'an* (1303), *Hilye-i Saadet* (1304), *Eser-i Ahd-i Hamidi* (1309).

Arakel Efendi, Cevdet Paşa'nın oğlu Sedad için yazdığı (Halaçoğlu, 1993: 449) *Adab-ı Sedad*'ı “terbiye ilminin usulleri ve kaidelerinden bahseden bir eser” olarak tanıtırken, *Miyar-ı Sedad*'dan “okullarda okutulmak üzere düzenlenmiş, mantık ilmine dair bir eser” olarak bahsetmektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 97).

Aynı bölümde yer alan *Beyanü'l-Unvan* ve *Beyanü'l-Unvan-ı Arabî* ise besmele-i şerif ve salavat ile bazı hutbe ve dibace kitaplarından bahseden ve fennin sınıflandırılması üzerine bilgileri barındıran eserlerdir (Kitapçı Arakel, 1301: 99).

Kavaid-i Osmanî (1875) adlı eser, “Kıraata Dair Kitaplar” başlığı altında değerlendirilmiştir. Arakel Efendi, Cevdet Paşa'nın en önemli eserlerinden olan dil bilgisi kitabı *Kavaid-i Osmanî*'nin, Osmanlı dilini oluşturan Türkçe, Farsça ve Arapça lafızların esas kaidelerini anlaşılır biçimde öğreten eser olduğunu söylemektedir. Okullarda da okutulan eser oldukça faydalıdır:

“Devletlü Cevdet Paşa hazretlerinin âsâr-ı muteberesinden olup lisân-ı Osmanîyi teşkil eden elfâz-ı Türkiyye ve Farsiyye ve Arabiyyenin kavâid-i esâsiyye ve fevâid-i ferîelerini gâyet selîs bir tarz üzere talîm eder ve umûm-ı mekâtibde tedrîs olunur bir eser-i mergûbedir” (Kitapçı Arakel, 1301: 204)

1304 tarihli katalogda Cevdet Paşa'nın herhangi bir kitabı yer almamaktadır.

1305 tarihli ve “Defter I” adlı katalogun “Edebiyat ve Hikemiyat” bölümünde Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniyye* adlı kitabı yer alır. Kitaba ikinci defa kataloglarda yer verilmiştir. Kitapla ilgili yeni bir bilgiye yer verilmemiştir. Bununla birlikte ikinci defa kitaptan söz edilmesi kitabın değeri ile ilgilidir.

1306 tarihli ve “Defter II” adlı katalogun içinde Cevdet Paşa'nın dil veya edebiyatla alakalı herhangi bir kitabı bulunmamaktadır. Ancak Paşa'nın dinî bir kitabı olan *Şerh-i Kitabü'l-Emanet* (1889), bu defterde tanıtılan bir eserdir.

1307 tarihli ve “Defter III” adlı katalogda Cevdet Paşa'nın herhangi bir kitabı bulunmamaktadır.

1308 tarihli katalogda *Belâgat-i Osmaniyye*'ye, üçüncü defa tanıtılmak üzere yer verilmiştir.

1311 tarihli ve “Zeyl 5” adlı kataloğun içinde Cevdet Paşa’nın dil veya edebiyatla alakalı herhangi bir kitabı bulunmamaktadır. Ancak kaleme aldığı bir başka dinî eser olan *Şerh-i Kitabü’l-Hibe* (1892) mevcuttur.

1312 tarihli ve “Zeyl 6” adlı kataloğun içinde Cevdet Paşa’nın herhangi bir kitabı mevcut değildir.

Sonuç olarak Ahmed Cevdet Paşa’nın dil ve edebiyat kitaplarının ısrarla kataloglarda yer alması, dönemin dil ve edebiyat öğretimi hakkında bir fikir vermektedir.

Matbaasıyla Türkiyede basın-yayın sektörünün yanında okuma sevgisinin de gelişmesini sağlayan Ebüzziya Mehmed Tevfik kataloglarda edebiyat eserleriyle de yer bulmuş isimlerden bir başkasıdır. Ebüzziya Tevfik, gazeteci, matbaacı, tercüman ve yeni edebiyatın yayılmasında büyük hizmetleri olan bir yayımcıdır. 1857 tarihinde, İstanbul, Sultanahmet’te dünyaya gelmiştir. Soyu köklü bir aileye dayanmaktadır. Babası Maliye Sergi Kalemi’nde memurluk yapan Hasan Kamil Efendi’dir. İlk öğrenimine Sultanahmet’te Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi’nde başlamıştır. 1857’de babasının ölümü üzerine, “peder-mande” denilen sisteme göre, onun çalıştığı daireye memur olarak alınmıştır. On yedi yaşına kadar maliyenin çeşitli kalemlerinde görev yapmıştır. Daha sonra da çeşitli makamlarda memuriyet görevine devam etmiştir. Her hareketinin II. Abdülhamid’e jurnal edilmesi yüzünden çeşitli görevden uzaklaştırmalar, sürgünler ve mahpus yaşantılarının ardından, Babıali Baskını ile iktidarı devralan yeni hükümet tarafından hapisten çıkarılmasının ertesi günü, 27 Ocak 1913’te bir Kadıköy Vapuru’nda ölmüş ve naaşı Bakırköy’deki aile mezarlığına defnedilmiştir (Ebüzziya, 1994: 374).

Maliyedeiken orada çalışan Abdülhak Hamid ile birlikte Arapça, Farsça ve edebiyat dersleri almaya başlamıştır. Sonrasında çeşitli gazetelerde yazıları çıkmış ve bu yazılar sayesinde Namık Kemal, Şinasi gibi isimlerle tanışma fırsatını bulmuştur. Gazeteciliğinin yanında mizah dergilerinde de yazılar yazmış ve bizzat kendisi mizah dergileri yayımlamıştır. Şinasi’nin ölümü üzerine Tasvir-i Efkâr matbaası satışa çıkarılmış ve bir vesileyle Ebüzziya Tevfik’in sahipliğine geçmiştir. Çıkardığı gazeteler kapatılsa ve sürekli baskı görse de muhalif yayınlar yazmaya ve yayımlamaya devam etmiştir (Ebüzziya, 1994: 375).

Ebüzziya Tevfik'in en önemli yönü gazeteciliği ve yayımcılığı gibi görünse de pek çok Tanzimat dönemi aydını gibi o da çok yönlü bir şahsiyettir.¹⁴ Matbaacılıktan gazeteciliğe, yayımcılıktan takvimciliğe, çeşitli dil bilgisi konularından edebiyata ve daha pek çok dala kadar genişleyen bir ilgi alanı havuzuna sahiptir. Tanzimat devri Osmanlı toplumunun ilerlemesinde ve gelişmesinde sayısız faydası olduğu açıkça ortadadır. Hatta bazı araştırmacılara göre, bastığı 22 cildi bulan salname, nevsal ve takvimlerle, Türkiye'de modern anlamda takvim yazıcılığı geleneğinin başlatıcısı da Ebüzziya Tevfik'tir (Gür, 1990: 393; Yüksel, 2010: 503).

Ebüzziya Tevfik'in Jön Türkler'in hayat ve eylem hikâyelerini, *Tasvir-i Efkar*'da tefrika etmiştir. Bu yazılar, daha sonra Şemsettin Kutlu tarafından *Yeni Osmanlılar İmparatorluğunun Son Dönemindeki Genç Türkler*¹⁵ adıyla yayımlanmıştır. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Jön Türklere dâhil olmuş pek çok edebiyatçının hayatları hakkındaki önemli bilgilere bu eser sayesinde erişebilmekteyiz.

Ebüzziya Tevfik'in 1301 tarihli ilk Arakel yayın katalogunda çok çeşitli ve fazla sayıda eseri yer almaktadır. Bunların arasında beş adet takvimi, bir adet derlemesi, iki adet piyesi, hepsinin yazarı belirtilmemiş olmakla birlikte on bir adet biyografi kitabı, Ahmed Midhat Efendi ile birlikte yapmış olduğu bir çeviri romanı ve üç adet de çıkarmış olduğu dergi bulunmaktadır. Bu katalogdan sonra basılmış kataloglarda ise Ebüzziya Tevfik'in kendine ait bir eserine rastlanmamaktadır. Ancak onun matbaasında basılan eserlere bütün kataloglarda denk gelmekteyiz.

¹⁴ Ebüzziya Tevfik'in 1312 tarihli son Arakel kataloguna kadar basılmış olan eserleri: 1. Salname ve Takvim: *Salname-i Hadika* (1290), *Bosna Vilâyeti Salnamesi* (1295), *Salname-i Ebüzziya* (1296), *Salname-i Kamerî* (1297), *Rebî-i Marifet-Salname-i Ebüzziya* (1297), *Takvim-i Rebî-Zamime-i Rebî-i Marifet* (1302), *Rusya Müslümanlarına Mahsus Takvim-i Ebüzziya* (1303), *İmsakiyye-i Nevin* (1309); 2. Oyunlar: *Ecel-i Kaza* (1288), *Habibe yahud Semahat-i Aşk* (1291); 3. Biyografiler: *Gutenberg ve İhtira-i Fenn-i Tab* (1299), *Galile* (1299), *Napolyon* (1299), *Diyojen* (1299), *Benjamin Franklin* (1299), *Büfon* (1299), *Hasan b. Sabbah* (1300), *Ezop* (1300), *Yahya b. Halid Bermek* (1300), *Harun er-Reşid* (1300), *Jan Jak Russo* (1303), *Namık Kemal* (1304), *Nikola Şamfor* (1305), *Süruri-i Müverrih* (1305), *İmparator Vilhelm* (1305), *Nefî* (1305), *Kemal* (1306); 4. Tercümele: *Tarik-i Refah, Franklin'in Servet Hakkındaki Nesayihî* (1295), *Üç Yüzlü Bir Karı* (Charles Paul De Kock'tan, Ahmed Midhat ile beraber, 1294); 5. Derlemeler: *Reşid Paşa Merhumun Bazı Asar-ı Siyasiyesi* (1289), *Numune-i Edebiyat-ı Osmaniyye* (1296), *Cümel-i Müntahabe-i Kemal* (1299), *Muharrerat-ı Hususiyye-i Akif Paşa* (1301), *Durub-ı Emsal-i Osmaniyye* (Şinasi'nin eserine 1764 atasözü ilavesiyle, 1302); 6. Çıkardığı Gazete ve Dergiler: *İbret* (1289), *Hadika* (1289-90), *Sirac* (1290), *Cüzdân* (1293), *Muharrir* (1293-95), *Mecmua-i Ebüzziya* (1297-1330); 7. Çeşitli: *Millet-i İsrailiyeye* (1305), *Makame-i Tevkifiyye* (1311), *Lügat-ı Ebüzziya* (1306)

¹⁵ Tevfik, E. (2006). *Yeni Osmanlılar İmparatorluğunun Son Dönemindeki Genç Türkler*. (Ş. Kutlu, Dü.) İstanbul: Pegasus Yayınları.

1301 tarihli katalogda yer alan Ebüzziya Tevfik takvimlerinden biri, “Kütüb-i Muhtelif” başlığı altında tanıtılan *Salname-i Kamerî* (1880) adlı takvimdir. Bir diğeri Arakel’in Ebüzziya Tevfik’e ait olduğunu atladığı, *Salname-i Hadika*’dır. Ebüzziya (1994), bu salnamenin Türkiye’de çıkarılmış ilk Almanak olduğunu dile getirmektedir (377).

Ebüzziya Tevfik’in çıkardığı diğer takvimler ise “Edebiyat Kitapları” başlığında tanıtılmıştır. Üçünün de isimleri *Rebi-i Marifet* olup birincisinin 1298, ikincisinin 1299, üçüncüsünün de 1300 senesinin takvimi olduğu başlıklarında belirtilmiştir.

Arakel Efendi, 1298 senesinin *Rebi-i Marifet* takviminin, o senenin takvim maddelerinin dışında edebiyat, sağlık, felsefe vs. alanlarında 66 adet yeni havadisi ve en faydalı bilgileri içerdiğini söylemektedir:

“Ebüzziya saâdetlü Tevfik Bey Efendi hazretlerinin eseri olup sene-i mezkûre mahsûs olan takvîm ve mevâdd-ı sâireden başka hıfz-ı sıhhat-i zâtiyye ve umûmiyye ve edebiyât ve medeniyât ve hikemiyât ile âlem-i medeniyetin bir sene zarfındaki hidemât-ı ilmiyye ve sanâyesinden en mühimmeleri bulunan 66 havâdis-i cedîde ve malûmât-ı müfideyi hâvidir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 109)

1299 ve 1300’de basılmış *Rebi-i Marifet*’ler için de benzer bilgiler verilmiştir. Katalogda takvimlerin 1299’da basılan nüshasının 5 kuruşa satılmakta olduğu bilgisi yer almaktadır. 1300’de basılan nüshanın fiyatı için ise 7,5 kuruş olduğu bilgisi verilmiştir (Kitapçı Arakel, 1301: 110)

Arakel Efendi, *Salname-i Hadika* hakkında bilgi verirken eserin ilk almanak olduğundan habersiz görünmektedir. Bu almanağın, 1290 senesi içinde çıkan mühim makaleler ve yararlı bilgi ve görüşleri içeren bir özel tarih konumunda olduğunu ifade etmekle yetinmektedir:

“1290 senesinin salnâmesi olup sene-i mezkûre zarfında hadîkada neşr edilen bir kaç makâlât-ı mühimme ile sair bazı malumât-ı nâfia ve mülâhazât ve mütâlaât-ı müfideyi şâmil olduğundan bir târîh-i husûsî makâmında mütâlaası mûcib-i istifâde âsârdandır. 5 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 258)

Ebüzziya Tevfik’in daha pek çok takvim çalışması olmuşsa da Arakel’in kataloglarına sadece bu beş takvimi girebilmiştir.

Bu katalogda yer alan bir başka Ebüzziya Tevfik eserinin adı, *Numune-i Edebiyat*'tır (1879). Bu edebî metinler derlemesi "Edebiyat Kitapları" başlığı altında yer almaktadır. Arakel, bu derlemeyi, Hicri 8. Asırdan yazıldığı tarihe kadarki en meşhur edebiyatçıların eserlerinden en parlak parçalarının toplandığı eser olarak tanıtmaktadır. Bu kitap, "Cep Kütüphanesi" serisi altında çıkan eserlerdendir. Arakel, bu derlemede metinleri yer alan edebiyatçıların isimlerini teker teker katalogunda saymıştır:

"Cep Kütüphanesi aksâmından olarak Ebüzziya saâdetlü Tevfik Bey Efendi'nin tasnif-kerdesi olup sekizinci asr-ı hicrîden zamânımıza kadar Sinân Paşa, Fuzûlî, Koçi Bey, Naîmâ, Nedîm, Kâfi, Hakkı Paşa, İsmet Bey, Âsım, Âkif Paşa, Reşîd Paşa, Fuâd Paşa, Cevdet Paşa, Pertev Paşa, Şinasî, Ziyâ Paşa, ve Kemâl Bey gibi en meşhûr üdebâmızın âsârından olarak en parlak parçalarını câmi ve her biri hakkında mülâhazât-ı edebiyeyi hâvi bir eser-i nefisdir. Mücelledi 20 kuruştur." (Kitapçı Arakel, 1301: 107)

"Edebiyattan Tiyatro Kitapları" başlığı altında Ebüzziya Tevfik'in iki adet piyesi, *Ecel-i Kaza* ve *Habibe* tanıtılmıştır. "Romanlar" başlığı altında ise Ebüzziya Tevfik'in Ahmed Midhat Efendi ile birlikte, Charles Paul De Kock'un (1793-1871) eserinden tercüme ettiği *Üç Yüzlü Bir Karı* adlı esere yer verilmiştir.

Ecel-i Kaza (1871), insanlığa uygun davranışların kıymetini anlatan, mevcudu azalmış bir Ebüzziya Tevfik oyunudur:

"Mürüvvetin kadr ü kıymetini bildirir ve Ebüzziya saâdetlü Tevfik Bey Efendi'nin bir eser-i ber-güzidesidir. 7 buçuk kuruş ise de mevcûdu nâdirdir." (Kitapçı Arakel, 1301: 148-149)

Habibe yahud Semâhat-i Aşk (1874), Ebüzziya'nın sürgün yıllarında kaleme aldığı bir tragedya'dır. Oyun, Victor Hugo'nun *Anjelik* adlı dramının, Türk kültürüne uygun hâle getirilip tarihî bir tragedya olarak yazılmış şeklidir:

"Ebüzziya Tevfik Bey Efendi'nin menfâsında yazdığı âsâr-ı edebiyeden Habibe yâhûd Semâhat-i Aşk unvanlı fâciadır ki şâir-i meşhûr (Viktor Hugo'nun Anjelik) namındaki dramının bir vakıa-i târihiyye ve Türk âdât ve ahlâkına tatbiken tercümesidir 5 kuruştur." (Kitapçı Arakel, 1301: 156)

1301 tarihli katalogda yer alan Ebüzziya Tevfik'in bizzat çıkarmış olduğu dergiler ise, "Risale-i Mevcuteler" başlığı altında değerlendirilen *Mecmua-i Ebüzziya, Muharrir* ve *Cüzdan* isimli dergilerdir.

Mecmua-i Ebüzziya (1880-1912) ile ilgili Arakel Efendi, 1297 senesi ramazanının on beşinde Ebüzziya Tevfik Efendi'nin kendi adıyla çıkardığı mecmua bilgisini vermektedir. Dergi, 1152 sahifeyi içeren 3 cilt basılmış, dördüncü cildin yayımına da başlanmıştır:

“1297 senesi ramazanının on beşinde Ebüzziya Tevfik Bey Efendi tarafından kendi nâmına nisbetle tesîs olunmuş bir mecmua-ı mevkûtedir ki her şehri Arabî ibtidâsıyla on beşinde neşr olunur. Ve hâiz olduğu imtiyâz-ı mahsûs hükmünce kable'l-tab külfet-i muâyeneden müstesnâdır. Ve'l-yevm 1152 sahifeyi hâvi 3 cilt vücûda gelerek dördüncü cilde başlanmıştır. Neşr olunan 35 cüzün fiyatı 105 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 53)

Muharrir (1875-1877), Ebüzziya Tevfik'in Rodos'ta memuriyet vazifesini gerçekleştirdiği sırada çıkardığı derginin adıdır. Sadece sekiz sayı çıkartılabilen dergide, edebiyat, güzel sanatlar, biyografi, tarih, coğrafya ve seyahat ile ilgili yazılar çıkmıştır:

“Saâdetlü Ebüzziya Tevfik Bey Efendi'nin Rodos'da ikâmete memûr olduğu zamân tesîs eylemiş olduğu bir mecmûadır ki sekiz nümeroda hitâm bulmuş ve mündericâtı edebiyât, sanâyi ve bedâyi ve terâcim-i ahvâl ve târîh ve coğrafya ve seyâhât ve sâireden ibâret bulunmuştur. Mevcûdu azalmıştır. Fiyatı 35 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 53-54)

Arakel Efendi, *Cüzdan*¹⁶ (1871) isimli mecmuadan “serbest şekilde yazılmış bir defter” olarak söz etmiş ve bu mecmuayla ilgili ayrıntılı bir bilgi vermekten kaçınmıştır:

“Bu dahi Ebüzziya saâdetlü Tevfik Bey Efendi'nin eseri olup serbest sûrette yazılmış bir defter olup fiyatı 4 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 55)

Ebüzziya Tevfik'in yazmış olduğu biyografi kitaplarına ise “Sergüzeşt ve Teracim-i Ahvale Mensup Kitaplar” başlığında rastlanmaktadır. Bu kitapların arasında yazarının Ebüzziya Tevfik olduğunu bildiğimiz *Tercüme-i Hal-i Yahya Bermekî*, *Tercüme-i Hal-i Harun er-Reşid*, *Hasan bin Sabbah* iken, *Tercüme-i Hal-i Diyojen*, *Tercüme-i Hal-i Benjamen Franklin*, *Tercüme-i Hal-i Ezop*, *Büfon*, *Napolyon Bonapart*, *Galile* ve *Gutenberg* biyografilerinin kim tarafından yazıldığının bilgisi Arakel'in fihristlerinde yoktur. Ancak bu eserlerin *Kütüphane-i Meşahir* isimli seride basıldığı söylenmektedir. Bu da bizi dolaylı yoldan da olsa Ebüzziya Tevfik'e götürmektedir. Arakel Efendi, bu seriden “Edebiyat Kitapları” başlığında bahsetmektedir.

¹⁶ Bu mecmuanın özelliği Türk basın tarihinde toplatılan ilk dergi olmasıdır. Henüz ilk sayısında toplatılmıştır. (Ebüzziya, 1994:378)

Kütüphane-i Meşahir, Ebüzziya Tevfik’in en çok kabul gören eserlerin olup altmıştan fazla hâl tercümesini kapsar nitelikte büyük bir eserdir. Arakel, bu seriden çıkan kitapların “Sergüzeşt Cetveli”nde yazılı olduğu bilgisini vermektedir:

“Ebüzziya saâdetlü Tevfik Bey Efendi’nin en makbûl âsârından olup altmışdan mütecâviz zevât-ı meşhûrenin tercüme-i hâllerini hâvidir. Neşr olunanların mündericâtı sergüzeşt cetvelinde muharrerdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 106)

“Sergüzeşt ve Teracim-i Ahvale Mensup Kitaplar” başlığına baktığımızda ise Ebüzziya Tevfik tarafından yazılmış on adet biyografiyle karşılaşılmaktadır.

Hasan bin Sabbah (1883), Kitapçı Arakel’e göre, Hicret’ten sonraki altıncı yüzyılda ortaya çıkan “sapkın” Batıniyye tarikatının önderi, “iblis” Hasan Sabbah’ın, fedaileri vasıtasıyla gerçekleştirdiği “melun” eylemleri ve ehl-i sünnet arasına soktuğu “nifak tohumlarını” anlatan eserdir. Kitap, Hasan Sabbah’ın ortaya çıkışından ölümüne kadar olan süreyi kapsamaktadır:

“Kitâbhâne-i Meşâhîr eczâsından ve meşâr-ileyh Tevfik Bey Efendi’nin âsârındandır. Hicret’in altıncı asrında zuhûr eden Batıniyye fırka-i zâlesinin reisi iblîs-i enîsi olan Hasan bin es-Sabbah’ın ki (davet) tesmiyye eylediği fedâiler vâsıtasıyla bin türlü melanet-i iblîskârâne ikâma sebep olmuş ve ehl-i sünnet arasına ilkâ-yı şikâk etmiş bir şahs-ı müthişdir avân-ı zuhûrundan hîn-i irtihâline kadar vukûa getirdiği ahvâl-i fasîheyi ve âleme sûret-i tasallut ve tahakkümünü hâkî bir eser-i müfiddir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 81-82)

Arakel’in tanıtım yazısına göre *Tercüme-i Hal-i Yahya Bermekî* (1883), İkinci Abbasî halifesi Mansur’dan beşincisi Harun’a kadar vezir-i azamlık mertebesinde bulunan El Bermekler’in içinde, cömertliği ve zekası ile en mükemmel ve en faziletli kişi olan Yahya bin Halid bin Bermek’in siyaset hayatındaki sayısız sefa günü ile Harun er-Reşid’in oğlu Cafer Bermekî’yi idam etmesi ve kendisini de hapse atmasıyla geçirdiği dayanılmaz cefa günlerini anlatan bir eserdir (Kitapçı Arakel, 1301: 81).

Arakel, *Tercüme-i Hal-i Harun er-Reşid* (1883) adlı eseri ise, yaptıkları ve görünüşüyle dillere destan olan Abbasi halifesi Harun el-Reşit’in siyasi ve özel hayatıyla ilgili pek çok konudan bahseden bir eser, olarak tanımlamaktadır (Kitapçı Arakel, 1301: 81).

Kitapçı Arakel’in fihristlerine dâhil ettiği Ebüzziya Tevfik biyografileri, sadece İslâm coğrafyasıyla sınırlı değildir. Ebüzziya, Avrupa’nın ünlü sanat, bilim ve siyaset adamlarıyla ilgili de biyografiler yazmıştır.

Bunlardan bir tanesi *Tercüme-i Hâl-i Diyojen*'dir (1882). Kitapta ünlü Yunan düşünürünün yaşamı, yaşlılığı ve ölümü anlatılmaktadır (Kitapçı Arakel, 1301: 76).

Tercüme-i Hal-i Benjamin Franklin (1882), Amerikan başkanı ve aynı zamanda 18. yüzyılın büyük düşünürlerinden olan Benjamin Franklin'in hayatı konu edilmiştir. Arakel, eserde, Franklin'in yaşamını insanlığın saadet bulması için harcamasının anlatıldığını söyler. O bu biyografiyi, "Franklin'in ömrünün san saatlerinde bile Amerika'yı esaret zincirinden kurtarma projesi tasarladığından ve çalışarak nasıl mumculuktan diplomatlık mertebesine yükseldiğinden bahseden güzel bir eser" olarak tanıtmaktadır (Kitapçı Arakel, 1301: 76-77).

Tercüme-i Hal-i Ezop (1884) adlı kitap da bir başka Ebüzziya biyografisidir. Arakel tarafından, komik fıkralar ve latifeli kıssalar ustası olan düşünür Ezop'un, fiziksel görünüş itibarıyla gayet çirkin bir adam iken olayları, nükte ve kinayelerle halka anlatmada örneği görülmemiş bir zat olması ilginç bir veri olarak sunulur (Kitapçı Arakel, 1301: 77)

Büfon (1882) diye geçen eser, meşhur naturalist Comte de Buffon'un hayat hikâyesidir. Kitapta yazana göre, Buffon, eşyanın tabiatını araştırıp tetkik ederek kainatı düzenleyen kanunları açıklayıp insan fikrine yeni bir kuvvet kazandırmıştır (Kitapçı Arakel, 1301: 79).

Topçu mülazımlığından Fransa imparatorluğuna kadar yükselen ve Avrupa haritasında pek çok değişiklik yapan meşhur Bonapart'ın sergüzeşti ve biyografisi olan *Napolyon Bonapart* (1882) da yine Ebüzziya kaleminden çıkma bir biyografidir (Kitapçı Arakel, 1301: 80).

Galile (1882) adlı eser, "güneşin konumu ile yer kürenin dönüşü hakkında Kopernik'in ortaya koyduğu teorileri, matematik deliller ile ispatlayan ve bu yüzden başı çok belaya giren meşhur Galile'nin biyografisi" olarak özetlenmiştir (Kitapçı Arakel, 1301: 80).

1301 tarihinde basılmış fihristte yer alan son Ebüzziya Tefvik biyografisi ise, *Gutenberg* (1882) ismini almıştır. Baskı sanatını icat eden ve bu sayede, insanlığın gelişimi birkaç bin senede aşılması zor görünen yolların açılmasını sağlamış Almanyalı

Jan Gutenberg'in matbaayı icat edinceye kadar karşılaştığı zorlukları anlatan biyografisidir (Kitapçı Arakel, 1301: 80).

Yukarıda sözü edilen tüm bu biyograflerin dünyada bilim, askerlik ve siyaset ile din alanında ünlü ve örnek insanlar omaları dönemin bilim ve eğitime olan ilgisini örnekler niteliktedir.

1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1311 ve 1312 tarihli kataloglarda Ebüzziya Tevfik'in herhangi bir eserine rastlanmamaktadır.

Ebüzziya Tevfik kataloglardaki eserleri bakımından daha çok biyografi yazarı ve takvim hazırlayıcılığı kimliğiyle ön plandaymış gibi gözükse de matbaasında basılan eserler ile de Arakel tarafından ismi sıklıkla zikredilen şahsiyetlerdendir.

Edebiyatımızdaki ilk kadın romancımız Fatma Aliye Hanım'ın da bir eseri kataloglarda tanıtılmaktadır. Fatma Aliye, 1862'de İstanbul'da doğmuştur. 19. yüzyılın önemli devlet adamlarından Cevdet Paşa ile Advie Rabia Hanım'ın kızıdır. Çağdaşı kadınlardan farklı olarak özel hocalardan dersler almış ve Fransızca öğrenmiştir. Babasının devlet görevleri dolayısıyla Halep, Beyrut, Yanya ve Şam gibi şehirleri görmüştür. 1878 yılında II. Abdülhamid'in yaverlerinden olan Kolağası Faik Bey'le evlenmiştir. 1936 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve naaşı Feriköy Mezarlığı'na defnedilmiştir (Aşa, 1995: 261).

Bir taraftan çocuklarını yetiştirirken öte taraftan yazılar yazan ve çeviriler yapan¹⁷ Fatma Aliye, ilk olarak Georges Ohnet'in (1848-1918) *Volonté* romanını *Meram* adıyla çevirerek "Bir Kadın" takma adıyla yayımlatmıştır. Bu yayını Ahmed Midhat Efendi ile birlikte yapması ona bir avantaj sağlamıştır. Eser, tercümanının kadın olması dolayısıyla oldukça ünlenmiştir. Bu arada Fatma Aliye, *Tercüman-ı Hakikat*'te köşe yazıları yazmaya başlamıştır. 1890'daki bir yazısında ilk kez Fatma Aliye imzasını kullanarak kimliğini açığa çıkartmıştır (Argunşah, 2012:13-14)

¹⁷ Fatma Aliye'nin 1312 tarihli son Arakel kataloguna kadar basılmış eserleri: *Meram* (Georges Ohnet'ten tercüme, 1307), *Hayal ve Hakikat* (Ahmed Midhat Efendi ile birlikte, "Bir Kadın" takma adıyla, 1309), *Muhadarat* (Fatma, Aliye imzasını kullandığı ilk roman, 1309), *Nisvan-ı İslam* (1309).

Fatma Aliye Hanım'ın romanlarının temelinde kadınlar ve kadınların karşılaştığı problemler yatmaktadır. Kadınların eğitimi, çocukların eğitimi, evlilik (görücü usulü evlilik ve çok eşlilik gibi meseleler), kadın giyimi, kadınların çalışması gibi toplumsal sorunların yanında felsefe ile de ilgilenmiş ve bu yolda yazılar yazmıştır (Zengin, 2013: 106-109).

Argunşah (2012), Fatma Aliye Hanım'ı, karakter açısından babası Cevdet Paşa'ya benzeterken bir yandan da Ahmed Midhat Efendi'nin de kızı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Fatma Aliye Hanım, “düşünceleri, bilgi birikimi ve kendi ifade biçimi gibi özellikleriyle hayata bu iki insanın bilinçli projesi olarak katılır” (9).

Pek çok özel hocadan ders alan Fatma Aliye Hanım'ın hayatını en çok etkileyen iki hocası babası Cevdet Paşa ve Ahmed Midhat Efendi'dir. Fatma Aliye Hanım'ın eserlerini okuyarak Ahmed Midhat Efendi'ye bir mektup yazması ve daha sonra aralarındaki mektuplaşmanın sürmesi ile birlikte Ahmed Midhat, *Fatma Aliye Hanım yahud Bir Muharrire-i Osmaniyye'nin Neşeti* (1893) adlı kitabı kaleme almıştır. Bu kitap, edebiyatımızda bir kadın yazarı konu edinen ilk monografi olma özelliği de taşımaktadır (Aşa, 1995: 261).

Fatma Aliye Hanım'ın nesirden ziyade nazmı tercih etmesi ise romanı, toplumu şekillendirmede daha iyi bir araç olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. O, kendinde gördüğü toplumsal sorumluluğu roman aracılığıyla yerine getirmek isteyen bir yazardır (Canbaz, 2010: 126).

Fatma Aliye, Arakel'in bütün kitap katalogları içinde yalnızca bir tanesinde, tek bir kitabı ile yer alır. O kitap da, 1311 tarihli, “Zeyl 5” adı verilen fihristteki *Muhadarat* adlı romanıdır.

Arakel Efendi, Fatma Aliye Hanım'dan, Cevdet Paşa'nın kızı olarak saygıyla bahsetmektedir. Romanın yerli ve güzel bir roman olduğunu söylemektedir. Ayrıca, romanda düğün ve ziyafetlerde gerçekleşen Osmanlı adetlerinin, o güne kadarki romanların hiçbirinde görülmemiş kadar parlak ve başarılı biçimde yansıtıldığını söylemektedir. Arakel, bunların yanında romanın, kadınlar hakkında yazıldığından okunmasının da kadınlar için daha gerekli gibi görüldüğünü; ancak eşlerin birbiriyle

ilişkilerini de içerdiğinden her iki tarafın da okumasının faydalı olacağını açıklamaktadır:

“Devletlü Cevdet Paşa hazretlerinin kerime-i ismet ve semiyyeleri Fatma Aliye Hanımefendi hazretlerinin tahrîr buyurdıkları millî güzel bir romandır. Mündericâtı: her sınıf halkımızın âilece cârî olan âdâb ve ahlâk ile düğün, davet ve ziyâfet gibi bâhusus kibâr âlemlerinde cârî olan bazı rüsûm ve âdât-ı Osmâniyyeyi bir mirât-ı mücellâda müşâhede ittircesine tarîf ve tasvîr ediyor.

Bu gibi ahvâli hakkıyla ve lâyıkıyla tarîf ve tavsîf, şimdiye kadar çıkan romanlarda görülmemiştir. Bu kere edibe-i meşâr-ileyh Fatma Aliye Hanım Efendi hazretlerinin kalem-i himmetleriyle o dahi vücûda gelmiştir.

Eserin ekser-i mebâhisi; kadınlık âlemine âit ve binâenaleyh şu nokta-i nazardan mütâlaası da yine kadınlara râci ise de vezâif ve münâsebât-ı zevciyye husûslarınca mütâlaası erkeklerce de menfaatden hâlî olmadığı ve her sınıf halkımızın ahvâlinden bahs bulunduğu cihetle cümlece şâyân-ı mütâlaadır.

Eserde o kadar ciddî vakalar, o derece hayret-fezâ ve ibret-bahşâ manzaralar ve mücib-i intibâh hâller tasvîr olunmuştur ki kârîin; müteessir ve ibret-gîr olmamak, gözlerinden bir iki damla yaş akmamak kâbil değildir.

Her iki cins halkımızın ahlâkına hâdim olan şu eserden herkes hem müstefid, hem mütelezziz olacağı bi-ıştibâh olmakla edinmeleri bilhassa tavsiye olunur. Fiyâtı eczâsı; 20, âdi ciltlisi; 23 âlâ mücelledi 26 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 19)

Muhadarat, Arakel tarafından içerik olarak beğenilmiş ve özenle tanıtılmıştır. Roman ve yazara verilen değer üç farklı tipte kâğıda yapılan üç baskıda görülmektedir.

“Edebiyat-ı Cedide” topluluğunun önemli simalarından olan Halid Ziya da kataloglarda kendine yer bulabilmiştir. Halid Ziya Uşaklıgil, 1865 senesinde, Eyüp’te dünyaya gelmiştir. Uşaklızadeler diye anılan ve halı ticaretiyle uğraşan, Uşaklı Helvacızadeler sülalesine mensuptur. Babası ticaretten uzak duran, Mevlana Celaleddin-i Rumî ve Hafız-ı Şirazî hayranı ve yaşam tarzı bakımından Avrupaî sayılabilecek Hacı Halil Efendi’dir. İlköğretime mahalle mektebinde başlayıp daha modern eğitim veren sıbyan mektebinde devam etmiştir. Orayı bitirince ailesinden izinsiz Fatih Askerî Rüşdiyesi’ne kaydolmuştur. Babasının İzmir’e gitmesiyle İzmir Rüşdiye’sine nakil oldu. Dedesi, eğitim sisteminden memnun olmadığı için Farsça, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Rumca dersleri için avukat Auguste de Jaba’yı, matematik dersleri için katip Antuan’ı tutmuştur. Hocasının yardımıyla Ponson du Terrail’den bir roman çevirisi yapan Halid Ziya, Katolik Ermeni rahiplerin açtığı özel bir okul olan Mechitariste Okulu’na

kaydolmuştur. Bu okulda Eugene Sue, Jules Verne, Louis Figuier, Camille Flammarion, Alexandre Dumas, Eugene Scribe ve Racine gibi Fransız yazarların eserlerinin yanında Namık Kemal ve Abdülhak Hamid gibi Türk yazarların eserlerini de okumuştur. Dumas, Scribe ve Racine'den tercümelemler yapmıştır (Kerman, 2012: 227).

1883'te Mechitariste Okulu'ndan mezun olduktan sonra, bir yandan hocaları tarafından Paris'ten getirilen klasik, romantik ve natüralist yazarların romanlarını okumuş, diğler yandan İzmir'e gelen bütün İtalyan ve Fransız kumpanyaların oyunlarını seyretmiştir. İlk yazısı, 1883 senesinde, *Hazine-i Evrak* dergisinde çıkmıştır. Daha sonra *Tercüman-ı Hakikat*'te bir yazısı ve *Envar-ı Zekâ*'da birkaç tercümesi yayımlanmıştır. Birkaç arkadaşıyla çıkardığı *Nevruz* adlı dergide, Musset ve Hugo'dan şiir tercümelerinin yanında, Louis Figuier'den popüler bilim yazıları ve Georges Ohnet'in *Demirhane Müdürü* adlı romanının çevirisini yayımlamıştır (Kerman, 2012: 227).

Abdülhalim Memduh (1866-1904) vasıtasıyla tanıştığı Kitapçı Arakel'den Fransız edebiyatı tarihini yazması yönünde bir tavsiye alan Halid Ziya, ilk cildi kısa sürede yazmışsa da bir anlaşmazlık sebebiyle tamamlayamamıştır (Kerman, 2012: 228).

Hizmet gazetesinde çıkan fıkra ve makaleleri ile adını İstanbul çevresinde duyurmaya başlayan Halid Ziya, o sıralarda *Servet-i Fünun* gazetesinde de yazıları çıkmaya başlayan bir yazar olmuştur. 1909 yılına kadar çeşitli memuriyet görevleri yapan Halid Ziya, o tarihe kadar ününü geliştirmiş ve Ali Ekrem, Ahmed İhsan, Hüseyin Cahit, Ahmed Hikmet, Tefik Fikret ve Cenab Şahabeddin gibi dönemin ünlü edebiyatçılarıyla dostluklar kurmuştur. Tefik Fikret'in *Servet-i Fünun*'un başına geçmesiyle dergide aktivitesi artan Halid Ziya, *Mai ve Siyah* romanını bu dergide tefrika ederek, *Servet-i Fünun* çevresinde şekillenen "Edebiyat-ı Cedide" topluluğunun en önemli romancısı hâlini almıştır. Daha çok okura ulaşmak için *İkdam* ve *Sabah* gazetelerinde de yazmaya başlayan Halid Ziya için 1896-1901 yılları arası edebiyat hayatının en verimli dönemi sayılabilir (Kerman, 2012: 228).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte tekrar verimli bir döneme giren Halid Ziya, edebiyat yazıları dışında devrin siyasal ve sosyal meselelerine değinen yazılar yazmaya da başlamıştır. İttihat ve Terakki'ye üye olup, görev icabı, 1913'te Paris ve Bükreş'e, 1914'te tedavisi için Almanya'ya gitmiştir. Almanya'dayken *Bir Acı Hikâye* adında bir

anı kitabı da yayınlayan ve Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi boyunca çok sayıda gazete yazılarında yanında edebî ürünler vermeye devam eden¹⁸ Halid Ziya, oğlu Halil Vedat'ın 1942'deki intiharından sonra toparlanamamış ve 27 Mart 1945'te hayata veda etmiştir.

Tanpınar (2011), Türk romanını Halid Ziya ile başlatır ve onun, “yaradılıştan romancı” olduğunu söyler. Olay örgüsü ve kişi yaratma gibi alanlarda üst sınıf yeteneklere sahip olan Halid Ziya, kendisinden önce “derli toplu bir konuşmanın bile bulunmadığı denemelerden”, birdenbire sağlam yapıli romanlar ortaya çıkarmıştır (276-278).

Halid Ziya Türk edebiyatında daha çok romancı kimliğiyle ön plâna çıkmışsa da hikâyeciliği de oldukça dikkate değerdir. Yazdığı 130 adet hikâyeye ile Türk hikâyeciliğinin en önemli değerlerinden birisi olmuştur. Hem Maupassant hem de Çehov tarzı hikâyeye yazımının Türkçedeki gelişiminde en büyük pay sahiplerindendir. Modern Türk hikâyesinin gelişimine, hikâyeye türüne çok önem vermiş bir yazar olmasının da katkısıyla, çok büyük etkisi olmuş ve kendinden sonraki yazar nesilleri etkilemeyi başarmıştır (Aslan, 2008: 463-465).

Esami-i Kütüb 'lerde “Uşşakîzade” olarak geçen, Cumhuriyet'ten sonraki soyadı kanunu ile “Uşaklıgil” soyadını alan Halid Ziya'nın başta *Mai ve Siyah* ve *Aşk-ı Memnu* olmak üzere en önemli eserleri Arakel'in kitap kataloglarını yayımladığı dönemden daha sonrasına denk geldiği için, kataloglarda ona ait yalnızca acemilik dönemi eserleri görülmektedir.

1301 tarihli katalogda herhangi bir Halid Ziya kitabına rastlanmazken, 1304 tarihinde basılan katalogda, yazarın yalnızca *Garbdan Şarka Seyyale-i Edebiyye* (1886) isimli kitabı yer almaktadır. Bu kitap “Edebiyat ve Hikemiyat” başlığı altında tanıtılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, Halid Ziya, bu kitabı Kitapçı Arakel'in tavsiyesiyle

¹⁸ Halid Ziya'nın 1312 tarihli son Arakel kataloguna kadar basılmış olan eserleri: 1. Tercüme: *Hamil ve Vaz-i Hamil* (1306, Dybey'den Çeviri), *Esrar-ı Serendib* (1305, Louis Jacolliot'dan tercüme), *Nakil* (1311, tercüme hikâyeler); 2. Şiir: *Mensur Şiirler* (1307), *Mezardan Sesler* (1307); 3. Hikâyeye ve Roman: *Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası* (1306), *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* (1306), *Nemide* (1307), *Sefile* (1307), *Bir Ölünlün Defteri* (1307), *Tuhfe-i Letaif* (1308), *Heyhat* (1310), *Ferdi ve Şürekası* (1312); 4. Dil ve Edebiyata Dair Kitaplar: *Kavâid-i Lisan-i Türkî* (1302), *Garbdan Şarka Seyyale-i Edebiyye: Fransa Edebiyatının Numune-i Tarihi* (1303, I. Cilt – 16. Asır), *Fransızca Muallimi: Birinci Sene Kavâid-i Kıraat ve Tatbikatı* (1306), *Hikâyeye* (1889); 5. Bilimsel Kitaplar: *Bukalemun-ı Kimya* (1308), *Mebhasü'l-Kıhf* (1308), *Hesap Oyunları* (1308), *İlm-i Simya* (1311), *Kanun ve Fenn-i Vilade* (1311)

kaleme almıştır, ancak aralarındaki bir anlaşmazlıktan sonra kitabın yalnızca ilk cildi yazılabılmıştır.

Garbdan Şarka Seyyale-i Edebiyye, Fransız edebiyatının tarihini anlatan bir eserdir. Kitapta, Fransızca edebiyatın doğuşundan yazıldığı güne dek olan tarihsel süreç anlatılmaktadır:

“Müstaidîn-i ezkiyâ-yı şebânımızdan Uşşâkîzâde Hâlid Ziya Bey’in eseri olup mündericâtı Fransızca edebiyâtın bir târîh-i mücmeli mesâbesindedir. Şöyle ki Fransa edebiyâtının zamân-ı zuhûrundan vakt-i hâzıra kadar vâki olan teceddüdât ve terakkiyâtından bahs olup Fransa’da yetişen en meşhûr üdebâ ve şuarâ ve muharrirlerin âsâr ve ahvâl-i edebiyyelerini icmâlen beyân ediyor. Fiyâtı yedi buçuk ve hâriç için 9 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 39-40)

Garbdan Şarka Seyyale-i Edebiyye isimli kitap 1304 tarihinde basılmış katalogun haricinde, 1305 ve 1308 tarihli kataloglarda da tanıtılmıştır. 1306’da, 1307’de ve 1311’de basılan defterlerde ise bu kitap dâhil Halid Ziya’ya ait başka herhangi bir kitaba rastlanmamaktadır.

1312 yılında basılan zeyilde ise çok sayıda Halid Ziya kitabına rastlanmaktadır. Tam sekiz adet olan bu kitaplar sırasıyla *İlm-i Simya*, *Mensur Şiirler*, *Kanun ve Fenn-i Vilade*, *Mebhasü'l-Kıhf*, *Tuhfe-i Letâif*, *Bukalemun-ı Kimya*, *Nemide* ve *Ferdi ve Şürekası* isimli kitaplardır. Yazarın hikayeden fıkraya ve şiirden bilime kadar çeşitli türlerde kaleme aldığı bu kitaplar, bu katalogta herhangi bir sınıflandırmaya gidilmediği için rastgele bir şekilde tanıtılmışlardır.

Mensur Şiirler (1890), Halid Ziya’nın manzume olmayan şiir metinlerini topladığı kitaptır. Çoğunlukla aşk temini işlediği, bunun yanında ölüm ve tabiat konularına da değindiği bu şiirlerdeki üslûbu oldukça sadedir. Sıfatlara dayalı tasvire büyük önem vermiştir. Bu da bu şiirlerin, onun Servet-i Fünun dönemindeki romanlarına hazırlık niteliğinde olduğunu göstermektedir (Andı, 1997: 42-43) Arakel Efendi, 1312 senesinde bastığı katalogta bu eser hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermiştir. Arakel Efendi, kitapta yer alan şiirlerin kiminin hüznü, kiminin de neşe verici olduğunu söylemektedir. Ayrıca, bu eseri okuyan kişilerin, şiirlerin üslûbundan çok, içeriğindeki hassas duygulara ve parlak fikirlere dikkat etmelerini tavsiye etmektedir. Arakel Efendi, kitaptaki şiirlerin adlarını sırasıyla vererek tanıtımını bitirmiştir:

“Uşşâkîzâde Hâlid Ziyâ Bey’in âsâr-ı ber-güzîdeleri cümlesinden olan bu eserin mündericâtı; muhtelif ve mütelevvin bir takım eşâr-ı gayr-ı manzûmeden ibârettir. Mevâdd-ı mündericesinden kimi acıklı, kimi hüzn-engîz, kimi de safâ-bahş makâlelerden ibaret olup her biri birer güne mücib-i istifâdedir.

Her biri; nâzik ve nârîn fikirler, giryeler, neşveler, zaarîf ve nazîk hissiyâtı ve makâlât-ı şâirânevi hâvi olduğu için ‘Mensûr Şiirler’ nâmı verilmiştir. Binâenaleyh bu eseri okuyan zevât; tarz-ı ifâdeden ziyâde münderic olduğu hissiyât ve telvinât-ı efkâra hasr-ı nazar-ı dikkat eylese daha ziyâde mücib-i istifâde olacağı şüphesizdir.

Eserin muhteviyât-ı umûmiyyesi hakkında daha ziyâde bir fikir icmâli hâsıl etmek üzere bir vech-i zîr beyân olunur: Bir Hayâl, Tahattur, İncizâb, Müteverrim, Ağlarım, Hayat mıdır?, Bir İntihâr-ı Mükerrer, Heyhât!, Bir Rüyâ İdi, Bir Kalb ki Bir Mezâr, Yâd-ı Hazîn, Sarı Gül, Hande-i Giryenâk, Giryenâk, Hâtırlar mısın? Ne Demişdik?, Çoban Kızı, Mâzi, Roksan, Cevlân, Zevce, Bir Hattâb, Denizde, Sahrâda, Seyyâr-ı Fezâ, Nisâr-ı Hayât, Şelâle-i Müncemide, Fevvâre-i Âteşin, Mezâr, Fırtına, Cenk, Gurûb, Giryenâk, İstiğrâk, Bir Hâtıra, İnsân, Genç Kız, Hayât-ı Fuuş-Âlûd, Düşünüyorum, Bir İhtiyâc-ı Rûh, Zühre’ye, Bir Levha-i Bahâr, Mezârdan Sonra, Kamere Karşı, Şâir, O da Beni Seviyor, Bir Gece. Fiyâtı 4 buçuk, taşra için 5 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1312: 20-21)

Tuhfe-i Letâif (1891), “Küçük Kitaplar” adı verilen bir serinin içine dahil edilen bir kitaptır. Kitabın içinde birtakım gülünç hikâyeler ve fıkralar yer almaktadır:

“Bu dahi Uşşâkîzâde Hâlid Ziya Bey’in ‘Küçük Kitâplar’ nâm-ı umûmiyyesi altında kaleme alındığı âsârı teşkil eden takımdandır. Mündericâtı: Gâyet gülünç bir takım letâif ve fıkârât-ı mudhikeden ibârettir. Fiyâtı bir kuruştur. Posta ücretine 10 para zamm olunur.” (Kitapçı Arakel, 1312: 26)

Nemide (1890), Arakel Efendi’nin çok uzun bir yazıyla tanıttığı bir romandır. Romanda pek çok ümitsizliğin ve üzüntü verici olayın içinde hâlâ yüce ahlâk ve karakter özelliklerine sahip *Nemide*’nin hikâyesi anlatılmaktadır. O kadar hazin bir hikâye anlatılmaktadır ki okuyanların gözyaşı dökmemesi mümkün değildir. Arakel, romanla ve romanın adını aldığı *Nemide* karakteriyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermiş ve romanın bir başka meziyeti olarak matbuat aleminde kabul gören bir edebiyatçımızdan bahsedilmesini göstermiştir. Bütün bu açılardan *Nemide*, böyle eserleri okumaya ilgi duyan okurlar için özellikle tavsiye edilmektedir:

“Millî roman yazmakta müstehir ve mazhar-ı takdîr olan Uşşâkîzade Hâlid Ziyâ Bey’in eser-i kalem-i bedâyi-i beyânlarından. Mündericâtı: Aşk ve muhabbet, yeis ve ümîd, hayât ve memât arasında çırpınan muztarib, fakat âli bir ruhet-i ulüvv-cenâb, fedâkârlık, sadâkât ve istikâmet gibi bir çok fezâil-i âliyye ve hasâil-i cemîlesini âleme bir ders-i ibret olacak sûrette icâzkârâne tasvîr ediyor. Eserde evsâf ve ahvâli, efkâr ve hissiyâtı, ve bütün sergüzeşti tasavvur ve tasvîr olunan (*Nemide*); bir vücûd değil, bir rûhdur. *Nemide*; bir yeisdir; fakat o kadar hazîn bir ümîd içinden çıkmıştır, ki okuyanın gözlerini eşk-rîz tesir etmemek kâbil değildir.

Nemîde, âlem-i fâniye atdığı ilk hatvesinde önünde müthiş bir girdâp görmüş; o ise girdâb-ı mevttir. Hayâtın kendisine bahş eylediği ilk tebessümünü; müthiş bir girye, acı bir fedâkârlık, meşum bir yeis takîp etmiştir. Elhâsıl vaka ne kadar dakîk ve âli ise tasavvur ve tasvîri de o kadar sanatkârânedir. Eserin bir meziyyet ve mâhiyyeti de âlem-i matbûâta üdebâ-yı kirâmımızdan bir zâtın takrîz olduğu gösterilmiş olmasıdır. Binâenaleyh bu yolda âsâr-ı mütâlaasına rağbet buyuran zevât için hâsseten şâyân-ı tavsiyedir. Eczâsı 10, orta ciltlisi 12 buçuk, âlâ mücelledi 15 kuruştur. Taşra için 2 kuruş posta ücreti zamm olunur.” (Kitapçı Arakel, 1312: 30-31)

Roman, aslında popüler bir romana da Arakel tarafından oldukça beğenilmiş ve okurlarına özellikle tavsiye edilmiştir. Üç farklı kâğıda üç baskısının bulunması romana verilen değeri göstermektedir.

Ferdi ve Şürekası (1894), bir annenin çok büyük bir servete konma çabasıyla sonuçlanan bir evliliği ve buna bağlı hikâyeleri işleyen, yerli bir romandır. Arakel Efendi, bir kez daha uzun uzun bu acıklı romanın özelliklerinden bahsettikten sonra bu tür roman okuma adeti olanların kitabı edinmelerini tavsiye etmektedir. Nefis şekilde basılan roman, orta hacimde ve 280 sayfadan ibarettir:

“Uşşâkîzâde Hâlid Ziya Bey’in âsârından işbu millî romanın mevzû-bahsi olan vaka; bir validenin azîm bir servete mâlik olmak tamm-ı harîsânesi sâikasıyla vukû bulan bir izdivâc sebebinden azîm, vâsi bir ticâret-gâhın ve bir affe kızcağızın bir takım helâkını ve mezkûr ticâret-gâhda mahvını mücib olduktan sonra ana mensûb olan bazı memûrının dahi sefâhat ve taaşşuk-ı beliyesiyle hem kendilerinin, hem de âilelerinin envâ-ı sefâlet ve felâketlerini intâc eden esef-engîz halleri, acıklı manzaraları, bir şive-i halâvet-edâ ve bir ifâde-i letâfet-intimâ ile bir mirât-ı mücellâ içinde gösterircesine tasvîr eder millî bir romandır.

Şu vaka-i müthişe ve fâciannın ahvâl-i husûsiyyesini hikâye sırasında bir takım tahassüsât ve tasavvurât-ı âliyyeyi de şâmilidir, ki her biri ibret-âmîz ve mücib-i intibâh olacak bir yolda söylenmiştir. Binâenaleyh bu yolda ciddi, hissî roman mütâlaasından müstefid ve mütelezziz olmak mutâdları olan zevât-ı âşinâyân-ı zamânın birer adedî edinmeleri müstağnî-yi tarîf ve tavsiyedir.

Gâyet nefis sûrette tab ve orta hacimde 280 sahîfeli olarak eczâsı 15, âlâ mücelledi 21 kuruştur. Taşra için 2 kuruş zamm olunur.” (Kitapçı Arakel, 1312: 32)

Bu katalogda yer alan Halid Ziya kitaplarının çoğunun basımından beş altı yıl sonra Arakel’in dükkânına girmesi, kitapların hemen tümünün Halid Ziya’nın İzmir’de yaşadığı sırada yazılmış ve İzmir’de bastırılmış olması ihtimali ile açıklanabilir. Bu yalnızca bir ihtimal dahi olsa, bir yazarın İstanbul’da yaşayıp yaşamamasının eserlerinin satışı ve dağıtımını açısından ne kadar önemli olduğunu düşündürmektedir.

Kataloglarda yer alan bir başka isim Peyami Safa’nın (1899-1961) babası İsmail Safa’dır. İsmail Safa, 21 Mart 1867’de Mekke’de doğmuştur. Babası Trabzonlu şair

Mehmed Behçet Efendi, annesi Ayşe Samiye Hanım'dır. Çocukluk yıllarını babasının vazifesi dolayısıyla Mekke'de geçirmiş, 1873'te bu şehirdeyken annesinin ölümünü görmüştür. 1879'da İstanbul'a gelmiş ve kardeşleriyle beraber Darüşşafaka'ya kaydolmuştur. 1886'da mezun olduktan sonra memuriyet hayatı başlamıştır. 1895'te verem hastalığına yakalanmış ve hava değişimi için Midilli'ye gitmiştir. Jön Türkler'le de ilişkisi bulunan İsmail Safa, siyasi bir faaliyete karıştığı için sürüldüğü Sivas'ta, 1901'de hayatını kaybeder. Cenazesi Sivas'ta bir caminin haziresine nakledildiyse de bugünlerde ondan geriye bir iz kalmamıştır (Karaca, 2001: 121).

Tanzimat ile Servet-i Fünun dönemi arasındaki geçiş döneminde eserler veren, daha sonra *Servet-i Fünun* dergisine de yazılar gönderen İsmail Safa'nın eserlerinde daha çok Muallim Naci, Recaizade Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hamid Tarhan etkileri görülmektedir. Duygulu ve lirik bir nitelik taşıyan şiirlerindeki hâkim temalar tabiat, aşk, aile, Allah, kâinat ve ölüm olarak gösterilebilir. Eski şiir-yeni şiir tartışmalarında her iki cepheyi de destekleyebilecek şiirleri olsa da sanat görüşünü Recaizade Mahmud Ekrem ve Fransız edebiyatçılar şekillendirmiştir (Karaca, 2001: 122). Şiirlerinin dışında edebiyat hakkında görüş bildiren yazıları da vardır.¹⁹

Mehmet Kaplan (1978), *Şiir Tahlilleri*'nde İsmail Safa'nın ne iyi bir şair, ne de iyi bir hikâyeci olduğunu söylerken, bu savını, Safa'nın "Öksüz Ahmed" isimli şiirine dayanarak ortaya koymaktadır. Manzumesinde zamana, mekâna, kılık kıyafete, kısaca göze hitap eden unsurlara hiç dikkat etmeyen İsmail Safa şiiri, Kaplan'a göre "fakir gözükmetedir" (126).

Arakel'in kitap kataloglarında İsmail Safa adı ilk defa, 1307 tarihli katalogun içinde görülür. İsmail Safa'nın ilk bölümünü babasının, ikinci bölümünü kendisinin yazdığı şiir kitabı *Huz Ma-Safa*, 1307 tarihli Arakel kitap katalogunda, "Edebiyat ve Hikemiyat Kitapları" bölümünde yer almaktadır. Aynı kitap 1308 tarihli katalogda da kendine yer bulmuştur.

Huz Ma-Safa (1891), İsmail Safa'nın babası Mehmed Behçet Efendi'nin şiirlerini kendi şiirleriyle bir araya getirerek oluşturduğu bir şiir kitabıdır. Kitapta çeşit çeşit kaside,

¹⁹ Arakel'in 1312 tarihli son kataloguna kadar basılmış olan eserleri: *Sünihat* (1306), *Huz Mâ-Safa* (babası Mehmed Behçet Efendi ile birlikte, 1307), *Mağdure-i Sevda* (1308), *Vehametli Sevdalar* (kardeşi Ahmed Vefa ile birlikte, Fransız yazar Emmanuel Gonzales'in romanından çeviri, 1308)

gazel ve beyit yer almaktadır. Kitaptaki şiirler, Arakel Efendi'ye göre, sade bir dille yazılmış yüksek fikirleri ve güzel duyguları, yani bir şiirde bulunması gereken her şeyi içinde barındıran şiirlerdir:

“Asrımız şuarâ-yı benâmından Mehmed Behçet Efendi merhûmun bir takım eşâr-ı güherbârları ile mahdûm-ı hasâfet-ı melzûmu şâir-i mâderzâd İsmâil Safâ Bey Efendi'nin zâde-i tab-ı şâirânesi olan hayli eşâr-ı manzûmeyi hâvi bir mecmûadır. Eser-i mezkûrun câmi olduğu müteaddid ve mütenevvi kasâid, gazeliyât, ebyât, metâli, müfredât ve bazı mülâhazât manzûmelerdeki talâkât-ı lisân, cevdet-i feriha, ulviyyet-i efkâr, dikkat-i hissiyât, elhâsıl eşâr-ı manîdârda müctemian bulunması lâzım gelen bilcümle hasâis ve mezâyâ burada nâ-kâbil-i tarîfdır. Ancak ser-âmedân-ı şuarâ-yı benâmımızdan Muallim Nâci ve Muallim Feyzi Efendiler huzarâtıyla sâir bazı zevât-ı âliyye taraflarından takdîri hâvi yazılan tekâriz mealinden müstebân olduğu üzere mütâlaasına râğbet buyuracak zevât bade'l-mütâlaa eserin derece-i meziyyet ve kemiyetini her vechle tayîn ve takdîr buyuracakları şüphesizdir. Tab ve kâğıdı gâyet nefis olarak fiyatı her yer için 12 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1308: 67)

İsmail Safa'nın kataloglarda yer alan diğer eseri ise, kardeşi Ahmed Vefa ile birlikte Fransızcadan *Vehametli Sevdalar* adıyla çevirdiği, Emmanuel Gonzales adlı bir yazarın romanıdır. 1312 tarihli katalogda yer alan bu eserle ilgili Arakel Efendi, yazar bilgisi vermemiştir.

Vehametli Sevdalar (1893) adını taşıyan çeviri roman, “Arakel Kitaphanesi Cep Romanları” serisinin sekizinci kitabı olarak tanıtılmaktadır. Roman, son derece güzel bir kadınla onun fedakâr, zenci aşığı arasında geçen aşk hikâyesini konu edinmektedir:

“İsmâil Safâ ve Ahmed Vefâ beylerin tercüme-kerdesi olan bu eser; ‘Arakel Kitâbhânesi Ceb Romanları’ unvân-ı umûmiyyesi altında peyderpey neşr olunan millî ve mütercem romanların sekizinci adedini teşkîl ediyor.

Mevzû-bahsî; ‘Dünya Güzeli’ tabîrine şâyân bir kadının; afet, ismet ve son derece metânet-i kalıbını, kendisinin dil-dâde ve sevdâ-zedesini bulunan bir zencinin fevkalâde fedâkârlığını, zâdegândan bir efendinin ulüvv-cenâb ve sümüvv-himmetini, elhâsıl sâir bazı eşhâsın hiyel ve desâisine ve bu yüzden dûçâr oldukları her nev felâkete karşı ibrâz eyledikleri metânet ve istikâmet gibi fezâil-i âliyyeyi tecessüm idercesine yazılmış azîm vakaları, vahîm manzaları irae eder. Fiyâtı: 5, taşra için 6 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1312: 28-29)

İsmail Safa'nın Arakel yayın kataloglarında başka bir eseri bulunmamaktadır.

Kataloglarda çok sayıda eseri olan bir isim de Kemalpaşazade Said olarak da bilinen “Lastik” lakaplı Said Bey'dir. Said Bey, 12 Ocak 1848 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası diplomat Ahmed Kemal Paşa'dır. Asıl adı Mehmed Said ise de babasına

istinaden Kemalpaşazade Said olarak da bilinmektedir. Ahmed Rasim'e göre yaz kış lastik pabuçla dolaştığı için "lastik" lakabını da almıştır (Rasim, 1926: 140).

Babasının eğitim ve öğrenime önem veren bir kişi olması sebebiyle, Said Bey, küçük yaşlarda özel hocalardan eğitim almıştır. Henüz çocuk yaşta, Amasyalı Hoca Mecid Efendi'den Arapçayı, bizzat babasından da Farsçayı öğrenmiştir. Okuma merakı üst düzey bir çocuk olması dolayısıyla babasının verdiği *Binbir Gece Masalları* ve *Kelile ve Dimne* adlı eserleri sürekli okumuştur (Beyhan, 1993: 168).

Babasının Almanya'daki vazifesi sebebiyle Said Bey'in çocukluk yıllarının bir kısmı Almanya'da geçmiştir. Buradaki kısa süre zarfında iyi bir öğrenim görmüş ve hem Almancayı hem de Fransızca'yı Alman okullarında tahsil etmiştir.

İlk memuriyetine 1868'de Devlet Şurası'nda "birinci sınıf muavin" sıfatıyla başlamıştır. Daha sonra Hariciye Nezareti başta olmak üzere çok sayıda devlet memurluğu görevinde bulunmuştur. Bunların yanında Mekteb-i Sultanî, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk gibi okullarda hocalık da yapmıştır. Bu okullarda "Usul-i Kitabet", "Usul-i Tercüme", "Hukuk-ı Düvel", "Kitabet-i Resmîye" gibi dersler vermiş ve bu derslerin notlarını kitap olarak da bastırmıştır (Beyhan, 1993: 170).

Devlet memurluğu ve muallimliğinin yanında Said Bey, genç yaşlarda gazetecilik hayatına da atılmış ve uzun süre gazete yazıları yayımlamıştır. *Tasvir-i Efkar*'da Namık Kemal'in yanında çalışmaya başladıktan sonra onun tavsiyesiyle *Ayine-i Vatan* isimli bir gazete geçmiştir. Çeşitli gazetelerde başyazarlık yaptıktan sonra Filip Efendi ile birlikte *Hakâyikü'l-Vekayî* adlı bir gazete çıkarmış; bu gazetenin kapatılması üzerine *Vakit* isimli bir başka gazete çıkarmış ve bunun da ismi daha sonra *Tarik* olarak değiştirilmiştir. Said Bey bütün bu gazetelerde başyazarlık görevi de yapmışsa da yazılarında imza kullanmamıştır (Beyhan, 1993: 172).

İki yabancı dil bildiğinden Batı'daki yayınları takip eden Said Bey, bir yandan siyasi gelişmeler üzerine yazılar yazarken bir yandan da ülkedeki yenilik tartışmalarına dâhil olmuştur. Arapçanın üstünlüğünü savunan Hacı İbrahim Efendi'ye (1826-188) karşı, Türkçenin üstünlüğünü ve yabancı kelime ve terkiplerden arınmasını savunduğu tartışma iki yıl kadar sürmüştür. Bu düşüncelerine karşın Said Bey'in yazılarında

Arapça ve Farsça terki ve kelimelerin sıklıkla görülmüş olması da ilginçtir (Beyhan, 1993: 173).

Edebiyatta ise realizmi savunurken, duygu ve hayallerle dolu edebiyat eserlerini eleştirir. Bu sebepten pek çok edebiyatçıyla ciddi tartışmalara girişmiştir. Ahmed Midhat Efendi'nin romanlarındaki fantastik ve efsanevî unsurları gerçeğe uygun bulmadığı için eleştirmiş ve ikili arasında “sanatta realizm ve ahlâkî gaye” tartışması başlamıştır. Bu tartışmada, aynı tarafta yer aldığı Muallim Naci ile birlikte üslubu oldukça sert yazılar kaleme almışlardır (Kaplan, Enginün, Emil, & Kerman, 1982: 211).

Yöntem (2005), Lastik Said Bey'i Abdülhamid Dönemi'nin en cesur aydınlarından olarak göstermektedir. O, Paşa oğlu olması ve refah içinde yaşamasına rağmen bu hayattan fedakârlık yapıp sürgünlere gönderilmeye göze almış bir isimdir (800).

Yöntem ayrıca Lastik Said Bey'in Ahmed Midhat Efendi'den yediği dayağı da aktarmaktadır. *Vakit* gazetesinde *Tercüman-ı Hakikat*'te neşr olunan iki şarkıya yapılan nazirelerin şairi olarak Ahmed Midhat Efendi'nin adının verilmesi, onu çok kızdırmış ve Sirkeci Vapur İskelesi'nde Lastik Said Bey'i tokatlamasına sebep olmuştur. Said Bey'i zaptiyeler kurtarmıştır (İbnü'l-Emin Mahmut Kemal'den aktaran Yöntem, 2005: 800-801).

Şiir alanında da gazetelerde yayımlanan ürünler veren Said Bey'in hiç basılı şiir kitabı bulunmamaktadır. Adli tıp ve hukuk konularında yazdığı kitaplarla, Fransızcadan yaptığı çevirilerle ve verdiği derslerden oluşturduğu eserleriyle Tanzimat dönemi için oldukça önemli sayılabilecek işler yapmıştır. En önemli eseri olarak Fransızcadan Türkçeye tertip ettiği, ancak bitiremediği kamusu gösterilmektedir. Oldukça verimli bir yazar olup 17 adet eser kaleme almış olan Said Bey'in 15 adet basılı eseri bulunmaktadır.²⁰ Said Bey 15 Mart 1921 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Said Bey'in 1301 tarihli Arakel kataloğunda iki adet çeviri eseri yer almaktadır. İlki Cebrail Gregor Efendi ile birlikte çevirdiği *Hukuk-ı Düvel* (1882), ikincisi Jean Jacques Rousseau'dan (1712-1778) tek başına çevirdiği *Fezail-i Ahlâkıyye* isimli risaledir.

²⁰ Lastik Said'in Arakel'in 1312 tarihli son kataloguna kadar basılmış olan eserleri: *Fezail-i Ahlâkıyye ve Kemalât-ı İlmîyye* (1299), *Hukuk-ı Düvel* (1299), *Darü'l-Kütüb* (1303), *Garaib-i Adat-ı Akvam* (1303), *Galatat-ı Tercüme* (1306), *Mehakim* (1306), *Vazife-i Adliyye-i Etubba* (1306), *Sefirler ve Şehbenderler* (1307), *Usûl-i Maişet-i İnsan* (1307), *Teşebbüsât-ı Cürmiyye* (1308).

Hukuk-ı Düvel, “Kavanin ve Nizamât” başlığı altında, *Fezail-i Ahlâkıyye* ise “Edebiyat Kitapları” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Fezail-i Ahlâkıyye (1886), Jean Jacques Rousseau’nun yüce fikirleri ve faydalanılacak pek çok şeyi içeren önemli bir eserdir:

“Meşhûr (Jan Jak Ruso)’nun âsârından bulunduğu cihetle müntehabât-ı efkâr-ı âliyyeyi şâmil ve her hâlde istifâde-i külliyyeyi mûcib bir eser olup saâdetlü Said Bey Efendi hazretleri tarafından tercüme olunmuştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 105)

Arakel’in 1304 tarihli kataloğunda Said Bey’in yine iki adet eseri yer almaktadır. Bunlardan bir “Lisan ve Mukaleme ve Tercüme” başlığı altında tanıtılan *Usul-i Tercüme yahud İzvad* adlı eser, diğeri “Letaif ve Mudhik Hikâyeler” başlığı altında tanıtılan *Garaib-i Adat-ı Akvam* adlı eserdir. Said Bey, bu eseri Ahmed Rasim’le birlikte kaleme almıştır.

Lastik Said Bey’in Fransızcadan Osmanlı Türkçesine bir çevirinin nasıl yapılması gerektiğine dair eseri *Usul-i Tercüme yahud İzvad* (1886), Mülkiye Mektebi’nde işlediği derslerin notlarından meydana gelmiş, değerli bir kitaptır. Eserde ayrıca Fransızcadan Türkçeye tercüme edilmiş bazı metinler de mevcuttur:

“Şuârâ-yı zevât-ı âzâ-yı kirâmından saâdetlü Said Bey Efendi hazretlerinin Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne’de talim ve tadrîs eylediği Fransızca derslerden mütehasıl mecmûa olup mündericâtı Fransızcadan Türkçeye mütercem bazı evrâk ve mekâtib-i mühimmenin sûret-i tercümeleriyle Fransızcanın Türkçeye olan tatbikat ve usul-i tercümesini mübeyyendir. İstanbul için 5 taşra için 6 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 51)

Garaib-i Adat-ı Akvam (1886) isimli ilginç esere, Ahmed Rasim başlığında değinmiştik. Bu eserde Lastik Said’in de Ahmed Rasim kadar katkısı olmuştur.

Arakel’in 1305 tarihli, “defter 1” adlı kataloğunda Lastik Said’in aynı iki eseri, yani *Usul-i Tercüme yahud İzvad* ve *Garaib-i Adat-ı Akvam* adlı eserler, aynı başlıklar altında aynı şekilde tanıtılmıştır.

Arakel Efendi’nin 1306 tarihli, “DeFTER 2” adlı kataloğunda Lastik Said’e ait üç eser bulunmaktadır. Konu başlıklarının bulunmadığı bu katalogda yer alan Said Bey kitapları sırasıyla, *Galatat-ı Tercüme*, *Mahakim* ve *Vezaif-i Adliyye-i Etibba* adlı kitaplardır.

Arakel'in 1307 tarihli, "defter 3" adlı katalogunda Lastik Said'in tek bir eseri kendine yer bulabilmiştir. Bu eser de "Mektep Kitapları" bölümünde tanıtılan *Teşebbüsat-ı Cürmiyye* adlı eserdir.

Arakel'in 1308 tarihli yayın katalogunda Said Bey'e ait altı adet eser bulunmaktadır. Bunlardan beşi daha önce tanıtılmış olan eserlerdir. Biri ise ilk defa kataloglarda yer bulabilmiştir.

İlk üç kitap "Fıkhiyye ve Adliyye Kitapları" başlığı altında tanıtılan, *Teşebbüsat-ı Cürmiyye*, *Mahakim* ve *Vezaif-i Adliyye-i Etibba* isimli kitaplardır. Daha sonra "Lisan-ı Mükaleme Kitapları" bölümünde verilen *Usul-i Tercüme yahud İzvad* ile *Galatat-ı Tercüme* adlı eserler gelmektedir. *Galatat-ı Tercüme* ilk defa karşılaştığımız bir eserdir. Ayrıca, "Letaif ve Mudhik Hikâyeler" bölümünde, Ahmed Rasim ile birlikte yayımladığı ve toplamda üçüncü kez tanıtılan *Garaib-i Adat-ı Akvam* isimli eser yer almaktadır.

Galatat-ı Tercüme, Arakel Efendi tarafından, "eğitim kütüphanemizi süsleyen bir süs" olarak anlatılmaktadır. Bazı Fransızca sözlerin Türkçedeki asıl karşılıklarını ve bunları, Türkçeye tercüme ederken karşılaşılan yanlışlıkları ve çeviri işinin bazı püf noktalarını anlatan bir eserdir. Özellikle tercümanlar ve yüksek okul son sınıf öğrencileri veya dışarıdan kendi kendini eğitenler için oldukça fayda sağlayabilecek bir eserdir. Toplam dört defterden oluşmaktadır:

"Şuârâ-yı devlet bidâyet mahkemesi reisi saâdetlü Said Bey Efendi'nin cümle-i âsâr-ı mühimmelerindendir. Bu kere mûkim-i istifâdeye vaziyle ziyet-efzâ-yı Kütüphâne-i maârifimiz olan bu eser, Fransızca bir takım elfâz ve tabîrâtın Türkçede asıl mukâbillerini, irae ve makâm-ı istimâllerini tayîn birle bunların lisân-ı Türkçeye nakl ve tercümesinde vuku bulan galatâtı tashîh, ıslâh ve lisân-ı mezkûrun bir takım gavâmız ve dekâiki tarif ve izâh ile ol bâbda tesâdüf olunagelen müşkilâtın def ü refi yolunda hayli malûmât ve mütâlaât-ı mühimmeyi muhtevîdir. Eser-i mezkûrun gerek mütercimlerimizce, gerek mekâtib-ı âliyyemizin müntehî sınıfları talebesince hatta mekâtib-i âliyyeden mahrec olup da hâricte kendi kendine okuyarak vukûf-ı tam hâsıl etmek isteyenlerce velhâsıl Fransızcaya intisâbı bulunan herkesçe mücib-i istifâde olacağı derkârdır. Dört defterin fiyatı 17 buçuk kuruştur. Taşralara 2 kuruş posta ücreti zam olunur." (Kitapçı Arakel, 1308: 58)

1311 ve 1312 tarihli yayın kataloglarında Said Bey'e ait herhangi bir eser bulunmamaktadır.

Tiyatro oyunu yazarı ve çevirmeni Manastırlı Mehmed Rifat, arkadaşı Hasan Bedreddin Paşa ile yazdığı veya çevirdiği oyunlarla, Arakel kataloglarında çokça eseri bulunan isimlerden biridir. Mehmed Rifat, 1851’de Manastır’da doğmuştur. Atina göçmenlerinden alay katibi Raşid Efendi’nin oğludur. 1872’de Mekteb-i Harbiye’den kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuş ve aynı sene bu mektepte muallim olarak göreve başlamıştır. Harbiye’den sınıf arkadaşı Hasan Bedreddin Paşa ile birlikte gösterdikleri gayret ve başarılar neticesinde Askeriye Mektepleri nazırı Süleyman Paşa’nın gözüne girmişlerdir. Hızla binbaşılığa yükselen Mehmed Rifat 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Rusların eline esir düşmüştür. Barış imzalandıktan sonra Eylül 1878’te İstanbul’a dönmüştür.

Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesinde payı olduğu için Sultan II. Abdülhamid tarafından İstanbul’da bulunması uygun görülmemiştir. Rütbesi kaymakamlığa yükseltilerek Şam’a tayin edilmiştir. Bir daha İstanbul’u göremeyen Mehmed Rifat, 1907 yılında Halep’te vefat etmiştir (Kahraman, 2003: 519).

Mehmed Rifat’ın edebiyat ve gazete hayatına atılmasında Namık Kemal’in çok büyük payı vardır. “Bir Asker” takma adıyla yazılar yayımlayan Mehmed Rifat’ın askerî bilgilerin geliştirilmesi amacıyla çıkardığı *Çanta* adında bir dergi de vardır. Bu sebepten kendisine bir süre “Çanta müellifi” de denilmiştir. Bozdoğan’a göre (2001), *Çanta*, Mehmed Rifat’ın siyasi görüşlerini, düşünce dünyasını ve edebiyata bakış açısını anlamak açısından oldukça önemli bir çalışmadır. Toplumsal ahlâkın ve manevî değerlerin korunmasına katkıda bulunması açısından da yazarın diğer çalışmalarından daha ayrı bir yeri vardır (39).

Tanpınar (2001), Ahmet Vefik Paşa’nın Moliere adaptasyonları ve çevirilerinden sonra Batı tiyatrosunu Türk toplumuna en fazla tanıtan kişinin, arkadaşı Hasan Bedreddin Paşa ile birlikte Manastırlı Mehmed Rifat olduğunu söylemektedir. “Temaşa” adlı bir tiyatro dizisi yaratan ve telif veya tercüme pek çok eserler veren bu ikili, Türk tiyatrosu için oldukça değerli bir yere sahiptir (284).

Gerek tek başına gerekse Hasan Bedreddin Paşa'yla birlikte çok sayıda tiyatro oyunu kaleme almış ve çeviriler yapmıştır.²¹ 1873-1879 yılları arasında yayımlanan bu eserleriyle kuruluş evresinde Türk tiyatrosuna çok büyük katkıları olmuştur(Kahraman, 2003: 519).

Kitapçı Arakel'in 1301 tarihli kataloğunda Manastırlı Mehmed Rifat Efendi'nin çok sayıda kitabı yer almaktadır. Bu eserlerin büyük kısmı da tiyatro oyunu telif ve çevirileridir.

Sözkonusu kataloğun "Edebiyattan Münşeat Kitapları" bölümünde *Zübdetü'l-Münşeat* adlı eser yer almaktadır. "İlm ü Fünundan Hendese Kitapları" bölümünde *Hendese-i Hattıyye* ve "Kütüb-i Muhtelif" bölümünde *Fenn-i Mimarî* isimli bir kitabı yer almaktadır.

Zübdetü'l-Münşeat (1883), Arakel Efendi'nin anlatımına göre, çok beğenildiği için defalarca baskısı yapılmış bir eserdir. İlk öğrenim görenlere kolaylık sağlamak için açık ve anlaşılır ifadelerle, yeni ve seçkin tabirlerle oluşturulmuş bir inşa kitabıdır. Resmî, ticarî ve şahsî her türlü yazışma ve belge düzenlemeyle ilgili bilgiler bu kitapta bulunur. Kitap el yazısı (rika) ile yazılmıştır:

"Mehmed Rifat Efendi'nin eseri olup rağbet-i umûmiyyeye mazhar olarak defatle tab ve neşr olunan mezkûr inşâ elkâb-ı cedîde ve tabîrât-ı pesendîde üzere tertîp olunub mübtedîlere medâr-ı suhûlet olmak için muhtasar ve kolay ibâreler ile her nev arzuhâl ve hulûs ve husûs-ı mektûpları ve muâmelât-ı ticariyye vesâireye dâir her nev senedât ve müzekkire ve ilmuhâberler marûzât ve muharrerât müsveddelerini câmi ve hatt-ı rika ile muharrer bir eser-i meşhûredir." (Kitapçı Arakel, 1301: 58)

²¹ Arakel'in 1312 tarihli son kataloguna kadar basılmış olan eserleri: A. Tiyatro: 1.Kendi Başına: *Görenek* (1290), *Ya Gazi Ya Şehid* (1291), *Hükm-i Dil* (1291), *Pakdamen* (1291), *Hüsrev-i Şirin*; 2. Hasan Bedreddin Paşa ile birlikte yayımladıkları (Bu eserler, "Temaşa Külliyyatı" adı altında, iki cilt halinde yayımlanmışlardır), I. Cilt: *Huda-i Aşk* (1292, Schiller'den çeviri), *Delile yahut Kanlı İntikam* (1292), *Kleopatra* (1292, Emile de Girardin'den çeviri), *Ebü'l-Alâ yahut Mürüvvet* (1292), *Girofle-Girofla* (1292, A. Vanloo ve A. Leterrier'den çeviri), *Antoni yahut İkmal-i Namus* (1292, Alexandre Dumas Pere'den çeviri), *Ebü'l-Feda* (1292), *Nedamet* (1292), *Laleruh* (1292, M. Carre-H.Lucas'tan çeviri); II. Cilt: *Kölemenler* (1292), *Otello* (1293, William Shakespeare'den çeviri), *Fakire yahut Mükâfat-ı İffet* (1293), *Karı İntikamı* (1293, Sadaine'den çeviri, Emin Eşref'le birlikte), *Vicdan* (1296, Alexandre Dumas Pere'in *La Conscience* adlı eserinden çeviri), *Ahmed Yetim yahut Netice-i Sadakat* (1296); B. Dil ve Belâgat: *Usûl-i Bedayi* (1302), *Külliyyat-ı Kavaid-i Osmaniyye* (1303), *Mükemmel Osmanlı Sarfı* (1307), *Mufassal Nahv-i Osmanî* (1308), *Kavaid-i İlm-i İnşa* (1308), *Mecamiu'l-Edeb* (1308), *Hace-i Lisan-ı Osmanî* (1311); C. Dinî Eserler: *Manzum İlm-i Hal* (1305), *Mir'atü'l-İslâm* (1305), *Tuhfetü'l-İslâm* (1308); D. Ders Kitapları: *Mecelle-i Hendese* (I. Cilt *Hendese-i Hattıyye*, 1292; II. Cilt *Hendese-i Musattaha*, 1296; IV. Cilt *Münhaniyyat-ı Müstamele*, 1292), *Delail-i Askeriyye* (1297, çeviri, Şakir Paşa ile birlikte), *Süllem-i Rifat* (1298), *Kavaid-i Esasiyye-i Harbiyye* (1298), *Tedbir-i Menzil'den Hane Bahsı* (1303), *Menakıb-ı Tabîyyat* (1304-1305), *Taksim-i Arazî*

Aynı katalogun “Tiyatro Kitapları” başlığında ise Mehmed Rifat’ın asıl önemli hizmeti olan oyunları yer almaktadır. Bu oyunların çoğu *Temaşa* olarak bilinen külliyattan çıkan ve Mehmed Rifat’ın Hasan Bedreddin Paşa ile birlikte yazdığı veya çevirdiği oyunlardır. Bunlar sırasıyla; *Ebu’l-Ala*, *Ebu’l-Feda*, *Antoni yahud İkmal-i Namus*, *Otello*, *Ahmed Yetim*, *Huda-i Aşk*, *Delile yahud Kanlı İntikam*, *Jirofle Jirofla*, *Fakire*, *Kleopatra*, *Karı İntikamı*, *Kölemenler*, *Laleruh*, *Nedamet*, *Vicdan*.

Öncelikle *Temaşa* adlı külliyatın olduğu maddeyi incelemek gerekir. Arakel Efendi, *Temaşa*’dan, Hasan Bedreddin Paşa ve Manastırlı Mehmed Rifat Bey’in müşterek çıkardıkları; bazıları yerli bazıları seçilmiş Avrupa oyunlarından oluşan 17 cüzlük bir tiyatro külliyatı olarak bahsetmektedir. Seçilen tercüme oyunlar millî ahlâk ve yerel söyleyiş tarzına uygun olarak seçilmiştir. Bu külliyattaki bütün oyunlar elifba sırasına göre kataloglarda yer almaktadır:

“Hasan Bedreddin ve Mehmed Rifat Bey Efendilerin taht-ı iştirâklerinde olarak bazı cüzleri millî ve bazıları dahi Avrupa üdebâ-yı meşhûresinin en müntehab oyunlarından ahlâk-ı millîye ve siyâk-ı mahalliyeye muvâfik düşenlerini peyderpey tercüme edilerek beher cüzü bir oyunu hâvi olmak zere on yedi cüzden müretteb bir tiyatro külliyâtıdır ki beherinin mündericâtı elifbâ tertibi ayrı ayrı beyân olunmuştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 154-155)

Temaşa külliyatındaki oyunlara bakacak olursak, ilk önce *Ebu’l-Ala* (1875) adlı oyuna bakmamız gerekir. Arakel Efendi’ye göre bu oyun, Arap ahlâkı üzerine yazılmış bir tragedyadır (Kitapçı Arakel, 1301: 151).

Yine *Temaşa* külliyatında yer alan *Ebu’l-Feda* (1875) da Arapların adetleri ve ahlâkları üzerinedir, fakat bu gülünç bir dramdır (Kitapçı Arakel, 1301: 151).

Alexandre Dumas’dan tercüme edilen *Antoni yahud İkmal-i Namus* (1876) adlı tragedyaya, aldatılan bir kadının namus ve iffetini kaybetmiş olmasından ötürü çektiği büyük acıları anlatır. Oyunun sonunda bu kadın, namusunu kan ile temizlemek isterken o hale düşmesine sebep olan adamın kucağında can verir:

“Fransa meşâhir-i üdebâsından (Aleksandır Duma)’nın âsârından mütercem ve temâşâ nâm tiyatro külliyâtının tetimmâtından olup neticesi bir muğfalın dâm ve iğfâlâtına düşerek nâmûs ve iffetini şikest etmiş olmasından dolayı kemâl-i mahcûbiyetinden nası ıztırâb-ı kalbe dûcâr olarak nihâyet nâmûsuna getürmüş olduğu lekeyi kan ile yıkamak isteyip iffetinin berbâdına sebep olan bir adamın kucağında can virdiğini gâyet acıklı sûrette tasvîr eder bir fâciadır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 151)

Arakel fihristindeki *Otello* (1876), asıl meşhur olan William Shakespeare'in *Othello*'su değildir. Bu oyun Hasan Bedreddin Paşa ve Manastırlı Mehmed Rifat'ın çevirdiği, farklı bir metindir. Üyepazarcı da (1993), Arakel'in Shakespeare'i bilmediğini düşünerek konuyu araştırmış ve oyunun aslına ulaşarak farklı bir oyun olduğunu, karakter adlarının dahi değişik olduğunu tespit etmiştir(60). Arakel'e göre, bu oyun, ilk defa İtalya'da Büyük Opera'da gösterilmiş ve daha sonra Fransızcaya da tercüme edilmiştir. İçeriği bir Arap'ın mertliğiyle ilgili olduğundan Türkçeye de tercüme edilme gereği duyulmuştur:

“Bu dahi temâşâ külliyyâtının bir cüzü olup en evvel İtalya'da büyük opera olmak üzere tasvîr olarak bade Fransızcaya tercüme ve hâile şekline vaz edilmiştir. Mündericâtı evlâd-ı Arab'ın mertliğini musavver olduğundan bilintihâb tercüme edilmiştir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 151)

Arakel Efendi'nin tanıtım yazısına göre, *Ahmed Yetim* (1879), Mısır'daki Beni Tulun emirliğinde geçen ve sadakati konu edinen bir oyundur:

“Mısır'da Beni Tulun ümerâsının hakemleri avanında güzerân eden ve netîce-i sadâkati meşar bulunan şâyân mütâlla bir oyun olup müellifleri Hasan Bedreddin ve Mehmed Rifat Beylerdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 152)

Huda-i Aşk, sadık bir âşık ile iffetli bir maşukun aşk hikâyeleri üzerinedir. Bu âşıkların, düşmanların kurduğu hilelere karşı gelemeyerek kendilerini zehirlemelerini anlatan acıklı bir oyundur:

“Temâşa unvânı tahtında müteşekkil tiyatro külliyyâtının eczâsı mütememmesinden olup netîce-i mündericesi bir âşık-ı sâdik ile bir maşûka-i affenin muâşakalarına haset eden ağıyâr-ı gaddârın kurmuş envâ-ı hiyel ve desâisine karşı tâb-âver mukâvemet olamayarak kemâl-i derece aşk ve muhabbetlerini yekdiğerine ibrâz etmek üzere nihâyet kendi kendilerini zehirleyerek telef-i nefis ettiklerini gâyet acıklı sûrette tasvîr eder bir fâciadır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 157)

Delile yahud Kanlı İntikam (1875), Arakel Efendi'nin kendi görüşünü de katarak haklı bulduğu kanlı bir intikamı konu alan bir tragedyadır. Kürt toplulukların eşkıyalıkta gösterdikleri alçaklıklar ile onların garip hallerini ve sonuç olarak yaptıklarının cezasını çektiklerini gösteren gayet haklı ve kanlı bir intikamı tasvir eden bir faciadır:

“Temâşa unvânlı tiyatro külliyyâtının eczâ-yı mütememmimesinden olup mündericâtı tâife-i ekrâdın eşkıyalıkta icra iyledikleri fazahât ve şekâvetleri ile garâib-i ahvâllerini ve nihâyet

bu s u-i h allerinin seyyiesini  ekdilerini gösterir gâyet haklı ve kanlı bir intik mı tasvîr eder bir fâciadır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 158)

Jirofle Jirofla (1875), elbise yapımını temel alan, modayı takip etme yolunda kaleme alınmış bir eserdir. Charles Lecocq’un opera buffe türünde bir eserinden edebiyatımıza aktarılarak tiyatro oyunu haline getirilmiştir:

“Esâsı elbise ic dını b ni modayı tazyik yolunda yazılmış ve muzikası meşhûr (şarl Kok)’un tanz m ettiği operadan olmakla en makb llerinden bulunmuştur. Mütercimleri Hasan Bedreddin ve Mehmed Rifat Beylerdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 159)

Fakire (1894) oyunundan, hain bir hizmet inin, efendisinin iffetli zevcesine ve daha sonra yangın çıkararak hanesine ve malına ettiği kötülüklerin neticesinde yakayı ele vererek cezasını bulmasını anlatan ibret verici bir tiyatro olarak bahsedilmektedir:

“Bir h in hizmetk r efendisinin affe zevcesine ve muahharan yangın ile h nesine ve malına etmiş olduğu envâ-ı hıy net ve fazah tlarından sonra yakayı ele verdiğini ve affe zevcenin iffeti bilinerek mazhar-ı mükâfât olduğunu musavver gâyet ibret-âmîz bir tiyatrodur. Müellifleri ise asrımızın yeg ne muharrirlerinden Hasan Bedreddin ve Mehmed Rifat Beylerdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 164)

Kleopatra (1875), tarihî ibr oyundur. Oyunda, Romaluların tarih sahnesine  ıkışları, Mısır’ın yıkılış evresi ve Kleopatra isimli Mısır İmparatori esinin hayat öyküsünü anlatılmaktadır. Oyun tragedya olarak düzenlenmiştir:

“Bu dahi temâşâ k lly tının bir cüzü olup Romaluların ibtid -yı vek yii ile Mısır battalsasının intih sı ahvâlini tasvîr eder ve Fransa meşâhir-i m ellifininden (Emil l  Jirardin)’in (Kleopatra) m mıyle manzum olarak yazdığı trajedy ile anın tercüme-i hâli ve bazı vek yi-i t rihiyyeden ibârettir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 165)

Karı İntikamı (1876), diğer oyunlardan farklı olarak Manastırlı Mehmed Rifat’ın, Hasan Bedreddin Paşa ile değil Emin Eşref Bey ile birlikte tercüme ettiği bir oyundur. Namuslu bir kadına, iki adamın çılgıncasına aşık olması üzerine kadının kurmuş olduğu bir plandan sonra ortaya çıkan gülünç olayların anlatıldığı bir komedyadır:

“N m slu bir kadına iki aşıkın çılgıncasına taaşuk etmelerinden dolayı mezb re tarafından kurulan bir plan m cibince kendi zevci ve o iki aşıkın zevceleriyle müttefikten icrâ etmiş oldukları gülünçlü bir intik mı gösterir tiyatro komedyalarındandır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 165-166)

Kölemenler (1875), gerçeğin er ya da geç ortaya çıkacağını ve sadakâtin hiçbir zaman değersizleşmeyeceğini anlatan bir tragedyaadır:

“Bu dahi temâşâ külliyyâtı eczâsından olup netîcesi er ya geç hakîkât meydâna çıkar ve hak yerini bulur ve sadâkat hiç bir vakit zâyî olmayıp her hâlde mazhar-ı mükâfât olur olduğunu gâyet açık sûrette tasvîr eder ibret-âmîz ve hüzn-engîz bir fâciadır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 167)

Laleruh (1875), Hintlilerin ahlâk anlayışları üzerine, opera tarzında yazılmış bir eserdir:

“Doğrudan doğruya Hind ahlâkı üzerine opera usulüyle tasvîr olunmuş şâyân-ı mütâlaa bir eser olup mütercimleri Hasan Bedreddin ve Mehmed Rifat beylerdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 168)

Bu katalogda yer alan son oyun olan *Nedamet*, “Son pişmanlık fayda etmez.” sözünü ana fikir olarak sunan bir komedyaya olarak tanıtılmaktadır (Kitapçı Arakel, 1301: 170).

Manastırlı Mehmed Rifat’a ait eserler yalnızca 1301 tarihli ilk Arakel Esami-i Kütüb’ünde karşımıza çıkmaktadır. 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1311 ve 1312 tarihli kataloglarda Manastırlı Mehmed Rifat’a ait herhangi bir eser bulunmamaktadır.

Manastırlı Mehmed Rifat ve onun yanında Hasan Bedreddin Paşa’nın *Temaşa* isimli tiyatro külliyyatının ne kadar önemli olduğu Arakel’in ilk kataloğundaki tiyatro kitapları bölümünde yer alan eser sayısından anlaşılmaktadır. İkili, özellikle 1875-76 yılları arasında çok sayıda oyun yayımlayarak Türk tiyatrosuna büyük hizmet etmişler ve Arakel’in anlatımına göre okurlardan da büyük ilgi görmüşlerdir.

“Çaylak” lakaplı Mehmed Tevfik de kataloglarda adı geçip bahsedilmesi gereken isimlerdendir. Çaylak Tevfik, 1843 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Çıkardığı mizah gazetesinin adına istinaden “Çaylak” lâkabını almış ve öyle tanınmıştır. Devrinin diğer şair ve yazarlarına göre daha alt bir tabakadan gelmedir. Babası yeniçeri ocağının dağıtılmasıyla çeşitli alt kademe hizmetlerde bulunmuş olan Mustafa Ağa’dır. Annesi ise okuma yazma bilen azatlı bir cariye idi. Mehmed Tevfik, yazın hayatı boyunca eserlerinin çekirdeğini oluşturan halk kültürü ve geleneklere dair bilgilerini anne ve babasından edinmiştir. Ayrıca kahvehanesi de yerli kültüre olan bilgisini artırmasında etkili olmuştur (Akün, 1993: 240).

Resmî olarak tek tahsili 1853'te girdiği Beyazıt Rüşdiyesi'ndedir. Orada dört sene okuyup Bab-ı Seraskerî Nizamiye Kalemî'nde memuriyete başlamıştır. 1859'da Hazine-i Hassa Mektubî Kalemî'ne geçmiştir. Tahsili yetersiz olduğu için kendi kendini yetiştirme gayesi gütmüştür.

Henüz 1863 yılında Şinasi'nin düzenlediği yeni Fatin tezkiresinde genç bir şair olarak yer bulabilmiştir. Arapça ve Farsça bilgisinin yanında divan şiirini de tanıyan Mehmed Tevfik, bu yönde şiirler kaleme almıştır. 1867 yılında Ali Suavi'nin (1838-1878) başmuharrirliğini yaptığı *Muhbir* gazetesinde işe girerek basın hayatına ilk adımını atmıştır. Aynı yıl bu gazetenin kapatılmasıyla yerine açılan *İstanbul* gazetesinde yazmaya devam etmiş ve gazetede yazıları onun başarılı bir yazar olarak tanınmasına neden olmuştur.

1870 yılında *Asır* adlı siyasi bir gazete çıkarmaya başlamış ve bu gazete bünyesinde çıkan haftalık eğlence nüshaları ile Türk mizah basının öncüsü olmuştur. *Asır*'ı kapatıp yerine açtığı *Terakki* gazetesinde çalışmalarına devam etmiştir. Çeşitli gazete deneyimlerine devam ettikten sonra 1872 yılında gazetecilik faaliyetlerini fiilî olarak ara vererek uzun süredir yazmayı tasarladığı eserlerine odaklanmıştır. 1872 yılında fıkra derlemelerinin bir ürünü olarak *Letaif-i Hikâyat ve Garaib-i Rivayat* dizisini yayımlamıştır. Ertesi sene de *Kafîle-i Şuara* adlı eserini yazmaya başlamıştır (Akün, 1993: 240).²²

Daha sonra çeşitli mizah gazetelerinde çalışmaya devam eden Mehmed Tevfik, 1 Şubat 1876 yılında, ona esas ününü ve lâkabını kazandıran *Çaylak* adlı mizah gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Ancak o dönem hükümetin mizah gazetelerine karşı sert tutumu sebebiyle Haziran 1877'de bu gazete de kapatılmıştır. Çaylak Tevfik de *Çaylak*'ın

²² Çaylak Tevfik'in 1312 tarihli son Arakel kataloguna kadar basılmış olan eserleri: 1. Hikâyeler: *Letaif-i İnşa* (I-III, 1284-1285), *Nizamü'l-Alem li-Cenabi Akhisarî* (1287), *Kafîle-i Şuara* (1290-1293), *İstanbul'da Bir Sene* (beş bölüm, 1299-1300)(a. *Birinci Ay: Tandır Başı*, b. *İkinci Ay: Helva c. Sohbeti*, *Üçüncü Ay: Kâğıthane*, , d. *Dördüncü Ay: Ramazan Geceleri*, e. *Beşinci Ay: Meyhane yahud İstanbul Akşamcıları*), *İki Gelin Odası* (1301-1302); 2. Metin ve Fıkra Derlemeleri: *Letaif-i Hikâyat ve Garaib-i Rivayat* (1288-1289), *Asar-ı Perişan* (1297), *Nevadirü'z-Zarâif* (1299), *Letaif-i Nasreddin* (1299), *Bu Adem* (1299-1301), *Hazine-i Letaif* (1302-1303), *Tahric-i Harabat* (1300); 3. Tarihe Dair Eserleri: *Meşahir-i Osmaniyye Teracim-i Ahval-i Kapudan-ı Derya Meşhur Gazi Hayreddin Paşa Barbaros* (1293), *Tarih veya Sene 1171 Cinayetleri* (1302), *Yadigar-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han* (1294); 4. Diğer Eserleri: *Usûl-i İnşa ve Kitabet* (I-II, 1307-1308), *Levamiu'n-Nur* (1308).

kapatılmasının ardından *Osmanlı* adında siyasi bir gazete neşretmeye başlamıştır (Akün, 1993: 241).

1884'e kadar çeşitli gazetelerde görev yapan Çaylak Tevfik, bu tarihten sonra hep *Tarik* gazetesinde yazılar yayımlamıştır. Bu gazetede, özellikle Ramazan aylarında kaleme aldığı yazı dizileriyle geniş çapta bir ilgi toplamıştır.

Kendi adına gazete çıkarmaktan uzaklaştıktan sonra basılı eser verme anlamında en verimli dönemlerini yaşamıştır. Kendisine Türk edebiyatında önemli bir yer ve şöhret kazandıran *İstanbul'da Bir Sene* isimli kitap serisini de bu dönemlerde oluşturmuştur. Daha başka alanlarda da eserler veren Mehmed Tevfik, 1893'te vefat etmiş ve vasiyeti gereğince naaşı, Çamlıca Çakaltepe'deki Tek Servi mezarlığına defnedilmiştir.

Mehmed Tevfik, yaşı itibariyle Namık Kemal ve Şinasi'nin dönemdaşı olsa da, dönemin modernleşme taraftarı edebiyat anlayışından uzak bir çizgide eserler vermiştir. Edebiyata divan şiiri alanında eserler vererek adım atmış; kısa süre sonra nesir türünde eserler vermeye başlamış ve nazmı sadece mizah türündeki eserlerinde kullanma yolunu seçmiştir. Devrinin edebiyatçılarından farklı olarak, İstanbul'un gündelik hayatını eserlerine taşımış ve bu hayatın içindeki geleneksel ve kültürel değerleri anlatmak istemiştir. Folklorik değerlere ilgi duyan Mehmed Tevfik, yazılarında estetik kaygılar gütmemiş; hikâye ve roman türünü gelenekleri sergilemeye ve yaşatmaya yarayacak araçlar olarak görmüştür (Akün, 1993: 241).

Çaylak Tevfik'in 1301 senesinde çıkartılmış Arakel kataloğunda tam dokuz adet eseri bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla *Asar-ı Perişan*, *Kafile-i Şuara*, *Şümruh-ı Edeb*, *Meşahir-i Osmaniyye'den Barbaros*, *Yadigar-ı Macar*, *Helva Sohbeti*, *Meyhane yahud İstanbul Akşamcıları*, *Bu Adem* adlı eserlerdir.

Bu eserlerden *Asar-ı Perişan*, Mehmed Tevfik'in divan şiiri denemelerini içeren kitap olup "Divan ve Eş'ar ve Gazeliyat Cetveli" başlığı altında tanıtılmıştır. Bir divan şiiri antolojisi ve şairler biyografisi denemesi olan *Kafile-i Şuara* adlı eser de yine bu bölümde tanıtılmıştır.

Arakel, *Asar-ı Perişan*'ı (1880), beyitler, gazeller, manzum ve mensur hikaye ve fıkraların yer aldığı bir mecmua olarak tanıtmaktadır (Kitapçı Arakel, 1301: 42).

Kafîle-i Şuara (1873), Çaylak Tevfik'in zel harfine kadar tamamlayabildiği, on ciltlik bir Anadolu şairleri tezkiresidir. Dönemi için önemli bir kaynak olmalıdır ki eserin baskısı azalmıştır:

“Bu dahi Mehmed Tevfik Efendi'nin eseri olup harf-i zel'e kadar şuârâ-yı Rum'un terâcim-i ahvâliyle âsâr-ı manzûmelerini hâvidir. On cilde kadar çıkmış ise de tamâm takım nâdir bulunur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 45-46)

Mehmed Tevfik'in kendisinin çıkarmış olduğu edebiyat ve düşünce dergisi *Şümruh-ı Edeb* (1881), “Risale-i Mevkuateler” başlığı altında tanıtılan dergiler arasındadır. *Şümruh-ı Edeb*, edebiyat ve felsefe konularıyla bazı meşhur filozofların hayat hikayelerini içeren bir yayındır. Toplam 3 nüshası yayımlanmıştır:

“Edebîyât ve hikemiyât ve bazı hukemâ-yı meşhûrenin terâcim-i ahvâllerini muhtevî bir eserdir. Neşr olunan 3 nüshasının pahâsı yedi buçuk kuruştur. Mehmed Tevfik Efendi'nin eseridir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 51)

Meşahir-i Osmaniyye'den Barbaros (1876) isimli Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa biyografisi ise Arakel tarafından “Sergüzeşt ve Teracim-i Ahvale Mensup Kitaplar” bölümünde değerlendirilmiştir. Bu kitap, meşhur Kaptan-ı Derya Gazi Hayreddin Paşa'nın biyografisidir. Bir adet resmi içermekte ve toplam on iki bölümden oluşmaktadır (Kitapçı Arakel, 1301: 78).

Yadigar-ı Macar (1877) isimli Sırp isyanına dair gözlemlerin de yer aldığı Macaristan seyahatnamesi ise “Seyahatnameler” bölümünde yer almaktadır. Arakel Efendi, bu seyahatnamenin, *Vakit ve Tarik* gazetesi yazarlarından Mehmet Tevfik Efendi'nin eseri olduğunu söylemektedir. Bu kitap, son savaşta Macaristan'a yola çıkan mebusların fotoğrafladıkları hikâyelerin ve olayların seyahatname şeklinde derlenmesi neticesinde oluşmuştur:

“Vakit ve Tarik gazetesi muharrirlerinden Mehmed Tevfik Efendi'nin eseri olup muharebe-i ahîrede Macaristan'a azîmet eden mebûsânın fotoğrafla alınmış resimleriyle tercüme-i hâlleri ve Macaristan seyahatindeki vukûâtı tafsilâten câmidir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 90)

Mehmed Tevfik'in *İstanbul'da Bir Sene* isimli beş kitaplık serisinin ikinci kitabı *Helva Sohbeti* ve beşinci kitabı *Meyhane yahud İstanbul Akşamcıları* adlı iki kitap, “Edebiyattan Millî Hikayeler” bölümünde tanıtılmıştır.

Helva Sohbeti (1882), Çaylak Tevfik'in İstanbul'daki mahalle kahvelerinde gerçekleşen helva sohbeti isimli etkinlik hakkındaki eğlenceli bilgileri okuyucuya sunduğu eserdir:

“Mehmed Tevfik Efendi'nin İstanbul'da Bir Sene nâm eserinin ikinci cüzü olup mündericâtı yine İstanbul'un mahalle kahveleriyle helvâ sohbetleri hakkında ba'zı malûmât ve ifâdâtı şâmildir. Gâyet eğlenceli olmasıyla berâber mütâlaası her hâlde istifâdeden hâlî değildir. 100 paradır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 175-176)

İstanbul'da Bir Sene serisinin beşinci kitabı *Meyhane yahud İstanbul Akşamcıları* (1882), İstanbul'un meyhanelerini ve bu meyhanelerin müdâvimlerinin tuhaf durumlarını işleyen eğlenceli bir eserdir:

“Mehmed Tevfik Efendi'nin İstanbul'da Bir Sene nâm eserinin beşinci cüzüdür. Mündericâtı İstanbul meyhâneleriyle akşamları meyhâne müdâvimlerinin bazı ahvâl-i gâribelerini ve tuhaf tuhaf hâllerini nakş ve beyân eder gâyet latîf ve ibret-âmîz bir eserdir. 32 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 185)

Yazarın, *Bu Adem* (1881-1884) isimli sevilen hikâyeler kitabı ise “Mudhik Hikâyeler” başlığı altında tanıtılmaya lâyık görülmüştür. Arakel'e göre *Bu Adem* adını taşıyan hikâye kitabında altmıştan fazla hikâye bulunmaktadır ve bu hikâyeler, okuyucuların çok ilgisini çekmiştir (Kitapçı Arakel, 1301: 188).

Mehmed Tevfik'in 1304 tarihli Arakel kataloğunda altı kitabı tanıtılmıştır. Bunlar sırasıyla *Anibal*, *Barbaros*, *Telhis-i Tarih-i Osmanî*, *İstanbul'da Bir Sene*, *Bu Adem* ve *Hazine-i Letaif* adlı eserlerdir. *Barbaros* ve *Bu Adem* ikinci kez kataloglarda yer alırken *İstanbul'da Bir Sene* bu sefer bölümleriyle ayrı ayrı değil, bütün olarak kataloğa girmiştir.

Bu eserlerden *Anibal*, *Barbaros* ve *Telhis-i Tarih-i Osmanî* “Tarih, Lügat ve Tercüme-i Hal” bölümünde değerlendirilmiştir.

Anibal (1886) adlı biyografide, Kartacalı ünlü general Anibal'in yaşam öyküsünden bahsedilmektedir. Arakel, bu kitabı özellikle şanlı askerlik görevini ifa edenlere önermektedir:

“Mühre-i muharrirîn-i muâsirînden Mehmed Tevfik Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, meşâhîr-i cengâverân ve kahramânân-ı ecnebiyyeden olup nâm ve şânı mensûb olduğu devlet ve milletin sahâif-i şân ve ikbâlîne surnâme-i iftihâr-ı ebedî olan ve milîl ve akvâm-ı sâireye de bir unâmûz-ı şehâdet ve vilâdet bulunan âzam ve efâhim erbâb-ı seyf ve kalemde general-i meşhûr Anibal'in muhtasara-i tercüme-i hâlini hâkidir. Herkes için ve

bâhusûs şeref ve şân-ı askerîyi ihrâz eden zevât için mütâlaası her vechle mûcib-i istifâde ve şevk-âver bir eserdir. Bahası 3 taşra için 3 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 47-48)

1304 senesi fihristinde tanıtılan diğer üç eser, *İstanbul’da Bir Sene*, *Bu Adem* ve *Hazine-i Letaif* ise “Letaif ve Mudhik Hikâyeler” başlığı altında tanıtılmıştır. Arakel’in 1304 senesinde bölümleri azaltması nedeniyle, hazırladığı katalogta yazarın üç eserinin aynı bölümde tanıtıldığına şahit olunmaktadır.

İstanbul’da Bir Sene’nin beş cildi birden bu fihristte, bir arada tanıtılmıştır. Bu kitap en çok satan eserlerden biridir. Öyle ki Fransızcaya dahi tercüme edilmiştir. Osmanlı’nın kadim adetleri ve müzikli eğlencelerine dair çok sayıda latif hikâyenin anlatıldığı bir seridir. Arakel, aşağıda yer verdiğimiz tanıtımda serideki tüm kitapların adlarını sırasıyla zikretmektedir. Eserin en dikkat çekici tarafı ise okuyucuya eski İstanbul’la yaşanan zamanın İstanbul’unun karşılaştırmasını yapabileceğine sağlama sağlamasıdır:

“Letâif-perdâz meşhûr Mehmed Tefvik Efendi’nin bu eser-i latîfleri mündericâtı âdât ve ahlâk-ı kadimiyye-i Osmaniyye’nin eğlence kısmına âit bazı millî letâif ve hikâyâtı hâvi olup beş cüz teşkil ediyor. Birincisi ‘Kış Geceleri’ yahud ‘Tandır Başı’ hikâyeleri. İkincisi ‘Helvâ Sohbeti’ ile ‘Mahalle Kahveleri’ fıkraları. Diğerleri de ‘Kâğıthâne Mesîresi’ eğlenceleri. ‘Meyhâne’ yahud ‘İstanbul Akşamcıları’ ve ‘Ramazan Geceleri’dir. Bu eser bizde fevkâlâde mazhar-ı rağbet olduğu gibi Fransızcaya dahi tercüme olunarak Paris’e gönderilmiştir. İstanbul’un âdât-ı milliyesinin ahvâl-i sâbıkasını bilmütâlaa hâlihâzır ile mukâyese olundukta azîm-i tebdilât görüldüğünü isbât eden şu eser ne kadar ibret-âmîz ise o kadar da şevk-engîz olmakla her vechle şâyân-ı mütâlaa âsârdandır. 5 cüzü 14 buçuk, taşra için 17 buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 73-74)

1304 tarihli katalogta yer bulan bir başka Çaylak Tefvik eseri *Hazine-i Letâif* ise yerli ve yabancı pek çok komik hikâyenin bir araya getirildiği bir seçki. Toplam on kısım olan eserin içinde 658 adet hikâyeye yer almıştır:

“Kezâ bu dahi mühre-i latife-perdâzândan Tefvik Efendi’nin eseri olup kütüb-i muhtelif-i milliyye ve ecnebiyyeden intihâb olunan mudhik fıkralar, rumûzlu ve nükteli latîfeler, şevk-engîz ve ibret-âmîz hikâyeler, ve meşâhirin bazı tuhaf hâllerini hâki olup cümlesi 658 parça letâif-i hikâyât ve fikarât ve mudhikâtı hâvi olan on cüzü bir yerde eczâsı 15 kaplısı 17 buçuk ve orta ciltlisi 20 kuruştur. Taşra için 3 kuruş posta ücreti zam olunur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 74-75)

Arakel’in 1305 tarihli katalogunda Çaylak Tefvik’e ait yedi adet eser bulunmaktadır. Bunların beşi bir önceki katalogdaki eserlerdir ve aynı bölümlerde tanıtılmışlardır. Bunlar *Annibal*, *Barbaros*, *Telhis-i Tarih-i Osmanî*, *İstanbul’da Bir Sene* ve *Bu Adem* adlı eserlerdir.

Bu eserlere ek olarak 1301 tarihli katalogta tanıtılmış olan *Şümruh-ı Edeb* isimli dergi, yine “Risale-i Mevcuteler” başlığı altında yer almıştır.

Ayrıca *Küçük Telhis-i Tarih-i Osmanî* isimli bir Osmanlı tarih kitabı da “Tarih, Lügat ve Tercüme-i Hal Kitapları” kısmında yer bulmuştur.

1306 tarihli Arakel kitap kataloğunda Mehmed Tevfik’e ait herhangi bir esere rastlanmamaktadır.

1307 tarihli Arakel kitap kataloğunda Mehmed Tevfik’in tek bir eseri yer almaktadır. *Usul-i İnşa ve Kitabet* adlı bu eser, yazarın inşa ve kompozisyon konusunda kaleme aldığı eseridir. “Mekâtibe Dair Kitaplar” başlığında tanıtılan bu eser hakkında Arakel şu bilgileri vermektedir:

“Mekteb-i İdâdî-yi Mülkiyye usul-i kitâbet ve inşâ muallimi ve Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye baş kâtibi Mehmed Tevfik Efendi’nin Mekteb-i İdâdî-yi Mülkiyye’de bir vakitten beri talîm ve tadrîs etmekte olduğu usul-i inşâ ve kitâbet derslerinden müteşekkil bir mecmûa-i nafîadır. Bu eser lisân-ı Osmanî’nin kavâid-i âdiyye ve âliyyesinden olan sarf, nahv, mâna, beyân ve bedî fenlerini mehuz-ı mutebereden mehûz-ı müteaddid numûne ve mesâillerini hâvi olup bir tarz-ı nevîn ve usul-i behîn üzere tertîp olunmuş ve bit-tecrûbe muhsenâtı görülmüş bir eserdir. Umûm-ı kitâbın abone bedeli dersââdet için 15 taşra için 20 kuruştur. Taşra âdâdiyye ve mekâtib-i sâire için toptan mebâiyye hâlinde daha az masârifle mahalline irsâline kitâphânemiz der-ahde eder. Beheri yüz altmış sahîfeden ibâret olan birinci ve ikinci cildi neşr olundu. Beher cildi dersââdet için 7 buçuk taşra için 9 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1307: 16-17)

1308 senesinde çıkartılmış katalogta Mehmed Tevfik’in başka bir eserinden bahsedilmemiştir. Daha önceki kataloglarda yer alan *Usul-i İnşa ve Kitabet*, *Şümruh-ı Edeb*, *Annibal*, *Barbaros*, *Telhis-i Tarih-i Osmanî*, *Küçük Telhis-i Tarih-i Osmanî*, *İstanbul’da Bir Sene*, *Bu Adem* ve *Hazine-i Letaif* adlı eserler bu katalogta da yer bulmuşlardır ve bölümleri de önceki kataloglardaki bölümlerle aynıdır. Bir tek daha önce bölümlere ayrılmamış olan 1307 tarihli katalogdaki *Usul-i İnşa ve Kitabet* adlı eser, farklı olarak, bu katalogta “Edebiyattan Münşeât ve Mektubat” adlı bölümde tanıtılmıştır.

1311 senesinde çıkartılmış beş numaralı zeyilde Mehmed Tevfik’in *Usul-i İnşa ve Kitabet*’inin üçüncü kısmı tanıtılmıştır. Bu zeyilde, bahsi geçen eser haricinde bir eseri yoktur.

1312 senesinde çıkarılmış altı numaralı zeyilde ise Mehmed Tevfik'e ait hiçbir eser yer almamaktadır.

Edebiyatımızın en önemli isimlerinden Muallim Naci de kataloglarda fazlasıyla adından söz ettirmektedir. Muallim Naci, 1849'da İstanbul'da, Saraçhanebaşı'nda doğmuştur. Babası saraç ustası Ali Bey, annesi, Atpazarı'nda bir memurun yanında evlatlık olarak büyümüş, Varnalı bir göçmen ailenin kızı olan Fatma Zehra Hanım'dır. Asıl adı Ömer olan Muallim Naci, ilk öğrenimine Fatih'teki Feyziye mektebinde başlamıştır. Yedi yaşındayken babası vefat edince annesi ve ağabeyi ile birlikte Varna'ya gitmiş ve buradaki mahalle mektebinde eğitimine devam etmiştir. Varna'da Arapça, Farsça ve sülüs yazı öğrenmiştir. 18 yaşındayken burada açılan rüşdiyede ikinci muallimlik görevi yapmaya başlamıştır. Muallimliği buradan gellirken, Naci mahlasını ise o günlerde okuduğu Giritli Aziz Ali Efendi'nin(1749-1798) *Muhayyelat*'ındaki bir hikâyenin kahramanının adından almıştır. Bu sıralarda aruz ve telhis dersleri almış, bazı şiir denemeleri yapmış ve Fransızca öğrenmeye başlamıştır (Uçman, 2005: 315).

Muallim Naci'nin kaderi Kürt Said Paşa'nın 1876'da Varna mutasarrıfı olmasıyla değişmiştir. Varna'da Paşa'nın katipliğini yapan Muallim Naci, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte Paşa'yla birlikte İstanbul'a gitmiştir. Daha sonra da Said Paşa'nın görev yeri değiştikçe Naci de onunla birlikte Yenişehir, Halep, Diyarbakır, Elazığ, Sivas, Erzurum ve Trabzon gibi şehirleri dolaşmıştır. 1881'de yine Said Paşa'nın yanında gittiği Sakız Adası'ndayken *Tercüman-ı Hakikat* gazetesine gönderdiği şiirlerle birlikte edebiyatla olan münasebeti başlamıştır. 1883 senesinde İstanbul'a dönmüş ve Ahmed Midhat Efendi'nin isteği üzerine *Tercüman-ı Hakikat*'ın edebiyat sütununu yönetmeye başlamıştır. Gazetede yazdığı şiirlerle ve Fransızcadan yaptığı tercümelemlerle kısa zamanda edebiyat çevrelerinde adını yüksek sesle söyletmeyi başarmıştır (Uçman, 2005: 315).

Muallim Naci'nin *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımladığı eski tarzda şiirleri, divan şiirine bağlı gençleri harekete geçirmiş ve bu gençlerin, onun şiirlerine yazdığı nazire ve tahmislerle, gazete, bir süre sonra eski edebiyat taraftarlarının kalesi haline gelmeye başlamıştır. Naci'nin de kendi şiirlerine nazire yazmaya başlamasıyla, Ahmed Midhat Efendi, gazetede Recaizade Mahmud Ekrem'in *Zemzeme* mukaddimesini ve

“Mülâhaza-i Gayr-i Edibane” isimli makalesini yayımlamış; bu da 1885’te Naci ve arkadaşlarının gazeteyi terk etmesine sebep olmuştur.

Tanpınar’a (2001) göre Muallim Naci’nin modern şiirleri, Tanzimat’tan beri aranılmalı sadeliği barındırmaktaysa da hem tahayyülden yoksundur hem de karışık bir dile sahiptir. Naci’nin nazım gücü sağlamsa da şiirdeki kabiliyeti yalnızca birkaç dizide karşımıza çıkmaktadır (599).

Kaplan (1978) da Naci’nin “Köylü Kızların Şarkısı” isimli şiirini tahlil ederken, onun kullandığı dilin Tanzimatçılardan ne kadar ileride olduğunu söyleyerek Tanpınar’ın fikrini desteklemektedir. Bunu yaparken de şiir dilimizin gelişiminin panoramasını çıkarıp Muallim Naci’yi de o panoramada önemli bir yere konumlandırmaktadır:

“Şinasi’nin şiir dilinde yapmak istediği inkılâp daha Namık Kemal tarafından unutulmuştu. Hâmid, yüce duygular ve düşünceler adına gramere meydan okudu. Rezaizade’de dil gayet zevksiz bir seviyeye düştü. Naci, bu sukuta karşı dili ve ahengi müdafaa etti. O bu reaksiyonu yaparken Divan şiirine dayanıyordu. Bundan dolayı devrinde ve daha sonraları gerilikle itham olundu. Fakat bu itham haksızdır. Zira Naci, Divan şiirini asla olduğu gibi kabul etmemiş, onun en iyi taraflarını, kesif ifade tarzını ve musikisini almıştır. Eski dili red hususunda da Naci, Tanzimatçılardan çok ileridir.” (94)

Çeşitli gazetelerde ve dergilerde de yazılar yazmaya devam eden Naci, bir yandan da, 1887’den itibaren Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Mülkiyye, Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Edeb’te Farsça dersleri vermeye başlamıştır. Muallim Naci, eski-yeni tartışmalarına Şeyh Vasfi ve başka birkaç arkadaşıyla kurduğu *İmdadü’l-Midad* mecmuası ve *Tarik* gazetesi aracılığıyla katılmaya devam etmiştir. Tanpınar (2001), Naci’nin yeniliğe düşman olmadığını ancak kendini bir anlamda bu tartışmaların ortasında bulduğunu söylemektedir. Ona göre Naci, bir taraftan Beşir Fuad’ın başlattığı realizm mücadelesine katılırken diğer taraftan da Şeyh Vasfi ile ortak eserler vermenin çelişkisini yaşamıştır (599).

Muallim Naci, 1886 yılında *Saadet* gazetesi bünyesinde yer alırken, Rezaizade Mahmud Ekrem’in *Zemzeme* mukaddimesine ve *Takdir-i Elhan*’daki şiir anlayışına “Demdeme” başlığı ile ağır eleştiriler getirmiş ve edebiyatımızdaki en büyük tartışmalardan biri başlamıştır. Öyle ki Naci’nin Ekrem’e cevabı, edebe aykırı bulunarak hükümet müdahalesiyle bu tartışma durdurulmuştur (Uçman, 2005: 315).

Batı edebiyatı numunelerini takip eden ve bunlardan çeviriler de yapan Naci, kendine özgü, sistemli bir eleştiri anlayışı geliştirememiştir. Recaizade'ye yaptığı eleştirilerin çoğu, edebiyat eleştirisinin ötesine geçip kişisel bir meselenin öcünü alma isteğine dayanmakta gibi görünmektedir. Bu sebepten edebiyatta realizmi savunsa bile şahsi kavgaları onu eski şiiri destekleyenlerle bir olmaya ve yenilikçilerin karşısında olmaya yönlendirmiştir (Enginün, 2006: 521).

1891'de II. Abdülhamid'in isteğiyle Osmanlı tarihi kaleme almaya başlamış ve ölene kadarki vaktinin büyük kısmını bu çalışmaya ayırmıştır. 12 Nisan 1893 tarihinde, geçirdiği bir kalp krizi sonucu Fatih'teki evinde vefat eden Muallim Naci'nin naaşı, Divanyolu'ndaki II. Mahmud Türbesi'ne defnedilmiştir.

Tanzimat dönemi Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Muallim Naci, devrin Batı tarzı edebiyat anlayışını benimsemiş şair ve yazarlarına karşı eski tarz edebiyatın bayraktarlığını yapmasıyla büyük tartışmaların kopmasına sebep olmuştur. Eski tarz edebiyatı savunan ve onun kaidelerini iyi bilen birisi olmasıyla birlikte, yeni tarzda yazdığı manzumeler de oldukça takdir görmüştür. Çok çeşitli alanlarda eserler veren Muallim Naci'nin edebiyatçı kimliğinin en önemli yönünü şairliği oluşturur (Uçman, 2005: 316).²³

²³ Muallim Naci'nin 1312 tarihli son Arakel kataloguna kadar basılmış olan eserleri: 1. Şiirleri ve Manzum Hikâyeleri: *Musa bin Ebu'l-Gazan yahud Hamiyyet* (1299), *Terkib-i Bend-i Muallim Naci*, *Ateşpare* (1301), *Şerare* (1301), *Fürüzan* (1303), *Sünbüle* (1307), *Zatü'n-Nukatayn yahud İbnü'z-Zübeyr* (1307). 2. Eleştiri ve Sözlük Çalışmaları: *Muallim* (1303), *Demdeme* (1303), *Istilahat-ı Edebîyye* (1307), *Lugat-ı Naci* (1308). 3. Biyografi Çalışmaları: *Osmanlı Şairleri* (1307), *Esamı* (1308). 4. Mektupları: *Yazmış Bulunndum* (1301), *Şöyle Böyle* (1302, Şeyh Vasfî ile mektuplaşmaları), *Mektuplarım* (1303), *İntikad* (1304, Beşir Fuad ile mektuplaşmaları), *Muhaberat ve Muhaberat* (1311, Ahmed Midhat Efendi ile mektuplaşmaları). 5. Anı Kitapları: *Medrese Hatıraları* (1302), *Yadigar-ı Avnî* (1303). 6. Ders Kitapları: *Talim-i Kıraat Malumat-ı İbtidaiyye ve Nesayih-i Nafia* (1301-1302), *Vezaif-i Ebeveyn yahud Lahika-i Talim-i Kıraat ve Mekteb-i Edeb* (1304), *Mekteb-i Edeb* (1306). 7. Tercümeleleri: *Hurde-fürüş* (1302, Farsça şiir tercümeleleri), *Saib'de Söz* (1303, Saib-i Tebrizî hakkında Farsçadan tercüme), *Sanihatü'l-Arab* (1303, Arap atasözleri tercümesi), *Emsal-i Ali* (1303, Hz. Ali sözlerinin Arapçaları ve tercümeleleri), *Sanihatü'l-Acem* (1304, Hafız-ı Şirazî ve Senaî'nin şiir tercümeleleri), *Hikemü'r-Rifaî* (1304, Seyyid Ahmed er-Rifaî'nin tasavvufî sözlerinin tercümeleleri), *Hulasatü'l-İhlas* (1304, İhlas suresinin Fahreddin er-Razi tarafından yapılmış şerhinin tercümesi), *Mütercem* (1304, Arap, Fars ve Fransız edebiyatından bazı edebî parçaların tercümeleleri), *Ubeydiyye* (1305, Ubeyd-i Zakanî'nin *Risale-i Dilgüşa* adlı eserinin kısmî tercümesi), *Numune-i Sühan* (1307, İran edebiyatı antolojisi), *Therese Raquin* (1307, Emile Zola romanının yarıya yakın kısmının tercümesi), *İnşa ve İnşad* (1308, *Risaletü'l-Hamidiyye*'den tercüme edilmiş bir bölüm). 8. Diğer Eserleri: *İcaz-ı Kur'an* (1301), *Muamma-yı İlahî* (1302), *Nevadirü'l-Ekâbir* (1303), *Mehmed Muzaffer Mecmuası* (1306), *Tarih-i Selatin-i Al-i Osman*.

1301 senesinde yayımlanmış ilk Arakel katalogunda Muallim Naci'ye ait dört adet eser bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla *Musa İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet*, *Ateşpare*, *Afak* mecmuası ve *Talim-i Kıraat* adlı eserlerdir.

Bu eserlerden *Musa İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet* ve *Ateşpare* adlı şiir kitapları “Divan ve Eş’ar ve Gazeliyat Cetveli” başlığı altında verilmiştir.

Musa İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet (1881), Arakel'in pek az kaldığını söylediği, serbest biçimde yazılmış bir tarihî manzumedir (Kitapçı Arakel, 1301: 46). Kitabın çok az kalmasını, yine, çok satılmış olması ile ilişkilendirmek mümkündür.

Ateşpare (1884) manzumesinin her bir kıtasını bir kıvılcıma benzeten Arakel, bu kıvılcımın gönül ehlini yakacağını söyleyerek Muallim Naci şiirini övmektedir:

“Üdebâ-yı muâsırın-i benâmdan şâir-i mâhir Muallim Nâci Efendi'nin cümle-i cemile-i âsâr-ı ber-güzîdelerinden olup mündericât-ı manzûmesinin her bir kıtası bir âteşpâre gibi ehl-i dili süzân ve ehl-i merâkîn mutâlaasına her vechle erzân ve her cihetle câlib-i kulûb ve ezhân bir eser-i mergûbedir. 5 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 49)

İmtiyaz hakkına A. Kamil'in sahip olduğu Muallim Naci ile Mehmed Şükrü, Tevfik Rıza ve Mehmed Nadir'in birlikte yazı işlerinde görev yaptıkları (Okay, 1988: 396), *Afak* adlı edebiyat mecmuası ise “Edebiyattan Risale-yi Mevketeler” adlı bölümde tanıtılmıştır. *Afak* (1884), Arakel kataloglarında, Muallim Naci ile Mehmed Şükrü, Tevfik, Doktor Rıza ve Mehmed Nadir Efendilerin ortaklaşa çıkardıkları bir mecmua olarak tanıtılmaktadır. Yazarların edebiyat, hikemiyat, bilim ve fenne dair çeşitli konulardaki görüşleriyle Victor Hugo'nun bazı manzum eserlerinden parçaların yer aldığı makaleleri içermektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 49-50).

Talim-i Kıraat adlı okuma öğrenimine dair eser ise “Kıraata Dair Kitaplar” başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu eser, Kitapçı Arakel'in de hazırlanmasına katkıda bulunduğu bir eser olmasıyla ayrıca bir önem kazanmaktadır.

Talim-i Kıraat, Arakel Efendi'ye göre okuma öğrenimi üzerine yazılmış kitapların bütün hepsine, hem biçim hem de içerik açısından büyük bir üstünlük sağlamaktadır. Arakel Efendi'nin eleştirmen tavrı kendi kitabı söz konusu olduğunda da görülmektedir. Kitabın düzenlemesini Muallim Naci yapmış, baskısı Ebüzziya Tevfik matbaasında en

güzel kâğıda yapılmıştır. Hazırlayan ise Arakel'in kendisidir. İçindeki bilgiler, ilkokul çağındaki çocukların anlayabileceği ve onları hiç usandırmayacak şekilde hazırlandığı için öğrenmeyi oldukça kolaylaştıracaktır:

“Mübedîlerin kemâl-i suhûletle kıraat tahsiline medâr ve tehzîb-i ahlâkına hâdim olmak ve âcizâne bu yolda dahi bir hizmet olmak üzere bir çok kütüb-i ahlâkiyye-i İslâmiyye ve ecnebiyyeden bilintihâb cem ve tertîp ve üdebâ-yı kirâmımızdan Muallim Naci Efendi hazretlerinin himmetiyle tashîh ve tasvîb edilerek Ebüzziyâ saâdetlü Tevfik Bey Efendi matbaasında âlâ kâğıt üzerine nefis ve mükemmel sûrette tab ve meydân-ı intişâre vaz olunmuştur. Mezkûr kitâb bu yoldaki sâir kıraat Kitâplarına mıkyaş olmayıp gerek mündericât-ı müfidesi ve gerek şîve-i ifâdesi ve elhâsıl her cihetle bu yoldaki âsârın cümlesine fâikdir ve hâvi olduğu dersler en kolay ibârelerden en yüksek fikirlere kadar ale'l-tedric ırcâ etmekte ve mübtedîyi hiç usandırmayacak ve okudukça şevk ve gayrete götürecektir sûrette mütenevvi ve muhtelif maddelerden ibâret bulunmaktadır. Şöyle ki umûm-ı mekâtibde talim ve tamim olunduğu hâlde muhsenât-ı adîdeyi mücib ve rağbet-i umûmiyyi müstevcib olacak âsârdandır. 100 paradır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 212-213)

1304 senesindeki Arakel kataloğunda ise tam on iki adet Muallim Naci eseri tanıtılmıştır. Bunlar sırasıyla *İcaz-ı Kuran*, *Muamma-yı İlahi*, *Ateşpare*, *Şerare*, *Şöyle Böyle*, *Muallim*, *Nevadirü'l-Ekâbir*, *Mütercim*, *Talim-i Kıraat*, *Talim-i Kıraat Rika Hattı ile*, *Vezaif-i Ebeveyn*, *Musa İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet* adlı kitaplardır.

Bu kitapların arasından *İcaz-ı Kuran* ve *Muamma-yı İlahi* adlı kitaplar “Edyan ve Mezahib” bölümünde tanıtılmıştır. *İcaz-ı Kuran* (1884) adlı kitabın Fahreddin er-Razi'den tercüme olduğu belirtilmiştir.

Ateşpare, *Şerare*, *Şöyle Böyle*, *Muallim*, *Nevadirü'l-Ekâbir* ve *Mütercim* adlı kitaplar ise “Edebiyat ve Hikemiyat” başlığı altında değerlendirilmiştir. Buradan da bir kez daha Arakel'in 1301 senesinde yayımladığı kataloğa göre, nasıl bir sınıflandırma ayırımına gittiği anlaşılmaktadır. Zira *Ateşpare* ve *Şerare* şiir kitapları; *Şöyle Böyle*, Şeyh Vasfi ile Muallim Naci arasındaki mektupların yer aldığı kitap; *Muallim*, tenkit çalışması; *Nevadirü'l-Ekâbir*, önemli edebiyat eserleri derlemesi; *Mütercim*, ise Farsça, Arapça ve Fransızcadan yapılmış edebî parçaların tercümeleridir. Ancak Arakel Efendi, bütün bu farklı türdeki edebî eserleri “Edebiyat ve Hikemiyat” bölümünde vermekte bir sakınca görmemiştir.

Muallim Naci'nin önemli bir şiir kitabı olarak karşımıza çıkan *Şerare* (1884), Arakel'in açıklamalarına göre fevkalade ilgi görmüş bir edebî eserdir. İçindeki gazellerin, beyit ve şarkıların duygu ve düşünce yönünden yüceliği okuyucada karşılık bulmuştur:

“Bu dahi şâir-i mâhir ve edîb-i şehîr Muallim Naci Efendi hazretlerinin cümle-i âsâr-ı mergûbelerinden olup mündericâtı gâyet parlak ve âli efkâr ve hissiyât ile mâli latîf lâtif gazeller, beyitler, kıtalar, şarkılar ve eşâr-ı sâireden müteşekkil bir mecmûa-ı edebiyedir ki fevkâlâde râğbet bulmuştur. Fiyâtı her yer için 5 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 38-39)

Buradan bir kez daha anlaşılmaktadır ki Arakel’in edebiyat zevki, eski edebiyat ve şiir anlayışından yanadır. Yeni tarz edebiyata meraklı ama mesafeli bir tutumu bulunmaktadır.

Şöyle Böyle (1885) ise Muallim Naci’nin birlikte eski edebiyatı savunduğu dostu Şeyh Vasfî ile karşılıklı yazışmalarının kitap haline getirilmesiyle oluşan eserdir. Bu mektupların içeriğinin bir kısmı edebî sohbetler, bir kısmı da tasavvuf üzerine açılmış bahislerdir:

“Muallim Nâci ile Şeyh Vasfî Efendi hazretleri meyânelerinde cereyân eden bazı muhâberât-ı edebiyeye ve mebhâesât-ı tasavvufiyyeye müteallik mektûplardan müteşekkil bir risâle-i edebiyedir. Edîbîn-i meşâr-ileyhânın her eserleri de birer türlü meziyyet ve ehemmiyyet-i mahsûsayı hâiz olduğundan zevk-âşinâyân-ı edebî her vechle mütâlaasından müstefid ve mütelezziz olacakları derkârdır. Her yer için fiyâtı 6 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 39)

Muallim Naci’nin edebiyat eleştirisi türüne dâhil edebileceğimiz eseri *Muallim* (1886), Arakel’in ifade ettiği biçimiyle, Tanzimat dönemi edebiyatının yenilenme ve gelişim tarihçesini ortaya koyan bir eserdir. Muallim Naci’nin edebiyat eleştirilerini ve felsefî görüşlerini okurlara bir eğitmen edasıyla anlattığı bu kitap, edebiyat okurlarının hem zevk alacağı hem de faydalanacakları bir eser olmuştur. Yenilik arayanların ve zamanın değer bilenlerinin çok büyük ölçüde ilgisini çekmiş bir eserdir:

“Edebîyât-ı hâzıramızını bir târihçe-i inkılâbâtı ve muhtıra-i teceddüdâtı hükmünde olan şu eser heveskârân-ı edebî tarafından meydân-ı inkişâre vaz edilen âsâr-ı manzûme okuruna Muallim Nâci Efendi hazretlerinin tenkîdât-ı edebiyâne ve mütâlaât-ı dakîke-i hikemiyâneleri beyân edilmiş olmakla heveskârân-ı edebe bir mürşid ve bir mürebbî-yi edebîyât makâmında olduğundan mütâlaasına râğbet buyuran zevâtın hem zevkiyât ve hem de müstefid olacakları bî-iştibâhdır. Terakkî-cûyân ve kıymet-şinâsân-ı zamânın fevkâlâde istifâdesine mazhar olmuştur. 473 sahîfeli bir cildin eczâsı 20 mücelledi 25 kuruştur. Hâric için 3 kuruş posta ücreti alınır.” (Kitapçı Arakel, 1304: 40)

Nevadirü'l-Ekabir (1886), “Osmanlı Kütüphanesi” serisinden çıkan bir edebiyat seçkisidir. :

“ ‘Osmanlı Kütüphânesi’ tahtında peyderpey neşr olunan nefâis-i âsâr âdâdından olup edîb-i şehîr Muallim Nâci Efendi hazretlerinin eser-i kalem-i bedü’l-beyânlarıdır. Mündericâtı ekâbir ve âzâmın bazı ukûl ve fikarât-ı nâdirelerini câmidir. Fiyâtı 3 kuruştur. Hâriç için üç buçuk kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 40)

Mütercim (1886), Farsça, Arapça ve Fransızca dillerinden çevrilen önemli manzum ve mensur şiirlerin yer aldığı eserdir. Arakel’in aktardığına göre, Muallim Naci bu eserine aldığı parçaların bazıları üzerine görüşler ileri sürmüş ve bazı parçaları da birbirleriyle kıyaslama yoluna gitmiştir. Bu çeşit eserlerden zevk alan kültürlü kişiler için faydalı bir kaynaktır:

“Bu dahi edîb-i meşhûr ve şâir-i mâhir Muallim Nâci Efendi hazretlerinin cümle-i âsâr-ı cemîle ve mergûbelerinden olup mündericâtı Arabîden, Farsîden ve Fransızcadan bilintihâb tercüme olunup efkâr ve hissiyât-ı âliyye ile mâlâmâl olan manzûm ve mensûr bir takım eşâr-ı manîdârî hâvî ve bunlardan bazıları üzerine beyân-ı mülâhaza ile yekdiğerine tatbîk ve mukâyese yolunda bazı efkâr ve mütâlaât-ı edebiyâne ve şâirânelerini dahi muhtevî olmakla bu yolda âsâr-ı edebiyeye ve şiiriyye mütâlaasından zevk-yâb olan maârif-mendân için mücib-i istifâdedir. Fiyâtı Dersaâdet için 10 taşra için 12 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1304: 41)

Aynı katalogun “Mekâtibe Mahsus Kitaplar” kısmında ise Muallim Naci’nin *Talim-i Kıraat* adlı kitabının hem matbu basımı hem de Naci’nin kendi el yazısından olan edisyonu “Rika Hattı ile” ibaresiyle, ayrı ayrı tanıtılmaya layık görülmüştür.

“Adab ve Ahlak ve Terbiyeye Dair Kitaplar” adlı bölümde Muallim Naci’nin anne ve babanın vazifelerini anlattığı *Vezaif-i Ebeveyn* isimli kitabına yer verilmiş iken *Musa İbnü’l-Gazi yahud Hamiyyet* adlı manzum hikâyeye, önceki katalogdan farklı olarak, sonradan eklenen kitapların yer aldığı “Muahharen Zamm Olunan Kitaplar” bölümüne dâhil edilmiştir.

1305 senesinde basılmış katalogda Muallim Naci’ye ait on beş adet eser bulunmaktadır. Bunların büyük kısmı daha önce tanıtılmış eserler olmakla birlikte ilk defa kataloglara dâhil edilen Naci kitapları da bu katalogda mevcuttur. Bu katalogda kendine yer bulan eserler sırasıyla *İcaz-ı Kuran*, *Muamma-yı İlahi*, *Ateşpare*, *İntikad*, *Şerare*, *Şöyle Böyle*, *Musa İbnü’l-Gazi yahud Hamiyyet*, *Nevadirü’l-Ekâbir*, *Mütercim*, *Mekteb-i Edeb* (iki defa), *Talim-i Kıraat*, *Talim-i Kıraat Rika Hatlı*, *Vezaif-i Ebeveyn*, *Afak* adlı eserlerdir.

Önceki kataloglarda yer almayıp bu katalogda ilk defa karşılaşılan eserlerden *İntikad* (1887), Muallim Naci’nin Beşir Fuad ile birbirlerine yazdıkları mektupların bir araya

getirildiği eserdir ve bu kataloğun “Edebiyat ve Hikemiyat” bölümünde okurlara sunulmuştur. *İntikad*’ın içeriğinden Beşir Fuad başlığında da bahsetmiştik. O yüzden tekrar bahsetmeye gerek görmüyoruz.

Mekteb-i Edeb (1889) isimli eser ise, hem “Mekâtibe Mahsus Kitaplar” bölümüne alınmış hem de “Lisan, Mükâleme ve Tercüme” bölümüne alınmıştır. Kitabın tanıtım yazısına, “Lisan, Mükâleme ve Tercüme” bölümünde yer verilmiştir. Bu eser de tıpkı *Talim-i Kıraat* gibi Arakel Efendi’nin Muallim Naci ile birlikte oluşturduğu eserlerdendir.

Mekteb-i Edeb’in tanıtımında Arakel, kitabı halkın her kesimine ulaştırabilmek için sayısız ahlâk kitabından faydalandığını söylemektedir. Aslında eserin sadece düzeltilmesinde Muallim Naci’nin payı olmuştur. Eseri oluşturan parçaları bir araya getiren kişi Arakel Efendi’dir. Arakel, kitabında, tarihte zekası ve ahlâki yüksekliğiyle ön plana çıkmış büyük kişilerin edebî ve felsefî sözleriyle insanlığa örnek teşkil edecek eylemlerini bir araya topladığını anlatmaktadır:

“Vatanımızda sâkin her sınıf halkın zükûr ve inâs, büyük ve küçük bilcümle efrâdına elverişli olmak üzere müteaddid kütüb-i ahlâkıyyeden bâ-tetebbu vücûda getirilmiş bir mehüz-i muteberden bilintihâb marifet-i âcizânemle câmi ve tertîp ve edîb-i lebîb Muallim Nâci Efendi hazretleri tarafından tashih edilmiştir. Herkesin anlayabileceği bir tarz-ı ifâde ile insânî rezâilden tezhîb, fezâile terğîb eyler. Sadâkat, istikâmet, adâlet gibi fezâil-i âliyye-i ahlâk ile muttasıf olan bazı hukemânın ve târîhçe marûf bulunan bir takım erbâb-ı zekânın edebî ve hikemî akvâlini ve numûne-i edeb ve hikmet olan âmâlîni hâkîdir. Beher kısmı ikişer defa tab olunduğu gibi her bir tabında bir hayli fikarât-ı milliyye zammı ile tab olunmaktadır. Birincisi 7 buçuk ikincisi 12 buçuk kuruştur. İkisi bir yerde mücelledi ise 27 buçuk kuruş ve posta ücreti 4 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1305: 72)

Bu iki eser dışında kalan eserler, daha önce tanıtılmış olan eserlerdir ve büyük kısmı yine benzer bölümlerde tanıtılmışlardır. Farklı olarak *Vezaif-i Ebeveyn* adlı eser, “Lisan, Mükâleme ve Tercüme” bölümünde değerlendirilmiştir.

1306 tarihli Arakel kataloğunda Muallim Naci’ye ait herhangi bir eser bulunmamaktadır.

1307 tarihli Arakel kataloğunda Muallim Naci’nin iki adet eseri bulunmaktadır. Bunlar, *Talim-i Kıraat Birinci Kısım (Rika Hatlı Yedinci Tab)* ve *Talim-i Kıraat (Rika Hatlı)* şeklinde verilmiştir.

Bu katalogda *Talim-i Kıraat* adlı eserin ikinci kısmının da yayımlanmış olması ve birinci kısmının yedinci baskısının yapılmış olduğu bilgisi önemlidir. Bu eserin çok rağbet gördüğü anlamına gelmektedir. Öte yandan Arakel'in eğitim kitaplarına verdiği destek de açıkça görülmektedir.

1308 senesinde yayımlanmış Arakel kataloğunda Muallim Naci'nin daha önce basılmış ve tanıtımı yapılmış kitaplarının yeniden tanıtıldığını görmekteyiz. Muallim Naci'ye ait yeni bir eser tanıtımı yapılmamıştır. Bu katalogda Naci'nin sırasıyla *İcaz-ı Kuran* tercümesi, *Muamma-yı İlahi*, *Ateşpare*, *İntikad*, *Şerare*, *Şöyle Böyle*, *Mütercim*, *Musa bin İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet*, *Nevadirü'l-Ekâbir*, *Afak*, *Talim-i Kıraat* (iki ayrı bölümde), *Mekteb-i Edeb* (iki ayrı bölümde), *Vezaif-i Ebeveyn* (iki ayrı bölümde), *Talim-i Kıraat Birinci Kısım (Rika Hatlı Yedinci Tab)*, *Talim-i Kıraat İkinci Kısım (Rika Hatlı)* adlı eserler bulunmaktadır.

Bu katalogdaki Muallim Naci eserleriyle ilgili dikkate değer olan, yazarın *Talim-i Kıraat*, *Mekteb-i Edeb* ve *Vezaif-i Ebeveyn* adlı eserlerine iki ayrı bölümde yer verilmiş olmasıdır. Ayrıca *Talim-i Kıraat* adlı eserin hem matbu versiyonu, hem rika yazısı ile yazılmış versiyonu bu katalogda da tanıtılmıştır. *Talim-i Kıraat* adlı eserle ilgili yapılabilecek bir başka değerlendirme de, bu katalogda eserin birinci ve ikinci kısmının ayrı ayrı tanıtılmış olmasına rağmen her iki kısmın da yer aldığı tek kitap hâlindeki edisyonun da tanıtılmış olmasıdır. Bu da kitapçı Arakel'in esere verdiği önemi ve eserin okuyucular nezdindeki yerini göstermektedir.

1311 senesinde yayımlanan beşinci zeyilde ve 1312 senesinde yayımlanan altıncı zeyilde Muallim Naci'ye ait herhangi bir esere rastlanmamaktadır.

Muallim Naci, bu bilgiler ışığında, Arakel'in en çok değer verdiği edebiyat adamlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Arakel'in ona bu kadar değer vermesi, onun okur nezdinde de çok değerli olduğunu düşündürmektedir.

Arakel'in değindiği bir başka Tanzimat aydınlarından Münif Paşa'dır. Birebir edebiyatla alakalı eserler vermiş olsa da Tanzimat Dönemi'ndeki yeniliklere yaptığı katkılardan dolayı bu bölümde bahsedilme gereği duyulmuştur.

Asıl adı Mehmed Tahir olan Münif Paşa, yazılarında Münif, Münif Efendi, Münif Paşa imzalarını kullanmıştır. Doğum tarihi 1824 veya 1830 olarak belirtilmektedir. Doğum yeri Antep olup ilk tahsilini de bu şehirde yer alan Nuruosmaniye Medresesi'nde gerçekleştirmiştir. Babası Hoca Abdülhadi Efendi'nin vazifesi dolayısıyla onunla birlikte yerleştiği Kahire'deki Kasr-ı Ali Medresesi'nde tahsiline devam etmiştir. Burada babasından ve bazı hocalardan Arapça ve Farsça öğrenmiş; bu dillerin yanı sıra batılılaşma sürecine girmiş Mısır'da Avrupa kültürüyle tanışma imkânı da yakalamış ve Fransızca öğrenmeye başlamıştır. Mısır'da Türkler için elverişli bir ortam kalmaması üzerine 1849'ta ailesiyle birlikte Mısır'dan ayrılmıştır. Ailesi Antep'e giderken kendisi Şam'a gidip Emeviyye Medresesi'nde tahsilini nihayete erdirmeyi başarmıştır. İki yıla yakın bir süre Şam'da Meclis-i Kebir Kalemî'nde çalıştıktan sonra 1852'de İstanbul'a geçiş yapmıştır. İstanbul'da çeşitli memuriyetlere devam ederken, Fransızcasını geliştirmiş, aydınlanma düşünürlerini okumuş ve üniversitede halka açık hukuk, felsefe ve siyaset derslerine katılmıştır. Bu açıdan dönemin diğer aydınlarından da ayrılan bir tarafı vardır. 6 Şubat 1910 günü vefat eden Münif Paşa'nın özlük dosyasında Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rumca dillerini konuşabildiği yazmaktadır (Doğan, 2006: 9).

Çeşitli medreselerde almış olduğu eğitim, üniversite kültürü ve Tercüme Odası'nda kazandığı farklı çevreler Münif Paşa'nın üst düzey bir entelektüel birikime ve toplumsal statüye ulaşmasını sağlamıştır. Önemli bir fikir adamı olan Münif Paşa'nın en önemli yapıtı olarak *Mecmua-i Fünun* adlı ilim irfan dergisi gösterilmektedir. Dinî meselelerle güncel siyaset mevzularının dışarıda bırakıldığı bu mecmua, Münif Paşa'nın aydın kimliğini tam anlamıyla yansıtmaktadır. Osmanlı toplumunun yapısı ve kent yaşamı üzerine düşünceler ve tezler Münif Paşa'nın en çok ilgilendiği konular arasındadır (Doğan, 2006: 9).

Mecmua-i Fünun etki alanı ve içeriği itibarıyla öyle bir mecmuadır ki, Tanpınar (2001) tarafından "dönemin en faydalı teşebbüsü" olarak anılmaya lâyık görülmüştür. Fransız ansiklopedisinin on sekizinci yüzyıldaki konumu neyse bu derginin de bizdeki konumu odur. Bu dergide, daha ilk sayısından itibaren tarih, kozmografya, coğrafya, jeoloji ve iktisada dair hem tefrika hem tek makale halinde yazılar yayımlanmıştır. Beşinci sayıda bizzat Münif Paşa'nın, Türkçedeki ilk modern pedagoji denemesi olan "Ehemmiyet-i

terbiye-i sibyan” isimli yazısı çıkmıştır (181-182). Bu yazıdan sonra pedagoji alanında çok sayıda kitap ve makale yazılmıştır. Bu da Münif Paşa’nın açtığı yolun önemini göstermektedir.

Münif Paşa’nın gazetecilik alanında da çok önemli hizmetleri ve Türk basınının gelişmesine katkıları olmuştur. Şinasi gibi Münif Paşa da *Ceride-i Havadis*’te (1840-1864) yetişmiştir ve Şinasi, Agah Efendi ile birlikte *Tercüman-ı Ahval*’i (1860-1866) çıkarırken Münif Paşa, ilk günlük gazete, *Ruzname-i Ceride-i Havadis*’i çıkarmıştır. *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, Münif Paşa tarafından, ekonomi ağırlıklı haberleriyle, bilgi verirken eğlendirmeyi amaçlayan içeriğiyle ve ilgi çekici yazı dizileriyle tam bir popüler gazete hâline getirilmiştir. Münif Paşa, bunu yaparak *Tercüman-ı Ahval*’in hitap ettiği kesimin dışında kalan okuyucu kitlesini hedef almıştır. Bu yolda, gazetesinin dilinde de daha sade ve anlaşılır bir Türkçe kullanma yolunu seçmiştir (Budak, 2002: 635).

Muhaverat-ı Hikemiyye adlı tercümesiyle Türkçeye Batı dillerinden yapılmış ilk edebî ve felsefî metin çevirisinin de mimarı olan Münif Paşa’nın çeşitli alanlarda ve çok sayıda telif ve tercüme eseri bulunmaktadır.²⁴ Fikir adamı kimliğiyle ön plâna çıkan Münif Paşa’nın edebiyatçı yönü de olduğu gözden kaçmamalıdır. Mekteb-i Hukuk’ta belâgat dersleri verecek kadar teorik edebiyat bilgisine sahip olan Münif Paşa, vasatın üzerinde bir şair sayılmakta ve dil kullanımı konusundaki hassasiyetiyle de ilgi çekmektedir (Budak, 2002: 639).

Kitapçı Arakel’in 1301 senesinde yayımlanmış ilk kataloğunda Münif Paşa’ya ait olduğu belirtilen üç adet eser bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla *Medhal-i İlm-i Hukuk*, *Mecmua-i Fünun* ve *Muhaverat-ı Hikemiyye* adlı eserlerdir.

Arakel bu eserleri sınıflandırırken *Medhal-i İlm-i Hukuk* adlı, hukuk bilimine giriş kitabını “Kavanin ve Nizamat” bölümüne; *Mecmua-i Fünun* isimli dergiyi, Münif Paşa’nın Kadri Paşa ile birlikte çıkardığını belirterek “Edebiyattan Risale-i Mevketeler” bölümüne; *Muhaverat-ı Hikemiyye* adlı çeviriyi de “Yine Mekteb ve Edebiyat

²⁴ Arakel’in 1312 tarihli son kataloguna kadar basılmış olan Münif Paşa eserleri: *Muhaverat-ı Hikemiyye* (1276, Voltaire, Fenelon ve Fontelle’den çeviriler), *Tarih-i Hükema-yı Yunan* (1280-1284), *Dastan-ı Âl-i Osman* (1299), *Medhal-i İlm-i Hukuk* (1299), *Telhis-i Hikmet-i Hukuk* (1301), *Hikmet-i Hukuk* (1302), *İlm-i Servet* (1302), *Terkib-i Bend* (1311).

Kitapları” adını verdiği, kataloglara sonradan eklendiği tahmin edilen bölüme yerleştirmiştir.

Mecmua-i Fünun (1863-1867), Münif Paşa’nın en önemli faaliyetlerinden biri olarak gösterilmektedir. Arakel, bu dergide bilim, fen, tarih vs. konularında yazılmış yazıların toplandığını söylemektedir. Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye tarafından 1279 senesinin birinci ayında çıkarılmaya başlanmıştır. Çıkaranlar dönemin eğitim bakanı Münif Paşa ve Edirne valisi merhum Kadri Paşa’dır. Dört sene boyunca çıkan derginin, dört cildi mevcuttur:

“Ulûm ve fûnûn ve târîh vesâir bir çok âsâr-ı nâfiayı câmi olup Cemiyet-ı İlmiyye-i Osmâniyye tarafından 1279 senesi muharreminde tesis olunmuş idi ki müessisleri sâbıkâ maârif nâzırı Münif Paşa hazretleriyle Edirne vâlliliğinde vefât eden merhûm Kadri Paşa idi. Dört cildi hâvi dört seneliği mevcûttur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 53)

Muhaverat-ı Hikemiyye (1860), Arakel Efendi’nin açıklamalarına göre, Avrupa’nın meşhur filozoflarından Voltaire, Fenelon ve Fontenelle’in eserlerinden derlenerek oluşturulmuştur. Felsefi meseleleri ve nükteleri içeren eserde, Yunan düşünürlerden Demokrit’in, halktan insanların hal ve gidişatını, akıl ve düşünceden uzaklaşmış görerek daima güler vaziyette olmasını; Heraklit’in ise halkın bu haline kederle baktığından daima ağlamaklı olmasını ve ikisi arasında bu konu üzerine geçen bir felsefi sohbetten bahsedilir (Kitapçı Arakel, 1301: 246).

1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1311 ve 1312 yıllarında yayımlanmış Arakel kataloglarında Münif Paşa’ya ait herhangi bir esere rastlanmamaktadır. Münif Paşa’nın Arakel kataloglarında toplamda üç adet eseri vardır ve bu üç eserin tamamı ilk katalogda tanıtılmıştır.

Arakel’in en çok saygı ifadesi kullandığı edebiyatçılardan biri olan Namık Kemal de kataloglarda çok sayıda eseriyle yer almaktadır. Namık Kemal, 21 Aralık 1840’ta Tekirdağ’da doğmuştur. II. Abdülhamid’in müneccimbaşı Mustafa Asım Bey’in ile Tekirdağ mutasarrıfı Koniçeli Abdüllatif Paşa’nın kızı Fatma Zehra Hanım’ın oğludur. Büyükbabası Şemseddin Bey vasıtasıyla Osmanlı hanedanıyla akrabalık durumu da vardır.

Namık Kemal, çocukluk yıllarına babasından çok büyükbabası Abdülatif Paşa'nın yanında geçirmiştir. Paşa, tayinler dolayısıyla memleketi dolaşırken her gittiği yere Namık Kemal'i de götürmüştür. 1848'de annesinin ölümüyle öksüz kalan Kemal, büyükbabasıyla köşe bucak gezmeye iyiden iyiye alışmıştır (Akün, 2006: 361).

Abdülatif Paşa'nın bir görevden azledilmesi üzerine İstanbul'a dönen Namık Kemal, ilk olarak Beyazıt Rüşdiyesi'ne, daha sonra da Valide Mektebi'ne verilmiştir. Ancak buradaki tahsil hayatı, Abdülatif Paşa'nın başka bir yere tayini çıktığı için kısa sürmüştür. Abdülatif Paşa 1853'te Kars kaymakamlığına atanınca, Namık Kemal de onunla birlikte bu şehre gitmiş ve burada, müderris Vaizzade Mehmed Efendi'den tasavvuf ve edebiyat öğrenmiş; Nabi, Sümbülzade Vehbî gibi şairlerin divanlarını okumuştur. Kendisi de hocasının isteğiyle küçük şiir denemelerine girişmiş ve ilk fikrî uyanışını bu şehirde yaşamıştır. Kars, Namık Kemal üzerinde çok derin etkiler bırakmış ve bu etkiler yıllar sonra onun bazı eserlerinde açıkça görülmüştür (Akün, 2006: 362).

Sofya'da iken özel hocalar aracılığıyla Arapça ve Farsça öğrenen Namık Kemal, çok sayıda manzume denemelerine de imza atmıştır. Bu şehirde misafir olarak bulunan Şair Eşref Paşa, Kemal'in bir hayli şiiri olduğunu görerek ona bir mahlas verme gereği duyarak "Namık" mahlasını seçmiştir. Namık Kemal, Sofya'da bulunduğu sırada anneannesinin isteğiyle Niş Kadısı Mustafa Ragıb Efendi'nin kızı Nesibe Hanım'la evlenmiş, ayrıca Silistre kuşatmasının haberlerine de birebir tanıklık etmiştir.

Kemal'in büyükbabası Abdülatif Paşa'nın 1859 yılında vefatı üzerine eşiyle birlikte İstanbul'a kesin dönüş yapmasıyla ilk memuriyet vazifesi de başlamış olur. Leskofçalı Galib'in (1828-1867) isteğiyle Tercüme Odası'nda, kendi deyimiyle, "sekiz on sene bulunan" Namık Kemal, 22 Mart 1867 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür (Akün, 2006: 363).

Oğlu Ali Ekrem Bolayır (1867-1937), Kemal'in Sofya'dan döndükten sonra devrin büyük alimlerinden tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve şiir dersleri aldığını söylemektedir İstanbul'daki edebiyat çevrelerine de girip çıkmaya başlayan Namık Kemal, 1861'de eski ve yeni nesilden şairlerin oluşturduğu Encümen-i Şuara'ya da dâhil olmuştur. İstanbul'a dönüşünün beşinci senesinde Şinasi ile tanışması onun hayatını büyük ölçüde etkilemiştir. Şinasi'ye büyük hayranlık beslemesi dolayısıyla hemen, onun çıkardığı

Tasvir-i Efkâr (1862) gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Şinasi’yi tanımasıyla sanata ve topluma bakış açısı olarak yeni bir anlayış kazanmış ve eski düşünceleri bir bir değiştirmeye başlamıştır. *Tasvir-i Efkâr*’a girdikten beş ay sonra yaptığı Montesquieu (1689-1755) tercümesi de bu değişimi gösterir niteliktedir (Tanpınar, 2001: 344; Akün, 2006: 364).

Namık Kemal’in vatan, hürriyet, millet gibi coşkularla dolmasına müteakip bu coşkuları anlattığı önemli şiiri “Hürriyet Kasidesi”, Mehmet Kaplan (1978) tarafından biçim ve içerik açısından kusurlu bulunsa da Türk edebiyatında müstesna bir yeri olduğu ve Namık Kemal’in hafızalardaki en kuvvetli eseri olduğu kabul edilmiştir. Türk şiirinde vatan, hürriyet ve millet aşkının ilk ifadesi olan bu şiir, edebiyatımızdaki ilk sosyal şiir örneğidir. Kaplan, daha da iddialı bir şekilde bu şiirle kıyaslanabilecek tek şiirin İstiklâl Marşı’mız olduğunu söylemiştir (44).

“Lisan-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir” adlı makalesi, onun edebiyat hakkındaki görüşlerini ilk kez dile getirdiği, poetika kabilinden bir denemedir. Türkçede edebiyat ve dil meseleleri ilk kez bu makale ile ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Tanpınar, 2001: 348).

Namık Kemal’in edebiyatın nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir diğer önemli yazısı da “Celal Mukaddimesi” olarak geçen, *Celaleddin Harzemşah* adlı tragedyasına yazdığı önsözüdür. Namık Kemal burada eski edebiyatı bütün unsurlarıyla eleştirir ve bu edebiyat biçimiyle alay eder. Kendisi konusunu yaşamdan alan daha gerçekçi ve Batı’dakine benzer, yeni bir edebiyat modelini savunmuştur (Enginün, 2006: 766).

Eleştirisinde bir başka boyut da başlarda yol arkadaşı olan Ziya Paşa’nın *Harabat* adlı antolojisine yazdığı *Tahrir-i Harabat* ve *Takib-i Harabat* adlı eserleriyle karşımıza çıkmaktadır. Ziya Paşa’nın divan şiirini ve geleneğini övmesini yadırgayan Namık Kemal, kuşaklarının edebiyatı yenilemekle uğraştığı halde Ziya Paşa’nın eskiye güç verdiğini söyleyerek bu çabayı doğru bulmadığını söylemektedir (Bek, 2008: 21).

1865 yılında tanıştığı Ebuzziya Tevfik, ve yine bu senelerde tanışıp ileriki yıllarda *Tasvir-i Efkâr*’ı bırakacak kadar güveneceği Recaizade Mahmud Ekrem’le olan dostluğu da onun sanat, edebiyat ve toplum görüşlerini şekillendirmiştir. Yönetimden

kaçtığı Paris'teki hayatı ise *Hürriyet* gazetesi etrafında şekillenmiştir. Tanpınar (2001), Kemal'in Paris'te "sık sık tiyatroya gittiğini, Fransız klasikleriyle birlikte Shakespeare ve Hugo'yu, ve romantikleri okuduğunu" tahmin edebileceğimizi söylemektedir (351). Kuşkusuz, bu deneyimler sayesinde Namık Kemal, tiyatronun değerini kavrayarak tiyatro yazımına ve sahnelenmesine ilgisini artırmıştır.

İstanbul'a döndükten sonra bir yandan gazetecilik faaliyetlerini sürdürürken öte yandan, memlekette tiyatroya olan ilgiyi artırmak amacıyla kurulmuş tiyatro komitesine de dâhil olarak Avrupa'da edindiği tiyatro deneyimini aktarma amacı gütmüştür. İlk tiyatro eseri olan *Vatan yahut Silistre*'yi, bu komiteye vermek amacıyla kaleme almaya başlamıştır. Oyunun ilk temsilinden önceki günlerde, *İbret* gazetesinde hem vatan kavramına yeni bir yaklaşım getirerek hem de tiyatronun önemini ve toplum için faydalarını açıklayarak toplumu bu olaya hazırlamıştır. Nitekim, *Vatan yahut Silistre*'nin 1 Nisan Salı günü Gedik Paşa Tiyatrosu'nda gerçekleşen prömiyeri, tarihî bir hadise olarak kayıtlara geçmiştir. Oyunun çok beğenilmesi ve halkı galeyana getirmesi üzerine, Namık Kemal ve arkadaşları Sultan Abdülaziz tarafından önce tevkif edilmiş, ardından sürgüne gönderilmişlerdir (Akün, 2006: 368).

Magosa'ya sürülen Namık Kemal'in yazın yaşamı açısından bu sürgün hayatı oldukça işine yaramıştır. Burada çeşitli piyeslerden roman ve edebî eleştiri yazılarına kadar çok çeşitli alanlarda eserler kaleme almıştır.²⁵

1876 yılında kabinenin Abdülaziz'i tahttan indirmesi üzerine, Namık Kemal ve arkadaşları İstanbul'a dönebilmişlerdir. Hatta Namık Kemal, Şura-yı Devlet üyeliğine geçerek, ilk anayasamız olan Kanun-ı Esasî encümeninde görev almıştır. Ancak II. Abdülhamid'in Kanun-ı Esasî'yi yoksayıp Meclis-i Mebusan-ı lağvettiği İstibdat Dönemi'yle birlikte Namık Kemal'in de İstanbul'da durmasının sakıncalı olduğuna hükmedilmiştir. Bu tarihten sonra Kemal, sırasıyla, Midilli, Sakız, Rodos ve tekrar Sakız adalarına tayin edilmiş ve bu adada, 1888 senesinde zatürreden ölmüştür. Naaşı, Bolayır'da, çok sevdiği Süleyman Paşa'nın mezarının yanına defnedilmiştir.

²⁵ Namık Kemal'in 1312 tarihli son Arakel kataloguna kadar basılmış olan kitapları: 1. Tiyatrolar: *Vatan yahut Silistre*, *Zavallı Çocuk*, *Akif Bey*, *Gülnihal*, *Celaleddin Harzemşah*, *Karabela*; 2. Romanlar: *İntibah*, *Cezmi*; 3. Biyografi ve Tarihler: *Barika-i Zafer* (1278), *Devr-i İstila* (1290), *Evrak-ı Perişan* (1292), *Emir Nevruz* (1292); 4. Edebî Eleştirileri: *Tahrir-i Harabat* (1291), *İrfan Paşa'ya Mektup* (1291), *Takib* (1292), *Mes Prisons Muahezesi*, *Micromegas*.

Kitapçı Arakel'in 1301 tarihli ilk katalogunda Namık Kemal'e ait on adet eser bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla *Barika-i Zafer*, *Tercüme-i Hal-i Nevruz Bey*, *İntibah yahud Ali Bey'in Sergüzeşti*(iki defa), *Cümel-i Müntehabe-i Kemal*, *Evrak-ı Perişan*, *Zavallı Çocuk*, *Akif Bey*, *Gülnihal*, *Bahar-ı Daniş*, *Cezmi* adlı eserlerdir.

Barika-i Zafer (1872) adlı eser, "Divan ve Eş'ar ve Gazeliyat Cetveli" başlığı altında değerlendirmeye alınmıştır. Divan edebiyatı üslûbunun hissedildiği eser, eski tarz edebiyat anlayışına yakındır. Arakel'e göre, Namık Kemal, *Barika-i Zafer*'i kalemini sınamak amacıyla vasıflıları taklit ederek yazmıştır (Kitapçı Arakel, 1301: 42).

Emir Nevruz adıyla bildiğimiz, ancak bu katalogda *Tercüme-i Hal-i Nevruz Bey* (1875) olarak isimlendirilmiş eser, "Sergüzeşt ve Teracim-i Ahvale Mensup Kitaplar" bölümüne dâhil edilmiştir. *Emir Nevruz*, Arakel'in, İslâm büyüklerinden meşhur mücahit Nevruz Bey'in biyografisi olarak tanımladığı bir Namık Kemal eseridir:

"Edîb-i meşhûr utûfetlü Kemâl Bey Efendi hazretlerinin âsâr-ı ber-güzîdesinden olup ekâbir-i İslâm'dan mücâhid-i meşhûr Nevrûz Bey'in tercüme-i hâlidir. Mevcûdu nâirdir."
(Kitapçı Arakel, 1301: 77)

"Sergüzeşt ve Teracim-i Ahvale Mensup Kitaplar" bölümüne dâhil edilen bir başka eser, *İntibah yahud Ali Bey'in Sergüzeşti* isimli romandır. Bu kitap, aynı zamanda "Edebiyattan Milli Hikayeler" bölümüne de alınmıştır. Arakel'in tanıtımına göre, *İntibah yahud Ali Bey'in Sergüzeşti* (1874), İstanbul'un zengin çocuklarından Ali Bey isimli bir delikanlının bir genç kıza âşık olup bu aşk yüzünden perişan olmasını anlatan acıklı bir eserdir. İçinde pek çok hikmetli nasihat de gizli olduğundan diğer sergüzeştlere kıyasla oldukça üstündür. Dili kuvvetli olduğundan okunması da çok zevklidir:

"Kalem-i bedî'îl-beyânlarıyla benâm olan üdebâ-yı azâmdan el-yevm Midilli mutasarrıflığına sâye-bahşâ saâdetlü Kemâl Bey Efendi hazretlerinin cümle-i cemîle-i âsâr-ı adîde-i âli-pesendîdelerinden olup mundericâtı Dersââdet ağniyâ evlâdından Ali Bey nâm bir delikanlının bir peri-peykere taaşukla sevda-zede olmasından dolayı müddet-i ömründen dûcâr olacak sûrette tasvîr ve metninde nice nice nasâyıh-ı hikemiyye tahrîr edilmiş olmakla sâir sergüzeştlere mıkyaş olmayıp âlâ kalem-i muciz beyânlarının halâvet-i şîve-i ifâdesinden lezzet-yâb olmak üzere mütâlaası câlib-i kulûb-ı kâriûn-ı kirâm olur âsâr-ı mergûbedendir. 15 kuruştur." (Kitapçı Arakel, 1301: 79)

Bu katalogda tanıtılan bir başka kitap, *Cümel-i Müntehabe-i Kemal*, Namık Kemal'in yazılarının toplandığı bir seçkidir ve Arakel bu kitabı "Edebiyat Kitapları" bölümüne

almayı uygun görmüştür. *Cümel-i Müntehabe-i Kemal* adlı toplama eserde, Namık Kemal'in yüzden fazla makalesinin içinden iki yüz kadar cümle, Ebüzziya Tefvik tarafından seçilerek tertip edilmiş, basılmış ve bu kitap meydana gelmiştir. Makaleler hürriyet, medeniyet, edebiyat, hamiyet, fazilet vb. konularda kaleme alınmıştır:

“Asrımız üdebâ-yı benâmından utüfetlü Kemâl Bey Efendi hazretlerinin yüzden ziyâde makâle-i muhtelifelerinden iki yüz kadar cümle-i edebiyeleri Ebüzziya Tefvik Bey Efendi hazretleri tarafından bilintihâb tertip olunup maârif-menendân-ı zamâna arz olunan işbu eser hürriyet, medeniyet, edebiyât, cemiyet, ve fazilet vesâir bu misillü efkâr-ı ulviyyeden bahs olmakla herkesin istifâdesini mücib ve râğbetini câlib âsâr-ı nefisedendir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 101-102)

Evrak-ı Perişan isimli tarihle alakalı eser ise “Tarihe Dair Kitaplar” bölümünde tanıtılmıştır. *Zavallı Çocuk*, *Akif Bey* ve *Gülnehal* ise katalogun “Edebiyattan Tiyatro Kitapları” bölümünde tanıtılmış piyeslerdir. Namık Kemal'in en çok ilgi gören oyunlarından olan *Vatan yahud Silistre* piyesinin bu katalogda yer almaması ise şaşırtıcıdır.

Zavallı Çocuk (1873), kara sevdaya tutulmuş bir aşğın kendisini zehirleyerek öldürmesini anlatan bir Namık Kemal dramıdır. Birkaç defa basılmıştır:

“Sevdâ ve muhabbetin galeyânıyla teverrüm etmiş bu maşûkanın teverrümünü görerek kendisini zehirlemiş ve mesmûmen vefât etmiş bir âşıkın vakalarını mütezemmin Midilli mutasarrıfı utüfetlü Kemâl Bey Efendi hazretleri tarafından tertip ve şimdiye kadar birkaç defa tab olunmuş bir tiyatro dramıdır ki bihakk müesserdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 159)

Akif Bey (1873), Arakel'in edebiyatçıya yarayış şekilde yazıldığını söylediği bir tiyatro oyunudur (Kitapçı Arakel, 1301: 161-162).

Arakel Efendi, *Gülnehal* (1875) adlı oyunun tanıtımında, Namık Kemal'e, bizzat adını söylemeden “zamanımızın fahrü'l-üdebası” olarak vurgu yaparken oyunun, sabır ve sebatın kıymetini anlattığına değinmektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 166).

“Edebiyattan Milli Hikayeler” adlı bölümde de *İntibah yahud Ali Bey'in Sergüzeşti*, *Bahar-ı Daniş* ve *Cezmi* adlı kitapların tanıtımına yer verilmiştir.

İntibah yahud Ali Bey'in Sergüzeşti'ne “Sergüzeşt ve Teracim-i Ahvale Mensup Kitaplar” bölümünde de değinilmiştir. Arakel, bu romanı bu başlık altına da almıştır.

Bahar-ı Daniş (1873), Hintli Şeyh İna-yetullah'tan yapı-lma bir tercümedir. Konusu da Hindistan'da geçer. Bir Hint hükümdarın şehzadesinin sevda hikâyesi, hem eğlenceli hem de eğitici bir şekilde işlenmiştir:

“Âzâm-ı üdebâmızdan utüfettü Kemal Bey Efendi hazretlerinin eser-i cemîli olup Hind meşâyih-i kirâmından Şeyh İna-yetullah'ın âsârından tercüme edilmiştir. Mevzû-bahsi mülûk-ı Hindiyye'den meşhûr bir hükümdârın hâl ü şânıyla şehzâdesinin ahvâl-i sevda-kârîsini gâyet müesser sûrette tasvîr eder ve üdebâ-yı sâlifinin dahi hâl ü şânını andırır bir hikâye-i meşhûre olmakla mütâlaası hem eğlence ve hem de istifâde-i mûcib âsârdandır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 172-173)

Edebiyatımızın ilk tarihî romanı *Cezmi* (1880), Arakel'in, konusu tarihe dayanan millî bir acayip hikâye olarak tanımladığı ve fikirlerindeki ulvilik ve kalemin sağlamlığı ile okunmasına doyum olmayacak bir eser olarak yorumladığı bir romandır:

“Âzâm-ı üdebâmızdan utüfettü Kemâl Bey Efendi'nin cümle-i âsâr-ı mergûbesinden olup mündericâtı târihe müstenid millî bir hikâye-i acîbe ve garîbedir ki gerek ulviyyet-i efkârı ve gerek şîve-i kalemiyyesi cihetleriyle lezzet-i mütâlaasından doyum olmaz gâyet ibret-âmîz ve şevk-engîz bir eser-i muteberdir. 6 cüz'ün fi'âtı 30 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 174)

1304 tarihli katalogda Namık Kemal'e ait yalnızca iki kitap bulunmaktadır. Bunlardan birincisi *Emir Nevruz*, ikincisi *Cezmi*'dir. Her iki kitap da “Hikâye ve Roman” bölümünde tanıtılmıştır ve *Emir Nevruz* isimli kitap, kataloglara bu sefer *Tercüme-i Hal-i Nevruz Bey* olarak değil, bilindik ismiyle girmiştir.

1305 tarihli katalogda da yine *Emir Nevruz* ve *Cezmi* yer almış, bunlara ek olarak *Bahar-ı Daniş* adlı eser de “Edebiyat ve Hikemiyat” bölümünde tanıtılmak üzere bu kataloga dâhil edilmiştir. *Emir Nevruz* ve *Cezmi*, yine “Hikâye ve Roman” bölümünde tanıtılmıştır. Bu kitapların sürekli tanıtıma layık görülmesi Arakel'in kitaplara verdiği önemi ve kitapların satacağına dair taşıdığı inancı göstermektedir.

1306 ve 1307 senesinde çıkan defterlerde Namık Kemal'e ait herhangi bir esere rastlanmamaktadır.

1308 senesinde basılan katalogda ise sadece *Emir Nevruz* adlı eser yer alır. Bu eser daha önce olduğu gibi “Hikâye ve Romanlar” bölümünde tanıtılmıştır.

1311 ve 1312 senesinde basılan zeyillerde Namık Kemal'in herhangi bir eserine yer verilmemiştir.

Arakel'in "saadetli", "utufetli", "zamanımızın fahrü'l-üdebası" gibi sıfatlarla yücelttiği Namık Kemal'in eserleri, dil, üslûp ve konuları bakımından çok ilgi çekici ve şevk verici eserler olarak tanıtılmaktadır. Arakel, bu bağlamda Namık Kemal'in o zamanın okurun gözünde sahip olduğu yere de vurgu yapmaktadır.

Tanzimat Dönemi Türk edebiyatının önemli isimlerinden Recaizade Mahmud Ekrem, kataloglardaki varlığı hatırı sayılır ölçüde olan edebiyatçılardandır. Recaizade Mahmud Ekrem, 1 Mart 1847'de İstanbul, Vaniköy'de doğmuştur. Babası şair, hattat ve vakanüvis Mehmed Şakir Recai Efendi, annesi Timurtaş Paşa soyundan Advıye Hanım'dır. Babası, Ekrem'e küçük yaşta Arapça ve Farsça öğretmiştir. Bir süre Beyazıt Rüşdiyesi ve Mekteb-i İrfan'da okuduktan sonra Harbiye İdadisi'ne girmiş, ancak ikinci sınıftayken hastalığı sebebiyle okulu bırakmak zorunda kalmıştır. 1862 yılında Hariciye Mektubî Kalemi'nde memuriyet hayatına adım atmıştır. Burada eski şiir anlayışına bağlı Leskofçalı Galib ve Hersekli Arif Hikmet ile yenilikçilerden Namık Kemal ve Ayetullah Bey gibi isimlerle tanışmıştır. Fransızca öğrenip Batı kültür ve edebiyatını tanınması da yine bu kalemde gerçekleşmiştir. Genç yaşta Fransızcadan şiir çevirili yapmış ve *Tasvir-i Efkâr*, *Terakkî*, *Hakayıku'l-Vekayî* ve *Hazine-i Evrak* gibi gazetelerde yazıları yayımlanmıştır (Uçman, 2007: 503).

Çeşitli kalemlerde görevler yapmayı sürdürürken, 1867'de Namık Kemal'in Fransa'ya kaçarken *Tasvir-i Efkâr*'ın sorumluluğunu ona bırakması, onun bu genç yaşında önemli bir adım olmuştur. 1868'de amcası Arif Efendi'nin kızı Güzide Hanım'la evlenmiştir. 1878-1887 yılları arasında Mekteb-i Sultanî'de ve Mekteb-i Mülkiyye'de edebiyat dersleri vermiştir. Önemli eserlerinden olan *Talim-i Edebiyat* bu derslerin ürünüdür. Bu eser, edebiyat çevrelerinde geniş çapta yankı uyandırmış ve yoğun eleştiriler almıştır. *Zemzeme*'ye yazdığı mukaddime ve *Takdir-i Elhan* adlı eseri, Muallim Naci'nin *Demdeme* başlığını taşıyan yazılarında ağır biçimde eleştirilmiştir. İlk çocuğu Piraye ve uzun yıllar hasta olan oğlu Emced'in ölümü de bu tenkitlere eklenince büyük bunalımlar geçiren Recaizade Mahmud Ekrem, 1883'te dünyaya gelen oğlu Nijad ile birlikte tekrar hayata bağlanmıştır. 1895'te Mekteb-i Mülkiyye'den öğrencisi olan Ahmed İhsan'a (1868-1942) , yayımladığı *Servet-i Fünun* dergisini gençlere açmayı

önermiştir. 1896 yılında da *Servet-i Fünun* etrafında toplanan “Edebiyat-ı Cedide” hareketi vücut bulmuştur. Ancak bu hareketin, Recaizade’nin büyük umutlarına rağmen ömrünün beş yıl gibi kısa bir sürede tükenmesi ve hayatta kalan tek çocuğu Nijad’ın da ölümü, onun tekrar edebiyattan kopmasına sebep olmuştur. 31 Ocak 1914’te vefat etmiş ve Anadolu Hisarı’ndaki Küçüksu Mezarlığı’nda oğlunun yanına defnedilmiştir (Uçman, 2007: 503).

Recaizade Mahmud Ekrem, Türk edebiyatında Şinasi ile başlayıp Namık Kemal ve Abdülhak Hamid Tarhan ile gelişen yenilikçi hareketin en önemli temsilcilerindendir. *Tasvir-i Efkâr*’da yazmaya başlamasıyla edebiyatçı kişiliğini kazanan Mahmud Ekrem, Yeni Osmanlılar hareketi üyeleriyle yakın ilişkiler içerisinde olmasına rağmen politikadan uzak kalmayı seçmiş ve çalışmalarını edebiyat ve fikir boyutunda sürdürmüştür. Mekteb-i Sultanî ve Mekteb-i Mülkiyye hocalıkları kendisine “Üstat Ekrem” titrini ve edebiyatsever gençlerin sevgi ve saygısını kazandırmıştır. Batıcı fikirlerini yetiştirdiği gençlere de kazandırmış ve onlar için önemli bir yol gösterici olmuştur.

Tanzimat’ın diğer aydınları gibi çok yönlü bir kişiliği olan Recaizade Mahmud Ekrem, divan geleneği ve mahallî söylemle eserler vermişse de onun üzerindeki asıl etki, Fransız romantik şiir akımı etkisidir. Şiirlerinde ağırlıklı olarak aşk, tabiat ve ölüm unsurları üzerine düşünmüş ve duygularını bu unsurlar aracılığıyla aktarmıştır. Hece vezni yanında aruz veznini de kullanmışsa da aruzda Muallim Naci kadar başarılı sayılmamaktadır. Şairliği, Namık Kemal’in coşkulu üslûbu ve Abdülhak Hamid’in metafizik derinliğine kıyasla daha orta seviyede kalmaktadır (Uçman, 2007: 503).

Alfred de Musset, Lamartine ve Abdülhak Hamid Tarhan etkisinde kalarak yazdığı lirik şiirlerde duygusal bir tabiat hassasiyeti görülmektedir. Ancak duygu açısından en yoğun şiirleri, çocuklarının ölüm ıstırapıyla kaleme almış olduklarıdır (Uçman, 2007: 503).

Kaplan (1978) da Recaizade’nin şiirlerini, “Abdülhak Hâmid’le erişilen zirveden içerik ve üslûp bakımından aşağı düşüş” olarak yorumlamaktadır. Hâmid’in dili de problemlidir, ancak içerik o kadar zengindir ki bu mazur görülebilmektedir. Ancak Recaizade Ekrem’in yaptığı dil hataları şair yeteneğinden yoksunluk olarak göze çarpmaktadır ve bu da Muallim Naci gibi şiirde biçimsel özellikleri ön plâna alanları

çıldirtmiştir. Şiiriin içeriğinin şekli bu denli bozması Tanzimat'ın genel özelliği hâline gelmişse, bu özelliğin çok göze çarptığı şair de Rezaizade Mahmud Ekrem olmuştur (91).

Rezaizade Ekrem'in roman ve tiyatro konusunda da başarılı diyemsek de cesur diyebileceğimiz denemeleri olmuştur. Arakel'in kataloglarında da uzunca tanıttığını göreceğimiz, Chateaubriand'dan tercüme ettiği *Atala* romanı ve bu romandan oyunlaştırdığı *Atala yahut Amerika Vahşileri* adlı piyesi oldukça önemli bir atılım olarak karşımıza çıkar. Tanpınar (2001) ve Kerman (2007) bu denemenin, romandan oyun uyarlaması bakımından edebiyatımızda bir ilk olup olmadığını araştırılmasının oldukça faydalı olacağını söylemişlerdir (496; 57).

Rezaizade Mahmud Ekrem, Batı etkisinde gelişen edebiyatımızın prensipleri üzerine ilk kafa yoran sanatçımızdır. Onun, edebiyatın toplumsal tarafını bir kenara ayırarak estetik yönü üzerine yoğunlaşmasıyla Servet-i Fünun Dönemi edebiyatçılarının hazırlayıcısı olduğunu söylemek mümkündür. Onunla birlikte edebî eserde parça güzelliği değil bütün güzelliği ve içerik dolgunluğu önem kazanır hâle gelmiştir. Bu bakımdan romantik sayılabilecek olan Ekrem, eleştirel bakışıyla sonraki dönemlere kaynak olur (Ercilasun, 2009: 213).

Talim-i Edebiyat'ta edebî üslûbun “sade, müzeyyen, âlî” şeklinde ayrılması gerektiğini belirten Mahmud Ekrem'in bu tasnifi, edebî incelemeler için uzun süre başlıca yöntem olarak kullanılmıştır. Edebiyat-ı Cedide anlayışının doğumundaki etkenlerden olan “kulak için kafîye” fikri de yine ilk kez Rezaizade tarafından ileri sürülmüş ve bu fikirle, divan şirinin uzun yıllardır benimsediği “göz için kafîye” anlayışına karşı gelinmiştir. Bu da edebiyatımızda “abes/muktebes” olarak bilinen tartışmanın fitilini ateşlemiştir.

Rezaizade Mahmud Ekrem, asıl tartışmaların döndüğü şiirlerinin yanında hikâye, roman ve tiyatro türünde eserler de kaleme almıştır.²⁶ Özellikle Tanzimat sonrası Türk

²⁶ Arakel'in 1312 tarihli son kataloguna kadar yayımlanmış olan Rezaizade Mahmud Ekrem eserleri. 1. Şiir: *Nağme-i Seher* (1288), *Yadigar-ı Şebab* (1290), *Zemzeme I* (1299), *Zemzeme II* (1300), *Zemzeme III* (1301), *Tefekkür* (1303), *Pejmürde* (1311); 2. Tiyatro: *Afife Anjelic* (1287), *Atala yahud Amerika Vahşileri* (1288, 1290), *Vuslat yahud Süreksiz Sevinç* (1291); 3. Hikâye ve Roman: *Muhsin Bey yahud Şairliğin Hazin Bir Neticesi* (1307); 4. Diğer: *Naçiz* (1288), *Talim-i Edebiyat* (1296, 1299), *Takdir-i Elhan* (1301), *Kudemadan Birkaç Şair* (1305).

toplumunda ortaya çıkan Batı özentisi tipleri hicvettiği *Araba Sevdası* adlı romanı, onun nesir türündeki en önemli eseri kabul edilmektedir. Romanın, gerçekçi unsurlara fazlaca yer verip romantik edebiyat anlayışına zıt bir çerçevede şekillenmesi de ona ayrı bir değer katmaktadır (Uçman, 2007: 504).

Kitapçı Arakel'in 1301 senesinde basılan ilk katalogunda Recaizade Mahmud Ekrem'e ait dokuz adet eser bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla *Zemzeme*, *Nağme-i Seher* (iki defa), *Yadigar-ı Şebab*, *Edebiyata Dair Bazı Asar*, *Talim-i Edebiyat*, *Atala yahud Amerika Vahşileri* (tercüme, iki defa), *Afife Anjelik*, *Vuslat yahud Süreksiz Sevinç*, *Meprizon Tercümesi* adlı eserlerdir.

Bu eserlerin içinden *Zemzeme*, *Nağme-i Seher* ve *Yadigar-ı Şebab* adlı olanlar, "Divan ve Eş'ar ve Gazeliyat Cetveli" bölümünde incelenmiştir. *Nağme-i Seher* ayrıca "Edebiyat Kitapları" bölümüne da dâhil edilmiş, ancak asıl tanıtımı "Divan ve Eş'ar ve Gazeliyat Cetveli" bölümünde yapılmıştır.

Zemzeme (1889), Recaizade'nin *Nağme-i Seher* isimli kitabından sonra yazdığı şiirlerin bir kısmını topladığı kitabıdır. Ebuzziya Tefvik Bey'in matbaasında basılmış olup baskı kalitesi nefistir:

"Üdebâ-yı benâm-ı zamândan saâdetlü Recâizâde Mahmûd Ekrem Bey Efendi'nin cümle-i âsârından olup mündericâtı (Nağme-i Seher) nâm eşârından sonra mevâdd-ı mütenevvie üzerine söylemiş olduğu eşâr-ı nefisesinin bir kısmı olduğundan âsâr-ı sâiresi misillü bu dahi gâyet şevk-engîz ve ibret-âmîzdir ve Ebüzziyâ saâdetlü Tefvik Bey matbaasında matbû olup tab ve kâğıd-ı nefis ve mazhar-ı rağbet-i umûmî olan âsâr-ı mergûbedendir." (Kitapçı Arakel, 1301: 44-45)

Nağme-i Seher (1871), Arakel'in tanıtımında, kaside, gazel, tarih, kıt'a, müfredat türünde manzumeler ile bazı mensur hayal ürünü parçaları içeren bir divançe olarak anlatılmaktadır ve elde az kalan eserlerdendir:

"Asrımızın üdebâ-yı benâmından Recâizâde saâdetlü Mahmûd Ekrem Bey Efendi hazretlerinin âsâr ve yâdigârı olan bu mecmûa-ı eşâr bazı kasâid ve bir takım gazeliyât ve târih ve kıtaât ve müfredât ile bazı hayâlât-ı mensûre-i mütenevviyi şâmil bir divânçe olup mündericâtı gâyet şevk-engîz ve ibret-âmîz olmakla mazhar-ı rağbet-i umûmî olan âsâr-ı nefisedendir. Mevcûdu nâdirdir." (Kitapçı Arakel, 1301: 47)

Arakel'e göre, *Yadigar-ı Şebab* da yine mevcudu elde az kalan bir Recaizade Mahmud eseri olup şairin enfes manzum parçalarını içermektedir (Kitapçı Arakel, 13011: 48).

Edebiyata Dair Bazı Asar isimli edebî metin derlemeleri kitabı ise “Edebiyat Kitapları” bölümünde tanıtılmıştır. *Talim-i Edebiyat* ve *Nağme-i Seher* de yine bu bölümde tanıtılan kitaplardandır.

Edebiyata Dair Bazı Asar, içerisinde Recaizade'nin Fransızcadan çevirdiği bazı makalelerinin bulunduğu bir eserdir:

“Âzâm-ı üdebâ-yı hâzıramızdan saâdetlü Ekrem Bey Efendi hazretlerinin cümle-i âsârından olup mündericâtı Fransızcadan tercüme eylediği âsâr-ı nefise ile bazı makâlât ve mülâhazât-ı zâtiyyekerni hâvi ve indü'l-erbâb gâyet muteber bir eserdir. Mevcûdu nâdirdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 97)

Arakel'in tanıtım yazısına göre *Talim-i Edebiyat* (1879), Recaizade Mahmud Ekrem'in Mülkiye Mektebi'nde hoca olduğu sırada okuttuğu derslerin içeriğinin yer aldığı kitaptır. Öğrencilere bir sene boyunca Osmanlı edebiyatında kullanılan üslûpları ve son kural ve incelikleri öğretmek amacıyla yazılmıştır. Mensur ve manzum pek çok edebi eser örneği de bu kitabın içindedir. Bunların yanında yazarların biyografileriyle birbirlerine üstün geldikleri noktalar da kitapta mevcuttur:

“Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhânedede edebiyât-ı Osmâniyye muallimi Recâizâde saâdetlü Ekrem Bey Efendi'nin say-ı belîğ-i meşkûreleriyle meydâna gelen işbu kitâb mekteb-i mezkûrede itâ eylediği derslerini hâvi olup talebeye bir sene zarfında esâlîb-i edebiyeye-i Osmâniyyenin kavâid-i esâsiyye ve fevâid-i mühimmesini öğretmek üzere kaleme alınmış ve mensûr ve manzûm bir çok müntehabât-ı edebiyeden misâl getirülmüş ve üdebânın muhtasaran tercüme-i hâlleriyle yekdiğerine olan rüchânı gösterilmiş ve elhâsıl edebiyât ve üdebâ-yı Osmâniyye hakkında bir hayli malûmât-ı müfîdeyi hâvi bir eser-i mergûbdur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 101)

“Edebiyattan Tiyatro Kitapları” bölümünde *Atala yahud Amerika Vahşileri* isimli kitap yer almaktadır. Arakel, Recaizade Mahmud Ekrem'in bu kitabı romandan çevirerek oyunlaştırdığı bilgisini vermektedir. Bu kitabın roman çevirisi versiyonuna, “Romanlar” bölümünde de değinen Arakel, bu bölümde kitap adı olarak *Atala Tercümesi* adını uygun görmüştür. *Afife Anjelic* ile *Vuslat yahud Süreksiz Sevinç* isimli oyunlar da bu bölümde tanıtılan kitaplar arasındadır.

Atala yahud Amerika Vahşileri (1874), Recâizade Mahmud Ekrem'in Fransız yazar François-René de Chateaubriand'ın romanından oyunlaştırarak tercüme ettiği bir eserdir. O dönem çok merak uyandıran bir konu olan Amerikan yerlilerinin garip adetlerini anlatmaktadır:

“Fransız meşâhir-i üdebâsından (Şatobiryan) nâm edîbin bir eser-i nefisi olup saâdetlü Ekrem Bey Efendi tarafından tiyatro şekline vaz olunmuştur. Netîcesi Amerika vahşilerinin ahvâl-i garîbe ve âdât-ı acîbelerini tasavvur eder bir eser-i muteberdir. 5 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 147)

Afife Anjelik (1870), Arakel'in satırlarında iffet ve masumiyetin kıymetini anlatan bir oyun olarak ifadesini bulmaktadır. Ancak kitap, dönem içinde öylesine sevilmiş ve beğenilmiştir ki Arakel'in kitapçısında hiç kalmamıştır:

“İffet ve ismetin kadr ü kıymetini bildirir ve saâdetlü Ekrem Bey Efendi tarafından kaleme alınmış bir eser-i ber-güzîdedir. Mevcûdu yoktur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 162)

Vuslat yahud Süreksiz Sevinç (1874) de Recaizade'nin diğer pek çok kitabı gibi baskısı azalmış kitaplarından olarak anlatılmaktadır. Tragedya türünde yazılmış bir eser olarak gösterilmektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 171).

Recaizade Mahmud Ekrem'in kitaplarının mevcudundaki azalma, o dönemin en çok takip edilen yazar ve şairlerinden olmasıyla açıklanabilir.

“Romanlar” bölümünde *Atala Tercümesi* dışında, Arakel'in müellif bilgisini vermediği *Meprizon Tercümesi* de yer almaktadır. Sözü edilen her iki eserin de çevirmeni Recaizade Mahmud Ekrem Efendi'dir.

Atala Tercümesi (1872), Chateaubriand'ın romanından tercüme edilmiştir. Arakel'in verdiği bilgilere göre, romanda, Amerikalı bir vahşi (yerli) genç ve sevdiğinin aşk maceraları anlatılmaktadır. İçeriği ve kalem kuvveti itibariyle dönemin zevk sahibi kimselerinden büyük takdir göreceği açıktır:

“Avrupa müellifin-i meşâhiresinden (Şatobiryan)'ın telif-kerdesi ve âzam-ı üdebâ-yı hâzıramızdan saâdetlü Mahmûd Ekrem Bey Efendi hazretlerinin tercüme-kerdesi olup mündericâtı Amerikalı bir vahşi ile bir vahşiyenin mâcerâ-yı aşk ve muhabbetlerinin tarîf ve tavsîfinden ibâret görünür ise de tahtında nice nice ibret-âmîz ve hikmet-engiz fıkralar mestûr olduğundan ve şîve-i kalemiyyesi ise zevk-âşinâyan-ı zamânın neşe-bahş kalıp mesrûrları olacağından her vechle şâyân-ı mütâlaadır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 189-190)

Meprizon Tercümesi (1874), katalogda, konusundan çok yazarın kullandığı akıcı dil ile ilgi duyanları cezbedecektir denilerek tanıtılmaktadır ve çok şiddetli şekilde övülmektedir:

“Bu dahi ser-efrâzân-ı üdebâmızdan saâdetlü Ekrem Bey Efendi hazretlerinin Fransızcadan mütercem bir eser-i ber-güzîdeleri olup mündericâtı pek ibret-âmîz olduğu gibi şîve-i kalemiyyesi dahi gâyet şevk-engiz olmakla mündericâtından ziyâde muharririn kullandığı lisan-ı halâvet-i edâsından neşe-yâb olmak üzere mütâlaasından erbâb-ı rağbet her iki cihetle dahi müstefid olacakları derkârdır.” (Kitapçı Arakel, 1301: 201)

1304 ve 1305 tarihli kataloglarda Recaizade Mahmud Ekrem’e ait herhangi bir esere rastlanmamaktadır.

1306 tarihinde basılmış defterde *Edebiyat Lûgatları* isimli bir sözlüğün Recaizade Mahmud Ekrem tarafından hayata geçirildiği bilgisi yer almaktadır. Edebiyat terimleri sözlüğü diyebileceğimiz bu eser, Ahmed Rasim’in hazırladığı *Musavver Külliyyat-ı Lûgat* serisinin içinde yer almaktadır.

1307, 1308, 1311 ve 1312 tarihli kataloglarda Recaizade Mahmud Ekrem’in hiçbir eseri bulunmamaktadır.

Recaizade Mahmud Ekrem, romanları, oyunları, şiir kitapları ve tercümeleriyle Arakel Efendi’nin en çok kıymet verdiği edebiyatçılardan bir başkasıdır. Eserlerinin çok okunduğu ve büyük kısmının baskısının azalması da okurun ona gösterdiği ilgiyi vurgular niteliktedir.

Recaizade Mahmud Ekrem’in ardından Samipaşazade Sezai’den de bahsetmek gerekir. Samipaşazade Sezai, Sultan III. Ahmed devrinde Mora’ya gidip, orada tekke kurmuş bir sülalenin soyundan gelmektedir. Büyükbabası Halveti şeyhlerinden Ahmed Necib Efendi, babası Abdurrahman Sami Paşa’dır. Annesi Gülarayış Hanım, Kafkasya’dan esir olarak getirilmiş bir Çerkes kızıdır. Kardeşi, *Hazine-i Evrak* mecmuasını kuran isimlerden olan, Samipaşazade Abdülbaki’dir.

Samipaşazade Sezai, babasının İstanbul, Aksaray’daki konağında, 1859 yılında dünyaya gelmiştir. Konak, o dönemde, Ziya Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Ali Suavi, Osman Nevres, Yenişehirli Avni ve Üsküdarlı Hakkı Bey gibi devrin önemli fikir ve sanat adamlarına ev sahipliği yapan bir kültür merkezi mahiyetine sahiptir. Samipaşazade Sezai de

tahsilini bu konakta, özel hocalar vasıtasıyla gerçekleştirme fırsatını yakalamıştır. Ayrıca, babasının Çamlıca'daki yazlık köşkünde, henüz çocuk denilebilecek yaşta, Abdülhak Hamid Tarhan ve Recaizade Mahmud Ekrem gibi isimleri tanımıştır (Kerman, 2009: 77).

1879'da Evkaf-ı Hümayun Mektubî Kalemî'nde memuriyet vazifesine başlayan Sezai, bir yıl sonra Londra sefaretinde bir katıplık görevine tayin edilmişse de babasının Londra'ya gitmesine sıcak bakmaması üzerine bu göreve ancak babasının ölümünden sonra gidebilmiştir. 1885'te, Paris'teyken Tunuslu Latife Hanım'la kısa süreli bir evlilik yapan Samipaşazade Sezai, 1901'e kadar Hariciye Nezareti'nde çalışmıştır.

1888 senesinde *Sergüzeşt*'i yazmasının ardından, romanda geçen esaret, kölelik ve hürriyet kavramlarından ötürü, hükümet tarafından sıkı bir takibe alınmıştır. Bunun üzerine uzun süre yurtdışına kaçmaya çalışmış ve ancak 1901'de, Jön Türkler vasıtasıyla Paris'e kaçabilmiştir. Paris'te II. Meşrutiyet'e kadar, İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Şura-yı Ümmet* gazetesinde Osmanlı Devleti'ni ağır biçimde eleştiren yazıları yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a dönmüş ve 1909'da 1921 yılına kadar Madrid sefirliği yapmıştır. Ancak hastalığı nedeniyle bu görevi sık sık sekteye uğramıştır. 1921'de görevinden alınıp İstanbul'a döndükten sonra, gazete ve dergilere yazdığı yazılarla hayatını idame ettirmeye çabalamış, ancak çok güç şartlar içinde bunu başarabilmiştir. 1927'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine bağlanan cüzi bir miktar maaşla, 1936'daki ölümüne kadar Kadıköy, Mühürdar'da kiralanmış bir evde yaşamıştır. Kabri, Küçüksu Mezarlığı'ndadır (Kerman, 2009: 77).

Namık Kemal'in ve Jön Türkler'in etkisiyle Tanzimat'ın ikinci döneminin siyasetle en çok uğraşan ismi olan Sezai, hikâye, roman, tiyatro ve edebiyat eleştirisi alanlarında çok sayıda eserler kaleme almış olsa da edebiyat tarihinde daha çok *Sergüzeşt* romanıyla yer etmiştir.²⁷ Henüz on dört yaşında iken edebiyata ilgi duymaya başlayan Samipaşazade Sezai'nin ilk yazısı, *Kamer* dergisinde yayımlanmıştır. Memuriyet görevi için Avrupa'ya gitmeden önce bile Victor Hugo, Lamartine ve Alfred de Musset gibi Fransız romantiklerin okumuş ve onlardan etkilenmiştir. Londra'dayken ise İngiliz edebiyatını ve Shakespeare'i tanıma imkânı bulmuştur (Kerman: 2009: 77).

²⁷ Samipaşazade Sezai'nin 1312 tarihli son Arakel kataloguna kadar basılmış olan eserleri: *Şîr* (1296), *Sergüzeşt* (1305), *Küçük Şeyler* (1308).

Tanpınar (2001), *Sergüzeşt* romanıyla büyük ses getiren Samipaşazade Sezai'nin ilk dönem romancıların en olgunu sayılmasına da, *Sergüzeşt*'in realizminin sağlamlığına da karşı çıkmaktadır. Ona göre, Tanzimat'ın ilk dönemindeki hemen her yazarda görülen "hissiliğe" *Sergüzeşt*'te de rastlanmaktadır. Sadece bu sefer biraz "realizm arzusuyla, kibar ve sanatkârane, hatta Avrupalıca bir hayatı aksettirmek endişeleri karışır" (291). Öte yandan Namık Kemal'in romanlarında da görülen gözlem yeteneğinden yoksunluk *Sergüzeşt*'te de görülmektedir. Dış dünyayı betimlemede dilin ve görsel sanatların yardımını kullanmayı bile becerememiştir Samipaşazade Sezai (297).

Ercilasun (2009) da Samipaşazade Sezai'nin eleştirel görüşlerini dikkate alırsak realizm yanlısı olduğunu, ancak *Sergüzeşt* ve *Küçük Şeyler* adlı eserlerinin ancak "romantizmden realizme geçiş" sürecinde değerlendirebilecek eserler olduğunu zikretmektedir. Sezai'nin "gayrişahsî" edebiyata yaptığı vurguya da değinen araştırmacı, bir kavmin edebiyatının güvenilir ve müstakil olmasını "gayrişahsîliğine" bağladığına vurgu yapmaktadır. Ancak Sezai'ye göre edebiyatımız bu konuda eksiktir. Aksine güneşler, aylar ve çiçeklerle doludur ve bu da edebiyatımızın samimiyetsiz olmasına sebebiyet vermektedir (55).

Başlangıçta *Hazine-i Evrak*'ta yazıları çıkan Sezai, daha sonra *İkdam*, *İleri*, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası* gibi süreli yayınlarda yazılar yazmaya devam etmiştir. Tanzimat'la birlikte gelen Batı tarzı Türk edebiyatının en büyük savunucularından biri olan Samipaşazade Sezai, aynı zamanda Türk dilinin sadeleşmesi fikrini de büyük ölçüde destekleyen yazılar kaleme almıştır (Kerman, 2009: 77).

Arakel'in 1301 tarihli ilk kitap kataloğunda Samipaşazade Sezai'ye ait tek bir eser bulunmaktadır. Bu eser de "Edebiyattan Tiyatro Kitapları" bölümünde değerlendirilen *Şir* adlı tragedyadır.

Şir (1879), fesat ve iftiranın sonunun, bu işleri yapana da döneceği ana fikrini işleyen oyundur. İki âşığın iftira yüzünden birbirlerinin kucağında intihar etmelerini anlatmaktadır:

"Fesâd ve iftirânın encâmı fâiline dahi isâbet ve âşık ile maşûkun iftirâ yüzünden ayrılıp terk-i hayât ve son nefesinde birbirinin sadâkatini anlayarak birbirinin kucağında ölmeleri dahi ayn-ı ber-saâdet olmadığı gâyet acıklı sûrette tasvîr eder ve üdebâ-yı asırdan Sâmpaşazâde Sezâi Bey'in eseridir. 5 kuruştur." (Kitapçı Arakel, 1301: 161)

1304 tarihli katalogda Samipaşazade Sezai'ye ait herhangi bir eser bulunmamaktadır.

1305 senesinde çıkarılan *Defter I* adlı katalogda Sezai'nin hem *Şîr* adlı tragedyası hem de *Sergüzeşt* adlı romanı tanıtılmıştır. *Şîr*, “Tiyatrolar” bölümünde değerlendirilirken *Sergüzeşt*, “Hikâye ve Roman” adlı bölüme dâhil edilmiştir.

Arakel Efendi, *Sergüzeşt* (1888) romanının yerli bir roman olmasının onun önemini bir kat daha arttırdığını söylemektedir. Yazarın kaleminin kuvvetini ve edebî kudretini bilmeyenler, okudukları zaman epey etkilenip eseri takdir edeceklerdir.

“Kudret-i kalemiyyesi müsellemler olan Sâmipaşazâde izzetlü Sezâi Bey tarafından kaleme alınan bu hikâye-i latîfenin millî olması meziyyeti eserin ehemmiyetini bir kât daha arttırmış olmakla iki cihetle dahi şâyân-ı mütâlaadır. Mûmâ-ileyhin henüz kuvve-i kalemiyye ve kudret-i edebiyelerine vâkıf olmayanlar dahi indü'l-mütâlaa eserden müessir yeni istidlâl ile takdîr buyuracakları şüphesizdir. Fiyâtı 10 taşra için 12 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1305: 87)

1306 ve 1307 tarihli defterlerde Samipaşazade Sezai'ye ait hiçbir eser yer almamaktadır.

1308 tarihli katalogda yine *Şîr* ve *Sergüzeşt* adlı eserlere yer verilmiştir. Bu kitaplar yine aynı bölümlerde, benzer biçimde tanıtılmıştır.

1311 senesinde basılan zeyilde Samipaşazade'nin *Küçük Şeyler* adlı küçük hikâye ve denemelerinden oluşan eserine yer verilmiştir.

Küçük Şeyler (1891), Arakel'in Osmanlı edebiyatının muhterem ileri gelenlerinden olarak tanıttığı Samipaşazade Sezai'nin ufak hikâyelerinden oluşan bir eserdir. Bu kitap, “Arakel Kitaphanesi Cep Romanları” serisinin ikinci kitabını oluşturmaktadır. Arakel, kitabın içindeki hikâyelerin isimlerini de aşağıda alıntılıdığımız tanıtım yazısında zikretmiştir:

“Edebiyât-ı Osmâniyye'nin erkân-ı muhteremesinden Sâmipaşazâde Sezâi Bey Efendi hazretlerinin eseri olup ‘Arakel Kitâphânesi Cep Romanları’nın ikinci adedini teşkil etmiştir.

Mündericâtı: Küçük Şeyler, İki Yüz Elli Kuruşa Bir Asır, Düğün, Bir Kitâbe-i Seng- Mezâr nâmlarıyla ufâk hikâyâtı hâvidir. Fiyâtı 5, taşraya 6 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1311: 18)

1312 tarihli katalogda da herhangi bir Sezai kitabına rastlanmamaktadır.

Samipaşazade Sezai'nin en önemli eserleri olan *Sergüzeşt* de *Küçük Şeyler* de basıldıkları tarihten hemen sonra yeni yayımlanan kataloglara dâhil edilmiştir. Bu da Arakel'in güncel eserleri takip ettiğini göstermektedir.

Kataloglardaki bir başka önemli isim de Şemseddin Sami'dir. Şemseddin Sami, gazeteci, sözlükçü, dil bilgini, tiyatro ve roman yazarı olarak Tanzimat'ın ikinci devresine büyük etkisi olmuş bir şahsiyettir. 1 Haziran 1850'de Yanya vilayetine bağlı Fraşiri (Fraşeri) köyünde doğmuş olan Sami, Arnavutça edebiyat tarihlerinde daha çok Sami Frasherli olarak tanınmaktadır. Babası Halid Bey ile dedesi Durmuş Bey, Yanya'nın Fraşiri köyüne gelmiş timar beyleri iken annesi Emine Hanım, Fatih Sultan Mehmed dönemi devlet büyüklerinden İmrahor İlyas Bey'in soyundan gelmektedir (Uçman, 2010: 519-520).

Şemseddin Sami, ilk öğrenimine Fraşiri'de, Kalkandelenli Mustafa Efendi'den Arapça ve Farsça dersleri alarak başlamıştır. Henüz 9 yaşındayken babasını, 11'inde de annesini kaybedince, 1865'te, ağabeyi Abdül Fraşiri ve diğer beş kardeşiyle birlikte Yanya'ya gitmiştir. Buradaki Zosimea Rum Lisesi'ne kaydolup, sekiz yıllık okulu yedi yılda bitirmiş ve 1871'de bu okuldan mezun olmuştur. Modern bir öğretimin uygulandığı bu okulda Latince, Rumca, İtalyanca ve Fransızca öğrendi Sami, bazı müderrislerden de Arapça ile Farsça eğitimi almayı ihmal etmemiştir.

1872'de İstanbul'a giden Sami, kardeşi Naim Fraşiri ile birlikte Matbuat Kalemi'nde çalışmaya başlamıştır. O esnada *Hadika* gazetesinde yazılar yayımlayıp, Fransızcadan tercüme yapmaya da başlamıştır. Aynı sene, Türk edebiyatının ilk telif romanı kabul edilen *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat*'ı yayımlayan Şemseddin Sami, çeşitli çeviriler yapıp tiyatro oyunları kaleme alırken 1874'te Trablusgarp'a gönderilmiştir. 1875'te İstanbul'a dönüp 1876'da, sürgünde olan Ebüzziya Tevfik adına *Muharrir* mecmuasının imtiyaz haklarını üstlenmiştir. 9 Şubat 1876'da, Mihran Efendi ile birlikte Türk basın tarihinin önemli yayın organlarından biri olan *Sabah* gazetesini çıkarmaya başlayıp bir yıl süreyle o gazetenin başyazarlığını da yapmıştır (Uçman, 2010: 520).

1877'den sonra Kırım Harbi ve Balkanlardaki sorunlar üzerine siyasi içerikli yazılar yazan Şemseddin Sami, Arnavutların Osmanlı Devleti'nde ayrılmaması için mücadele etmiştir. Bunun için II. Abdülhamid'in bilgisi dahilinde kurulan bir cemiyete de üye

olmuştur. 1878’de gazetecilik hayatı son bulan Sami, bu tarihten sonra Mihran Efendi ile birlikte kurduğu Cep Kütüphanesi’nde *Gök, Yer, İnsan, Medeniyet-i İslâmiyye, Kadınlar* ve *Esatir* adlarını taşıyan ve ansiklopedik bilgiler içeren cep kitapları yayımlamıştır. 1880’de II. Abdülhamid tarafından Teftiş-i Askerî Komisyonu’na getirilmiş ve bu görevin rahat çalışma ortamı sayesinde, ona asıl ün kazandıran eserleriyle sözlüklerini tamamlayabilmiştir. Şemseddin Sami, 18 Haziran 1904’te vefat etmiş, naaşı Erenköy’deki Sahrayıcedit Mezarlığı’na defnedilmiştir (Uçman, 2010: 520).

Tiyatrodan romana edebiyatın çeşitli alanlarda telif ve çeviri olmak üzere çok sayıda eser veren Şemseddin Sami bu özelliklerinin yanında önemli bir sözlükçü ve ansiklopedisttir. Dil bilgisi ve Arapça, Türkçe ve Arnavutça gramer alanında da verimli bir yazar olan Sami’nin bu alandaki en önemli çalışması olarak 1876’da yayımladığı *Kamus-ı Türkî* adlı Türkçe sözlüğü gösterilmektedir.²⁸

Şemseddin Sami lûgat kitabını dilin hazinesi olarak görmektedir. Hiç kimse dilinin bütün kural ve kelimelerini akılda tutamayacağı için bunları yazıya aktarmak gereklidir. Edebiyatçıların görevi de bu doğrultuda dili meydana getiren kelimeleri ve onların yaşamasını sağlayan kuralları koruyup kollamaktır. Bu da kamus hazırlayarak, sarf ve nahiv kitabı oluşturarak mümkün olabilir. Şemseddin Sami bu görüşlerine paralel ölçüde hareket etmiş ve kamuslarla dil bilgisi kitapları yazarak Türkçeye hizmet etmiştir (Ercilasun, 2009: 63-64).

Şemseddin Sami, Tanzimat döneminin “sanat toplum içindir” görüşünü benimsemiş sanatçılarından biridir. Bu düşüncesini yazdığı *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat* adlı romanda ve tiyatro eserlerinde de açıkça göstermektedir. Dönemin, okuyucuyu fantezi

²⁸ Arakel’in 1312 tarihli son kataloguna kadar basılmış olan Şemseddin Sami eserleri: 1. Roman: *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* (1290); 2. Tiyatro: *Besa yahud Ahde Vefa* (1292), *Seydi Yahya* (1292), *Gave* (1293); 3. Sözlük ve Ansiklopedi: *Kamus-ı Fransevî* (1299, Fransızcadan Türkçeye), *Kamus-ı Fransevî* (1302, Türkçeden Fransızcaya), *Küçük Kamus-ı Fransevî* (1303, Fransızcadan Türkçeye), *Kamusü'l-Alâm* (1306, I-VI); 4. Çeviri: *Tarih-i Mücmel-i Fransa* (1289, Saint-Ouen’den), *İhtiyar Onbaşı* (1290, Dumanoir-Ennery’den beş perdelik tragedy), *Galatée* (1290, Florian’dan manzum bir oyun), *Şeytanın Yadigârları* (1295, F. Soulie’den macera romanı), *Sefiller* (1297, yarım kalan bu Victor Hugo tercümesi daha sonra Hasan Bedreddin tarafından tamamlanmıştır), *Robenson* (1302, Daniel Defoe’dan); 5. Cep Kütüphanesi Serisinden Çıkan Kitaplar: *Medeniyet-i İslâmiyye* (1296), *Esatir* (1296), *Kadınlar* (1296), *Gök* (1296), *Yer* (1296), *İnsan* (1296), *Emsal* (1296), *Letaif* (1300), *Yine İnsan* (1303), *Lisan* (1303), *Usûl-i Tenkid ve Tertib* (1303); 6. Dil Öğrenimine Dair Eserler: *Arnavutça Alfabe* (1296), *Küçük Elifba* (1300), *Arnavutça Gramer* (1303), *Tasrifat-ı Arabiyye* (1303), *Yeni Usûl Elifba-yı Türkî* (1308), *Nev Usûl Sarf-ı Türkî* (1308); 7. Diğer: *Himmatü'l-Hümmam fi Neşrü'l-İslâm* (1301), *Hurdeçin* (1302).

dünyalarında gezdiren diğer sanat eserlerine göre bu eserler, gerçeği, olduğu gibi anlatma amacıyla kaleme alınmışlardır (Kır, 2006: 204).

1876 yılından sonra edebî ürün vermeyen Şemseddin Sami, bu tarihten itibaren bilimsel çalışmalara yönelmiş ve edebiyatla ilgili fikirlerini gazete yazılarıyla belirtmeyi seçmiştir. Türk edebiyatının hızlı bir değişim geçirdiği ve bu değişimi desteklediğini de belirten Sami, Osmanlı Devleti'nin sonunun yakın olduğunu sezerek yeni kurulacak olan devletin en önemli unsurunun dil olduğunu görmüştür. Bu yönde dil ve sözlük çalışmaları hazırlayarak milleti buna hazırlamayı da amaçlamıştır (Kır, 2006: 205).

1301 tarihinde basılmış Arakel kataloğunda Şemseddin Sami'ye ait sekiz adet eser bulunmaktadır. Bu eserler sırasıyla *Kamus-ı Fransevî Fransızcadan Türkçeye*, *Kamus-ı Fransevî Türkçeden Fransızcaya*, *Besa yahud Ahde Vefa*, *Seyyid Yahya*, *Gave*, *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat*, *Emsal*, *Letaif-i Eser-i Ş. Sami* adlarını taşımaktadır.

Kamus-ı Fransevî Fransızcadan Türkçeye ve *Kamus-ı Fransevî Türkçeden Fransızcaya* adlı kitaplar “Kütüb-i Lügat” bölümüne dâhil edilmiştir. Sami'nin hazırladığı bu Fransızca lügatlar iki ayrı kitap hâlinde ve ayrı tarihlerde basılmıştır.

Arakel Efendi, *Kamus-ı Fransevî Fransızcadan Türkçeye*'nin (1875) baskısının Mihran Efendi Matbaası'nda yapıldığını söylemektedir. Fransız dilinin sahip olduğu bütün sözcüklerle birlikte bilim fen ve sanat terimlerinin de içinde yer aldığı bir lügattir. İki sütun üzerine 1630 sayfa olup iki cins kağıt üzerine basılmıştır. Birinci kalite baskısı 1 lira iken daha düşük kalitelisi 65 kuruştur:

“Muharrir-i meşhûr Sâmi Bey Efendi'nin eser-i ber-güzidesi ve tâbı gavyûr Mihrân Efendi'nin himmeti semeresi olarak tab olunup Fransız lisânının kâffe-i lugât-ı müstamelesiyle berâber ulûm ve fûnûn ve sanâyi-i mütenevvienin ıslâhât-ı mahsûsasını hâvi olup lisân-ı mezkûru bilenler ile tahsil etmekte bulunanlara elzem ve mükemmel bir eserdir. İki sûtûn üzerine bin altıyüz otuz sahîfeden ibârettir. İki cins kâğıt üzerine basılmıştır. Birinci cins kâğıtlısı bir liraya olup ikincisi 65 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 69-70)

Kamus-ı Fransevî Türkçeden Fransızcaya ise aynı kamusun adından anlaşılacağı gibi Türkçeden Fransızcaya kelime karşılıklarını içeren versiyonudur (Kitapçı Arakel, 1301: 70).

Besa yahud Ahde Vefa, *Seyyid Yahya* ve *Gave* adlı oyunlar ise “Edebiyattan Tiyatro Kitapları” bölümünde değerlendirilmiştir.

Arakel Efendi, Şemseddin Sami'nin kökeni olan Arnavutluk'a dair yazdığı oyun, *Besa yahud Ahde Vefa*'nın (1875), Arnavutların bazı adetlerini ve ahlâki değerlerini anlatan bir oyun olduğunu söylemektedir. Ana fikrinde ise sözünü yerine getirmenin ne kadar önemli olduğu yatmaktadır:

“Arnavutların bazı ahlâk ve âdâtını tasvîr ve ahde vefânın âkıbet-i her şeye gâlib geldiğini tarîf ve beyân eder târihe müstenid millî ve gâyet müesser ve ibret-âmîz bir dram olup üdebâ-yı asırdan Sâmî Bey'in eser-i ber-güzîdesidir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 152)

1301 senesinde basılan Arakel fihristinde yer alan bir başka Şemseddin Sami oyunu ise *Seyyid Yahya*'dır (1875). Arakel, bu oyunu, yerli bir tragedya olarak tanıtmıştır. Yusuf ile Züleyha isimli âşıkların birbirlerine kavuşmakta yaşadıkları güçlükleri aşarak birbirlerine kavuşmalarını anlatmaktadır:

“Millî bir fâcia olup Yusuf ile Züleyha nâm maşûk ve maşûkanın mesâib ve mevâniyle karışık olan muhannetlerini ve sonraki meyûsiyyetlerini ve nihâyet murâtlarına ermelerini tasvîr eder ve üdebâ-yı asırdan Sâmî Bey'in tertîp eylediği bir eserdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 159-160)

Şemseddin Sami'nin bu katalogdaki son tiyatro eseri ise Demirci Gave'nin hikâyesinin anlatıldığı *Gave* (1876) isimli oyundur. Arakel'in tanıtımına göre, oyunun konusu, eski İran tarihinden hükümdar Dahhak'ın zulmüne karşı Demirci Gave'nin isyan başlatması ve Dahhak'ın katledilip yerine Feridun'un tahta çıkarılmasını kapsamaktadır:

“İşbu acıklı oyun İran târih-i kadîminden meşhûr Dahhâk-ı Mâri'nin mezâlîmiyle Demirci Gâve'nin ihtilâl çıkarmasını ve Dahhâk'ın katliyle Ferîdûn'un tahta iclâsını tasvîr eder acıklı bir eserdir. Muharriri Şemseddin Sâmî Bey Efendi'dir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 166-167)

Kitapçı Arakel, *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat* isimli ilk yerli roman örneğimizi, “Edebiyattan Millî Hikâyeler” adını verdiği bölümde tanıtmıştır. *Emsal* ile *Letaif-i Eser-i Ş. Sami* adlı eserleri ise “Mudhik Hikâyeler” adını verdiği mizahi eserler bölümünde tanıtmayı seçmiştir.

Taaşuk-ı Talât ve Fitnat (1872), esere bugün bizim verdiğimiz değere nazaran kısa denilebilecek bir tanıtım yazısına sahiptir. Arakel eserin mevcudunun az kaldığını söylemektedir:

“Üdebâımızdan Ş. Sâmî Bey’in âsârından olup gâyet güzel ve eğlenceli olduğu gibi ahlâka hâdim ve mûcib-i intibâh olacak bazı nasâyıh-ı nâfiayı şâmildir. Mevcûdu nâdirdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 173)

Arakel’in “Mudhik Hikâyeler” bölümünde yer verdiği *Emsal*’in (1879) tanıtım yazısı ise oldukça uzundur. Arakel Efendi bu eserin de pek çok eser gibi edep ve ahlâka hizmet eden bir eser olduğunu söylemektedir. İçinde üç bine yakın eğitici kıssa ve fıkra bulunmaktadır. Bunların içinde hem Doğu’dan hem Batı’dan fikir adamlarına ait olanlar bulunmaktadır:

“Üdebâımızdan izzetlü Şemseddin Sâmî Bey’in âsâr-ı muteberelerinden olup ahlâk-ı umûmîye ve siyâsîye müteallik üç bine kârib emsâl ve fikarât-ı hikemiyyeyi hâvidir ki bunların bir takımı garb ve şark hukemâ ve üdebâsının tercümân-ı efkârı ve bir takımı da bunlara nazîre olarak âdâb ve ahlâk-ı milliyyemize tatbîken tertîp edilmiş ve nihâyet bir kısmı da mîr-i mûmâ-ileyhin sırf kendi fikr-i mahsûsunun mahsûlü olarak meydâna getirilmiş ve umûmun mazhar-ı rağbeti olmuştur. Neşr olunan 4 cüz 16 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 187)

Şemseddin Sami’nin Arakel’in kataloglarındaki son kitabı ise *Letaif-i Eser-i Ş. Sami* (1883) ismini taşıyan eserdir. Arakel’e göre eser, Şemseddin Sami’ye ait güldürücü hikâyeleri içermektedir ve yine kısa bir tanıtım yazısı ile geçiştirilmiştir (Kitapçı Arakel, 1301: 188).

1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1311 ve 1312 tarihli *Esami-i Kütüb*’lerde Şemseddin Sami’ye ait hiçbir esere yer verilmemiştir. Arakel’in yayın kataloglarındaki bütün Şemseddin Sami eserleri yalnızca ilk yayımlanan katalogda yer almaktadır.

Şemseddin Sami’nin *Kamus-ı Türki* isimli önemli lügatı 1900 tarihinde yayımlandığı ötürü Arakel’in yayın kataloglarında yer bulamamıştır. Bunun haricinde yazarın oyunları, romanı ve hikâyeleriyle kataloglarda önemli bir yer kapladığı gözükmektedir.

Edebiyatımızda pek çok ilke imza atmış olan Şinasi, Arakel’in kataloglarında adı geçen önemli edebiyatçılardan bir başkasıdır. Türk Batılılaşmasının önemli isimlerinden olan şair ve gazeteci İbrahim Şinasi’nin doğum tarihiyle ilgili kaynaklar 1824 veya 1826 yılını göstermektedir. Bu iki tarihten birinde İstanbul’da doğan Şinasi’nin babası, 1829

yılındaki bir kuşatmada şehit düşen Bolulu bir topçu yüzbaşısıdır. Annesinin adı ise Esmadır.

İlk önce mahalle mektebine gönderilen Şinasi, on beş yaşından sonra üvey babası aracılığıyla Tophane Müşirliği Kalemî'nde görev almaya başlamıştır. Zamanla Tophane Mektubî Odası'nda hocalığa kadar yükselen Şinasi, burada, İbrahim Efendi adlı bir zattan Arapça eğitimi almıştır. Müslümanlığı kabul edip Mehmed Reşad adını alan bir Fransız subayından da Fransızca öğrenip Batı'daki bilimsel ve edebî gelişmeleri takip etmeye başlamıştır. Sultan Abdülmecid'den Paris'e gitme izni alıp Nisan 1849'ta Paris'e ulaşmıştır. Paris'te Fransızcasını ve Batı hakkında kültürel birikimini geliştirmek amacıyla bir koleje yerleşmiştir. Bazı akademi üyeleri ve aydınlarla ilişkiler kuran Şinasi, "Société Asiatique" adında bir cemiyete üye olarak kabul edilmiştir. Paris'te bir yandan Maliye öğrenimi görürken, bir yandan da dile ve edebiyata ilgisi artan Şinasi, Société Asiatique üyeleri aracılığıyla Lamartine'in toplantılarına gitmeye başlamıştır (Kahraman, 2010: 166).

Paris'te dört beş yıl kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüş ve 1855 yılında Meclis-i Maarif üyeliğine atanmıştır. Vazifesine yakışmayacak hareketlerde bulunduğu gerekçesiyle görevinden azledilse de 1857'de affedilerek bu göreve devam etmiştir.

1858-59 yılları içinde Tiryal Sultan sarayından Navekter Hanım'la evlenen Şinasi'nin adı bu tarihlerde "Kuleli Vakası" diye bilinen bir olaya, Sultan Abdülmecid'e karşı düzenlenen bir suikast girişimine karışmıştır. Ancak bu girişim için tutuklanan kişiler arasında adı yer almamıştır (Kahraman, 2010: 167).

Şinasi, 1860 senesinde, tarihteki ilk özel gazetemiz olarak bilinen ve imtiyaz sahibi olarak Agâh Efendi'nin gözüktüğü *Tercüman-ı Ahval* (1860) gazetesini çıkarmıştır. Bu gazetede pek çok ilke imza atan Şinasi, "Tefrika" adlı makalesiyle ve tefrika hâlinde yayımladığı *Şair Evlenmesi* adlı piyesle Türk edebiyatına "tefrika" terimini ve Batılı anlamdaki ilk tiyatro eserini kazandırmıştır. Yine bu gazetede pek çok yeni fikri insanlara tanıtmış ve nesir dilinde, gazetenin şematik olarak düzenlenmesinde ve yazıların seçimi gibi konularda biçimsel yeniliklere imza atmıştır (Kahraman, 2010: 167).

1862’de imtiyaz haklarının de kendisine ait olduğu *Tasvir-i Efkâr* gazetesini çıkaran Şinasi, yenilikçi düşünce ve eylemlerine bu gazetede yazıları ile devam etmiştir. Bir yandan *Müntehabat-ı Eşar* adlı şiir kitabını yayımlamaya çalışmıştır.

Şinasi’nin Batı’daki geleneğe uyarak *Müntehabat-ı Eşar* adını verdiği şiir kitabında, içerik olarak da Batılı şairleri örnek aldığı görülmektedir. Eserinde naat, yani Peygamber övgüsü yer almamıştır ve bu yüzden de bu esere “divan” adını verme gereği duymamıştır (Koçak, 2014: 91).

Şinasi’nin yenilikçi fikirlerini gören ve takdir eden gençler, *Tasvir-i Efkâr* gazetesi etrafında toplanmaya başlamışlardır. Namık Kemal, gazetenin çıkarılmaya başlamasından dört ay sonra, Ebüzziya Tevfik ise 1864 yılında gazeteye dahil olmuştur. Gazetede yazıların fazla sivri dilli bulunması neticesinde Şinasi, padişahın isteğine gerek olmadan memuriyetten istifa etmiştir (Kahraman, 2010: 167).

Bir süre sonra *Tasvir-i Efkâr* gazetesi ile *Ruzname-i Ceride-i Havadis* arasında “Mebhûsetün anhâ” adıyla bilinen bir dil tartışması başlamıştır. Tartışmanın kökeninde Türkçeye, Arapça ve Farsçadan geçmiş kelimelerin bu dillerin kurallarını koruyarak yazılmasına karşı Türkçedeki kurallara göre yazılması yatar. Şinasi, bu türden kelimelerin Türkçe kurallara göre kullanılması ve yazılmasını savunmuştur. Dilde yenileşmeyi savunan Şinasi, bu tartışmayı 1864’te birdenbire kesmişse de, bu tartışma sayesinde *Tasvir-i Efkâr*’ın satışlarında büyük patlama yaşanmıştır (Kahraman, 2010: 167).

İmtiyaz sahiplerine büyük yükümlülükler getiren Matbuat Nizamnamesi’nin yürürlüğe girmesiyle Şinasi, ikinci defa Paris’e gitmiş ve *Tasvir-i Efkâr*’ın haklarını Namık Kemal’e bırakmıştır. Bu ikinci Paris seyahatinde sükunet içinde bir yaşam süren Şinasi’nin iki yıl sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve Namık Kemal’den bilinmeyen bir sebepten ötürü uzaklaştığı görülmektedir.

1869’da İstanbul’a dönüp, matbaa işleriyle uğraşmıştır. Babıali’deki matbaasında dizgi işlerini kolaylaştıracak yöntemler arayan Şinasi, ilave işaretlerle birlikte sayısı beş yüz altı yüzü bulan harfleri 112’ye kadar indirmiş ve eserleri bu yeni yöntemle basmıştır.

Şinasi, kötü hayat şartları neticesinde rahatsızlandığı anlaşılan beyninden geçirdiği bir hastalık neticesinde 13 Eylül 1871 senesinde ölmüştür. Ayas Paşa Mezarlığı'ndaki kabri, daha sonraki yıllarda yapılan inşaatlar yüzünden kaybolmuştur.

Tanpınar'ın (2001) “yeniliğin üç büyük muharriri” arasına aldığı Şinasi'nin eserleri içerik ve estetik değerlerinden çok, öncü ve yenilikçi rolleriyle önemlidir.²⁹ Bu az sayıda eser, “gemi enkazını andıran dağınık şeyler” olarak karşımıza çıkar. Eski şiirin sanatlarını iyi bilmesine rağmen, zaten az olan şiirleri saf bir zevke hitap etmez, kurudur. Ancak açtığı yol ve kazandırdığı ivme ile değerlidir. Manzum tercümeleri, gazetelerde çıkan fıkra ve makaleleri ve dil konusunda görüşleri de sınırlıdır. Atasözleri seçkisi toplama bir eserdir. Ancak tüm bunlara ve kişiliğinin coşkudan uzak oluşuna rağmen edebiyatımıza katkısı kimseyle kıyaslanmayacak kadar büyüktür (189-190).

Arakel'in 1301 tarihli kataloğunda Şinasi'ye ait iki adet eser yer almaktadır. Bunlar *Müntehabat-ı Şinasi* ve *Şair Evlenmesi* adlarıyla kataloğa dahil edilmiştir.

Arakel'in *Müntehabat-ı Şinasi* adını verdiği eser, *Müntehabat-ı Eşar* adıyla bildiğimiz, Şinasi'nin şiirlerini topladığı eserdir. Arakel, bu eseri, “Divan ve Eşar ve Gazeliyat Cetveli” bölümünde tanıtmıştır.

Müntehabat-ı Şinasi (1871), Arakel Efendi'ye göre, Racine, Lamartine, La Fontaine, Fenelon ve diğer ünlü şairlerin mensur ve manzum şiirlerinin en güzelleri seçilerek meydana getirilmiş bir eserdir. Verilen bilgilere dayanarak bu eserin, Şinasi'nin kendi şiirlerini topladığı *Müntehabat-ı Eşar* değil, *Tercüme-i Manzume* olarak bildiğimiz eser olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz:

“Âzam-ı üdebâ-yı asırdan Şinâsi merhûmun eser-i nâdire-i ber-güzîdelerinden olup Avrupa meşâhir-i şuârâ-yı benâmından (Racine (Lamartin) (Lafonten) (Fenelon) vesâirenin eser-i mensûre ve manzûmelerinden en müntehab ve en nefis parçalarını manzûm olarak biltercûme Fransızcasıyla karşılıklı yazılmış bir eserdir. Mevcûdu nâdirdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 48)

²⁹ Şinasi'nin 1312 tarihli Arakel kataloguna kadar basılmış olan eserleri: *Sadr-ı Esbak Merhum Reşid Paşa Hazretlerinin Sitayişini Mutazammın Olan Bazı Kasaid-i Acizanemdir* (1272), *Tercüme-i Manzume* (1275), *Şair Evlenmesi* (1277), *Müntehabat-ı Eşar* (1279), *Durub-ı Emsal-i Osmaniyye* (1280), *Müntehabat-ı Tasvir-i Efkâr* (1303).

Bu katalogdaki bir diğere eser, *Şair Evlenmesi* (1860) ise, “Edebiyattan Tiyatro Kitapları” bölümünde tanıtılmıştır. *Şair Evlenmesi*, Batılı tarzda ilk yerli tiyatro eserimiz olması açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak Kitapçı Arakel’in o dönemlerde bu eserin taşıdığı önemden çok haberi yokmuş gibidir. Sadece oyunun konusunu anlatmakla yetinmektedir:

“Mâhir bir şâiri hîle ile kendi sevmediği bir ihtiyâreyi tezevvüc etmelerinden dolayı hâl-i mudhikin iştîmâlini ve bu izdivâc için tevkiyyesini mütezemmin bigâyet gülünçlü bir tiyatro komedyasıdır ki şâir-i mâhir sâhib-i şöhret Şinâsi merhumun tertîp-kerdesidir. Mevcûdu nâdirdir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 160)

Arakel’in bir eleştirmen tavrı olduğundan bahsetmiştik. Ancak onun türler arasında ayırım yapamayıp edebiyat eserlerinin tarihî değerinden habersiz oluşu, ondaki eleştirmen tavrının oldukça basit kaldığını göstermektedir. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*’ın ilk realist romanımız olduğunu bilmemesi gibi *Şair Evlenmesi*’nin de Batılı anlamda ilk tiyatro eserimiz olduğunu bilmemesi onun bu konulardaki acemiliğini ortaya koymaktadır.

Edebiyatımızın en önemli isimlerinden İbrahim Şinasi’nin, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1311 ve 1312 tarihli kataloglarda başka bir eseri bulunmamaktadır. Arakel’in yayın kataloglarında Şinasi’nin yalnızca iki eseri yer almaktadır ve ikisi de 1301 tarihli, ilk katalogda tanıtılmaktadır.

Bu bölümde değinilmesi gereken son edebiyatçımız olan Ziya Paşa’dan bahsetmek de yerinde olacaktır. 1829’da, İstanbul, Kandilli’de doğan Ziya Paşa, Tanzimat Devri’nin önemli devlet ve fikir adamlarından olup, gazeteci ve şairlik yönüyle de döneme damga vuran isimlerindedir. Babası Galata Gümrüğü katiplerinden Erzurumlu Feridüddin Efendi, annesi İtır Hanım’dır. İlk öğreniminin ardından dönemin modern eğitim veren kurumlarından olan Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye’de ve oradan sonra da Beyazıt Rüşdiyesi’nde okumuştur. Bir yandan da Arapça ve Farsça öğrenen Ziya Paşa, daha on altı yaşlarında iken Daire-i Sadaret-i Uzma Mektubî Kalemî’ne katip olarak girmeyi başarmıştır. Burada Leskofçalı Galib, Fatin Efendi, Osman Nevres ve Kazım Paşa gibi isimlerle dostluklar kurması, şiir konusunda gelişmesini de sağlamıştır (Uçman, 2013: 475).

1856 yılında, dönemin sadrazamı Mustafa Reşid Paşa vasıtası ile saraya girmesi, politik hırslarının çoğalmasına sebep olmuştur. Bir taraftanda Fransızca öğrenip Batı edebiyatı örneklerini izlemeyi ihmal etmeyen Ziya Paşa, Fransızcadan *Endülüs Tarihi* ve *Engizisyon Tarihi* gibi eserler çevirmiştir.

Politikadaki hırsları pek çok göreve getirilip azledilmesine ve bazı görevlerden de kendisinin istifa etmesine sebep olmuştur. Ali Paşa ile yaşadığı siyasi çekişme, İstanbul'dan uzun süreler uzak kalmasına yol açmıştır. Bu sırada Yeni Osmanlılar Cemiyeti ile içli dışlı olmuş ve onların daveti ile 17 Mayıs 1867'de Paris'e kaçmıştır (Uçman, 2013: 476).

1868'de, Londra'da iken Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin ortak kararıyla, Namık Kemal ile birlikte *Hürriyet* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. *Hürriyet*'in 89. sayısından 100. sayısına kadar olan bölümü Cenevre'de çıkaran Ziya Paşa, 100. sayısı taş baskı ile çıkarmıştır.

1871 yılında, Ali Paşa'nın ölümüyle birlikte, Sadrazam Mahmud Nedim Paşa aracılığıyla İstanbul'a dönmüştür. 1877 yılında II. Abdülhamid'in, Meclis-i Mebusan'ı süresiz kapatmasının ardından vezir rütbesi ve paşa unvanıyla Suriye Valiliği'ne tayin edilmiştir. Suriye'de serbest düşüncelerinden ötürü Müslüman halkla, uyguladığı sert vergi politikasıyla gayrimüslim halkla arası bozulunca Konya'ya tayin edilmiştir. Konya'dan da tefecilerin şikâyetleri üzerine Adana Valiliği'ne gönderilmiştir (1878). Adana'da önemli hizmetlerde bulunan Ziya Paşa, bir tiyatro binası inşa ettirip İstanbul'dan getirttiği bir tiyatro topluluğuna sahne vermiştir. Ayrıca şehirde yeni okullar açtırmış ve devlet memurları için verimli çalışmayı artıracak kurslar düzenlemiştir. Kıbrıs'ta yakalandığı sıtma hastalığı Adana'da nüksedince, 17 Mayıs 1880 tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi Adana Ulu Camii haziresine defnedilmiştir (Uçman, 2013: 477).

Gazeteciliği dışında şairlik yönü de ağır basan Ziya Paşa'nın basılı materyalleri daha çok şiir ve retorik alanındadır. Ayrıca antoloji ve tarih alanında eserler de vermiştir.³⁰

Kaplan (1978), Ziya Paşa'nın şiir anlayışını, karamsarlıkla yoğrulmuş bir şekilde tarif eder. Ziya Paşa'nın tefekkürle dolu şiirlerinde insana bakıldığında bir acizlik, insanın yaşadığı kainata bakıldığında ise bir düzensizlik hâkimdir. Kainatı gözlem ve insanın kainat karşısındaki zayıflığı onu hayrete düşürür (56).

Tanpınar (2001), Ziya Paşa'daki bu tavrı, onun şiirimize soktuğu bir “felsefi huzursuzluk” olarak adlandırmaktadır. Biçim olarak tamamen divan şiirinin devamı olan Ziya Paşa, asıl yeniliği, eski içeriğe kattığı ümitsizlik çeşni ile sağlamıştır. Bunu da en açık şekilde *Terci-i Bend*'iyle göstermiştir. Diğer bütün şiirleri de bu uzun şiirinden kopmuş bir parça gibidir (312).

Hayatındaki çelişkilerin eleştirel görüşlerine de yansıdığını gördüğümüz Ziya Paşa, *Şiir ve İnşa*'da savunduğu görüşleri *Harabat*'ta devam ettirmeyip, tam ters istikamette görüşler savunmasıyla dikkat çekmiştir. *Şiir ve İnşa* adlı makalesinde, asıl edebiyatımızın Divan edebiyatı değil halk edebiyatı olduğunu iddia etmiştir. Hatta bu görüş, o zaman için çok yeni ve sıradışı bir görüştür. Çünkü o zamana değin halk edebiyatı, bayağı bir tür olarak görülmekteydi. Fakat Ziya Paşa, halk edebiyatının kıymetini fark edebilen ender Tanzimat dönemi aydınlarındandı. Ancak bu ilerici görüşlerini sürdürmeyip, *Harabat*'ta, divan şiirinin asıl şiir, divan nesrinin kusursuz nesir olduğunu söylemesi ondaki çelişkili duruma işaret etmektedir (Ercilasun, 2009: 42).

Arakel'in 1301 senesinde basılan katalogunda Ziya Paşa'ya ait yedi adet eser bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, *Eşar-ı Ziya*, *Zafername Şerhi*, *Harabat*, *Terkib ve Terci-i Bend-i Ziya Paşa*, *Endülüs Tarihi*, *Engizisyon Tarihi* ve *Riyanın Encamı* adı verilen eserlerdir.

³⁰ Arakel'in 1312 tarihli son kataloguna kadar basılmış olan Ziya Paşa eserleri: *Verâset-i Saltanat-ı Seniyye Hakkında Mektup* (1868), *Zafername* (1870), *Harabat* (1875), *Eşar-ı Ziya* (1881), *Endülüs Tarihi* (I-II, 1276-1280; I-IV, 1304-1305; İbrahim Edhem Paşa'nın Viardot'dan çevirmeye başlayıp tamamlamadığı eseri Ziya Paşa tamamlamıştır), *Engizisyon Tarihi* (1882, Lavallée ve Chéruel'den tercüme), *Riyanın Encamı* (1887, Moliere'den tercüme).

Bu eserlerin içinde *Eşar-ı Ziya*, *Zafername Şerhi*, *Harabat*, *Terkib ve Terci-i Bend-i Ziya Paşa* adlı şiir kitapları “Divan ve Eş’ar ve Gazeliyat Cetveli” bölümünde tanıtılmıştır.

Arakel Efendi, *Eşar-ı Ziya*’dan (1881), Ziya Paşa’nın bazı nefis şiirlerini içeren faydalı bir mecmua olarak bahsetmektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 42).

Arakel, *Zafernâme Şerhi*’nden (1870) de yine çok kısa bir şekilde, “Ziya Paşa’nın en meşhur eserlerindedir.” cümlesiyle yetinerek bahsetmektedir (Kitapçı Arakel, 1301: 45).

Bu katalogda adı geçen bir başka Ziya Paşa şiir kitabı, onun divan edebiyatı antolojisi sayılan ve en önemli eserlerinden birisi olan *Harabat*’tır (1874). Arakel’in tanıtımında, en meşhur Türk, Acem ve Arap şiirlerinin toplandığı bir eser olarak geçmektedir. Ziya Paşa, önsözünde geçmişteki şairler ve şiirlerin tarihî önemini ve belagatte ne kadar usta olduklarını açıklamıştır:

“Eclâ-yı üdebâ-yı Osmâniyye’den Ziyâ Paşa merhûmun cem ve tertîp buyurduğu mecmûa-i müntehabe olup meşâhir-i bülegâ-yı Türk ve Acem ve Arab âsârıyla dibâcesinde eşâr ve şuârâ-yı eslâfın ahvâl-i târîhiyelerini ve belâgatde derece-i mahâretlerini mübeyyin bir eser-i mergûbdur. Üç ciltten ibârettir.” (Kitapçı Arakel, 1301: 47)

Terkib ve Terci-i Bend-i Ziya Paşa (1885) adlı, Ziya Paşa’nın en meşhur şiirlerini içeren kitap Arakel tarafından oldukça övgü toplamıştır. Ona göre, bu şiirler, fikirlerindeki olgunluk bakımından bu türdeki eserlerin hepsine üstün gelmekte ve okuyuculara ibret ve şevk vermektedir. Bu şiirler, herkes tarafında arzuyla okunmak istenmektedir:

“Eclâ-yı üdebâ-yı benâm-ı asırdan merhûm Ziyâ Paşa’nın işbu eser-i celîli ulviyyet-i efkârı cihetiyle bu kabîlden olan âsârın cümlesine fâik olup gâyet ibret-âmîz ve şevk-engîz bulunduğundan herkeşçe mütâlaası arzu olunur âsârdandır. Fiyâtı 3 kuruştur.” (Kitapçı Arakel, 1301: 49)

“Tarihe Dair Kitaplar” bölümünde ise Paşa’nın *Endülüs Tarihi* ve *Engizisyon Tarihi* adlı tercümeleleri tanıtılmaktadır. Arakel bu kitapların tercümelelerinin Ziya Paşa’ya ait olduğunu söylemişse de yazarlarının adlarını söylememiştir. Bu sorun, Arakel’in kataloglarında karşılaşılan önemli sorunlardandır.

İlk katalogda yer verilen son Ziya Paşa eseri ise Paşa'nın Moliere'den yapmış olduğu *Tartuffe* çevirisi, *Riyanın Encamı* adlı tiyatro oyunudur. Bu eser de uygun olduğu gibi "Edebiyattan Tiyatro Kitapları" bölümünde değerlendirilmiştir.

Riyanın Encamı (1881), Arakel tarafından da Fransız komedi oyunları yazarı Moliere'den yapılmış bir çeviri olarak tanıtılmaktadır. İki yüzlü bir kişinin hile ve kötülüklerinin ortaya çıkartılıp mahkum edilmesini, manzum ve mensur, karışık bir biçimde anlatan bir tiyatro eseridir:

"Fransız meşâhir-i komedi-nüvîsânından (Molyer) nâm müellifin telifkerdesi ve Ziyâ Paşa merhûmun tercüme-kerdesi olup neficesi bir mürâinin mürtekeb olduğu her türlü denâet ve cinâyeti meydâna çıkarak mahkûm olduğunu manzûm ve mensûr sûrette tasvîr eder gâyet ibret-âmîz bir tiyatrodur." (Kitapçı Arakel, 1301: 158-159)

1304 tarihinde basılan katalogda ise Ziya Paşa'nın sadece *Terkib ve Terci-i Bend-i Ziya Paşa* adlı şiir kitabı bulunmaktadır. Bu kitap ek bilgiler ile "Muahharen Zamm Olunan Kitaplar" bölümüne dâhil edilmiştir.

1305, 1306, 1307, 1308, 1311 ve 1312 tarihinde yayımlanmış defterlerde Ziya Paşa'ya ait herhangi bir eser bulunmamaktadır. Ziya Paşa'nın yayımlanmış bütün eserleri ilk katalogda verilmiştir.

Ziya Paşa'nın şiirlerinin ne kadar sevildiği ve okuyucudan takdir gördüğü bilgisine de kataloglardaki bilgiler aracılığıyla ulaşılabilmektedir.

5. BÖLÜM: KATALOGLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ SONUCUNDA ORTAYA ÇIKAN OKUR PROFİLİ

Köksal Alver (2012), edebiyatın sosyolojik olarak değerlendirilmeye oldukça uygun bir ortam bulunduğu bahseder. Edebiyat sosyolojisinin asıl odağı edebî metnin toplumsal boyutunu incelemekse de, Alver'e göre "dil, okuma, yazma, yayın gibi süreçler edebiyat özelinde toplumsal ilişkilerin oluşmasını sağlamaktadır." (11). Arakel'in hazırladığı kataloglar, edebî olarak bir değer taşımıyorsa da, birebir toplumun beğenisine sunulan kitap ürününün tanıtımı amacıyla hazırlanmış oldukları için, okur-yazar profili açısından değerlendirilmeleri olasıdır.

Burada asıl amaç katalogların yapı ve içerik itibarıyla incelenmesi değil, kataloglardaki eserlerinin tanıtımlarına dayanarak bir okur-yazar profili çıkarılması amacıyla incelenmesidir. Bu incelemenin en büyük sıkıntısı, bir ticaret adamı olan Arakel'in, kitap tanıtımlarında, satılabilirliği artırmak için vermiş olabileceği yanlış bilgilerdir. Yine de bu türden bir değerlendirmeye girişmekte fayda vardır.

Arakel'in *Tercüman-ı Hakikat* gazetesine yazmış olduğu bir yazıda, okullarda okutulan kitapların dışında kalan yayınların, ucuza da satılacak olsa yayıncısına zarar ettireceğini söylediği görülmektedir. Örnek olarak da Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniyye'nin maddî imkânlarıyla çıkan, Münif Paşa'nın hazırladığı *Mecmua-ı Fünun* dergisinin bile ancak dört yıl dayanabilmesini göstermektedir. Okuma alışkanlığı olmayan bir kitleye bedava kitap verilse bile bu alışkanlığın kazandırmayacağını savunarak çözümün zamanla olacağını söylemektedir (Arakel'den aktaran Soysal, 2010: 167).

Ancak, Arakel'in yayın kataloglarında yer verdiği bilgilerde bu türden bir yargısı görülmemektedir. Okullarda okutulan kitapların çok sattığını pek çok kitap için zikretmektedir. Ancak okullarda satılmayan ve edebî değeri yüksek çoğu kitabın da okuyucusunu bulduğunu söylemektedir. Bu da tabii ki satış stratejisiyle alakalı olmalıdır.

Arakel Efendi'nin hazırladığı yayın kataloglarında, dönemin okur profilinin belirlenmesi için oldukça önemli veriler yer almaktadır. Bazı kitapların mevcudunun nadirleşmiş olduğunu, bazılarının çok rağbet gördüğü için ikinci, üçüncü defa baskı

yaptığını, bazı eserler çok okunduğu için ona benzer eserler de çevrildiği bilgileri Arakel kataloglarında sıklıkla tekrarlanan bilgilerdendir. Örneğin, okullarda da okutulan ve Arakel'in derleyip Muallim Naci'nin düzenlediği *Talim-i Kıraat* ve *Mekteb-i Edeb* isimli eserlerin çok sayıda baskı yaptığı bilgisi verilmektedir. Ancak bu kitapların çok satılmasının ve tekrar tekrar basılmasının sebebi, okullarda zorunlu olarak okutuluyor olmalarıdır. Buna benzer nitelikte pek çok kitap, ister hukuk, ister matematik, ister dil bilgisi alanında yazılmış olsun, sırf okullarda okutulduğu için çok sayıda baskı yapmıştır. Bu kitapların okur profili incelemesine katılması olanaksızdır.

Kataloglardaki okur-yazar profilini değerlendirmek açısından kullanılabilir kitaplar, okullarda okutulmayan veya bir alanın ilgililerince talep edilmesi güç olan kitaplardır. Bunların da başında edebiyatın roman, hikâye, şiir ve tiyatro alanlarında yazılmış olanlar gelmektedir.

Arakel'in katalogları incelendiğinde, Ahmed Midhat Efendi'nin o dönem için çok okunan bir yazar olduğu görülmektedir. Zaten Ahmed Midhat Efendi'nin romanlarında halkı eğitmek isteyen öğretici bir tavrı olduğu bilinmektedir. Bunun için romanlarının arasına romanın kurgusunu bozma pahasına da olsa çeşitli bilgiler eklemiştir. Okurlar da Ahmed Midhat'ın bu çabalarını karşılıksız bırakmamışlardır. Arakel kataloglarında Ahmed Midhat'ın hemen her eseri için “şayan-ı mütalaa”, “mazhar-ı rağbet”, “mucib-i istifade” gibi ifadeler kullanan Arakel Efendi de şüphesiz, onun okurda bulduğu karşılığın farkındadır. Örnek olarak, Arakel'in verdiği bilgilerde, Ahmed Midhat, *Monte Kristo*'yu çevirdiği, o çok beğenilince *Zeyl-i Monte Kristo*'yu çevirdiği; o, asıl eserden daha da çok beğenilince *Monte Kristo*'nun adaptasyonu biçimindeki *Hasan Mellah*'ı ve *Zeyl-i Hasan Mellah*'ı yazdığı görülmektedir. Bu örnek, o dönemde, hangi kitapların çevrileceği ve hangilerinin adapte edileceğine dair tercihlerin okurun isteğine bağlı olarak şekillenebildiğini göstermektedir.

Emile Richebourg, Paul de Kock, Xavier de Montepin gibi Avrupalı popüler roman yazarlarından yapılmış roman tercümelerinin, edebî değeri daha yüksek denilebilecek romanların tercümelerine kıyasla daha fazla olması da dönemin okur profilini gösterir niteliktedir. Buna dayanarak bu dönemdeki roman okuru tipinin en çok rağbet gören macera ve aşk romanlarına yönelen ve çabucak bitebilecek, kolay okunan eserleri tercih eden bir okur tipi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yani bir anlamda popüler

olanın daha çok popüler olmasına katkıda bulunan, edebî estetik kaygısını arka planda bırakan bir okur profili karşımıza çıkmaktadır.

O dönemde çok beğenilen eserleri saptamanın bir başka yolu da bir eserin, kaç farklı katalogda tanıtıldığını belirleyerek yapılabilir. Örneğin, Eugene Sue'nun bugün unutulmuş olan *Serseri Yahudi* isimli romanı, Arakel tarafından, o dönemin en sevilen romanlarından biri olarak sunulmaktadır. 1301, 1304, 1305 ve 1308 senelerinde basılan dört katalogda da bu romanın tanıtımını yapan Arakel, romandan, Avrupa'nın tüm lisanlarına tercüme edilmiş ve çok ilgi görmüş bir eser olarak bahsetmektedir. Öyle ki roman, Avrupa'da *Sefiller* ve *Monte Kristo* kadar beğenilmiş ve defalarca neşredilmiştir (Kitapçı Arakel, 1308: 134).

Yine dönemin çok okunan bir başka romanı olarak Xavier de Montepin'in popüler romanı, *Kırmızı Değirmen* karşımıza çıkmaktadır. 1301, 1304, 1305 ve 1308 senesinde basılan kataloglarda yer bulan eser, bugün *Moulin Rouge* adıyla bilinen müzikalin, o dönemde daha popüler olan romanından yapılmış tercümesidir. Kitabın, büyük hacimde 614 sayfadan ibaret olduğunu ve içinde 30 adet resmin yer aldığını söyleyen Arakel Efendi'nin romanı dört ayrı katalogda da tanıyor olması, eserin satışına güvendiğini göstermektedir (Kitapçı Arakel, 1308: 137). Çok beğenilen bu eserin hacminden korkmayan ve tamamen kolaycı olduğu konusunda bir savda bulunulamayacak bir okur tipinin de varlığından söz edilebilir.

Bu iki romandan başka, Gustave Aimard'ın *Çöl Kahramanı Kız* adlı romanı da dört ayrı katalogda tanıtılan tercüme romanlardandır. Üç romanın da ortak özelliği, dönemin popüler edebiyat örneklerinden olmaları ve günümüze herhangi bir şekilde ulaşamamış olmalarıdır.

Yerli romanlara ve hikâyelere bakıldığında ise, yukarıda sözü geçen Ahmed Midhat Efendi'nin eserlerinden başka; Mehmed Hilmi Efendi'nin *Eğlence* ismini taşıyan mizahî hikâye ve fıkraları ile Çaylak Tevfik'in eğlenceli hikâyelerinin yer aldığı *Bu Adem* ismini taşıyan hikâye kitabı dört ayrı katalogda; yine Çaylak Tevfik'in *İstanbul'da Bir Sene* isimli hikâyeler serisi, *Hazine-i Letaif* adlı komik hikâyelerin yer aldığı eseri ve *Mecmua-ı Letaif* isimli mecmuası üç ayrı katalogda yer almaktadır. Bu eserlere benzer

başka güldürü hikâyelerinin de kataloglarda önemli yer kapladığına ve okurlar tarafından çok beğenildiğine dair bilgilere rastlanmaktadır.

Buradan anlaşılması gereken genel okur profilinin yerli eserlerde de eğlenceli hikâyeleri, güldürü unsuru taşıyan metinleri tercih ettiği; edebî değeri ön planda olan eserlere çok yanaşmadığıdır.

Şiir alanına girildiğinde ise eski şiir geleneğimize olan ilginin 1800’lü yılların sonuna doğru hâlâ devam ettiği, ancak yeni tarzda basılan şiir kitaplarının da yavaş yavaş dolaşıma girdiği görülmektedir. Söz gelimi, 1301 tarihinde basılan katalogun “Divanlar ve Şiir Kitapları” bölümünü “Divanlar”, “Şiirler” ve “Gazeliyat” şeklinde üç kısımda ele alan Arakel, 11 divan, 7 gazel kitabı ve 28 şiir kitabını tanıtmaktadır. Bu şiir kitaplarının içinde Recaizade Mahmud Ekrem’in *Zemzeme*’si gibi yeni tarzda yazılmış şiir kitabı yer alsa da çoğunluk çeşitli kasidelerin ve eski usul manzumelerin yer aldığı eserlerdedir. Bu da bize, okurun henüz yeni tarzda şiire alışmadığı ve eski örneklerle daha fazla rağbet gösterdiği şeklinde bir yargı yaptırabilir. Buradan yola çıkarak, okurun yeni bir tür olan romanı kabulleniş hızıyla şiiri kabulleniş hızının aynı olmadığı söylenebilir.

Bir başka yeni tür olan tiyatronun ise, kataloglardaki tiyatro eserlerinin fazlalılığına dayanarak okurlar tarafından oldukça hızlı bir kabullenişle talep görmeye başladığı söylenebilir. 1301 tarihli ilk katalogun “Tiyatro Kitapları” bölümünün bu katalogun en geniş bölümü olması, bu yargıya varılmasındaki en büyük etkidir. Hem çeviri hem de telif pek çok tiyatro eseri, okurlar tarafından rağbet görmüş olmalarındandır ki Arakel’in kataloglarında geniş çaplı yer kaplamaktadırlar. Bunun sebebi olarak geleneksel Türk tiyatrosunun metne dayalı bir yapısı olmadığı için, Batı tiyatrosunun edebî alana girmesine engel teşkil etmemesi gösterilebilir. Şiirde yüzyıllardır süregelen gelenek, yeni şiirin kabullenilmesinde bir direnç noktası oluşturmuştur. Keza mizahî Türk tahkiye geleneği, Batılı hikâye türünün önünü kapatacak kadar yaygın ve alışıldıktır. Ancak tiyatro metinleri için böyle bir durum söz konusu değildir ve bu da okurun çeviri, telif veya adaptasyon tiyatro örneklerinin hepsine ilgi duymasını sağlamıştır. Tabii bunda adaptasyonların çok başarılı yapılmasının da payı olsa gerektir.

Okurun çeviri eserlere mi yoksa telif eserlere mi daha çok rağbet gösterdiği konusunda Arakel'in kataloglarından çıkarılabilecek sonuçlar değişkenlik göstermektedir. Örneğin, roman, tiyatro ve felsefe kitapları alanında çeviri eserlerin sayısı hatırı sayılır şekilde fazla iken tarih, dil bilgisi, din, siyaset gibi alanlarda yazılmış kitaplarda daha çok yerli örnekler karşımıza çıkmaktadır. En geniş katalog olan 1301 tarihli katalogda çoğu kitabın yazar veya çevirmen bilgisinin eksik olması da bu konuda yorumda bulunmayı güçleştiren bir husustur. Ancak 1308 tarihli katalogun "Hikâye ve Romanlar" bölümü örnek olması için incelendiğinde, bu bölümde yer alan 26 kitabın 18 tanesinin çeviri olduğu görülmektedir ki bu da roman gibi yeni türlerde çevirilerin okur açısından daha ilgi çekici bulunduğu sonucunu doğurmaktadır. Ancak aynı katalogun mizahî hikâyeler ismini taşıyan 15 kitaplık bölümünde, halkın bir yandan da hâlâ eski türde hikâyeye kitaplarına önem verdiğini gösteren 15'i de yerli kitaplar yer almaktadır.

SONUÇ

19. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan ilişkilerinin gelişmesi sayesinde yayıncılık faaliyetlerinde büyük ilerlemeler olmuştur. Bu ilerlemelerin bir ayağı, gazete ve dergi yayıncılığı iken diğer ayağında kitaplarla ilgili yayıncılık ve alım-satım işlemleri bulunmaktadır.

Nitelikli okurun ortaya çıkışıyla birlikte daha çok sayıda basılı kitaba ulaşma isteği artmış ve bu da kitapçıların hem ticarî hem de kültürel anlamda önemini arttırmıştır. Bu bağlamda, 1870'li yıllarda, İstanbul'da, Babıali Caddesi'nde açılmaya başlanan kitap satış dükkânları, kitap okuyan kitle için oldukça değerli bir atılım olarak görülmüştür. Bu dükkânların çoğunlukla Ermeni olan sahipleri, eskinin sahaflarının yanında oldukça modern bir tüccar görünümündedir. Bunda hem ticareti iyi bilmeleri hem de kitap okunmasına ve kültürlenmeye önem vermeleri yatmaktadır.

Bu yeni tarzda kitap satış dükkânlarının ilklerinden birini açan Kitapçı Arakel Tozluyan Efendi de bu tarz bir esnaftır. Daha çok kişiye daha çok kitap ulaştırma gayesiyle dönem için çok önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin biri, kitapları en uzaktaki okura bile ulaştırma amacıyla, Babıali Caddesi'ndeki dükkânı Arakel Kitaphanesi'nin, Osmanlı Devleti'nin taşra vilâyetlerinde açtığı bayiliklerdir. Bir diğeri ise o döneme değin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış, bütün matbu eserleri bir liste hâlinde ve küçük tanıtım yazılarıyla birlikte yayımladığı, *Arakel Kitaphanesi Esami-i Kütübü* adındaki yayın kataloglarıdır.

Bu katalogların ilki 1301(1884) tarihinde Arakel Efendi tarafından yayımlanmıştır. Bu katalogun özelliği Türkçedeki ilk özel yayın katalogu olmasıdır. Daha sonra Arakel'in açtığı yolda giden diğer kitapçılar tarafından da pek çok yayın katalogu hazırlanmış ve okuyucuların istedikleri kitaplara kolaylıkla ulaşması amacıyla dolaşıma girmiştir. Kirkor, Kaspar, Ohannes Ferid gibi isimler tarafından hazırlanan bu kataloglar üzerine yapılacak çalışmalar oldukça faydalı ve önemli olacaktır.

Yayın kataloglarının hazırlanmasındaki kültürel amaç, okuyucuların istedikleri kitaplara kolaylıkla ulaşması ise de bir diğer amaç da olayın ticarî boyutunu da gözetmek durumunda olan kitapçıların, daha çok kitap satarak kâr marjlarını artırmak

istemeleridir. Bu iki niyetle yola çıkan Arakel Efendi, ilk başlarda belirli bir ücret karşılığında sattığı yayın kataloglarını daha sonraları, okuyucuların baskısı neticesinde ücretsiz dağıtmak zorunda kalmıştır. Okuyucuların bu yönde bir baskı yapmalarının sebebi, bu türden katalogların Avrupa'daki kitapçılarda hep ücretsiz dağıtılıyor olmasıdır. Ancak Arakel buna, Avrupa'daki kitapçıların sadece kendi dükkânlarındaki kitapları katalogladığını, kendisinin ise iki senesini harcayarak Osmanlı Türkçesindeki tüm basılmış kitapları katalogladığını, bunun da bir karşılığı olması gerektiğini söyleyerek itiraz eder. Ancak yine de katalogları ücretsiz dağıtmaya karar verir.

Katalogların okurlar tarafından da benimsenmesi, Arakel Efendi'yi, 1301'den sonra yedi katalog daha yayımlamaya etmiştir. Sonradan basılan bu yeni kataloglarda, ilk katalogda yer almayan kitaplar ile yeniden baskı yapan veya Arakel tarafından tekrar vitrine çıkartılmak istenen kitaplar yer almaktadır.

Arakel'in hazırlamış olduğu *Esami-i Kütüb*'lerin iç yapısına bakıldığında ise katalogların neden ve nasıl hazırlandığına dair bir mukaddime ile karşılaşılmaktadır. Bu mukaddimeler, tarihimizde bu anlamda yapılmış ilk çalışmanın ne gibi zorlukları ve sonrasında ne gibi faydaları olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Katalogların içeriğiyle ilgili bir diğer dikkate değer husus ise sınıflandırmadır. 1301 tarihli katalogda tanıttığı kitapları tam otuz altı bölümde sınıflandıran Arakel, daha sonraki kataloglarda bu bölümleri daraltmış ve daha isabetli sınıflandırmalar yapmıştır.

272 sayfadan, 36 bölümden oluşan ilk katalogda, tam 1036 adet kitap tanıtımı yer almaktadır. Bu tanıtımların pek çoğu birbirine benzese de kitapların içerikleriyle ilgili verilen özel bilgiler, bu girişimin ne kadar zor ve zahmetli olduğunu göstermektedir. Bu sebepten, ilk katalogda yazar ve tercüman isimleri ile kitapların fiyatları konusunda büyük eksiklikler göze çarpmaktadır. Daha sonraki kataloglarda bu eksiklikler az da olsa giderilebilmiştir.

Değinilmesi gereken en önemli konulardan biri de kataloglardaki edebiyat eserlerinin konumudur. Tanzimat Dönemi ile birlikte edebiyatımıza giren “roman”, “hikâye”, “tiyatro” ve “dergi” gibi türler katalogların büyük bir kısmını oluşturmaktadır. 1301 tarihli ilk katalogda en çok yer kaplayan bölüm “Tiyatro Kitapları” bölümüdür. Daha

sonraki kataloglarda, “Edebiyat ve Hikemiyat” başlıklı bölümlerde tanıtılan, yeni tarzda yazılan şiir kitapları, edebiyat eleştirisi alanında değerlendirebilecek eserler, ünlü şair ve yazarların birbirlerine yazdıkları mektuplar gibi kitapların sayısı da oldukça fazladır.

“Romanlar” veya “Roman ve Hikâyeler” gibi bölümlerde ele alınan kitaplar da katalogların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Sattığı kitabın niteliğinden çok ne kadar satacağına önem veren Arakel Efendi’nin, popüler roman ve hikâyelerin yerli veya yabancı örneklerini ön plâna çıkardığı görülmektedir. Ahmed Midhat Efendi’nin ilk katalogda yer alan on altısı telif, dokuzu çeviri roman veya hikâye türündeki eseri ve bu eserleri için kullanılan övgü ifadeleri Arakel’in popüler edebiyat ürünlerine ne kadar önem verdiğini gösterir niteliktedir. Bu da aslında edebiyat sosyolojisi bağlamında değerlendirildiğinde okurların popüler edebiyat ürünlerine ne kadar ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Arakel’in hangi yazarın hangi kitabının satacağını çok iyi bilen bir kitapçı olarak, Paul de Kock, Emile Richebourg, Xavier de Montepin gibi popüler roman yazarlarının eserlerini tanıtırken, Avrupa’da ve ülkemizde ne kadar sevilerek okunduğundan ve çok sayıda baskı yaptığından bahsetmesi de buna bir başka örnektir.

Popüler edebiyat ürünleri, özellikle de romanlar, okurlara okuma alışkanlığı kazandırmanın ve daha çok kitap satış sayılarına ulaşmanın en kestirme yollarından olduğu için Arakel Efendi tarafından da izlenmiştir. Zaten Arakel Efendi’nin amacı da Osmanlı topraklarındaki tüm okurlara ulaşmak ve kitapçısını büyütmektir.

Arakel Efendi’nin hazırladığı kataloglarda sergilediği eleştirmen duruşu da dikkate değerdir. Yazarları ve eserleri tanıtırken öznel yargılarla çeşitli değerlendirmelerde bulunan Arakel’in bazı kitaplar için vardığı “bu alanda yazılmış olan eserlerin hepsinden üstündür” yargısı da bunu destekler niteliktedir. Yine de bu yargıların pek çoğuna duydukları veya başka kaynaklardan okudukları sonucunda vardığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Çünkü binlerce eserin yer aldığı kataloglarındaki kitapların tamamını okumuş olması mantık sınırları içerisinde düşünülemez. Tabii ki kitapların bir kısmını kendisi de okumuştur, fakat bunun miktarı hakkında fikir yürütmek mümkün değildir.

Katalogların güncelliği meselesi de değinilmesi gereken bir başka husustur. 1301 tarihinde basılmış katalog daha önce basılmış tüm eserleri tanıtma amacı taşımaktadır.

Ancak ondan sonraki katalogların bazı kitapların yeni baskılarını ve ilk defa basılmış bazı önemli kitapları kapsaması her yeni basılan katalogda güncel kalma kaygısı taşındığını göstermektedir. Yeni yapılan baskılarda cilt değişimi, yapılan eklemeler, eserin stokta bulunup bulunmadığına dair her türlü haberin verilmesi de katalogların güncel kalması için girişilen özel bir çabaya işaret etmektedir.

Katalogların, özellikle 1301 senesinde basılmış olan katalogun önemli bir bibliyografya denemesi olduğunu da belirtmek gerekir. Arakel'in kendi de ilk bastığı katalogun, o tarihe kadar Osmanlı Türkçesi ile basılmış tüm eserleri kapsadığını iddia etmektedir. Bu da katalogların oldukça geniş çaplı ve açıklamalı bibliyografyalar olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Bunlardan yola çıkarak Arakel Efendi'nin gerek kitap satış dükkânıyla gerekse yayımladığı *Esami-i Kütüb*'lerle genelde, kitap okurluğunun sayısının büyük oranda artmasına; özelde roman ve tiyatro gibi yeni türlerin tanınması ve yaygınlaşmasına yapmış olduğu katkıların oldukça fazla olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (1989). Ahmed Rasim. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt II, s. 117-119). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akün, Ö. F. (1989). Ahmed Vefik Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt II, s. 143-157). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akün, Ö. F. (1993). Çaylak Tevfik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt VIII, s. 240-244). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akün, Ö. F. (2006). Namık Kemal. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXII, s. 361-378). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Alver, K. (2012). Edebiyatın Sosyolojik İmkânı. K. Alver (Ed.) içinde, *Edebiyat Sosyolojisi* (3'üncü b., s. 11-19). Ankara: Hece.
- And, M. (1972). *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Andı, M. F. (1997). Halid Ziya'nın Mensur Şiirleri I. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*(27), 23-45.
- Argunşah, H. (2012). Fatma Aliye Hanım ve Hayal ve Hakikat Üzerine. F. Aliye & A. Midhat içinde, *Hayal ve Hakikat* (s. 13-33). İstanbul: Kesit.
- Argunşah, H. (2012). Sunuş. F. Aliye, A. Midhat & H. Argunşah (Haz.) içinde, *Hayal ve Hakikat* (s. 9-12). İstanbul: Kesit.
- Aslan, H. (2008). *Halid Ziya Uşaklıgil'in Hikâyelerinin Tematik İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Aşa, H. E. (1995). Fatma Aliye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XII, s. 261-262). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Bek, K. (2008). Namık Kemal. M. Rifat (Ed.) içinde, *Bizim Eleştirmenlerimiz* (s. 18-22). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Beyhan, M. A. (1993). Bir II. Abdülhamid Devri Aydını'nın Profili: Lastik Said Bey. *Osmanlı Araştırmaları, XIII*, 167-205.
- Bozdoğan, A. (2002). Manastırlı Mehmet Rifat'ın Dünya Görüşünün Aynası: "Çanta". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, VI(2)*, 31-39.
- Budak, A. (2002). *Batılılaşma Yönünde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa*. Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Canbaz, F. (2010). *Fatma Aliye: Fatma Aliye'nin Eserlerinde Kadın Sorunu*. İstanbul: Timaş.
- Çetin, M. (2012). *Dersaadet Sözlüğü*. İstanbul: İTO.
- Çetin, S. (2010). *Booksellers And Their Catalogs In Hamidian Istanbul, 1884-1901*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.
- Dizdaroğlu, H. (1969). Beşir Fuat'ı Tanır Mısınız. *Türk Dili(217)*, 12-16.
- Doğan, İ. (2006). Münif Mehmed Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXII, s. 9-12). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ebüzziya, Z. (1994). Ebüzziya Mehmed Tefik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt X, s. 374-378). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Enginün, İ. (1988). Abdülhak Hâmid Tarhan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt I, s. 207-210). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)* (2'nci b.). İstanbul: Dergâh.

- Ercilasun, B. (2009). *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit* (gözden geçirilmiş ikinci b.). Ankara: Akçağ.
- Erdem, Y. (2001). Sahhaflar ve Seyyahlar: Osmanlı'da Kitapçılık. *Müteferrika*(20), 3-18.
- Erkul Yağcı, S. (2011). *Catalogue of Indigenous and Translated Novels Published Between 1840 and 1940*. Nisan 2015 tarihinde Dokuz Eylül Üniversitesi: http://kisi.deu.edu.tr/selin.erkul/Erkul_Catalogue_July_2011.pdf adresinden alındı
- Fuad, B. (1999). *Şiir ve Hakikat: Yazılar ve Tartışmalar*. (H. İnci, Dü.) İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat.
- Gür, A. (1990). *Ebüzziya Tevfik'in Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Halaçoğlu, Y. (1993). Cevdet Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt VII, s. 443-450). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İnci, H. (2008). Tanzimat ile Servet-i Fünun Arasında: Beşir Fuad. M. Rifat (Ed.) içinde, *Bizim Eleştirmenlerimiz* (s. 41-49). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- İskit, S. (1939). *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Işık Kır, S. (2006). *Edebiyatçı Yönüyle Şemseddin Sami*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kabaklı, A. (1978). *Türk Edebiyatı* (4'üncü b., Cilt II). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Kahraman, A. (2002). Kitâbiyat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXVI, s. 87-89). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Kahraman, A. (2003). Mehmed Rifat, Manastırlı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 519-520). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kahraman, A. (2010). Şinasi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXIX, s. 166-169). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kaplan, M. (1978). *Şiir Tahlilleri* (6'ncı b., Cilt I). İstanbul: Dergâh.
- Kaplan, M. (1994). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar* (Cilt II). İstanbul: Dergâh.
- Kaplan, M., Enginün, İ., Emil, B., & Kerman, Z. (1979). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi* (Cilt III). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Kaplan, M., Enginün, İ., Emil, B., & Kerman, Z. (1982). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi* (Cilt IV). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Karaalioğlu, S. K. (1978). *Türk Edebiyatı Tarihi: Tanzimattan Cumhuriyete* (Cilt II). İstanbul: İnkilâp ve Aka.
- Karabacak, E. (2012). Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil Bilgisi Kitapları Üzerine. *Turkish Studies*, VII(2), 613-620.
- Karaca, A. (2001). İsmail Safa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXIII, s. 121-122). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kerman, Z. (2007). *Recaizade Ekrem'in Atala Romanı İle Atala Yahut Amerika Vahşileri Piyesi Üzerinde Bir Karşılaştırma Denemesi*. Sempozyum Bildirisi, Nevin Önberk Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu, Ankara.
- Kerman, Z. (2009). Samipaşazade Sezai. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXVI, s. 77-78). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kerman, Z. (2012). Uşaklıgil, Halit Ziya. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XLII, s. 227-229). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kitapçı Arakel. (1301). *Arakel Kitabhanesi Esami-i Kütübü*. İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya der-Galata.

- Kitapçı Arakel. (1304). *Arakel Kitabhanesi Esami-i Kütübü*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası.
- Kitapçı Arakel. (1305). *Arakel Kitabhanesi Esami-i Kütübü: Defter I*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Kitapçı Arakel. (1307). *Arakel Kitabhanesi Esami-i Kütübü Defter III*. İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- Kitapçı Arakel. (1308). *Arakel Kitabhanesi Esami-i Kütübü*. İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası.
- Kitapçı Arakel. (1311). *Arakel Kitabhanesi Esâmi-i Kütübü Zeyl 5*. İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası.
- Kitapçı Arakel. (1312). *Arakel Kitabhanesi Esami-i Kütübü Zeyl 6*. İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası.
- Koçak, A. (2014). 'Medeniyet'i Bir Din Hâline Getirmek Ya Da 'Avrupa Medeniyetinden İbret Dersi Almak': Şinasi ve Namık Kemal'in Medeniyet Hakkındaki Düşünceleri. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, I(2), 85-96.
- Koçu, R. E. (1959). Arakel Efendi. *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt II, s. 960-961). içinde İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Korkmaz, F. (2010). *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanları ve Romancılığı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Isparta.
- Okay, O. (1989). Ahmed Midhat Efendi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt II, s. 100-103). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Okay, O. (1992). Beşir Fuad. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt VI, s. 5-6). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Oruç, Ö. (2010). *Beşir Fuad'ın Din ve Hakikat Anlayışı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri.
- Özege, M. S. (1971). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.
- Özkan, N. (2006). Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk Dili Hakkındaki Görüşleri ve Eserleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(20), 219-232.
- Özkul, B. (2009). *Tanzimat Döneminde Tercüme Odasından Yetişen Bir Çevirmen-Aydın: Ahmet Vefik Paşa*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Rasim, A. (1926). *Muharrir Bu Ya*. İstanbul: Hamid Matbaası.
- Seymen, İ. L. (1993). Erbâb-ı Mütalaaya Hizmet: I. Meşrutiyet Kitapçılığı ve Arakel Tozluyan Efendi'nin Mektupları. *Müteferrika*, 67-111.
- Seymen, L. (1993). Arakel Kitaphanesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt I, s. 292). içinde İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
- Soysal, Ö. (2010). Osmanlı'da Neler Okundu, 'Kütüphane Kurumu' Nasıl Algılandı? Kurumlaşan 'Gelenek' Yoksa 'Kütüphane Kültürü' Müydü? *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, L(2), 163-176.
- Strauss, J. (1993). İstanbul'da Kitap Yayıncılığı ve Basımevleri. *Müteferrika*(1), 5-17. (E. Üyepazarcı, Çev.)
- Strauss, J. (2005). 'Kütüp ve Resail-i Mevkute' Printing and Publishing in a Mutli-ethnic Society. E. Özdalga (Ed.) içinde, *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy* (s. 227-256). Londra-New York: RoutledgeCurzon.
- Tanpınar, A. H. (2001). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (9'uncu b.). İstanbul: Çağlayan.
- Tanpınar, A. H. (2011). *Edebiyat Üzerine Makaleler* (9'uncu b.). İstanbul: Dergâh.

- Tarhan, A. H. (1997). Birkaç Perişan Söz. İ. Enginün (Dü.) içinde, *Bütün Şiirleri 2 / Makber / Ölü / Hacle / Bâlâdan Bir Ses / Validem* (2'nci b., s. 31-36). İstanbul: Dergâh.
- Uçman, A. (2005). Muallim Naci. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXX, s. 315-317). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uçman, A. (2006). Nabizade Nazım. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXII, s. 264-265). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uçman, A. (2007). Rezaizade Mahmud Ekrem. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXIV, s. 503-504). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uçman, A. (2010). Şemseddin Sami. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XXXVIII, s. 519-523). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uçman, A. (2013). Ziya Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt XLIV, s. 475-479). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uşaklıgil, H. Z. (1936). *Kırk Yıl* (Cilt II). İstanbul: Matbaacılık Ve Neşriyat T. A. Ş.
- Üyepazarcı, E. (1993). Arakel Efendi'nin Kitap Kataloğu Yahut Evlâd-ı Arab'ın Mertliği Ve Yahut 'Esrâr-ı Farmason'. *Müteferrika*, 57-61.
- Yalçın, H. C. (1975). *Edebiyat Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Yalçın Çelik, S. D. (1998). *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Popüler Roman*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Yıldız, M. (2006). *Ahmet Rasim'in Eserleri: Numune-i Hayal, Nâkâm, Cidd ü Mizah, Gülüp Ağladıklarım (Metin-Tahlil-İndeks)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yöntem, A. C. (2005). *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri* (2'nci b.). (A. Sevgi, & M. Özcan, Dü) Konya: Tablet.

Yüksel, A. (2010). Osmanlı'da Zamanı Anlamak: "Duvar Takvimlerinin Basım ve Yayımı Üzerine Bazı Bilgiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III(12), 502-516.

Zengin, R. D. (2013). *Fatma Aliye Hanım'ın Fikrî Dünyası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, İstanbul.

TABLOLAR

1. TABLO: 1301 Tarihinde Yayımlanan *Esami-i Kütüb*'de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi

Kitap	Yazarı	Mütercimi
<i><u>Din ve Mezhep Kitapları</u></i>		
Tarih-i Enbiya		
Tarih-i İslâm		
Kısas-ı Enbiya	Cevdet Paşa	
Akaidü'l-İslâm	İbrahim Natıkî	
Zübdetü'l-Asar	Abdullah el-Nasih	
Amentü Şerhi		
Şerh-i Akaid Tercümesi	Sırrı Paşa	
Şurut-ı Salat Tercümesi		
Sad-Kelime-i Hazret-i Ali	Kazasker Mustafa İzzet Efendi	
Feyz-i Yezdan		
İlmihal-i Kebir	Süleyman Paşa	
Mülteka Şerhi	Mehmed Mevkufatî	
Rehber-i Necat		
Azizü'l-Asar		
Atvaku'z-Zehab		
Cilaü'l-Kulub	Abdullah Hafız bin Osman el-Karî	
Zübdetü'l-Feraiz		
Riyazü'l-Mukinin	Eyüp Sabri Efendi	
Menakıb-ı İmam-ı Azam	Şemseddin Sivasî Efendi	
Mürşid-i Talak u Nikah		
Düsturü'l-Cahidin	Mustafa Efendi	
Tuhfetü'l-Erib fi'r-Reddi 'ala Ehli's-Salib		Abdullah et-Tercüman

Tercümesi		
İtlaku'l-Efkâr fi Akdu'l-Ebkar	Erzurumlu Pertev Paşa	
İzahü'l-Meram fi Keşfi'z-Zilam		
Ekmel-i Matemü'l-Itrî		
Tercüme-i Hal-i Molla Lütfî		
Tuhfe-i İsmailiye	Şeyh İsmail Hakkı Efendi	
Muhammediye	Yazıcızade Şeyh Muhammed Efendi	
Hilye-i Hakanî		
Emrû'l-Acib fi-Tarih-i Ehli's-Salib		
Hülasatü'l-Kelam fi-Measiri'l-İslâm	Sami Efendi	
Türkçe Kaside-i Bürde Şerhi Hediye	Mısırlı İmam Busayrî	
Tarih-i Aziziye		
İzharü'l-Hak	Rahmetullah Efendi	
Hadis-i Erbain	Muhammed bin Pir Ali Berkevî	Mustafa Cami Efendi
Müştekate'l-Hayat fi-Tefsirü'l-Ayat		
Rumuzü'l-Hikem	Sami Paşa	
Velayetname		
Risale-i Bey ü Şira		
El-Munkız mine'z-Zalal Tercümesi	İmam Gazalî	
Tuhfe-i Aziziye		
Nurü'l-Hüda limen-İhtida		
Risale-i Hüseyniye		Şeyh İsmail Hakkı
Camiü'l-Cuma	Muhammed Emin Efendi	
Şehadetname-i Veysî	Veysî	
Mizanü'l-Hakk fi-İhtiyarü'l-Ahakk	Katip Çelebi	
Kenz-i Mahfî	Şeyh İsmail Hakkı Efendi	
Kitabü'l-Hitab	Şeyh İsmail Hakkı Efendi	
Mesnevi-i Şerif Şerhi	Sarı Abdullah Efendi	
Ahmediye		

İzharü'l-Hak Tercümesi	Rahmetullah Efendi	
İzharü'l-Hak	Rahmetullah Efendi	Nüzhet Efendi (1. Cilt) / es-Seyyid Fehmi Efendi (2. Cilt)
Müdafaa		
Mirkat-ı Meratib	Abdülkadir Geylanî Efendi	Süleyman Hüsnü Efendi
Risale-i Ediye ve Dürretü'n-Nasîhin	Ahmed el-Hubevî	
<i>Fıkıh ve Adliye Risaleleri</i>		
Münşeat-ı Hukuk	Hasan Hıfzı Efendi	
Hülasatü'l-Ecvibe	Mehmed Halis Efendi	
Usul-i Fıkıh	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Medhal-i Fıkıh	Abdülsettar Efendi	
İzahü'l-Kavaid	Mustafa Haşim bin Ahmed Muhtar	
Tafsil	Süleyman Hüsnü Efendi	
Adab-ı Kuzat	Kamil Efendi	
Hülasatü'l-Feraiz fi-Hallü'l-Gavamız	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Dürretü'l-Muhakemat		
Tercümetü'd-Dürerü'l-Gurer		
Siyasetname	Mehmed Arif Efendi	
Feraizden Salih Efendi Ceridesi	Salih Efendi	
Feteva-yı İbn Necim	İbn-i Necim	
Feteva-yı Ankaravî	Ankaravî	
Kırımîzade Mecmuası	Ahmed Rüşdi Efendi	
Mecmua-ı Cedide		
Mültekat Şerhi Mevkufatî	Muhammed Mevkufatî Efendi	
Miftahü'l-Mecelle		
Mecelle-i Ahkam-ı Adliye-i Türkî		
Mecelle-i Ahkam-ı Adliye-i Arabî		
Vezaif-i Kuzat Tercümesi	Hasan Sıdkı Efendi	
Mirat-ı Mecelle		
Miratü'l-Usul fi-Şerh-i Mirkatü'l-Vüsûl		

Mecelle Şerhi Eseri-i Şemsî	Şemsî	
Mecmua-yı Edeb	Hüseyin Efendi	
Dürerü'l-Ahkam		
Tahtavî-i Şerif	es-Seyyid Abdülhamid en-Nakşibendî	
Mirkat Tercümesi	Molla Hüsrev	Osman Efendi
<i><u>Kanun ve Düzen Kitapları</u></i>		
Düstur-ı Mülkiye		
Teşrihü'l-Kavaidü'l-Külliyeye	Abdülsettar Efendi	
Teşrihü'l-Kavaidü'l-Külliyeye		
Kanun-ı Esasî		
Kavanin-i Roma Tarih-i Mücmeli		Vahid Efendi
Kanun-ı Muvakkat		
Kanun-ı Ticaret-i Bahriye		
Kanun-ı Ticaret-i Berriye		
Kanun-ı Ticaret Şerhi Şirketler Hakkında	Vahan Efendi	
Kanun-ı Ticaret Şerhi Poliçe ve Bevn Hakkında	Yanko Vitus Efendi	
Kanun-ı Ceza-i Mülkiye		
Kanun-ı Ceza-i Askeriye		
Kanun-ı Ceza Şerhi Eser-i Tıngır Simon	Tıngır Simon	
Kanun-ı Ceza Mebadisinin Hülâsası Eser-i Tıngır Simon	Tıngır Simon	
Kanunname-i Arazi		
Kanunname-i Ticaret Zeyli		
Kanun-ı Esasî-yi Bulgaristan		
Kanunname-i Kura-ı Hümayun		
Kanun-ı Tıbb		
Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekâüd Kararnamesi		
Kararname-i Maaşat		

Hayretname	Cebrail Gregor Efendi	
Nizamname-i İcar ve Akar		
Nizamname-i Posta		
Nizamname-i Damga Rûsumu		
Evzan-ı Cedide		
Rehber-i Kavanin	Abdurrahman Hakkı Bey	
Nizamname-i Vilayet		
Usul-ı Fıkıhdan Muhtasar Menar Tercümesi		Mehmed Emin Efendi
Ceride-i Mehakim		
Telhis-i Hukuk-ı Düvel	Hasan Fehmi Paşa	
Hukuk-ı Düvel		Lastik Said / Cebrail Gregor Efendi
Hukuk-ı Beyneldüvel		Ziya Bey
Medhal-i İlm-i Hukuk	Münif Paşa	
Medrese-i Hukuk	Sabit Efendi	
Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyenin Şerhi	Yorgaki Efendi / Talât Efendi	
Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu Şerhi	Mahmud Nedim Efendi	
<i><u>Antlaşma Mecmuaları</u></i>		
Muahedat Mecmuası		
Mecmua-yı Muahede-yi Cedide		
Muahedat Mecellesi		
Berlin Konferansı		
1856 Ahd-namesiyle Deli Petro'nun Vasiyetnamesi		
<i><u>Kanun ve Düzenle Alakalı Kitaplar</u></i>		
Tediyat-ı Ahlak	Tardieu	İbrahim Şevki Efendi
Tahkikat-ı İbtidaiye		
Tarifeli Sakk-i Kavanin	Talât Efendi	
Şerh-i Kanun-ı Ticaret İflası	Kostaki Efendi	

<i>Divanlar, Şiir ve Gazel Kitapları</i>		
Bi-nukat Divançe	Tecellî	
Divan-ı Sabrî-yi Şakir	Sabrî-yi Şakir	
Divan-ı Ruhî-yi Bağdadî	Bağdatlı Ruhî	
Divan-ı Hakkı Bey	Şeyh İsmail Hakkı Bey	
Divan-ı Zihnî-yi Kilisî	Kilisli Zihni	
Divan ve Münşeât-ı Hilmi	Hilmi	
Divan-ı Hikmet	Hoca Ahmed Yesevî	
Divan-ı Ulvi	Hafız Bedreddin Efendi	
Divan-ı Hilmi	Trabzonlu Hilmi Efendi	
Divançe-i Niyazi	Niyazî Efendi	
Divan-ı Şeref Hanım	Şeref Hanım	
Eşar-ı Ziya	Ziya Paşa	
Asar-ı Perişan	Çaylak Tevfik	
Ebyat-ı Zadehan	muhtelif	
Barika-ı Zafer	Namık Kemal	
Terkib-i Bend	Emin Yümnî Efendi	
Sebatü'l-Acizin	Şeyh Süleyman Efendi	
Hilye-i Hakanî		
Dürr-i Yekta Şerhi		
Dürur-ı Fahrî	Halil Efendi	
Mutayebat-ı Türkiye	Abdulhalim Galip	
Defter-i Aşk		
Zübdetü'l-Gülistan	Sadî	
Rahatü'l-Ervah	Bağdatlı Ahmed Süreyya Efendi	
Zemzeme	Recaizade Mahmud Ekrem	
Zafername-i Sabit	Sabit	
Zafername Şerhi	Ziya Paşa	
Feyzû'n-Necat	Sufiullah Yar	
Kafîle-i Şuara	Çaylak Tevfik	

Gülşen-i Sühan	Maraşî Yusuf Kenan	
Gürk-i Kaza		
Güvah-ı Dil	Hayri Bey	
Güldeste-i Şuara	muhtelif	
Musa İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet	Muallim Naci	
Mahzenü'l-Hikem	İsmet Efendi	
Nağme-i Seher	Recaizade Mahmud Ekrem	
Nurü'l-Hüda limen-İhtida		
Nevadiru'l-Asar		
Harabat	Ziya Paşa	
Müntehabat-ı Şinasî	Şinasi	
Divan-ı Fuzulî	Fuzulî	
Yadigar-ı Şebab	Recaizade Mahmud Ekrem	
Name-i Dil	Osman Rahmi	
Terkib ve Terci-i Bend-i Ziya Paşa	Ziya Paşa	
Terkib-i Bend-i Ayetullah Bey	Subhi Paşazade Ayetullah Bey	
Ateşpare	Muallim Naci	
<i>Sürelî Yayınlar</i>		
Afak	Muallim Naci / Mehmed Şükrü / Tevfik Rıza / Mehmed Nadir	
Envar-ı Zeka	Mustafa Reşid	
Bahariye-i Edebiyat	Mehmed Hilmi Efendi	
Bahar	Süleymaniyelizade Mehmed Tahir	
Çanta		
Hazine-i Evrak		
Hanımlar		
Rehber-i Fünun	İzzet Efendi	
Dolap	Halid Bey	
Süha	Fahri Bey	

Şümruh-ı Edeb	Çaylak Tevfik	
Şark	Mustafa Reşid / Reşad Bey	
Dağarcık	Ahmed Midhat Efendi	
Günce-i Edeb		
Kırk Ambar	Ahmed Midhat Efendi	
Mecmua-ı Fünun	Münif Paşa / Kadri Paşa	
Mecmua-ı Ebüzziya	Ebüzziya Tevfik	
Mecmua-ı Ulûm		
Muharrir	Ebüzziya Tevfik	
Mirat-ı Âlem		
Muhazarat		
Medrese-i Fünun	Hamid Vehbi	
Mecmua-ı Asar		
Yadigar	Cevad Bey	
Mezraa-yı Maarif		
Cüzdân	Ebüzziya Tevfik	
<i>Münşeât Kitapları</i>		
Eser-i Nadir	Osman Nevres	
Usul-i Kitabet	Seyyid Mehmed Siret	
İnşa-yı Sami	Abdurrahman Sami Paşa	
Esasü'l-İktibas-ı Arabî	El Kadı İhtiyarettin İbn'üs-Seyit Gıyaseddin el-Hüseyn Bey	
Tarifeli Münşeât	Aziz Bey	
Belâgat-i Osmaniyye Asar-ı Cevdet Paşa	Cevdet Paşa	
Telifat-ı Belâgat	Cevdet Paşa	
Tahlil-i Hal	Cevdet Paşa	
Hal-i Telifat	Cevdet Paşa	
Tahlil-i Telifat	Cevdet Paşa	

Temyiz-i Telifat	Cevdet Paşa	
Redd-i Tahlil	Cevdet Paşa	
Hal-i Tahlil	Cevdet Paşa	
İtmam-ı Temyiz	Cevdet Paşa	
İkmal-i Temyiz	Cevdet Paşa	
Hülasatü'l-Münşeât		
Zübdetü'l-Münşeât	Manastırlı Mehmed Rifat	
Kenan Bey Asarı	Maraşî Yusuf Kenan	
Kudvetü'l-Münşeât	Halit Efendi / Ziya Efendi	
Letaif-i İnşa	Manastırlı Mehmed Tevfik	
Lahika-i Nefhatü'l-Edeb		
Mana-i Kitap	Münşeât Efendi	
Münşeât-ı Asım	Çelebizade Asım	
Münşeât ve Divan-ı Hilmi	Hilmî	
Münşeât-ı Osmanî		
Münşeât-ı İzzet	İzzet Efendi	
Münşeât-ı Hukuk	Hasan Hıfzı Efendi	
Münşeât-ı Akif Paşa	Hacı Mehmed Akif Paşa	
Münşeât-ı Feridun Bey	Yusuf Münir Bey	
Mebde-i Ketaib		
Mebani'l-İnşa	Süleyman Bey	
Münşeât-ı Numan Mahir Bey	Numan Mahir Bey	
Muharrerat-ı Nadire		
Münşeât-ı Hayret Efendi	Darendeli Hayret Efendi	
Münşeât-ı Aziziye	muhtelif	
Münşeâtü'l-Etfal		
Miftahü'l-Bülega fi Misbahü'l-Fusaha		
Nüzhetü'l-Münşeât		
Numune-i İnşa	Ahmed Asım Bey	
Medhal-i İnşa	Serbestzade Ahmed Hamdi	

Maarif-i Ketaib ve İnşa-yı Askeri	Hasan Vasfî Efendi	
Müntehab-ı İnşa-yı Cedid		
<i>Lügat Kitapları</i>		
Ahterî-i Kebir	Karahisarlı Mustafa bin Şemseddin	
Mecmua-ı İstılahat-ı Resmîye	Baron Schlehta	
El-Casus Ale'l-Kamus	Ahmed Farisî Efendi	
Tercüme-i Burhan-ı Katı	Tebrizli Hüseyin bin Alef	Mustafa Asım Efendi
Biyanki		
Teshilü'l-Kavafi	Mehmed Şerif Efendi	
Tercümanü'l-Lügat		
Çağatay Lügatı Türkî ve Arabî	Şeyh Süleyman Efendi	
Rehnüma-yı Suhulet		
Zübdetü'l-Lügat		
Diksiyoner Kalfa		Kalfa
Kamus	Firuzabadî	Mütercim Asım Efendi
Kamus-u Fransevî Fransızcadan Türkçeye	Şemseddin Sami	
Kamus-ı Fransevî Türkçeden Fransızcaya	Şemseddin Sami	
Kenzü'l-Lügat	Lübnanlı Faris Huri Efendi	
Lügat-ı Ecnebiye		
İlaveli Lügat-i Osmanî		
Lehçe-i Osmanî	Ahmed Vefik Paşa	
Lügat-ı Aziziye		
Lehçetü'l Lügat		
Lügat-ı Tıbb		
Lügat-ı Tarihiye ve Coğrafiye	Yağlıkçızade Ahmed Rifat	
Miratü'l-Lügat		
Larus		
İlaveli Lügat-ı Ecnebiye ve İlaveli	Hasan Remzi Efendi	

Lügat-ı Osmaniye		
İlm-i Aruz ve el-Kavaif ve el-Bedayi		
Gunyetü'l-Lügat	Mehmed Şükrü Efendi / Mikail Efendi	
Mecmuü'l-Lügat		
Hazinetü'l-Lügat		
<i>Sergüzeşt ve Biyografi Kitapları</i>		
Sergüzeşt-i Rana ve Ziba		
Sergüzeşt-i Ahval-i Aşk		
Sergüzeşt-i Perviz		
Sergüzeşt-i Mir Nedim		
Menfa yahud Sergüzeşt-i Ahmed Midhat	Ahmed Midhat Efendi	
Sergüzeşt-i Telemak		
Sergüzeşt-i Robenson		Ahmed Lütfi Efendi
Tercüme-i Hal-i Diyojen	Ebüzziya Tevfik (belirtilmemiş)	
Tercüme-i Hal-i Benjamin Franklin	Ebüzziya Tevfik (belirtilmemiş)	
Tercüme-i Hal-i Molla Lütfi		
Tercüme-i Hal-i Nevruz Bey	Namık Kemal	
Tercüme-i Hal-i Ezop	Ebüzziya Tevfik (belirtilmemiş)	
Meşahiru'n-Nisa	Zihni Efendi	
Konak		
Meşahir-i Osmaniyye'den Barbaros	Çaylak Tevfik	
İbn-i Sina		
İntibah yahud Ali Bey'in Sergüzeşti	Namık Kemal	
Teracim-i Ahval-i Meşahir	Yusuf Bahaddin Efendi	
Sergüzeşt-i Kalyopi		
Büfon	Ebüzziya Tevfik (belirtilmemiş)	

Napolyon Bonapart	Ebüzziya Tevfik (belirtilmemiş)	
Galile	Ebüzziya Tevfik (belirtilmemiş)	
Gutenberg	Ebüzziya Tevfik (belirtilmemiş)	
Tercüme-i Hal-i Yahya Bermekî	Ebüzziya Tevfik	
Tercüme-i Hal-i Harun er-Reşid	Ebüzziya Tevfik	
Hasan bin Sabbah	Ebüzziya Tevfik	
Meşahir-i İslâm	Hamid Vehbi	
Ertuğrul Gazi	Hamid Vehbi	
Sultan Osman Gazi	Hamid Vehbi	
Müellif-i Kamus-ı Firuzabadî ve Sultan Orhan Gazi	Hamid Vehbi	
Sultan Mahmud-ı Gaznevî	Hamid Vehbi	
Haccac	Hamid Vehbi	
İmam Mazhar	Hamid Vehbi	
Uzun Hasan	Hamid Vehbi	
Sultan Süleyman-ı Kanuni	Hamid Vehbi	
Memun	Hamid Vehbi	
Hint Hükümdarlarından Ekber Han Gazi	Hamid Vehbi	
Timurlenk	Hamid Vehbi	
Ebu Müslim Horasanî	Hamid Vehbi	
<i>Seyahatnameler</i>		
Amerika Hududu Seyahatnamesi		
Ümit Burnu Seyahatnamesi	Ömer Lütfi Efendi	
Asya-yı Vusta Seyahatnamesi	Emin Bey	
Afrika Seyahatnamesi	Sipuspikort	
Bir Sahte Dervişin Seyahatnamesi	Buharalı Mösyö Vanberi	
Brezilya Seyahatnamesi	Bağdatlı Abdurrahman Efendi	
Türkistan Seyahatnamesi	Amerikalı Mösyö Şiller	

Şeyh İbn-i Batuta Seyahatnamesi	İbn-i Batuta	
Hive Seyahatnamesi ve Tarihi		
Kutb-u Şimali Seyahatnamesi	Jules Verne	
Güiver'in Seyahatnamesi	Jonathan Swift	Mahmud Nedim Efendi
Hint ve Afgan Seyahatnamesi	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Yadigar-ı Macar	Çaylak Tefik	
<i>Siyasi Eserler</i>		
Mesuliyet		
Müntehabat-ı Asar-ı Rifat Paşa	Rifat Paşa	
Muharrerat-ı Resmîye		
Pertev Paşa Cevabnamesi	Pertev Paşa	
Anadolu Divan-ı Harb Mazbataları		
Bu Dahi... (Anadolu Divan-ı Harb Mazbataları)		
Bu Dahi... (Anadolu Divan-ı Harb Mazbataları)		
Berlin Kongresi		
Bulgaristan Kanun-i Esasîyesi		
Terk-i Silah		
Türkistan ve Avrupa		
Düsturu'l Cahidin		
Hukuk-u Beynel Düvel		
Hukuk-u Düvel		
Hukuk-u Düvel		
Hukuk-u Mîlî		
Hayat-ı Osmani		
1856 Ahdnamesi ile Deli Petro'nun Vasiyetnamesi		
Reşid Paşa'nın Asar-ı Siyasiyesi	Reşid Paşa	
Muamelat-ı Düveliye		
Tabsıra-ı Akif Paşa	Mehmed Akif Paşa	

İlm-i Usul-ü Maliye		
Muharrerat-ı Nadire		
Mecmua-yı Muahedat-ı Atika		
Mecmua-yı Muahedat-ı Cedide		
Muahedat Mecellesi		
Risale-yi Ahdiye Mecmuası		
Rusya Ahval-i Siyasiye ve İctimaiyesi	Mackenzie Wallace	Barnasyan Bağos Efendi
<i>Edebiyat Kitapları</i>		
Ahlak-ı Alai		
Edebiyata Dair Bazı Asar	Recaizade Mahmud Ekrem	
Adab-ı Sedad	Cevdet Paşa	
Miyar-ı Sedad	Cevdet Paşa	
İnsaniyet	Mahmud Celaleddin	
Etvaku'z-Zehab Tercümesi	Zemahşerî	Said Efendi / Feyzî Efendi
Eser-i Memduh		
Afaka Bir Nazar		
Belâgat-i Osmaniye		
Belâgat-i Lisan-ı Osmaniye	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Beyanü'l-Unvan-ı Arabî	Cevdet Paşa	
Beyanü'l-Unvan	Cevdet Paşa	
Akl-ı Dana ile Nutk-ı Perva Beyninde Bir Muhavere-i Edebiye		
Beyne'l-Üdeba Müsademe-i Efkâr	muhtelif	
Semeretü'l-Fevaid	Sarı Abdullah Efendi	
Mezemmetü'l-Ahlâk	Reşid Efendi	
Bergüzar	Yağlıkçızade Ahmed Rifat	
Bir Han-ı Hakikat	Mustafa Şükrü Paşa	
Tabsiratü'l-İnsan		
Talikat-ı Belâgat	Cevdet Paşa	
Talim-i Edebiyat	Recaizade Mahmud Ekrem	

Cümel-i Müntahabe-i Kemal	Namık Kemal	
Hadikatü'l-Üdeba	muhtelif	
Hall-i Talikat	Mirduhîzade Abdurrahman Süreyya	
Hadikatü'l-Beyan	Hacı İbrahim Efendi	
Hülasatü'l-Kelam fi-Measirü'l-İslâm	Sami Efendi	
Gülbin-i Hindî	San Bernard	
Hacle-i Nisvan	Mahmud Celeleddin	
Rumuzü'l-Hikem	Abdurrahman Sami Paşa	
Ravza-i Muhavere	Hasan Tevfik Efendi	
Ravzatü'l-Kamilin	Mahmud Celeleddin	
Ruhü'l-Beyan	İsmail Hakkı Bursevî	
Sururî Mecmuası	Sururî	
Aruz-ı Türkî		
İlm-i Aruz ve el-Kavafî ve el-Bedayî	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Feyz-i Yezdan	İbn-i Verdî	
Fezail-i Ahlâkıyye	Jean Jacques Rousseau	Lastik Said
Gülistan Şerhi	Sadi	
Kütüphane-i Meşahir	Ebüzziya Tevfik	
Gülistan Tercümesi	Sadi	Said Efendi
Mebadî-yi Hikmet-i Edebiye	İsmail Hakkı Paşa	
Makamat-ı Harirî Tercümesi		Serbestzade Ahmed Hamdi
Nesayihü'ş-Şeban		
Mecmua-yı Asar		
Meşahirü'n-Nisa	Mehmed Zihni Efendi	
Numune-i Edebiyat	Ebüzziya Tevfik (haz.)	
Nağme-i Seher	Recaizade Mahmud Ekrem	
Nefhatü'l-Edeb	İzzet Efendi	
Lahika-i Nefhatü'l-Edeb		
İlaveli Lahika-i Nefhatü'l-Edeb		
Ahlak-ı Hamîde		

Tuhfe-i Vehbî	Sünbülzade Vehbî	
Rebi-i Marifet 1298 Senesinin	Ebüzziya Tevfik	
Rebi-i Marifet 1299 Senesinin	Ebüzziya Tevfik	
Rebi-i Marifet 1300 Senesinin	Ebüzziya Tevfik	
Teshilü'l-Aruz	Serbestzade Ahmed Hamdi	
<i><u>Tarihe Dair Kitaplar</u></i>		
Enderun Tarihi		
Endülüs Tarihi		Ziya Paşa
Emrû'l-Acib fi-Tarih-i Ehl-i Salib		
Afganistan Tarihi		
İskenderiye Kütüphanesi		
Arnavudlar ve Arnavudluk	Vasa Paşa	
Evrak-ı Perişan	Namık Kemal	
Enbiya Tarihi		
İlaveli Esmarü't-Tevarih	Şemî Efendi	
Üss-i Zafer yahud Yeniçeri Tarihi	Esad Efendi	
Üss-i İnkılab	Ahmed Midhat Efendi	
İspanya ve Portukal Tarihi		
Engizisyon Tarihi		Ziya Paşa
Amerika Tarihi Keşfi	Roberson	Abdülgaffar Enis Efendi
İbn-i Hallikân Tarihi	Kadı Şemseddin Ahmed bin İbn-i Hallikân	Rodoslu Mehmed bin Mehmed
Tarih-i İbn-i Haldun	Veliyüddin İbn-i Haldun	Pirizade Mehmed Sahib Efendi
İhtiraat ve Keşfiyat	Naim Bey	
Peçevî Tarihi	İbrahim Peçevî	
Bonapart Tarihi		
Beyan-ı Hakikat		
Bağdad'da Kölemen Hükümeti		
Plevne Tarihi Harbi		
Bosna Tarihi		
Tarih-i Galbun	Trabluslu İbn-i Halil Gablun	

Tarih-i Aziziye		
Mukaddime-i Tarih-i Tabî	Hüseyin Remzi Efendi	
Tarih-i Umumî	Ahmed Midhat Efendi	
Tarih-i Saf		
Tarih-i Fünun-ı Coğrafya	Ahmed Midhat Efendi	
Tarih-i Âlem		
Tarih-i İslâm	Subhi Paşa	
Tarih ve Seyahatname-i Türkistan		
Tarih-i Umumî	Murad Bey	
Tabsıratü'l-Eşkîya		
Tarih-i Vaka-i Sakız		
Tarih-i Timurlenk		Nazmizade Murtaza
Tarih-i Askerî ma'l-Eşkal	Cevad Paşa	
Tarih-i Vehhabiyan	Eyüp Sabri	
Tacü't-Tevarih		
Tarih-i Vaka-i Hayretnüma		
Cevad Tarihi	Cevad Paşa	
Hadikatü'l-Cevami	Ali Satı Efendi	
Hadikatü's-Süeda	Fuzulî	
Hive Tarihi		
Hayrullah Tarihi		
Hace-i Evvel		
Hülasatü't-Tevarih	Mehmed Atıf	
Haber-i Sahih		
Hülasatü'l-İtibar		
Rum Fetretine Dair Tarih		
Raşid Tarihi	Raşid	
Hülasatü'l-Vakayî	Osman Hilmi	
Zübdetü'l-Hakayık	Ahmed Midhat Efendi	
Sefaretname-i Fransa	Said Efendi / Sabri Efendi	
Silistre Muhasarası	Ahmed Nafiz Efendi	

Suriye Muzafferiyatı		
Selanikî Tarihi	Selanikli Mustafa Efendi	
Şam Tarihi	Lütfi Efendi	
Şanizade Tarihi	Şanizade Ataullah Efendi	
Saika-i Zafer		
Sahaifü'l-Ahbar		
Atâ Tarihi	Tayyazade Atâ Bey	
Asım Tarihi	Asım	
Osman Paşa Nezdinde Yüz Gün		
Fezleke-i Katib Çelebi	Katip Çelebi	
Fezleke-i Tarih-i Osmanî		
Feth-i Kostantiniyye	İmamzade Esad Efendi	
Fransa ve Prusya Tarihi		
Kısas-ı Enbiya		
Kurun-ı Vasatî Tarihi		
Kaniye Tarihi	Ahmed Nafiz Efendi	
Karadağ Tarihi		
Kainat yahud Kütüphanesi Tarihi	Ahmed Midhat Efendi	
Girid Tarihi		
Vaka-i Kerbela	Kufi	
Lügat-ı Tarihiye ve Coğrafiye	Rifat Efendi	
Lütfi Tarihi	Lütfi Efendi	
Müntehabat-ı Evliya Çelebi	Evliya Çelebi	
Mirat-ı Kainat		
Mirat-ı Tarih-i Osmanî	Aziz Bey	
Netayicü'l-Vukuat	Mustafa Paşa	
Nakdüt-Tevarih	Rifat Efendi	
Naima Tarihi	Naima	
Nişancı Mehmed Paşa Tarihi	Nişancı Mehmed Paşa	
Vaka-i Hamidiye		
Vasıf Tarihi	Ahmed Vasıf Efendi	

Heyet-i Sabıka-i Kostantiniye		
Hilal-i Ahmer Tarihi	Ahmed Midhat Efendi	
Yunanistan Tarihi		
<u>Sağlık Kitapları</u>		
Sıhhatnüma-yı Sagir	Mustafa Hami Paşa	
Validelere Yadigar	Abdurrahman Efendi	
Kenzü's-Sıhha	Osman Hayri Mürşid Efendi	
İhtisaru'l-Fevaid		
Şifaü'l-Fevaid	Zeynelabidin	
Çay ve Anber Risalesi		
Kabristan-ı Nevresidegan		
Kanun-ı Sıhha	Mustafa Hami Paşa	
Hıfz-ı Sıhhat-i Kebir	Mehmed Emin Fehmi Efendi	
Rehber-i İlm-i Hıfz-ı Sıhhat	İlyas Matar Efendi	
İlm-i Hıfz-ı Sıhhat-i Diğer		
Saadet-i İmam		
Riyazat-ı Bedeniye	Mustafa Hami Paşa	
Dişlerin Hıfz-ı Sıhhati	Besim Efendi / Ömer Efendi	
<u>Tıp Kitapları</u>		
Emraz-ı Umumiye	Kırımlı Aziz Efendi	
Emraz-ı Hariciye	Katipzade Mehmed Nuri Efendi	
Emraz-ı Dahiliye	Mösyö Taryo	Tırnovalı Hacı Abdurrahman Efendi
İlm-i Hayvanat	Mustafa Hami Paşa	
Rehnüma-yı Kavabil		Katipzade Mehmed Nuri Efendi
Vaka-i Tıbbiye		
Hatırgüzar-ı Etibba		
İlm-i Hayvanat		Hüseyin Remzi Efendi
İlm-i Emraz ve Seririyat-ı Cerrahiye	Doktor Koren	Katipzade Mehmed Nuri

		Efendi
Ameliyat-ı Cerrahiye	Ahmed Hilmi Efendi	
Bedraka-i Etibba	Doktor Prok	Elhac Hüseyin Efendi
İlmü'l-Arz Ve'l-Maadin		İbrahim Lütü Bey
Fenn-i İspençiyari		Elhac Hüseyin Efendi
Müfredat-ı Tıbb	Mösyö Farel	Elhac Hüseyin Efendi
Menafü'l-Aza	Beklar	Katipzade Mehmed Nuri Efendi
Düsterü'l-Edviye		Elhac Hüseyin Efendi
Kanun-ı Tıbb		Agop Bey
İlm-i Nebatat-ı Tıbbiye		Mehmed Ali Bey
Lügat-ı Tıbbiye		
Zübdetü'l-Ulum	Mustafa Hami Paşa	
Kimya-yı Tıbbî	Kırımlı Aziz Efendi	
<i>Tiyatro Kitapları</i>		
Atala yahud Amerika Vahşileri	Chateaubriand	Recaizade Mahmud Ekrem
Ahz-i Sar	Ahmed Midhat Efendi	
Açık Baş	Ahmed Midhat Efendi	
Anculi Mali Piyeri	Victor Hugo	
Ecel-i Kaza	Ebüzziya Tefvik	
Ester		
Esrar-ı Aşk		
Ernani	Victor Hugo	
İki Ahbab Çavuşlar		
Iskat-ı Cenin		
Üvey Ana		
Iraklis		
İşte Alafranga		
Eyvah	Ahmed Midhat Efendi	
Eşber	Abdülhak Hamid	

İdbar ve İkbal	Ahmed Necib	
Ebu'l-Ala	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
Ebu'l-Feda	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
Antoni yahud İkmal-i Namus	Alexandre Dumas	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat
Otello		Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat
Orfe	Hector Chemiux	Hasan Bedreddin Paşa
İki Bebek	Beşir Fuad	
Efendiden İntikam		
Afet-i Cehl	Mahmud Sadi Bey	
Ahmed Yetim	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
İki Karpuz Bir Koltukta Sıgmaz		
Besa yahud Ahde Vefa	Şemseddin Sami	
Binbaşyı Davet		Beşir Fuad
Bahtiyar yahud Son Körlüğü	Trabzonlu Emin Hilmi Efendi	
Para Meselesi	Alexandre Dumas	Teodor Kasap
Pakdamen		
İkbal	Hasan Bedreddin Paşa	
Bipare	Nuri Bey	
Temaşa	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
Telemak Opera	Nalyan Efendi	
Tedbirde Kusur		
Tasvir-i Sebat yahud Nisbiyye	Yusuf Neyyir Bey	
Tezer	Abdülhak Hamid	
Tesir-i Aşk		
Hüsn-i Ahlâk	Cafer Bey	

Çifte Avcılar		
Hasret Kavuşturan	Mehmed Mustafa	
Habibe	Ebüzziya Tevfik	
Hasret		
Huda-yı Aşk	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
Hain Birader		
Hata-yı Nisvan	Giritli Rifat Bey	
Hüsrev-i Şirin	Şeyh Nizamî	
Duhter-i Hindu	Abdülhak Hamid	
Dehşetli Hata		
Derebeyleri	Victor Hugo	
Delile yahud Kanlı İntikam	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
Riyanın Encamı	Moliere	Ziya Paşa
Zamane Şıkları		
Zor Nikah	Moliere	
Zoraki Tabib	Moliere	
Zavallı Çocuk	Namık Kemal	
Jirofle Jirofla	Charles Lecocq	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat
Seyyid Yahya	Şemseddin Sami	
Sahte Hekim		
Sefalet-i Aşk		
Şöhrete Muhabbet Ne Harabiyet yahud Tasvir-i İtaat		
Şair Evlenmesi	Şinasi	
Şîr	Samipaşazade Sezai	
Sahra	Abdülhak Hamid	
Sabr ü Sebat	Abdülhak Hamid	

Tuna yahud Zafer		
Tarık yahud Endülüs Fethi	Abdülhak Hamid	
Akif Bey	Namık Kemal	
Afife Anjelik	Recaizade Mahmud Ekrem	
Arifin Hilesi		
Asi Behçet		
Ayyar Hamza		
Akıldan Bela		Mizancı Mehmed Murad
Garip Çoban		
Feryad	Talât Bey	
Fitne Şekeri		
Firkat yahut Gönül Ne Bela	Ahmed Muhtar Efendi	
Kahraman Kız	Ahmed Fahri Mustafa Efendi	
Fakir Lokantanın Fakir Uşağı		
Felaket-i Aşk		
Fakire	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
Felaket	Mustafa Efendi	
Kara Talih		
Kaza ve Kader	Arif Efendi	
Kokona Yatıyor		
Kleopatra	Emile de Girardin	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat
Karı İntikamı		Manastırlı Mehmed Rifat / Emin Eşref
Karı Koca Uygun		
Kaba Bir Adam		
Gülnehal	Namık Kemal	
Görenek		
Kendim Ettim Kendim Buldum	Mehmed Şemseddin Efendi	

Gave	Şemseddin Sami	
Geveze Berber		
Kölemenler	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
Köse Kâhya	Riştunyan / Dikran Çuhacıyan	
Güruh-ı İnsan Nakıstır Her An	Mehmed Hilmi Efendi	
Laleruh	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
Müsinn Onbaşı		
Mücazat	Mehmed Şemseddin Efendi	
Macera-yı Aşk	Abdülhak Hamid	
Misafiri İstiskal		
Masilos yahud Lamor Nişanlısı	Voltaire / Viktor de Katjer	
Mahiyet-i Aşk - Sanki Aşk		
Mızrak Çuvala Sığmaz	Ali Rıza Efendi	
Mutlu Aşk yahud Senar Ormanı		
Namurad		
Nedamet	Hasan Bedreddin Paşa / Manastırlı Mehmed Rifat	
Nasihah yahud Kumar Belası		
Vicdan		
Vuslat yahud Süreksiz Sevinç	Recaizade Mahmud Ekrem	
Yirmi Çocuklu Bir Adam	Mehmed Hilmi Efendi	
Yorgaki Dandini	Moliere	
<i>Yerli Hikâyeler</i>		
İntibah yahud Ali Bey'in Sergüzeşti	Namık Kemal	
İçli Kız	Abdülhak Hamid	
Elfü'l-leyle ve Leyle		
Elfü'l-nehâr ve Nehâr		Mustafa Hami Paşa
Bahar-ı Daniş	Namık Kemal	

Paris'te Bir Türk	Ahmed Midhat Efendi	
Taaşşuk-ı Talât ve Fıtnat	Şemseddin Sami	
Cevahir-i Mültekita	Mehmed Lebib Efendi	
Cezmi	Namık Kemal	
Çengi	Ahmed Midhat Efendi	
Hasan Mellah	Ahmed Midhat Efendi	
Zeyl-i Hasan Mellâh	Ahmed Midhat Efendi	
Hüseyin Fellâh	Ahmed Midhat Efendi	
Helva Sohbeti	Çaylak Tevfik	
Hikâye-i Tayyazade		
Hamse-i Nergisî	Nergisî	
Dünyaya İkinci Geliş		
Rehnüma-yı Garaib		Halîd Fahri Efendi
Zinde-i Gülistan		
Ramazân Geceleri		
Zavallı Kızcağız		
Sergüzel		
Sergüzeşt-i Mir Nedim	Bahri Efendi	
Seyr-i Servinaz		
Seyf-i zü el-Yezn		Ahmed Nazif Efendi
Süleymân Muslî	Ahmed Midhat Efendi	
Sahir-i Hindî		
Sergüzeşt-i Ahval-i Aşk		
Seyrü'l Ekmar fî Felekü'l-Edvar	Halid Bey	
Tercüme-i Silvan-ı Muta	Muhammed Haceddin	
Şeytanın Ayinesi		
Acaib-i Alem	Ahmed Midhat Efendi	
Aşık ile Maşuk Dürbini ve Her Milletin Güzeli		
Felatun Bey ile Rakım Efendi	Ahmed Midhat Efendi	
Firuzname		

Fasl-ı Şebab	Halid Bey	
Kafkas	Ahmed Midhat Efendi	
Karnaval	Ahmed Midhat Efendi	
Konak	W. Wiesenthal	Ahmed Midhat Efendi
Kafkas Esirâtı		
Kış Masalı	Shakespeare	Nadir Efendi
Kıssadan Hisse	muhtelif	Ahmed Midhat Efendi
Gülzar-ı Hayal	Yusuf Neyyir Bey	
Kağıd Hane Mesiresi		
Kamilü'l-Kelam	Dürr-i Geylanî	
Letaif-i Rivayat	Ahmed Midhat Efendi	
Letaif-i Müntehebe		
Muhibb-i Hanedana Bir Bergüzar		
Müsameretname	Emin Nihad	
Muhayyemat-ı Aziz Efendi	Giritli Ali Aziz Efendi	
Meyhane yahud İstanbul Akşamcıları	Çaylak Tefik	
Nuhbetü's-Süluk fi-Siyasetü'l-Müluk		
Nevadir-i Zurefa		
Heftpeyker		Emin Yemnî Efendi
Hümayunname		
Yeryüzünde Bir Melek	Ahmed Midhat Efendi	
<i>Mizahî Hikâyeler</i>		
Emsal	Şemseddin Sami	
Eğlence	Mehmed Hilmi Efendi	
Gencine-i Letaif		
Kenzü'l-Feterat		
Letaif-i Nasreddin	Nasreddin Hoca	
Letaif-i Şemseddin Sami	Şemseddin Sami	
Mesmuat	Mehmed Şakir	
Muhtasarat		

Gürk-i Kaza	La Fontaine	Rifat Efendi
Bu Adem	Çaylak Tevfik	
Dalga ve Kınama		Vasilaki Efendi
Emsile-i Müntehabe yahud Horoz Kardeş		
<i>Romanlar</i>		
Atala Tercümesi	Chateaubriand	Recaizade Mahmud Ekrem
Aratos yani Sevda		
Evlenmek İster Bir Adam		
Üç Yüzlü Bir Karı	Paul de Kock	Ahmed Midhat Efendi / Ebüzziya Tevfik
Amiral Bing		Ahmed Midhat Efendi
Ihlamur Altı	Alphonse Karr	
Engizisyon Esrarı	Victor de Fereal	Nazım Bey
Esrar-ı Saray Kralı	Xavier de Montepin	
Esrar-ı Paris	Eugene Sue	
İbn-i Sarac-ı Ahirî		
İncili Hanım	Alexandre Dumas	Mehmed Tahir Bey
Alayın Kraliçesi	bir İngiliz kızı	Ahmed Midhat Efendi
Esrar-ı Hind	Xavier de Montepin	
Binbir Hayal		
Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi	Octave Feuillet	Ahmed Midhat Efendi
Bir Kadının Hikâyesi	Alexandre Dumas	
Paris Batakhaneleri	Xavier de Montepin	
Polin	Alexandre Dumas	
Peçeli Kadın	Emil Richebourg	Ahmed Midhat Efendi
Paris Faciaları	Ponson du Terrail	Ahmed Münif Efendi
Prusya'da Askerlik Alemi	Selanikli Tevfik	
Tenbeller Muaşakası	Eugene Sue	Arif Bey
Çöl Kahramanı Kız	Gustave Aimard / Jules Berlioz d'Auriac	Hüseyin Tayfur Bey

Çapkın Gustav		
Robenson		
Rehnüma-yı Garaib		
Sefiller	Victor Hugo	
Serseri Yahudi	Eugene Sue	Selanikli Tevfik
Şikemperverî yahud Oburluk	Eugene Sue	
... Selestini		
Gabriel'in Günahı	Charles Merouvel	Ahmed Midhat Efendi
Graziella	Lamartine	Yusuf Neyyir Bey
Karı Koca Masalı		
Fitne-i Cihan	Paul de Kock	
Kırmızı Değirmen	Xavier de Montepin	
Kadınlar Muharebesi	Alexandre Dumas	
Kafkas Üserası	Xavier de Maistre	Yakup Vasfi Efendi
Kış Masalı	Shakespeare	Nadir Efendi
Gece Yolcuları	Ponson du Terrail	
Küçük Henri		
Le Ruin dö Palmır	Volney	
Londra Biçareganı	Pierre Zaccone	
La Dam o Kamelya	Alexandre Dumas-fils	Ahmed Midhat Efendi
Lord Hop	Alexandre Dumas	
Monte Kristo	Alexandre Dumas	
Mari Kraliçe ve Kızları		
Manon Lesko		
Merdud Kız	Emile Richebourg	Ahmed Midhat Efendi
Meprizon Tercümesi		Recaizade Mahmud Ekrem
<i>Okul Kitapları</i>		
Alfabe-i Cedid-i Osmanî	Hafız Refî Efendi	
Alfabe-i Hafız Refî-i Musavver	Hafız Refî Efendi	
Alfabe-i Osmanî Üzeri Haritalı	Necib Efendi	

Nevicad Alfabe-i Osmanî		
Alfabe-i Osmanî	Selim Sabit Efendi	
Alfabe-i Arnavutça		
Alfabe-i Fransızca yahud Miftah-ı Lisan-ı Fransevî	İstevan Karayan Efendi	
Anahtar		
Anahtar Halkası	Mehmed Şemseddin Efendi	
Fezû'l-Amim fi Esrarü't-Talim	Mehmed Cevdet Efendi	
<i>Okumaya Dair Kitaplar</i>		
Risale-i Ahlâk		
Kıraat-ı Tedriciye	Selanikli Tefvik	
Usul-i İmlâ	Mehmed Raşid	
Kavaid-i Osmaniyye	Cevdet Paşa	
Sarf-ı Osmanî	Selim Sabit Efendi	
Hace-i Osmanî		
Muhtasar Sarf-ı Osmanî	Selim Sabit Efendi	
Nahv-i Osmanî	Selim Sabit Efendi	
Vezaifü'l-Etfal		
Terbiyetü'l-Etfal		
Hocanın Vazifesi		
Gencine-i Kavaid-i Farisî	Abdülmecid Efendi	
Emsal-i Lokman	Lokman Hekim	
Çocuklara Kıraat		
İlmihal-i Sagir		
İlmihal-i Kebir		
Çocuklara Hediye		
Nasihatü'l-Hükema		
Malum-ı Nasihat		
Kısas-ı Enbiya		
Vasita-i Terakkî		
Çocuklara Cuma Günü Mektebi		

Çocukların Gece Eğlencesi	Mehmed Şemseddin Efendi	
Robenson		
Tuhfe-i Vehbî		
Bağçe		
Müntehabat-ı Arabiye		
Mürebbi-i Etfal	Hasan Tahsin Efendi / Mahmud Nedim Efendi	
Kütüphane-i Etfal		
Küçük ve Haftalık Tercüman-ı Hakikat		
Bir Han-ı Hakikat	Mustafa Şevket Efendi	
Türkçe Muhtasar Mantık		
Nesayihü'l-Şeban	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Fabl dö Lafonten	La Fontaine	
Fransızca Telemak		
Telemak Türkçesi		Ahmed Vefik Paşa
Mekteb	Mehmed Şemseddin Efendi	
Validelere Yadigar	Abdurrahman Bey	
Rehber-i İlm-i Hıfz-ı Sıhhat		
Vezaif-i İnas	Said Efendi	
Hülasatü'l-Vakayi		
Talim-i Kıraat	Muallim Naci	
<i>Güzel Yazı Risaleleri</i>		
Tercüman-ı Hutut-ı Osmanî	İzzet Efendi / Tahsin Efendi	
Rehber-i Sıbyan	İzzet Efendi	
Fransızca Hüsn-i Hat		
Sülüs Yazı İçün Meşk Defteri	İsmail Zühdi Efendi	
Mebde-i Kitabet	Halid Bey	
<i>Yazım Kurallarına Dair Kitaplar</i>		
İlaveli Esmâ-yı Türkiye		
Emsile-i Türkiye	Ramiz Paşa	

Emsile-i Cedide	Mihalıçlı Mustafa Efendi	
Usul-i Farsî	Feyzi Efendi	
Usul-i Kitabet	Siret Efendi	
Talim-i Suhan		
Mülahhas-ı Sarf-ı Arabî		
Türkçe Avamil Tuhfesi		
Tuhfetü's-Samî Tahsilü'l-Mübtedî		
Telhis-i Sarf u Nahv-ı Arabî	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Tekmiletü'l-Bina	Mihalıçlı Mustafa Efendi	
Talim-i Lisan	Halil Bey	
Düstur-ı Suhan		
Rehnüma-yı Muallimin	Selim Sabit Efendi	
Hülasatü's-Sarf	Hoca Zenetyos Efendi	
Sarf-ı Osmanî Mabadisi		
Sarf-ı Türkî		
Sarf-ı Osmanî	Selim Sabit Efendi	
Sarf Cümlesi Arabî		
Nahv-ı Osmanî	Selim Sabit Efendi	
Gunyetü't-Talib	Ahmed Farisî Efendi	
Dürrü'l-Kavaidü'l-Farsî		
Kavaid-i Farsiye		
Kavaid-i Selimiye	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Gülzar-ı Kavaid-i Farsî	Hafız İbrahim Efendi	
Mahbubu'l-Kulûb	Ali Şir Nevaî	
Sarf u Nahv-ı Fransevî	Kirkor Efendi	
Muhtasar Şapsal Tercümesi		Sarafim Efendi
Şapsal Tercümesi Sarf		Sarafim Efendi
Şapsal Tercümesi Nahv		Sarafim Efendi
Şapsal Tercümesi Tatbikat		Sarafim Efendi
Gevher-i Sencide		
Fransızca Lömon Sarf Tercümesi		

Mıkyasü'l-Lisan fi-Kıstasü'l-Beyan	Abdurrahman Bey	
Muallim-i Fransızca	Mehmed Akif Efendi	
Nevusul Gramer	Hüseyin Hasib Efendi	
Çeşitli Diller Üzerine Konuşma Kitapları		
Miftah-ı Lisan-ı Fransevî		
Nevusul-i Elifba-yı Fransevî		Sarafim Efendi
Nevidad-ı Elifba-yı Fransevî		
Elifba-yı Fransız		
250 Kelime ile Tekellüm ve Sarf-ı Fransevî		
Fransızca Olendorf yahud Mükâleme-i Sıbyan	İsmail Efendi	
Tuhfe-i Sabrî an Lisan-ı Bulgarî	Sabri	
Yeni Usul-i Mükâleme		
Tuhfe-i Rumî		
Vesile-i Elsine	Nuri Efendi	
Usul-i Tedris		Vizental Efendi
Mükâleme-i "Fransızca"	Mihail Grigoryadis	
Manzume-i Vehbi	Giritli Vehbi Bey	
Kozmografya Kitapları		
Kozmografya yahud Mukaddemat-ı Fenn-i Ahval-i Kainat	Rifat Efendi / Hüsameddin Efendi / Nikolay Vasili Efendi	
Kozmografya yahud İlm-i Ahval-i Sema	Bedreddin Bey	
Sema yahud Kozmografya	Faber	Ahmed Cevad Paşa
Mebadi-i İlm-i Hayat yahud Kozmografya	Hüseyin Avni Efendi	
<i>Hesaba Dair Kitaplar</i>		
Hazinetü'l-Hesab	Mustafa Paşa	
İlm-i Hesablî usul Defteri		

Mesail-i Kafiye-i Hesab	Mehmed Emin Efendi	
Rehber-i Muhasibin		
Teshilü'l-Hesab	Tevfik Paşa	
Tatbikat-ı Hesab		
Mütalaa-i Hesab	Mahmud Talât Efendi	
Mükemmel Hesab (Eser-i Ziya)		
Mükemmel İlm-i Hesab	Hasan Tahsin Efendi	
Telhis-i Hesab	Hasan Tahsin Efendi	
Mukaddemat-ı Hesab		
Muhtasar Hesab	Selim Sabit Efendi	
Usul Defteri Kitapları		
Fen Defteri (Münir Bey'in)	Mehmed Münir Bey	
Usul Defteri	Fardis Efendi	
Fenn-i Usul Defteri	Ziya Bey	
Usul Defteri-i Cedid		
Muhtasar Usul Defteri		
Mebadi-i Usul Defteri	Mehmed Mecdeddin Efendi	
<i><u>Kimya Kitapları</u></i>		
Kimya-yı Tıbbî	Kırımlı Aziz Efendi	
Zübdetü'l-Kimya	Pelüz Kresi	Hayreddin Bey
İlm-i Kimya		
Usul-i Kimya-yı Sinaî	Hasan Vahid Efendi	
<i><u>Mühendislik Kitapları</u></i>		
Usul-i Cedid-i Hendese	Nuri Paşa	
İzahü'l-Hendese		
Talim-i Hendese		
Muhtasar Hendese		
Düsturu'l-Mühendisin	Mustafa Fethi Efendi	
Hendese-i Hattiyeye	Manastırlı Mehmed Rifat	
Münhaniyat-ı Müstamele	Mehmed Rifat Bey	

Takvimü'l-Mühendisın	Lalendi / Döpi	Osman Nuri Efendi
Miftahü'l-Hendese	Ahmed Ragıb Efendi	
Hendese-i Resmıye ma-Eşkal		Ali Sedad Bey
Mecmua-ı Fenn-i Mesaha	Osman Nazım Paşa	
<u>Coğrafya Kitapları</u>		
Usul-i Coğrafya-i Kebir	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Muhtasar Coğrafya ma-Atlas	Selim Sabit Efendi	
Muhtasar Coğrafya	Süleyman Şevket Bey	
Medhal-i Tarih ve Fünun-ı Coğrafya		
Medhal-i Coğrafya	Hüseyin Rıfkı Efendi	
İcmal-i Coğrafya	Hüseyin Hasib Efendi	
Zübdetü'l-Coğrafya	Hafız Abdülatif Efendi	
İlaveli Mülahhas Coğrafya		
Malumatü'l-Kafiye fi-Ahval-i Memalik-i Osmanî	Cevad Paşa	
Atlas-ı Muhtasar Coğrafya	Süleyman Şevket Bey	
<u>Cebir Kitapları</u>		
İlm-i Cebir Eser-i Ragıb	Ahmed Ragıb Efendi	
İlm-i Cebir Eser-i Said	Said Efendi	
Cebir-i Müderris	İbrahim Efendi	
<u>Yine Mektep ve Edebiyat Kitapları</u>	-	
Darü'l-Kavaid		
Türkçe Muhtasar Mantık	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Teshilü'l-Efkâr		
Zübdetü'l-Fünun	Hacı Emin Efendi	
Miftahü'l-Büleğa	İsmail Ankaravî	
Tafsıl	Hacı İbrahim Efendi	
Belâgat-i Osmaniyye	Cevdet Paşa	
Rehber-i Muvakkitin	İbrahim Efendi	
Muhaverat-ı Hikemiyye		Münif Paşa

Hikmet-i Tabiiye Darüşşafaka'nın	Hafız Mehmed Bey	
Makaletü'l-Urefa fi-Mesailü'l-Hukema	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Esile-i Hikemiyye	İshak Efendi	
Miftahü'l-Hikem	Mustafa Hami Paşa	
Hikmet-i Tabiiyye	Gano	Antranik Bey
Sıhhat ve Maraz	Fuzulî	
<i>Ziraat ve Onla Alakalı Kitaplar</i>		
Ziraat Gazetesi	Salim Bey	
Rehnüma-yı Ziraat	Salim Bey	
Fenn-i Felahat yahud Kimya-yı Ziraat	Hasan Tahsin Efendi / Mahmud Nedim Efendi	
Rehnüma-yı Garrasin		
Tavuk Beslemek	Manas Efendi	
Amelî Bağcivanlık		Hakkı Paşa
Kütüphane-i Ziraat		
Çiçekçinin Çiçeği	Hakkı Paşa	
Mebadi-i İlm-i Servet-i Milel	Sakızlı Ohannes Efendi	
Ekonomi Politik	Midhat Bey	
Tedbir-i Servet		
Teşrik ve Taksim-i Mesai		
İlm-i Usul-i Maliye	Hüseyin Kazım Bey	
Ekonomi Politik	Serbestzade Ahmed Hamdi	
<i>Çeşitli Kitaplar</i>		
Esrar-ı Farmason	Mehmed Emin Bey	
Esbab-ı Yesar		
Esatir		
Terbiyetü'l-Ezhan	Osman Hayri Efendi	
Ceb Kütüphanesi		
Hüsn-i Dil	Ahi Çelebi	
Hokkabaz Kitabı		

Mecmua-ı Müfide	muhtelif	Serbestzade Ahmed Hamdi
Ticaret-i Hikemiye ve Kimyeviye	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Hayru't-Taam		
Duvardaki Gölge		
Tedmir Harabeleri		
Rehber-i Mekayis		
Rehnüma-yı Sayyad		
İlm-i Ahval-i Ruh		
Salname-i Kamerî	Ebüzziya Tevfik	
Salname-i Devlet-i Aliyye		
Salname-i Hadika		
Neva-yı Şevk yahud Sada-yı Aşk		
Şarkı Mecmuası	Haşim Bey	
Nuri Bey'in Mükemmel Şarkı Mecmuası	Nuri Bey	
Arif Bey'in Şarkı Mecmuası	Arif Bey	
Faikü'l-Eser	Faik Bey	
Su Risalesi		
Aile		
Durub-ı Emsal-i Osmaniyye	Ahmed Midhat Efendi	
Acaibü'l-Mahlûkat	Faik Paşa	
Sevda-yı Sa'y ve Amel		
Müslümanların Tababete Ettikleri Hizmet		
Tabirname		
Yıldızname		
Konsolid Risalesi	Abidin Paşa	
Kanun-ı Aşk		Vassaf Bey
Keşf-i Rüya		
Kütüphane-i Meşahir		
Güldeste-i Riyaz-ı İrfan		

Leke Risalesi		
Letaifü'l-Gaz		
Muhavere-i Rind ü Zahid	Fuzulî	Salim Efendi
Müntehab-ı Evliya Çelebi	Evliya Çelebi	
Makalat-ı Urefa fi-Mesailü'l-Hükema	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Hezar-ı Esrar	Hacı Mustafa Behçet Efendi	
Alafranga Usul-i Nota		
İlaveli Telgraf Risalesi		
Fenn-i Mimarî	Manastırlı Mehmed Rifat	
Rumeli Haritası		
Mısır Haritası		
Miftahü'l-Fünun	Ohannes Efendi	
Şerh-i Kaside-i Bürde Tercümesi Mücmeli	İmam Busayrî	Osman Tevfik Bey
Ev Kadını	Ayşe Fahriye Hanım	

2. TABLO: 1304 Tarihinde Yayımlanan *Esami-i Kütüb*'de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi

Kitap	Yazarı	Mütercimi
<i>Din ve Mezheb Kitapları</i>		
Ara-yı Milel	Giritli Sırrı Paşa	
İcaz-ı Kurân	Fahredden er-Razî	Muallim Naci
Behçet-i Esrar		Abdurrahman Halis Kerkükî
Tuhfe-i İsmailiye	Şeyh İsmail Hakkı	
Hilye-i Hakanî	Hakanî	
Tuhfetü'l-Erib Tercümesi		Abdullah et-Tercüman
Hülasatü'l-Kelâm fi-Measiri'l-İslâm	Sami Efendi	
Ruh	Giritli Sırrı Paşa	
Sırr-ı Kurân	Giritli Sırrı Paşa	
Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi	Abdurrahman el-Camî	Mevlana Lamiî
Şerh-i Ahdname-i Ali Keremullah-i Veche		
İlm-i Ahval-i Ruh		
Mirat-ı Muhammedî yahud Sefa-yı Ruh	Abdünnafızade Ahmed Esad	
Muamma-yı İlahî	Muallim Naci	
Nakdü'l-Kelâm fi-Akaidü'l-İslâm	Giritli Sırrı Paşa	
Fıkıh ve Adliye Kitapları		

Adab-ı Kuzat	Kamil Efendi	
Bedraka-yı Erbab-ı Dava	Lütfi Efendi	
Tarifeli Sakk-i Kavanin	Talât Efendi	
Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye	Osman Saib	
Hülasatü'l-Feraiz fi-Hallü'l-Gavamız	Ahmed Hamdi	
Şerh-i Kitabü'r-Rehn	Ali Haydar	
Kırımîzade Mecmuası	Kırımîzade Ahmed Rüşdi	
Miran-ı Ceza	Rıza Efendi / Vasil Efendi	
Muhakematım	Tıngır Simon	
Münşeat-ı Hukuk	Hasan Hıfzı	
<i>Edebiyat ve Felsefe</i>		
Ateşpare	Muallim Naci	
Asar-ı Meşahir	muhtelif	
Bir Çiçek Demeti	Mustafa Reşid	
Tezkir-i Mazi	Mustafa Reşid	
Cümel-i Hikemiye-i Osmaniyye	Ahmed Rasim	
Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiyye	Halil Edib / Ahmed Rasim	
Hadikatü'l-Üdeba	Emin Osman	
Hacle	Abdülhak Hamid	
Sanihat	Yanyalı Hayreddin	
Hikemiyat-ı İslâmiye	Şeyh Saidî	Şeyh Vasfi Efendi

Şerh-i Belâgat	Elhac İbrahim Efendi	
Şerare	Muallim Naci	
Şöyle Böyle	Muallim Naci / Şeyh Vasfi Efendi	
Galatat	Giritli Sırrı Paşa	
Garbdan Şarka Seyyale-i Edebiyye	Uşşakîzade Halid Ziya	
Makber	Abdülhak Hamid	
Muallim	Muallim Naci	
Nevadirü'l-Ekâbir	Muallim Naci	
Miftahü'l-Fünun	Çamiç Ohannes Efendi	
Mütercim	Muallim Naci	
<i>Okul Kitapları</i>		
Usul-i İmlâ	Mehmed Raşid Efendi	
Usul-i Talim	Emil Otto	
Üssü'l-Ulum yahud Bina Tercümesi Cetveli	Safvet Bey	
Büyük Çocuklar		
Bergüzar	Rifat Efendi	
Talim-i Kıraat	Muallim Naci	
Talim-i Kıraat Rika Hattı ile	Muallim Naci	
Tatbikat-ı Hesab		
Tasrifat-ı Lisan-ı Osmanî	Süreyya Efendi	

Türkçe Avamil Tuhfesi		Rusçuklu Hayri Bey
Sihhatname-i Etfal	Besim Ömer Bey	
Sarf-ı Fransevî Cetveli		
Kavaid-i Farsiye Bir Tarz-ı Nevin	M. Naim Bey	
Lisan-ı Umumî		
Lûgat-ı Efal-i Fransevî		
Mekteb-i Edeb		
Feyz-i Yezdan	Ömer İbnü'l-Verdî	Zihni Efendi
Mükemmel Elifba-yı Osmanî	Selânikli Tevfik Efendi	
Makaletü'l-Urefa fi-Mesailü'l-Hukema	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Medhal-i İnşa	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Nahv-ı Türkî	Şefik Bey	
<i>Tarih Kitapları, Lügatler ve Biyografiler</i>		
İskenderiye Kütüphanesi		
Anibal	Çaylak Tevfik	
Barbaros	Çaylak Tevfik	
Telhis-i Tarih-i Osmanî	Çaylak Tevfik	
Silistre Muhasarası	Ahmed Nafiz Efendi	
Osman Paşa Nezdinde Yüz Gün		
Mecelle-i Muahedat-ı Cedide		
Mesuliyet		

Miratü'l-Lûgat		
Volter	Beşir Fuad	
<i>Dil, Konuşma ve Tercüme Kitapları</i>		
Usul-i Tercüme yahud İzvad	Lastik Said	
İki Yüz Elli Kelime ile Tekellüm ve Sarf-ı Fransevî		Karayan İstapan Efendi
Tarifeli Rehber-i Mükâleme-i Fransevî		
Şapsal Tercümesi Sarf-ı Fransevî	Chapsal	Sarafin Efendi
Sarf-ı Fransevî Cetveli		
Lisan-ı Umumî Sarfı		
Lûgat-ı Efâl-i Fransevî		
<i>Adap, Ahlâk ve Terbiyeye Dair Kitaplar</i>		
Bergüzar	Rifat Efendi	
Feyz-i Yezdan	Ömer İbnü'l-Verdî	Zihni Efendi
Ara-yı Milel		
Vezaif-i Ebeveyn	Muallim Naci	
Vezaifü'l-İnas	Mehmed Said Efendi	
<i>Münşeat ve Mektubat Kitapları</i>		
Asar-ı İzzet	İzzet Efendi	
Dürc-i Bedayî	İzzet Efendi	
İlaveli Nefhatü'l-Edeb	İzzet Efendi	

Mektubat-ı Giritli Sırrı Paşa	Giritli Sırrı Paşa	
Medhal-i İnşa	Serbestzade Ahmed Hamdi	
<i>Sağlık ve Bilim Kitapları</i>		
Elektrikiyet-i Sakine	Ahmed Rasim	
Tütün	Besim Ömer	
Dişlerin Hıfz-ı Sıhhati	Besim Ömer	
Sıhhatname-i Etfâl	Besim Ömer	
Sıhhatname-i Sagir	Mustafa Hami Paşa	
Sıhhatname-i İzdivac	Besim Ömer	
Fonograf	Ahmed Rasim	
Kabristan-ı Nevresidegân		
<i>Hikâye ve Romanlar</i>		
Emir Nevruz	Namık Kemal	
Esrar-ı Hind	Xavier de Montepin	Süleyman Vehbi
Prusya'da Askerlik Âlemi	Selânikli Tevfik	
Cezmi	Namık Kemal	
Çöl Kahraman Kızı	Gustave Aimard / Doryan	Hüseyin Tayfur
Serseri Yahudi	Eugene Sue	
Seyrül'-Akmar fi-Felekül'-Edvar	Hâlid Bey	
Şikemperverî	Eugene Sue	
Şeytanın Ayinesi		

Aşık ile Maşuk Dürbünü ve Her Milletin Güzeli		
Kırmızı Değirmen	Xavier de Montepin	
Monte Kristo	Alexandre Dumas	
<i>Sürelî Yayınlar</i>		
Hazine-i Evrak	Mahmud Celaleddin	
Hanımlar		
Sebat	Hayreddin Bey	
Çocuklara Kıraat		
Ziraat	Avlonyalı Süreyya Bey	
Süha		
Şümruh-ı Edeb		
Mirat-ı Âlem		
<i>Tiyatro Kitapları</i>		
İki Ahbab Çavuşlar		
İki Bebek		Beşir Fuad
Binbaşyı Davet		Beşir Fuad
Para Meselesi	Alexandre Dumas	Teodor Kasap
Tezer	Abdülhak Hamid	
Tedbirde Kusur		
Duhter-i Hindu		

Şöhrete Muhabbet yahud Tasvir-i İtaat		
Şefkatsiz Valide		
Mis Lusi yahud Lammermoor Nişanlısı	Walter	
Mağdur Kalb		Mehmed Fahri
Mahiyet-i Aşk - Sanki Aşk		
Venedik Taciri	Shakespeare	
<i>Eğlenceli ve Komik Hikâyeler</i>		
Eğlence	Mehmed Hilmi Efendi	
İstanbul'da Bir Sene	Çaylak Tevfik	
Büyük Çocuklar		
Bu Âdem	Çaylak Tevfik	
Hazine-i Letaif	Çaylak Tevfik	
Duvardaki Gölge		
Salon Eğlenceleri yahud Eğlence ile Beraber İstifade		
Garaib-i Adat-ı Akvam	Lastik Said/ Ahmed Rasim	
Gel Keyfim Gel		
Letaif-i Nasreddin	Nasreddin Hoca	
Mecmua-yı Latife	Selânikli Tevfik	
Mecmua-yı Müfide		
Mültekatat-ı Letaif	Hayreddin Bey	

<i>Çeşitli Kitaplar</i>		
İstanbul Haritası		
Piyade-i Dahiliye Kanunname-i Hümayunu		
Rehber-i Mekayis		
Samit Harita		
Tavuk Beslemek		
Kanun-ı Aşk		
Leke Risalesi		
<i>Sonradan Eklenen Kitaplar</i>		
Usul-i Talim	Emil Otto	Beşir Fuad
Eser-i Nadir	Osman Nevres	
Terkib ve Terci-i Bend-i Ziya Paşa	Ziya Paşa	
Musa İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet	Muallim Naci	

3. TABLO: 1305 Tarihinde Yayımlanan *Esami-i Kütüb*'de Yer Alan Kitaplar Listesi

Kitap	Yazarı	Mütercimi
<i>Din ve Mezheb Kitapları</i>		
Ara-yı Milel	Giritli Sırrı Paşa	
İcaz-ı Kurân	Fahredden el-Razî	Muallim Naci
Hilye-i Hakanî	Hakanî	
Tuhfetü'l-Erib Tercümesi	Abdullah et-Tercüman	
Hülasatü'l-Kelam fi-Measiri'l-İslâm	Sami Efendi	
Ruh	Giritli Sırrı Paşa	
Sırr-ı Kurân	Giritli Sırrı Paşa	
Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi	Abdurrahman el-Camî	Mevlana Lamiî
Şerh-i Ahdname-i Ali Keremullah-i Veche		
Etvaku'z-Zehab Tercümesi	Zemaşerî	Said Efendi / Feyzi Efendi
Ezharü'l-Hak Tercümesi	Rahmetullah Efendi	es-Seyyid Fehmi Efendi
Kırımîzade Mecmuası	Kırımîzade Ahmed Rüşdi	
İlm-i Ahval-i Ruh		
Mirat-ı Muhammedî yahud Sefa-yı Ruh	Abdünnafizade Ahmed Esad	
Muamma-yı İlahi	Muallim Naci	
Nakdü'l-Kelam fi-Akaidü'l-İslâm	Giritli Sırrı Paşa	

Hidayetü't-Talibin Tercümesi	Mevlana Ebu Said	Safvet Paşa
<i>Fıkıh ve Adliye Kitapları</i>		
Adab-ı Kuzat	Kamil Efendi	
Bedraka-yı Erbab-ı Dava	Ahmed Lütfi Efendi	
Piyade-i Dahiliye Kanunname-i Hümayunu		
Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye	Osman Saib Bey	
Tarifeli Sakk-i Kavanin	Talât Efendi	
Şerh-i Kanun-ı Ticaret: İflâs Kısmı	Kostaki Aleksiyadis	
Şerh-i Kitabü'r-Rehn	Ali Haydar Efendi	
Zeyl-i Sakk ve Usul-i Muhakemat-ı Hukukiye Şerhi		
Muahedat Mecmuası		
Mizan-ı Ceza	Rıza Efendi / Vasil Efendi	
Muhakematım	Tıngır Simon Efendi	
Vezaif-i Kuzat Tercümesi	Hasan Sıdkı Efendi	
Münşeat-ı Hukuk	Hasan Hıfzı Efendi	
<i>Edebiyat ve Felsefe Kitapları</i>		
Ateşpare	Muallim Naci	
İntikad	Muallim Naci / Beşir Fuad	
Bir Çiçek Demeti	Mustafa Reşid	
Tezkir-i Mazi	Mustafa Reşid	

Cümel-i Hikemiye-i Osmaniye	Ahmed Rasim	
Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiye	Halil Edib / Ahmed Rasim	
Hadikatü'l-Üdeba	Emin Osman	
Sanihat	Yanyalı Hayreddin	
Hikemiyat-ı İslâmiye	Şeyh Saidî	Şeyh Vasfi
Şerh-i Belâgat	Elhac İbrahim	
Şerare	Muallim Naci	
Şöyle Böyle	Muallim Naci / Şeyh Vasfi	
Galatat	Giritlli Sırrı Paşa	
Garbdan Şarka Seyyale-i Edebiye	Uşşakîzade Halid Ziya	
Belâgat-ı Osmaniyye	Cevdet Paşa	
Musa İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet	Muallim Naci	
Muallim	muhtelif	
Nevadirü'l-Ekâbir	Muallim Naci	
Teshilü'l-Efkâr		
Ah u Enin	Vehbi Bey	
Miftahu'l-Fünun	Çamiç Ohannes	
Bahar-ı Daniş	Namık Kemal	
Mütercim	Muallim Naci	
<i>Okul Kitapları</i>		
Usul-i İmlâ	Mehmed Raşid	

Usul-i Talim	Emil Otto	Beşir Fuad
Üssü'l-Ulum yahud Bina Tercümesi Cetveli	Mehmed Safvet	
Büyük Çocuklar		
Bergüzar	Rifat Efendi	
Küçük Tarih-i Osmanî	Ahmed Rasim	
Rehnüma-yı Etfal	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Samit yahud Dilsiz Harita		
Feyz-i Yezdan	Ömer İbnü'l-Verdi	Zihni Efendi
Kavaid-i Farsiye: Bir Tarz-ı Nevin	M. Naim	
Lisan-ı Umumî		
Lûgat-ı Efal-i Fransevî		
Mekteb-i Edeb	Muallim Naci	
Mükemmel Elifba-yı Osmanî	Selânikli Mehmed Tevfik	
Rehber-i Mekayis		
Medhal-i İnşa	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Nahv-ı Türkî	Şefik Bey	
Vezaifü'l-İnas	Mehmed Said	
Rehber-i İlm-i Hesab	Abdülaziz Efendi	
İzahü'l-Kelâm	Said Efendi	
Talim-i Kıraat	Muallim Naci	

Çocuklara Mektub Numunelerim	Edhem İsmail	
Sarf-1 Osmanî	Selim Sabit	
Muhtasar Hesab	Selim Sabit	
Muhtasar Sarf-1 Osmanî	Selim Sabit	
Nahv-1 Osmanî	Selim Sabit	
Muhtasar Coğrafya	Selim Sabit	
Muallim-i Sarf	Ahmed Rasim	
Çocuklara Hıfz-1 Sıhhat Dersleri		
Lisan-1 Osmanî: Birinci Sene	Ali Nazima	
Lisan-1 Osmanî: İkinci Sene	Ali Nazima	
Yeni Usul Muhtasar Sarf-1 Türkî	Ahmed Rasim	
Kaside-i Âmâlî Tercümesi	Ali bin Osman el-Ferganî	Ahmed Şükrü Efendi
Elifba-yı Osmanî	Selim Sabit	
Coğrafya-yı Tabiî ve Politikî	Selânikli Fazlı Necib	
Çocuklara Talim	Mehmed Şemseddin	
Talim-i Kıraat Rika Hatlı	Muallim Naci	
Tatbikat-1 Hesab	Mahrukîzade Cafer	
Tasrifat-1 Lisan-1 Osmanî	Süreyya Efendi	
İlm-i Cebr	Said Efendi	
Türkçe Avamil Tuhfesi		Rusçuklu Hayri Bey
Sıhhatname-i Etfal	Besim Ömer Bey	

Sarf-ı Fransevî Cetveli	Ahmed Arif Efendi	
Umumî ve Nazarî İlm-i Hesab	Ahmed Şükrü Bey	
<i>Tarih Kitapları, Lügatlar ve Biyografiler</i>		
İskenderiye Kütüphanesi		
Annibal	Çaylak Tevfik	
Barbaros	Çaylak Tevfik	
Telhis-i Tarih-i Osmanî	Çaylak Tevfik	
Küçük Telhis-i Tarih-i Osmanî	Çaylak Tevfik	
Tarih-i Osmanî-yi Musavver	Cevad Paşa	
Tarih-i Askerî Hülasası	Cevad Paşa	
Şimalden Malumat yahud Muhtasar Rus Tarihi		İsmail Hakkı Efendi
Arabların Terakkiyat-ı Medeniyesi	Gustave Le Bon	Ahmed Rasim
Yadigâr-ı Hayatım	Hobart Paşa	
(44-45) Rusya ve Devlet-i Aliyye Seferi	Cevad Paşa	
Miratu'l-Lûgat		
Volter	Beşir Fuad	
<i>Dil, Konuşma ve Tercüme Kitapları</i>		
Usul-i Tercüme yahud İzvad	Lastik Said	
Oku Yaz		
Tedris-i Lisan-ı Fransevî		Hasan Şefik Bey

Miftah-ı Kıraat-ı Huruf-ı Ermeniye fi- Lisan-ı Osmanî		
Tarifeli Rehber-i Mükâleme-i Fransevî		
Miftah-ı Lisan-ı Fransevî		
Şapsal Tercümesi Sarf-ı Fransevî	Chapsal	Sarafin Efendi
Şapsal Tercümesi Nahv	Chapsal	
Sarf-ı Fransevî Cetveli	Ahmed Arifi	
Lisan-ı Umumî Sarfı		
Lûgat-ı Efal-i Fransevî		
Usul-i Talim	Emil Otto	Beşir Fuad
Miftah-ı Usul-i Talim	Emil Otto	Beşir Fuad
Bergüzar	Rifat Efendi	
Feyz-i Yezdan	Ömer İbnü'l-Verdi	Zihni Efendi
Mekteb-i Edeb	Muallim Naci	
Vezaif-i Ebeveyn	Muallim Naci	
Terbiyetü'l-Ezhan	Osman Hayri	
Vezaifü'l-İnas	Mehmed Said	
İnsaniyet	Mahmud Celaleddin	
<i>Münşeat ve Mektubat Kitapları</i>		
Asar-ı İzzet	İzzet Efendi	
Eser-i Nadir	Osman Nevres	

Dürc-i Bedayî	İzzet Efendi	
Müntehabat-ı Asar-ı Rifat Paşa	Rifat Paşa	
İlaveli Nefhatü'l-Edeb	İzzet Efendi	
Mektubat-ı Giritli Sırrı Paşa	Giritli Sırrı Paşa	
Medhal-i İnşa	Serbestzade Ahmed Hamdi	
<i><u>Sağlık ve Bilim Kitapları</u></i>		
Elektrikiyet-i Sakine	Ahmed Rasim	
Tütün*	Besim Ömer	
Dişlerin Hıfz-ı Sıhhati	Besim Ömer	
Riyazat-ı Bedeniye	Mustafa Hami Paşa	
Sıhhatnüma-yı Aile yahud Baba Ana Çocuk	Besim Ömer	
Tavuk, Hindi, Kaz ve Ördek Beslemek		
Kozmografya yahud Mukaddemat-ı Fenn-i Ahval-i Kâinat	Rifat Bey / Hüsameddin Bey / Nikolay Vasil Efendi	
Sıhhatnüma-yı Etfal	Besim Ömer	
Sema yahud Kozmografya	Faber	Cevad Paşa
Sıhhatnüma-yı İzdivac	Besim Ömer	
Fonograf	Ahmed Rasim	
İlm-i Hikmet-i Tabiyyeden Telefon ve Fonograf	Cevad Paşa	
Usul-i Kimya-i Sanayiî	Hasan Vahid	

Kabristan-ı Nevresidegân		
Zübdetü'l-Hendese	Hafız Abdülatif	
Arz	Mehmed Şakir	
Kimyanın Sanayiye Tatbiki	Cevad Paşa	
Suverü'l-Kevakib ve Haritatu's-Sema	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Fünun-ı Riyaziyenin Mebahis-i Dakikesi	Cevad Paşa	
Malumatü'l-Kafiye fi-Ahval-i Memalik-i Osmaniye	Cevad Paşa	
Validelere Yadigâr	Abdurrahman Bey	
<i>Hikâye ve Romanlar</i>		
Emir Nevruz	Namık Kemal	
Esrar-ı Hind	Xavier de Montepin	Süleyman Vehbi
Prusya'da Askerlik Alemi	Selânikli Tefvik	
Cezmi	Namık Kemal	
Kirli Çıktı	Mehmed Nüzhet	
Çöl Kahramanı Kız	Gustave Aimard / Doryan	Hüseyin Tayfur Bey
Serseri Yahudi	Eugene Sue	
Sergüzeşt	Samipaşazade Sezai	
Jöneviev	Lamartine	Halil Edib
Seyrü'l-Ekmar fi-Felekü'l-Edvar	Halid Bey	
Paris Batakhaneleri	Xavier de Montepin	

Şikempverî	Eugene Sue	
Şeytanın Ayinesi		
Gece Yolcuları	Ponson du Terrail	
Aşık ile Maşuk Dürbünü ve Her Milletin Güzeli		
Kırmızı Değirmen	Xavier de Montepin	
Feth-i Kostantiniye	İmamzade Esad Efendi	
Monte Kristo	Alexandre Dumas	
Kanun-ı Aşk		Vassaf Bey
<i>Sürelî Yayınlar</i>		
Afak	Muallim Naci / Mehmed Şükrü / Doktor Rıza / Mehmed Nadir	
Hazine-i Evrak	Mahmud Celaleddin	
Hanımlar		
Çocuklara Kıraat	İsmail Edib / Necib Necati	
Ziraat	Avlonyalı Süreyya Bey	
Süha	Fahri Bey	
Şümruh-ı Edeb	Çaylak Tefvik	
Mirat-ı Âlem		
<i>Tiyatro Kitapları</i>		
İki Ahabab Çavuşlar		
İki Bebek		Beşir Fuad

İşkilli Memo	Moliere	Teodor Kasap
Binbaşığı Davet		Beşir Fuad
Para Meselesi	Alexandre Dumas	Teodor Kasap
Tedbirde Kusur		
Şir	Samipaşazade Sezai	
Şöhrete Muhabbet yahud Tasvir-i İtaat		
Karnaval Kokozları		
Dehşetli Hata		
Mağdur Kalp		Mehmed Fahri Efendi
Mahiyet-i Aşk – Sanki Aşk		
Venedik Taciri	Shakespeare	
<i>Eğlenceli ve Komik Hikâyeler</i>		
Eğlence	Mehmed Hilmi	
İstanbul'da Bir Sene	Çaylak Tevfik	
İnsan Yavruları		
Büyük Çocuklar		
Bu Âdem	Çaylak Tevfik	
Hazine-i Letaif	Çaylak Tevfik	
Duvardaki Gölge		
Salon Eğlenceleri Yahud Eğlence ile Beraber İstifade		

Garaib-i Adat-ı Akvam	Lastik Said / Ahmed Rasim	
Genc-i Şaygan	Dehlevî Han	
Gel Keyfim Gel		
Lubiyat-ı Kimyeviye		
Mecmua-yı Letaif	Selânikli Tevfik	
Mecmua-yı Müfide		
Mültekatat-ı Letaif	Hayreddin Bey	
Nasayihü'ş-Şeban	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Nasayih-ı Nafia yahud Malumat-ı Müfide		
<i>Çeşitli Kitaplar</i>		
İstatistik-i Umumî	Recai Efendi	
Dama	muhtelif	
Dama (ikinci baskı)		
Tütün	Besim Ömer	
Sada-yı Şevk	Şevki Bey	
Göğercin Postası		
Leke Risalesi		

4. TABLO: 1306 Tarihinde Yayımlanan *Esami-i Kütüb*'de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi

Kitap	Yazar	Tercüman
Bir Türk Diplomatinin Evrak-ı Siyasiyesi	Reşid Paşa / Salahaddin Bey	
Galatat-ı Tercüme	Lastik Said	
Küçük Tarih-i İslâm	Ahmed Rasim	
Divan-ı Yavuz Sultan Selim Han	Yavuz Sultan Selim	
Şerh-i Kitabü'l-Emanet	Cevdet Paşa	
Mahakim	Lastik Said	
Banet Suad Kasidesi	Kaab bin Züheyr	Arabzade Mehmed Emin
Hazine-i Mekatib yahud Mükemmel Münşeat	Mustafa Reşid / Ahmed Rasim	
Mecmua-ı Cevami		
Vezaif-i Adliyye-i Etibba	Lastik Said	
Amelî ve Nazarî Talim-i Lisan-ı Osmanî	Ahmed Rasim	
Risale-i Bey ü Şira		
Nazariyat-ı Kanun-ı Ceza	Hüseyin Galib / Eyüb Sabri	
Rehber-i Ticaret	M. İskender	
Temyiz-i Talikat		
Es-Senedü'l-Muhkem fi-Tercümetü's-Süllem	İmam Gazali	Kureyşizade Mahmud Nedim

Musavver Külliyyat-ı Lûgat	Ahmed Rasim	
Edebiyat Lûgatları	Recaizade Mahmud Ekrem	
Fıkıh Lûgatları	Ali Haydar	
Adliye ve Hukuk Lûgatları	Sabit Efendi	
Tıp Lûgatları	Selami Bey	
Denizcilik Lûgatları	Nutkî Efendi / Osman Bey	
Ziraat Lûgatları	Salim Bey	
Veterinerlik Lûgatları	Minas Efendi	
Kimya Lûgatları	Giritli Rifat Efendi	
Fransızca Usul-i Tahrir ve Kitabet	Mehmed Halid	
Ferid	Brunot	Necib Asım
Tahattur	Selahaddin Bey	
İdman		Ali Nazima
İdman Elifbası	Ali Nazima	
Küçük Coğrafya		Ali Nazima
Yeni Usul Sarf-ı Farsî	Ahmed Rasim	
Haritalı Küçük Tarih-i Osmanî	Ali Nazima	
Küçük Hesab	Ali Nazima	
Hesab-ı Tedricî		Ahmed Rasim
Avamil Tercümesi Murakkaat		Ahmed Fuad
Miftahu'l-Ulûm		Ahmed Fuad

Tergibiyye		Ahmed Fuad
------------	--	------------

5. TABLO: 1307 Tarihinde Yayımlanan *Esami-i Kütüb*'de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi

Kitap	Yazar	Tercüman
Şerh-i Kaside-i Bürde Tercüme-i Mücmeli	Busirî	Osman Tevfik
<i><u>Roman ve Hikâyeler</u></i>		
Deniz Altında 20000 Fersah Seyahat	Jules Verne	Ahmed İhsan
Kontes Sara	Georges Ohnet	Ahmed İhsan
Demirhane Müdürü	Georges Ohnet	Ahmed İhsan
Ekmekçi Kadın	Xavier de Montepin	Ahmed İhsan
Kaptan Gran'ın Çocukları (Seyahat-i Harikulade)	Jules Verne	Ahmed İhsan
Büyük İkramiye	Xavier de Montepin	M. Şakir
Doktor Saniyel	Hector Malot	
Hümayunname		
<i><u>Okul Kitapları</u></i>		
İdman İkinci Lahika: Akaid-i İslâmiye yani Mekâtib-i İbtidaiyeye Mahsus İlm-i Hâl	Ali Nazima	
Çocuklara Kılavuz	Mehmed Şemseddin	
Mini Mini Mektebli	Nabizade Nazım	
Rehnüma-yı Etfal (Resimli)	Ahmed Efendi	

Talim-i Kıraat Birinci Kısım (Rika Hatlı Yedinci Tab)	Muallim Naci	
Talim-i Kıraat İkinci Kısım (Rika Hatlı)	Muallim Naci	
İmlâ-yı Osmanî (Birinci Kısım)	Ahmed Rasim	
Tetümme-i Kıraat-ı Fransevî	Mehmed Halid	
Usul-i İnşa ve Kitabet	Çaylak Tevfik	
Mebadi-yi İlm-i Hukuk	Hüseyin Galip	
Lûgatçe-i Islahat-ı Resmîyye	Hasan Agâh	
Sarf-ı İbtidâî	Ahmed Rasim	
Teşebbüsât-ı Cürmiyye	Lastik Said	
Müdavele-i Efkâr	Bereketzade İsmail Hakkı	
Sanatlar Kitabı yahud Nazariyat-ı Sanayi	Hüseyin Tayfur	
Hacle	Abdülhak Hamid	
Makber	Abdülhak Hamid	
Tezer	Abdülhak Hamid	
Türkçe Muhtasar Mantık	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Usul Defteri		Fardis Efendi
Türkçe ve Fransızca Yeni Usul-i Mükâleme		
Medar-ı Nutuk		Yusuf Efendi
Takvim-i Asır		

Kasa	Talat Bey	
Lûgat-i Aziziye	Vasıf Efendi	
Gülistan Tercümesi	Sadî-yi Şirazî	
Gençlere Nasihat	Tevfik Vahid	
<i><u>Tekrar Basılan Kitaplar</u></i>		
Vezaif-i Kuzat Tercümesi	Hasan Sıdkı	
Lisan-ı Osmanî	Ali Nazima	
Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî		
Küçük Tarih-i Osmanî		
Dürc-i Bedayî	İzzet Efendi	
Çöl Kahramanı Kız	Gustave Aimard / Doryan	Hüseyin Tayfur
Hazine-i Mekatib yahud Mükemmel Münşeat	Mustafa Reşid/ Ahmed Rasim	
Rehnüma-yı Etfal		
Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Farsî	Ahmed Rasim	
İdman (Birinci)	Ali Nazima	
Müntehabat-ı Teracim-i Meşahir	İsmail Hakkı / İbrahim Fehim	
Huz Ma-Safa	Mehmed Behçet / İsmail Safa	
Barka	Yavuz Sultan Selim	Şeyh Vasfî

6. TABLO: 1308 Tarihinde Yayımlanan *Esami-i Kütüb*'de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi

Kitap	Yazar	Tercüman
<i>Din ve Mezhep Kitapları</i>		
Ara-yı Milel	Giritli Sırrı Paşa	
İcaz-ı Kurân	Fahredden el-Razî	Muallim Naci
Etvaku'z-Zehab Tercümesi	Zemaşerî	Said Efendi / Feyzi Efendi
Banet Suad Kasidesi	Kaab bin Züheyr	Arabzade Mehmed Emin
Tuhfetü'l-Erib Tercümesi		Abdullah et-Tercüman
Hilye-i Hakanî	Hakanî	
Hülasatü'l-Kelâm fi-Measiri'l-İslâm	Sami Efendi	
Ruh	Giritli Sırrı Paşa	
Sırr-ı Kurân	Giritli Sırrı Paşa	
Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi	Abdurrahman el-Camî	Mevlana Lamiî
İlm-i Ahval-i Ruh		
Kaside-i Amali Tercümesi	Ali bin Osman el-Ferganî	Mehmed Şükrü
Mirat-ı Muhammedî yahud Sefa-yı Ruh	Abdünnafızade Ahmed Esad	
Muamma-yı İlahî	Muallim Naci	
Nakdü'l-Kelâm fi-Akaidü'l-İslâm	Giritli Sırrı Paşa	
Hidayetü't-Talibin Tercümesi	Mevlana Ebu Said	Safvet Paşa
<i>Fıkıh ve Adliye Kitapları</i>		

Adab-ı Kuzat	Kamil Efendi	
Bedraka-yı Erbab-ı Dava	Lütfi Efendi	
Tarifeli Sakk-i Kavanin	Talât Efendi	
Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye	Osman Saib	
Teşebbüsat-ı Cürmiyye	Lastik Said	
Zeyl-i Sakk ve Usul-i Hukukiye Şerhi		
Şerh-i Kanun (Ticaret-i İflâs Kısmı)	Aleksiyadis Efendi	
Şerh-i Kitabü'r-Rehn	Ali Haydar	
Şerh-i Kitabü'l-Emanet	Cevdet Paşa	
Kırımîzade Mecmuası	Kırımîzade Ahmed Rüşdi	
Mebadi-yi İlm-i Hukuk	Hüseyin Galip	
Mahakim	Lastik Said	
Muahadat Mecmuası		
Miran-ı Ceza	Rıza Efendi / Vasil Efendi	
Muhakematım	Tıngır Simon	
Vezaif-i Kuzat Tercümesi	Hasan Sıdkı	
Münşeât-ı Hukuk	Hasan Hıfzı	
Nazariyat-ı Kanun-ı Ceza	Hüseyin Galip / Eyüb Sabri	
Vezaif-i Adliye-i Etıbba	Lastik Said	
<i>Bilim ve Sağlık Kitapları</i>		
Elektrikiyet-i Sakine	Ahmed Rasim	

Usul-i Kimya-yı Sanayi	Hasan Vahid	
Arz	Mehmed Şakir	
Tütün	Besim Ömer	
Zübdetü'l-Hendese	Abdüllatif Efendi	
Dişlerin Hıfz-ı Sıhhati	Besim Ömer	
Riyazat-ı Bedeniye	Mustafa Hami Paşa	
Sıhhatnüma-yı Aile veyahud Baba, Anne, Çocuk	Besim Ömer	
Sıhhatnüma-yı Etfâl	Besim Ömer	
Sıhhatname-i İzdivac	Besim Ömer	
Sanatlar Kitabı yahud Nazariyat-ı Sanayi	Hüseyin Tayfur	
Tavuk, Hindi, Kaz, Ördek Beslemek		
İlm-i Hikmet-i Tabiiyeden Telefon ve Fonograf	Cevad Paşa	
Fonograf	Ahmed Rasim	
Fünun-ı Riyaziyenin Mebahis-i Dakikesi	Cevad Paşa	
Kabristan-ı Nevresidegân		
Gençlere Nasihat	Tevfik Vahid	
Kimyanın Sanayiye Tatbiki	Cevad Paşa	
Göğercin Postası		
Malûmatü'l-Kafiye fi-Ahvâl-i Memalik-i	Cevad Paşa	

Osmaniye		
<i>Dil ve Konuşma Kitapları</i>		
Usul-i Talim	Emil Otto	Beşir Fuad
Fransızca Elfaz-ı Müteşabihe Lûgatçesi	Mehmed Halid	
Usul-i Tercüme yahud İzvad	Lastik Said	
Tedris-i Lisan-ı Fransevî		Hasan Şefik
Tetümme-i Kıraat-ı Fransevî	Mehmed Halid	
Tarifeli Rehber-i Mükâleme-i Fransevî		Mehmed Zeki / Musa Kâzım
Türkçe ve Fransızca Yeni Usul-i Mükâleme		
Şapsal Tercümesi Sarf-ı Fransevî	Chapsal	Sarafin Efendi
Şapsal Tercümesi Nahv	Chapsal	Sarafin Efendi
Sarf-ı Fransevî Cetveli	Ahmed Arifi	
Galatat-ı Tercüme	Lastik Said	
Fransızca Usul-i Tahrir ve Kitabet	Mehmed Halid	
Miftah-ı Usul-i Talim	Emil Otto	Beşir Fuad
Miftah-ı Lisan-ı Fransevî		
Müntehabat-ı Teracim-i Meşahir	İsmail Hakkı / İbrahim Fehim	
Miftah-ı Kıraat-ı Huruf-ı Ermeni fi- Lisan-ı Osmanî		
Lisan-ı Umumî Sarfı		
Lûgat-ı Efal-i Fransevî		

Lûgatçe-i İstilahat-ı Resmiye	Hasan Agâh	
<i>Edebiyat ve Felsefe Kitapları</i>		
Ateşpare	Muallim Naci	
İntikad	Muallim Naci / Beşir Fuad	
Âh u Enin	Vehbi Bey	
Usul-i İmlâ	Mehmed Raşid	
Belâgat-ı Osmaniyye	Cevdet Paşa	
Barka	Yavuz Sultan Selim	Şeyh Vasfi
Bir Çiçek Demeti	Mustafa Reşid	
Tezkir-i Mazi	Mustafa Reşid	
Tezer	Abdülhak Hamid	
Tahattur	Selâhaddin Bey	
Türkçe Muhtasar Mantık	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Cümel-i Hikemiye-i Osmaniye	Ahmed Rasim	
Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiye	Halil Edib / Ahmed Rasim	
Hadikatü'l-Üdeba	Emin Osman	
Hikemiyat-ı İslâmiye	Şeyh Saidî	Şeyh Vasfi
Hacle	Abdülhak Hamid	
Huz Ma-Safa	Mehmed Behçet / İsmail Safa	
Divan-ı Yavuz Sultan Selim Han	Yavuz Sultan Selim	
Sanihat	Yanyalı Hayreddin	

Şerh-i Belâgat	Elhac İbrahim	
Şerare	Muallim Naci	
Şöyle Böyle	Muallim Naci / Şeyh Vasfi	
Galatat	Giritli Sırrı Paşa	
Galatat-ı Tercüme	Lastik Said	
Garbdan Şarka Seyyale-i Edebiye	Uşşakîzade Halid Ziya	
Gülistan Tercümesi	Sadî-yi Şirazî	
Mütercim	Muallim Naci	
Müdavele-i Efkâr	Bereketzade İsmail Hakkı	
Musa bin İbnü'l-Gazi yahud Hamiyyet	Muallim Naci	
Muallim	muhtelif	
Makber	Abdülhak Hamid	
Miftahu'l-Fünun	Çamiç Ohannes	
Nevadirü'l-Ekâbir	Muallim Naci	
<i>Münşeat ve Mektubat Kitapları</i>		
Usul-i İnşa ve Kitabet	Çaylak Tevfik	
Eser-i Nadir	Osman Nevres	
Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi	Reşid Paşa / Salahaddin Bey	
Çocuklara Mektub Numunelerim	Edhem İsmail	
Hazine-i Mekâtib yahud Mükemmel Münşeat	Mustafa Reşid / Ahmed Rasim	

Dürç-i Bedayî	İzzet Efendi	
İlaveli Nefhatü'l-Edeb	İzzet Efendi	
Fransızca Usul-i İnşa ve Kitabet		
Mektubat-ı Giritli Sırrı Paşa	Giritli Sırrı Paşa	
Medhal-i İnşa	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Müntehabat-ı Asar-ı Rifat Paşa yahud Gülbin-i İnşa	Rifat Paşa	
Mini Mini Mektebli	Nabizade Nazım	
<i>Tiyatro Kitapları</i>		
İki Ahabab Çavuşlar		
İki Bebek		Beşir Fuad
İşkilli Memo	Moliere	Teodor Kasap
Binbaşığı Davet		Beşir Fuad
Para Meselesi	Alexandre Dumas	Teodor Kasap
Dehşetli Hata		
Şîr	Samipaşazade Sezai	
Şöhrete Muhabbet Ne Harabiyet yahud Tasvir-i İtaat		
Karnaval Kokozları		
Mağdur Kalb	Mahmud Fahri	
Mahiyyet-i Aşk, Sanki Aşk		
Venedik Taciri	Shakespeare	

<i>Sürelî Yayınlar</i>		
Afak	Muallim Naci / Mehmed Şükrü / Doktor Rıza / Mehmed Nadir	
Hazine-i Evrak	Mahmud Celeleddin	
Hanımlar		
Çocuklara Kıraat	İsmail Edib / Necib Necati	
Ziraat	Süreyya Bey	
Süha	Fahri Bey	
Şümruh-ı Edeb	Çaylak Tevfik	
Mirat-ı Âlem		
<i>Tarih ve Biyografi Kitapları</i>		
İskenderiye Kütüphanesi		
Annibal	Çaylak Tevfik	
Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi	Reşid Paşa / Salahaddin Bey	
Barbaros	Çaylak Tevfik	
Telhis-i Tarih-i Osmanî	Çaylak Tevfik	
Tarih-i Osmanî-yi Musavver	Cevad Paşa	
Arabların Terakkiyat-ı Medeniyesi	Gustave Le Bon	Ahmed Rasim
Feth-i Kostantiniyye	İmamzade Esad	
Küçük Tarih-i İslâm	Ahmed Rasim	
Küçük Telhis-i Tarih-i Osmanî	Çaylak Tevfik	

Müntehabat-ı Asar-ı Rifat Paşa	Rifat Paşa	
Volter	Beşir Fuad	
(44-45) Rusya-Devlet-i Aliyye Seferi	Cevad Paşa	
<i><u>Komik ve Eğlenceli Hikâveler</u></i>		
Eğlence	Mehmed Hilmi	
İstanbul'da Bir Sene	Çaylak Tevfik	
İnsan Yavruları		
Büyük Çocuklar		
Bu Âdem	Çaylak Tevfik	
Hazine-i Letaif	Çaylak Tevfik	
Duvardaki Gölge		
Salon Eğlenceleri yahud Eğlence ile Beraber İstifade		
Garaib-i Adat-ı Akvam	Lastik Said / Ahmed Rasim	
Genc-i Şaygan	Dehlevî Han	
Gel Keyfim Gel		
Lubuyyat-ı Kimyeviye		
Mecmua-yı Letaif	Selânikli Tevfik	
Mültekatat-ı Letaif	Hayreddin Bey	
<i><u>Adap ve Ahlâk Kitapları</u></i>		
İnsaniyet	Mahmud Celaleddin	

Bergüzar	Yağlıkçızade Ahmed Rifat	
Büyük Çocuklar		
Terbiyetü'l-Ezhan	Osman Hayri	
Talim-i Kıraat	Muallim Naci	
Çocuklara Mektub Numunelerim	Edhem İsmail	
Rehnüma-yı Etfâl	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Jöneviev yahud Bir Hizmetçi Kızın Sergüzeşti	Lamartine	Halil Edib
Ferid	Brunot	Necib Asım
Feyz-i Yezdan	Ömer İbnü'l-Verdi	Zihni Efendi
Mekteb-i Edeb	Muallim Naci	
Vezaif-i Ebeveyn	Muallim Naci	
Vezaifü'l-İnas	Mehmed Said	
Nasayihu'l-Şeban	Serbestzade Ahmed Hamdi	
<i>Okul Kitapları</i>		
Elifba-yı Osmanî	Selim Sabit	
İdman Elifbası	Ali Nazima	
İsmail Hakkı Elifbası	İsmail Hakkı	
Mükemmel Elifba-yı Osmanî	Selânikli Tevfik	
İmlâ-yı Osmanî	Ahmed Rasim	
İdman		Ali Nazima

Usul-i Talim	Emil Otto	Beşir Fuad
Üssü'l-Ulum yahud Bina Tercümesi Cetveli	Mehmed Safvet	
İzahü'l-Kelâm	Lastik Said	
Usul-i İnşa ve Kitabet	Çaylak Tevfik	
Usul-i İmlâ	Mehmed Raşid	
Büyük Çocuklar		
Bergüzar	Yağlıkızade Ahmed Rifat	
Talim-i Kıraat	Muallim Naci	
Talim-i Kıraat: Birinci Kısım (Rika Hatlı Yedinci Tab)	Muallim Naci	
Talim-i Kıraat: İkinci Kısım (Rika Hatlı)	Muallim Naci	
Tetümme-i Kıraat-ı Fransevî	Mehmed Halid	
Tergibiyye		Ahmed Fuad
Telhis-i Tarih-i Osmanî	Çaylak Tevfik	
Türkçe Avamil Tuhfesi		Rusçuklu Hayri Bey
Tatbikat-ı Hesab	Mahrukîzade Cafer	
Tasrifat-ı Lisan-ı Osmanî	Süreyya Efendi	
Haritalı Küçük Tarih-i Osmanî	Ali Nazima	
Coğrafya-yı Tabiî ve Politikî	Selânikli Fazlı Necib	
Çocuklara Mektub Numunelerim	Edhem İsmail	
Çocuklara Hıfz-ı Sıhhat Dersleri		

Çocuklara Talim	Mehmed Şemseddin	
Çocuklara Kılavuz	Mehmed Şemseddin	
Çocuklara Kıraat	İsmail Edib / Necib Necati	
Hesab-ı Tedricî		Ahmed Rasim
Rehber-i İlm-i Hesab	Abdülaziz Efendi	
Rehber-i Mekayis		
Rehnüma-yı Etfâl (Resimli)	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Sarf-ı İbtidâî	Ahmed Rasim	
Samit yahud Dilsiz Harita		
Sihhatnüma-yı Etfâl	Besim Ömer	
Sarf-ı Fransevî Cetveli	Ahmed Arifî	
Sarf-ı Osmanî	Selim Sabit	
İlm-i Hal-i İbtidaiyeye Mahsus	Ali Nazima	
Amelî ve Nazarî Talim-i Lisan-ı Osmanî	Ahmed Rasim	
İlm-i Cebr	Said Efendi	
Amelî ve Nazarî İlm-i Hesab	Ahmed Şükrü	
Avamil Tercümesi Murakkaat		Ahmed Fuad
Ferid	Brunot	Necib Asım
Fransızca Usul-i Tahrir ve Kitabet	Mehmed Halid	
Feyz-i Yezdan	Ömer İbnü'l-Verdi	Zihni Efendi
Kavaid-i Farsiye Bir Tarz-ı Nevin	M. Naim	

Kaside-i Amali Tercümesi	Ali bin Osman el-Ferganî	Mehmed Şükrü
Küçük Tarih-i İslâm	Ahmed Rasim	
Küçük Tarih-i Osmanî	Ahmed Rasim	
Küçük Hesab	Ali Nazima	
Küçük Coğrafya	Ali Nazima	
Nahv-ı Osmanî	Selim Sabit	
Nahv-ı Türkî	Hasan Şefik	
Vezaifü'l-İnas	Mehmed Said	
Vezaif-i Ebeveyn	Muallim Naci	
Yeni Usul Sarf-ı Farsî	Ahmed Rasim	
Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî	Ahmed Rasim	
Muhtasar Coğrafya	Selim Sabit	
Lisan-ı Osmanî (Birinci Sene)	Ali Nazima	
Lisan-ı Osmanî (İkinci Sene)	Ali Nazima	
Lisan-ı Umumî		
Lûgat-ı Efal-i Fransevî		
Lûgatçe-i İstılahat-ı Resmîye	Hasan Agâh	
Muhtasar Hesab	Selim Sabit	
Muhtasar Sarf-ı Osmanî	Selim Sabit	
Medhal-i İnşa	Serbestzade Ahmed Hamdi	
Mini Mini Mektebli	Nabizade Nazım	

Mekteb-i Edeb	Muallim Naci	
Miftahu'l-Ulûm		Ahmed Fuad
Yeni Usul Muallim-i Sarf	Ahmed Rasim	
<i>Lûgat Kitapları</i>		
Lûgatçe-i Istilahat-ı Resmîye	Hasan Agâh	
Miratü'l-Lûgat		
<i>Hikâye ve Romanlar</i>		
Emir Nevruz	Namık Kemal	
Esrar-ı Hind	Xavier de Montepin	Süleyma Vehbi
Ekmekçi Kadın	Xavier de Montepin	Ahmed İhsan
İbtıla		Ragıp Bey
İnhimak-ı Memat	Fikripaşazade Mehmed Münci	
Büyük İkramiye	Xavier de Montepin	M. Şakir
Prusya'da Askerlik Âlemi	Selânikli Tevfik	
Çöl Kahramanı Kız	Gustave Aimard / Doryan	Hüseyin Tayfur
Jönevieu	Lamartine	Halil Edib
Sergüzeşt	Samipaşazade Sezai	
Deniz Altında 20000 Fersah Seyahat	Jules Verne	Ahmed İhsan
Demirhane Müdürü	Georges Ohnet	Ahmed İhsan
Doktor Saniyel	Hector Malot	
Serseri Yahudi	Eugene Sue	

Şikempervê	Eugene Sue	
Şeytanın Ayinesi		
Aşık ile Maşuk Dürbünü ve Her Milletin Güzeli		
Kontes Sara	Georges Ohnet	Ahmed İhsan
Kutb-ı Şimalîye Seyahat: Kaptan Hateras'ın Sergüzeşti	Jules Verne	Ahmed İhsan / Mazhar Bey
Kırmızı Değirmen	Xavier de Montepin	
Kaptan Gran'ın Çocukları: Seyahat-i Harikulade	Jules Verne	Ahmed İhsan
Kanun-ı Aşk		Vassaf Bey
Kirli Çıkı	Cevad Paşa / Mehmed Nüzhet	
Lord Hop	Alexandre Dumas	
Monte Kristo	Alexandre Dumas	
Hümayunname		
<i>Çeşitli Kitaplar</i>		
İstatistik-i Umumî	Recai Bey	
Takvim-i Asır		
Dama		
Dama		
Duvardaki Gölge		
Rehber-i Mekayis		

Sada-yı Şevk	Şevki Bey	
Tavuk, Hindi, Kaz, Ördek Beslemek		
Göğercin Postası		
Leke Risalesi		
Nasayih-ı Nafia yahud Malumat-ı Müfide		
<i>Sonradan Eklenen Kitaplar</i>		
Edebiyat-ı Osmaniye	Elhac İbrahim	
Fazilet ve Asalet	Mehmed Emin	
Muhtasar İnşa yahud Tecrübe-i Kalem	Ahmed Refik	
Yeni Usul Sarf-ı Farsî (İkinci Sene)	Ahmed Rasim	
İrae-i Nagamat	Neyzen Mehmed Kâmi	
Sünbülistan yahud Kıraat-ı Farsî	Ali Nazima	

7. TABLO: 1311 Tarihinde Yayımlanan *Esami-i Kütüb*'de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi

Kitap	Yazar	Tercüman
Tıbb-ı Nebevî	Hüseyin Remzi	
Fotografya Risalesi	Mehmed Tefvik	
İdman: Üçüncü Lahika - Akaid-i İslâmiyeden İlm-i Hal-i Kebir	Ali Nazima	
Risale-i Mefkud	Ali Haydar	
Tenakuz-ı Fıkhî	Manastırlı İsmail Hakkı	
Şerh-i Kitabü'l-Hibe	Cevdet Paşa	
Haleb Tarihiyle Merahil-i Kostantiniye	Fehmi Efendi	
Diplomasi Usul-i Kitabeti	Hüseyin Agâh	
Miratü'l-Beyt	Hüseyin Remzi	
Talim-i Hesab	Ali Nihad	
Takvim-i Marifet	Ahmed Refik	
Hıfz-ı Sıhhat-i Müteehhilin	Hüseyin Remzi	
Garraname-i Daimî	Sami Paşa	
Keşşaf	Hasan Rıza	
Tahkikât-ı Fenniye-i Cezaiye		
Çocuklara Kılavuz (İkinci Kısım)	Mehmed Şemseddin	
Aile Tabibi		İbrahim Edhem

Paris'de Bir Teehhül	Arnold	Hüseyin Rahmi
Tecaib-i Hayat	Ahmed Rasim	
Diyana	Fikripaşazade Mehmed Münci	
Kolonel Rober yahud Belvil'deki Şahs-ı Meçhûl	Pierre Zaccone	
Meyl-i Dil	Ahmed Rasim	
Küçük Şeyler	Samipaşazade Sezai	
Muhadarat	Fatma Aliye	
Şatranç	Nusret Ali Han	
Bedayî	Şeyh Vasfi	
Terbiye-i Nisvan	Velirızaşazade Ragıb	
Fotografya Risalesi	Velirızaşazade Ragıb	
Hazine-i Fünun	Velirızaşazade Ragıb	
Nakdül-Kelâm fî-Akaidül-İslâm (İkinci Tab)	Giritli Sırrı Paşa	
Livre de Lectur et de Leçon de Choses	Hristoforidis Efendi	
Livre d'Or	Terziyan Efendi	
Usul-i İnşa ve Kitabet (Üçüncü Kısım)	Çaylak Tefvik	
Tarifeli Sakk-i Kavanin - Ahkâm-ı Adliye	Abdurrahman Talat	
Zamanımızda Usul-i Harb (Kısım-ı Evvel)	Rıza Paşa	

Arzdan Kamere Seyahat	Jules Verne	Mazhar Bey
1310 Senesine Mahsus Takvim-i Marifet		
Tuvalet ve Letafet-i Aza	Madam La Baron Staffe	Sezaizade Ahmed Hikmet
İberistan-ı Almanî	Von Christoph Schmidt	Keçecizade Macit Paşa
Bahar-ı Hevesim	Danişîzade Şevket Gazi	
Ahlâk-ı Hamidî	Hüseyin Remzi	
Vücut-ı Beşer	Şerafeddin Mağmumî	

8. TABLO: 1312 Tarihinde Yayımlanan *Esami-i Kütüb*'de Yer Alan Kitapların Sıralı Listesi

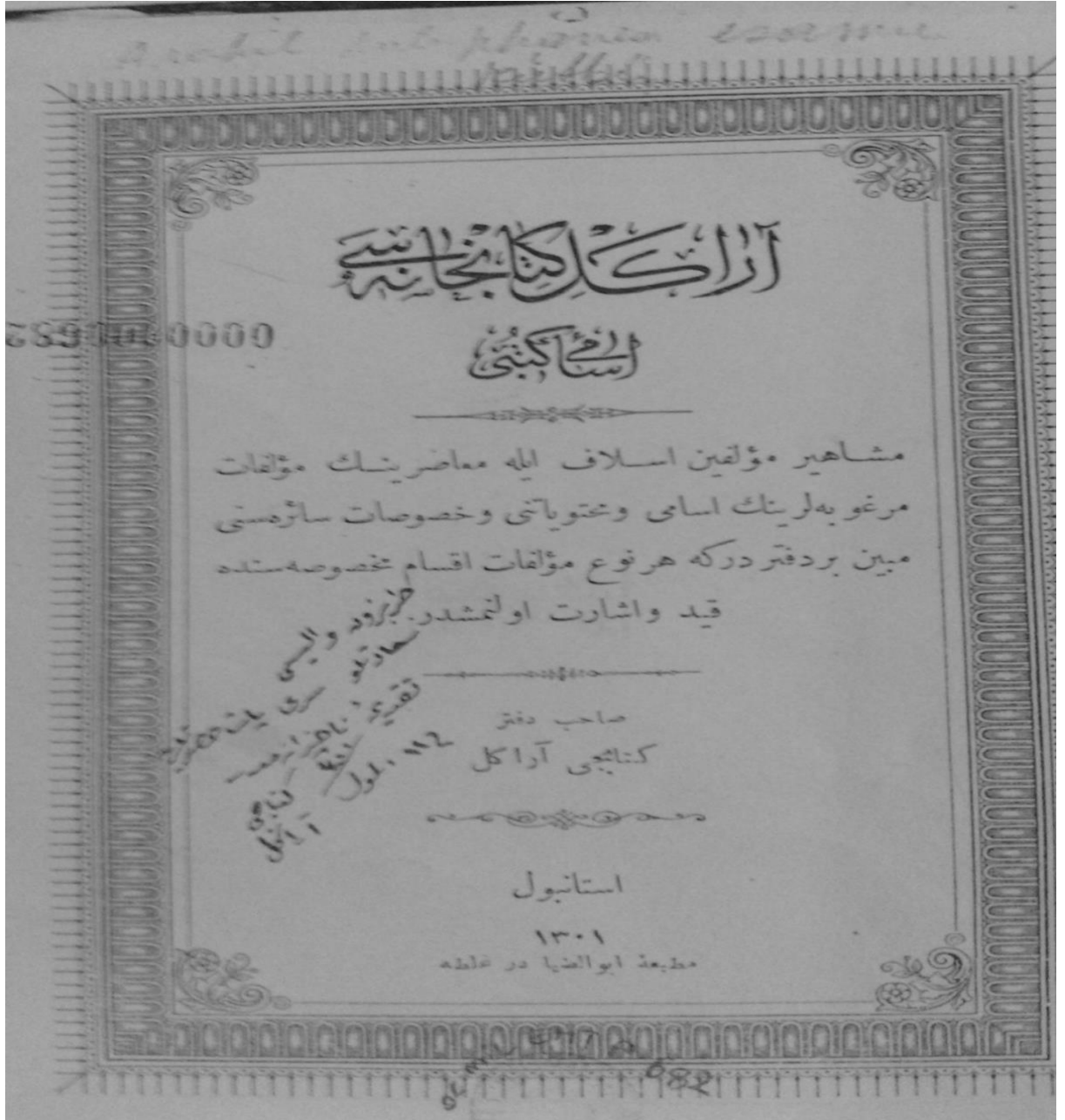
Kitap	Yazar	Tercüman
Sırr-ı Furkan	Giritli Sırrı Paşa	
Sırr-ı İnsan: Tefsir-i Sure-i İnsan	Giritli Sırrı Paşa	
Ramazan Hediyesi	Şerafeddin Mağmumî	
İsbat-ı Vacib	Bereketzade İsmail Hakkı	
Tarih-i Askerî Hülasası	Cevad Paşa	
Keşfü'l-Feraiz	Salih Efendi	Adalı Hoca Mehmed Hilmi
Mektubat-ı Sırrı Paşa (Cilt-i Sani)	Giritli Sırrı Paşa	
Vezaif-i Zabıta	Osman Affan	
Miftah-ı Kavanin-i Osmaniye	Serkiz Karakoç	
Hanımlara Münşeat	Ahmed Erib	
Füruk-ı Elfaz	Müstecabizade İsmet	
Çok Yaşamak İçin Tedabir	Doktor Saffray	
Sıhhatnüma-yı Agdiye		
Talim-i Hesab (İkinci Kısım)		
Küçük Tarih-i Osmanî (İkinci Tab)	Ahmed Rasim	
Tarz-ı Cedid Üzere Müretteb Osmanlı Elifbası	Ahmed Fazıl	
Telhisü'l-Hesab	Tahsin Bey	

İlm-i Simya	Uşşakîzade Halid Ziya	
Medar-ı Nutuk	Yusuf Muzaffer	
Mensur Şiirler	Uşşakîzade Halid Ziya	
Kanun ve Fenn-i Vilade	Uşşakîzade Halid Ziya	
İki Valide	Emile Richebourg	Ahmed İhsan
Livre d'Or (Birinci Kısım)	Terziyan	
Hüznaver	Ahmed Fehmi	
Takvim-i Marifet (Üçüncü Sene)	Ahmed Refik	
Mebhasü'l-Kıhf	Uşşakîzade Halid Ziya	
Tuhfe-i Letaif	Uşşakîzade Halid Ziya	
Bukalemun-ı Kimya	Uşşakîzade Halid Ziya	
Bir Müteverrimenin Nevha-i Meyusanesi	Abdülkerim Hadi	
İki Hakikat	İsmail Hakkı	
Vehametli Sevdalar		İsmail Safa / Ahmed Vefa
Es-Senedü'l-Muhkem fi-Tercümetü's-Süllem		Kureyşîzade Mahmud Nedim
Tabiiyet	Mahmud Fuad	
Okuyan		
Nemide	Uşşakîzade Halid Ziya	
Ferdi ve Şürekâsı	Uşşakîzade Halid Ziya	
Şüun-ı İslâmiye	Mahmud Esad	

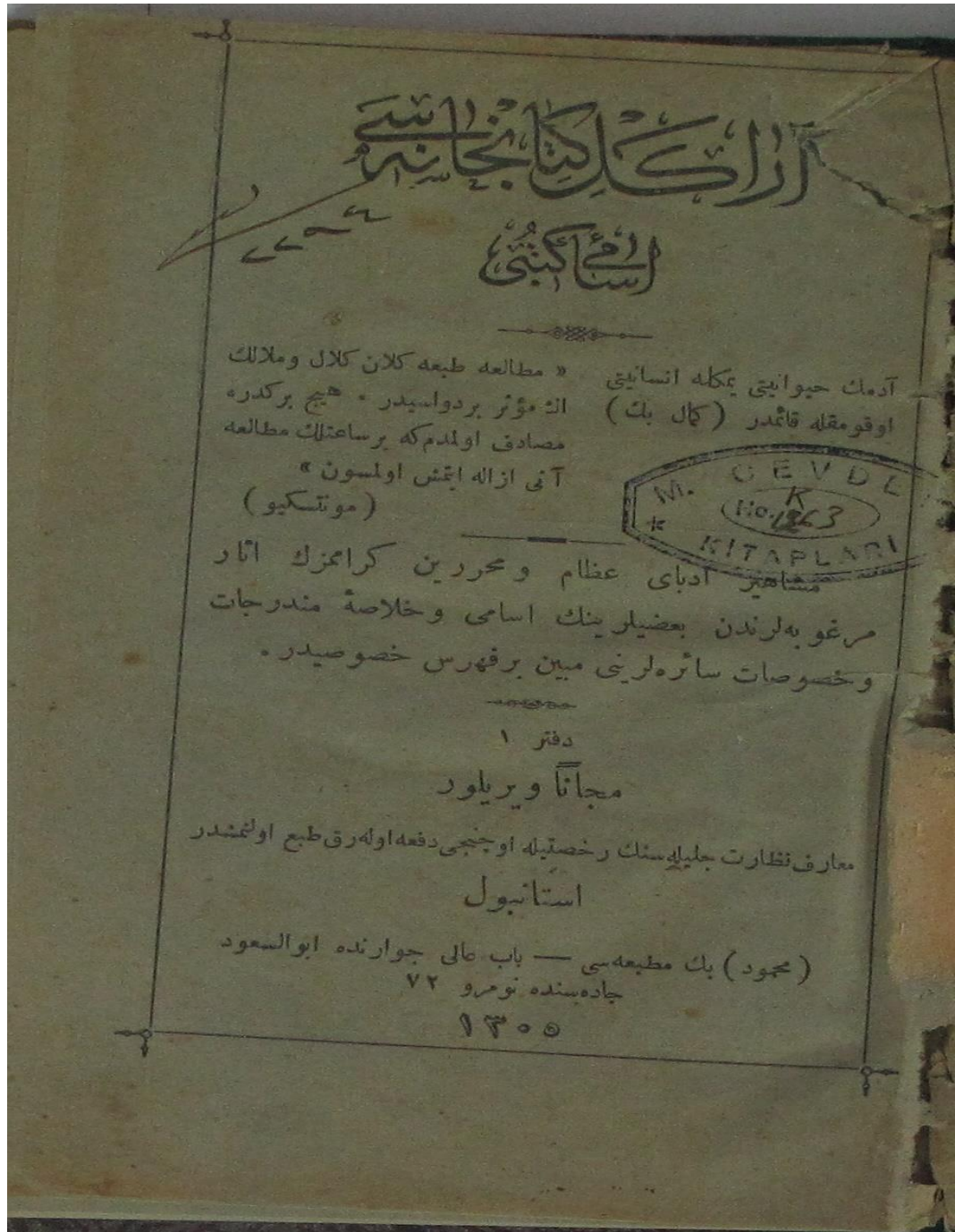
Takvim-i Marifet	Ahmed Refik	
Yadigâr	Kavalalı Ali Galib	
Kimya	Edmond Langlebert	Nişan Hocas

EKLER

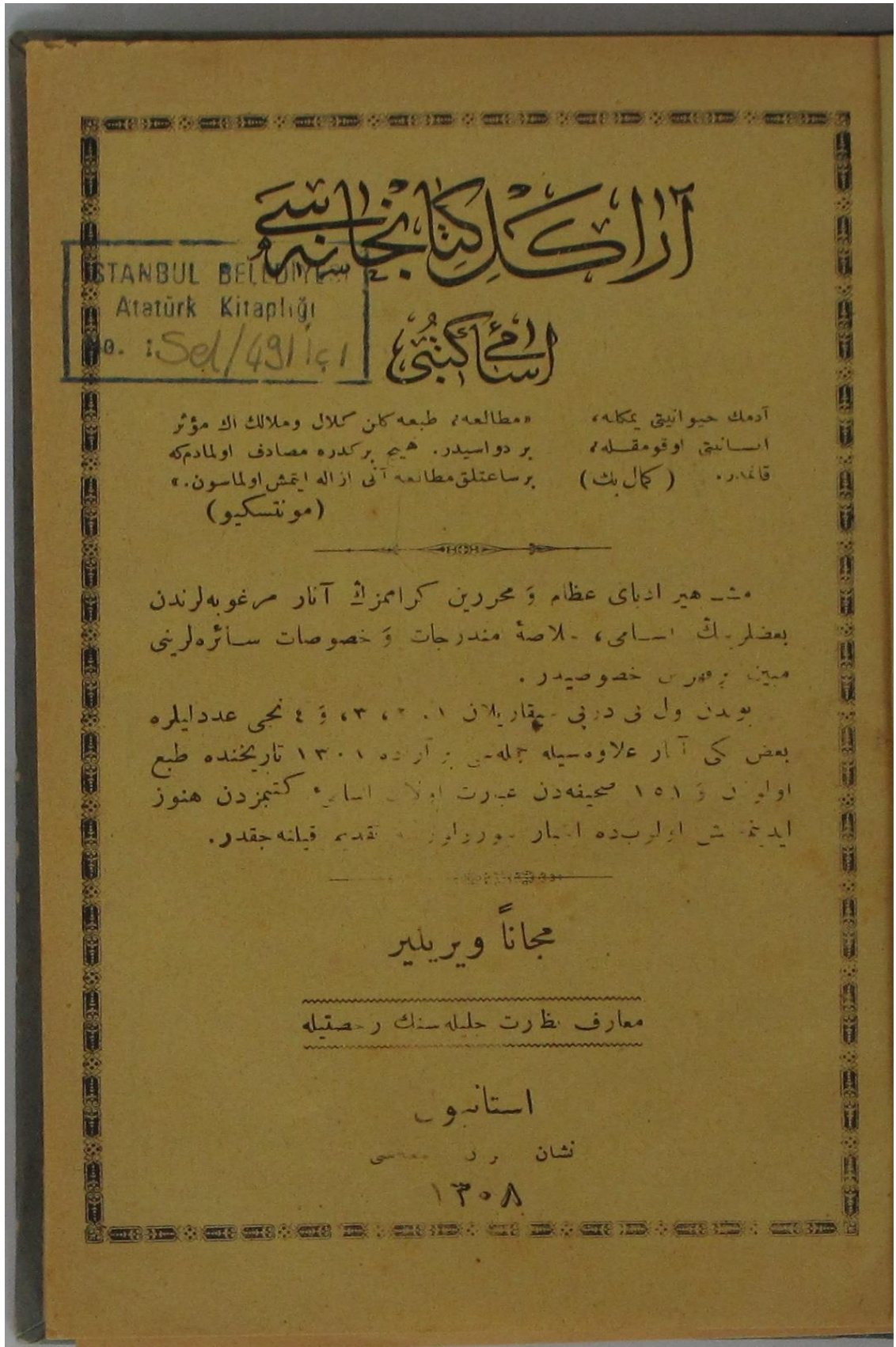
EK 1: 1301 Tarihinde Basılan Esami-i Kütüb

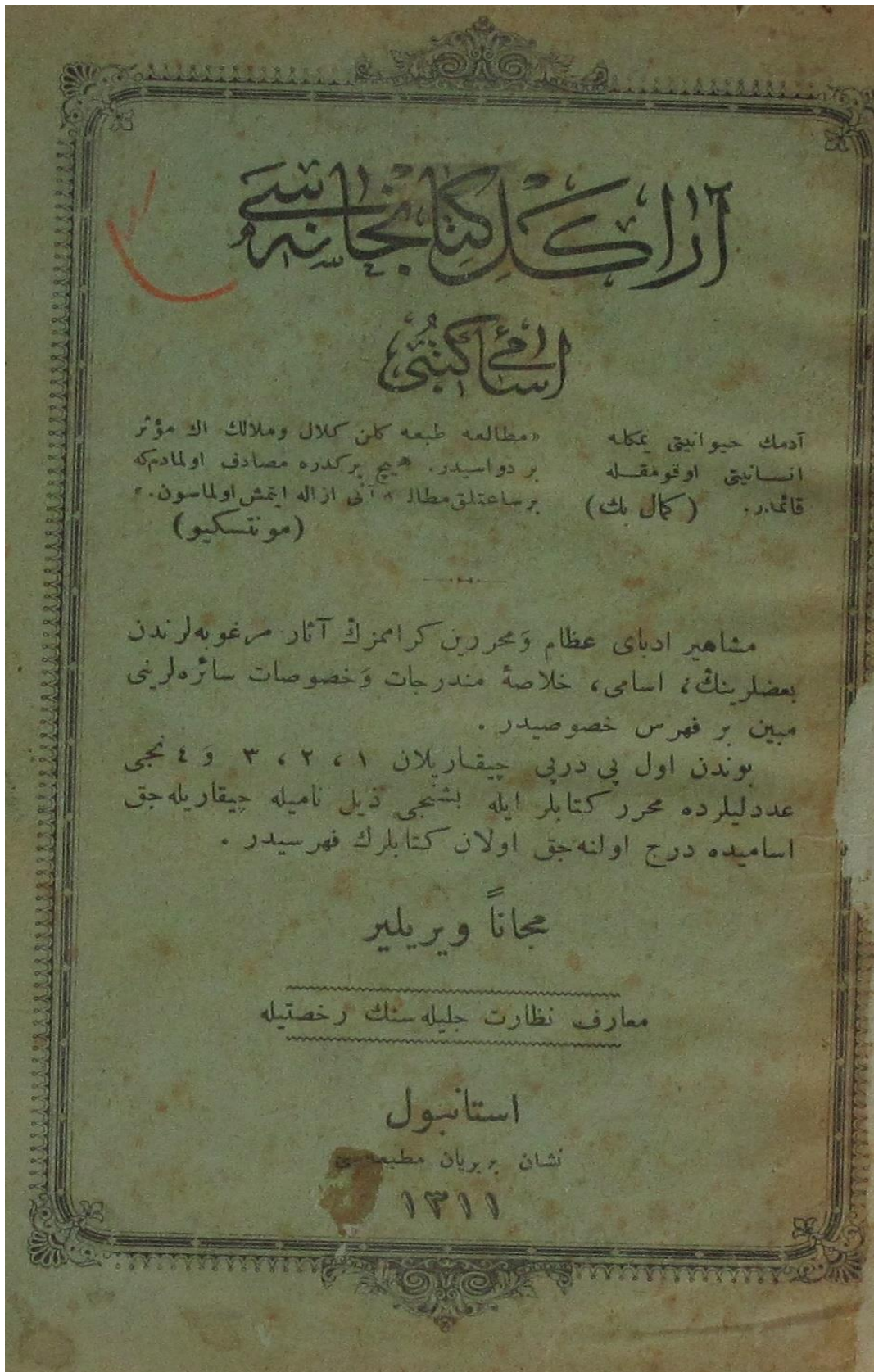
EK 2: 1305 Tarihinde Basılan Esami-i Kütüb (Defter I)

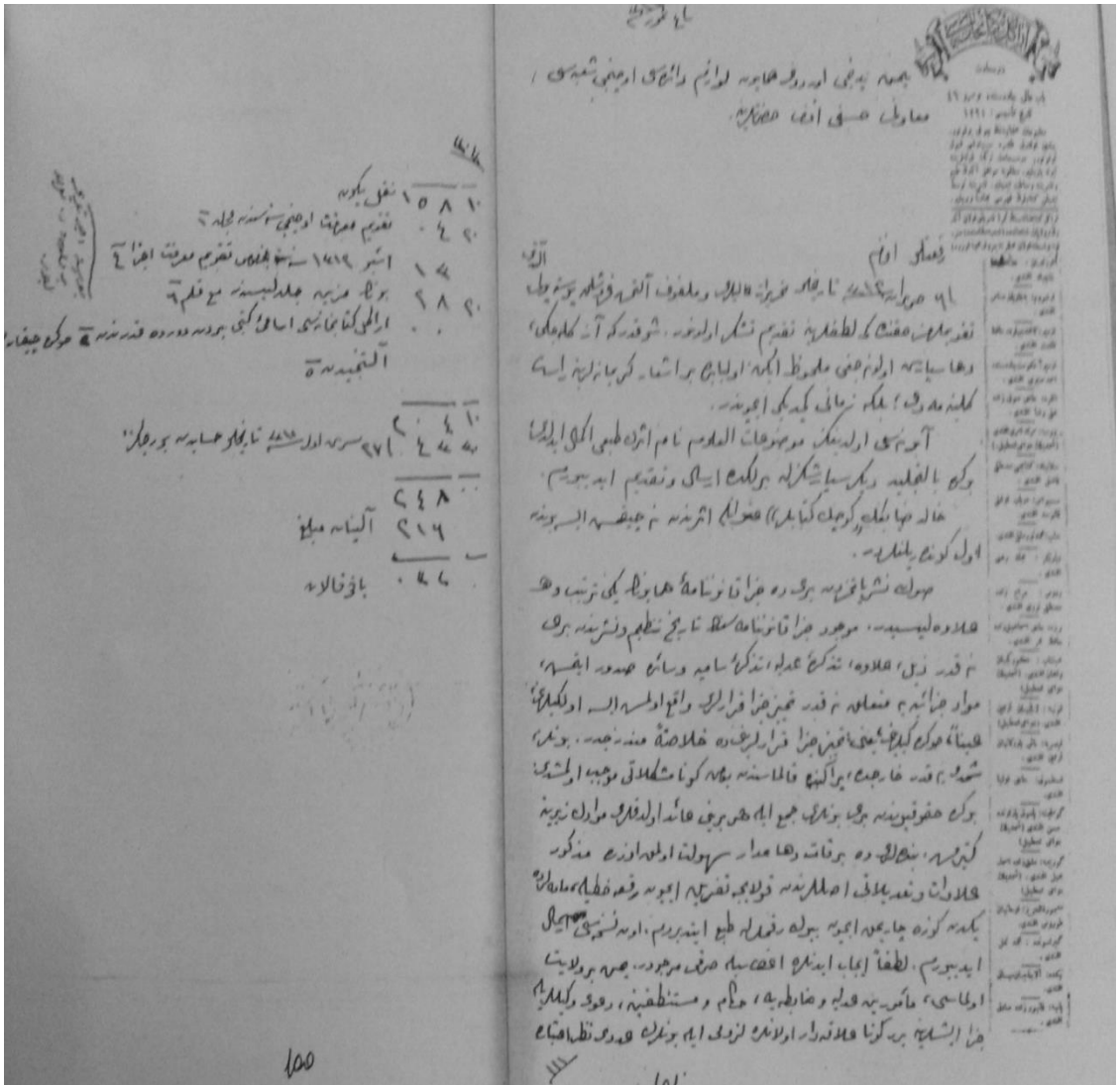
EK 3: 1308 Tarihinde Basılan Esami-i Kütüb

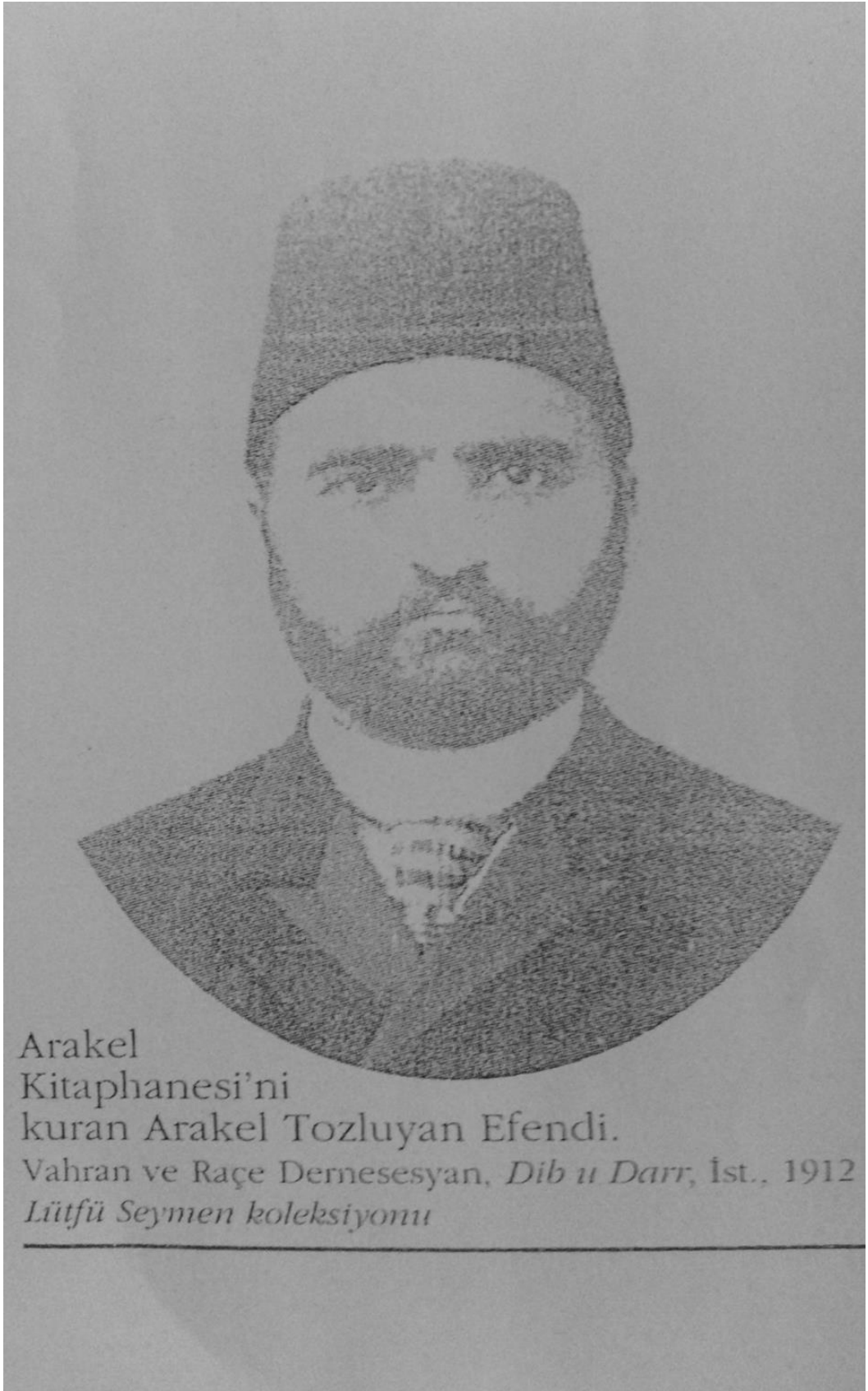
EK 4: 1311 Tarihinde Basılan Esami-i Kütüb (Zeyl-i Numero 5)

EK 5: Arakel Efendi'nin Hüseyin Hüsnü Efendi'ye Yazdığı Mektup

EK 6: Arakel Tozluyan Efendi Fotoğrafi (Lütfü Seymen Koleksiyonundan)

EK 7: Tez Orjinallik Raporu

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
 Türk Dili ve Edebiyatı ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 01/07/2015

Tez Başlığı / Konusu: Kitapçı Arakelin Yayın Kataloğları

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 355 sayfalık kısmına ilişkin, 25/05/2015 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Tuminin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2. tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Barış YILMAZ
 Öğrenci No: N11225492
 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
 Programı: Yeni Türk Edebiyatı
 Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

01/07/2015

B. Y.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. S. Dilek Tokunçelik

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

EK 8: Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	
	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
		Tarih: 01/07/2015
Tez Başlığı / Konusu: <u>Kitapçı Arabel'in Yayıncı Katalogları</u>		
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:		
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 		
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>		
		Tarih ve İmza
Adı Soyadı:	<u>Barış YILMAZ</u>	01.07.2015
Öğrenci No:	<u>NY1225492</u>	
Anabilim Dalı:	<u>Türk Dili ve Edebiyatı</u>	
Programı:	<u>Yeni Türk Edebiyatı</u>	
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.	
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>		
<u>uygundur,</u> <u>Prof.-Dr. S. Dilek Yalçın Ural</u> (Unvan, Ad Soyad, İmza)		
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr		

